Stjepan Hranjec

MEĐIMURSKI NARODNI OBIČAJI

maticahrvatska
Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu

ZRINSKI d.d.
ČAKOVEC

Prof. dr. sc. STJEPAN HRANJEC

MEĐIMURSKI NARODNI OBIČAJI

Stjepan Hranjec

MEĐIMURSKI NARODNI OBIČAJI

Knjižnica Matice hrvatske
Knjiga 37 (51)

Urednik:
mr. sc. Ivan Zvonar

Recenzenti:
dr. sc. Zorica Vitez
Josip Barlek, prof.

Grafički urednik:
Dragutin Dado Štebih

Naslovna stranica:
Vanja Štebih

Tisak:
ZRINSKI d.d. Čakovec

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 758675.

ISBN 978-953-6138-41-8

STJEPAN HRANJEC

MEĐIMURSKI NARODNI OBIČAJI

matica hrvatska
Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu

ZRINSKI d.d. Čakovec

ČAKOVEC 2011.

2016.

Inventarni broj	463.437
Signatura	39
	HRANJE

Mje

Mojim *vnukima i vnukicama:*
Petru i Lovri,
Dori, Klari i Marti

Rieč-dvie pripomenka

Ovaj predstavljen skup narodnih običaja u Međimurju, *horvatskom cvjetnjaku,* želi izbjeći kvalifikaciju kako je potaknut tek samo težnjom da se „zapiše kako bi se to zapisano otelo zaboravu". Nažalost, na početku 21. stoljeća mnogo je toga u tradicijskoj kulturi – ne samo u Međimurju i ne samo u Hrvatskoj – nestalo netragom, globalizacijski procesi učinili su svoje, usprkos svim našim vapajima i nakladničkim pothvatima. Retcima što slijede želim ponajprije predstaviti osobnu iskaznicu najsjevernijeg horvatskog areala iskazanu nematerijalnom kulturom koja baština, rekoh, u mnogim svojim oblicima više ne živi ali zato nije manje tradicijska vrijednost, na način da legitimira narodnosnu osobnost, ono što često i rado nazivamo etnomentalitetom. Ako je ovim retcima ipak barem malko otmem zaboravu ili ga barem odgodim, knjiga će se, dašto, i time potvrditi. Ali i poradi drugog – da predstavljanjem nematerijalnih oblika tradicijske kulture u Međimurju otvorim barem neka važnija pitanja oko njene interpretacije.

Međimurje sa svojim navadama nije **insula**, otok, naprotiv, upravo prepoznavanjem i potvrđivanjem mnogih običajnih detalja *prek Drave* ono se potvrđuje kao nacionalna, hrvatska sastavnica, kao dragulj-kamenčić u nacionalnom mozaiku. U tim *navadama* utkani su i stari, praslavenski, pretkršćanski korijeni i noviji, pretežito zapadnoeuropski utjecaji. Knjigom, međutim, ne želim niti presuđivati niti presijecati a niti prešućivati nego naprosto što god vjernije predstaviti običajni ritam, godišnji i životni, u njegovu višestoljetnomu trajanju na ovom *falačecu horvatske grude.*

Naravno, svaka knjiga želi ispuniti svoju svrhu tako što će biti poželjna suputnica. No, osim što očekujem njenu dobrodošlicu u širem čitateljskom krugu, poglavito priželjkujem da postane draga pomoćnica školarcima i učiteljima, onima, dakle, čije poslanje, nije samo prenositi znanje nego i svijest o kulturi kojoj pripadaju, o njenim narodnosnim vrijednostima na one koji dolaze nakon nas. A isto tako i članovima međimurskih, nasreću mnogobrojnih folklornih udruga, kao poticaj uprizorivanja kojeg običaja. Ako im u tome ove stranice budu od pomoći, one će ispuniti svoju najvažniju zadaću.

Autor

Što je (narodni) običaj?

U etnološkoj znanosti naći ćemo različitih interpretacija običaja. Prema Andreasu C. Bimmeru običaj „nije poželjna radnja niti radnja koja se spontano odvija, već traži određenu pravilnost i ponavljanje, skupinu koja ga izvodi i za koju ta radnja ima značenje"; slično definira i Walter Hartinger da je, naime, „običaj ponašanje vezano za skupinu ljudi, očuvano tradicijom i podržavano normom...".[1] Tako običaj određuju i drugi, hrvatski folkloristi, recimo Snježana Zorić: „Običaj je individualni ili grupni oblik ponašanja u sasvim određenim životnim ili godišnjim situacijama, a bitno je određen tradicijom".[2] Važno je, dakle, da je posrijedi određena **društvena zajednica** čiji se život odvija u **ustaljenim**, dakle, **tradicijskim okvirima** koji za tu zajednicu nisu isprazna forma nego imaju svoje **značenje**. Pod zajednicom ovdje se podrazumijeva ruralna zajednica, ne zato što se drži „najpouzdanijom čuvaricom tradicijske baštine" nego što je ona, do u najnovije doba, živjela svojim životom, gotovo netaknuta urbanom kulturom. Uostalom, u Međimurju ni ne možemo – do u najnovije doba – govoriti o nekim jačim tragovima i središtima urbane kulture. Zato uobičajeno rabimo sintagmu **narodni običaj** (kajkavski: ***navade***), u duhu tradicionalne etnološke misli, one kojoj je temelje zasadio Antun Radić svojom *Osnovom za sabiranje građe o narodnom životu* (1897.). Pod pojmom *"narod"* Radić misli „na onaj dio naroda, koji – recimo za sada – živi po selima, rukama radi, koji u velikoj većini ne nosi francuskog odiela, koji nije učio nikakvih ili gotovo nikakvih škola". A o običaju toga naroda na drugom mjestu piše: „Život i pravo može biti bez običaja. Ali kaki bi to život bio! Bio bi pust i prazan. Narod bez običaja – a ako ga gdje ima – divlji je i surov. Pomislite samo, kako godi srcu, kad kažeš: tako su i naši stari radili! Tu se sjetiš svoga djeda, oca, majke, prijatelja, gostova. A nema kulture bez ćućenja veze, koja te veže s onima, što su prije tebe bili i za te radili. Tako samo ćuteći tu vezu pomišljaš na djecu svoju i daleke potomke. Ne živiš od danas do sutra, već radiš i gradiš za vjekove. Običajima je kao za vječna vremena saliven u tuč sav duševni život naroda".[3] Stoljeće i nešto nakon Radića ova se njegova sintagma, **narodna kultura,** češće zamjenjuje pojmom **tradicijska kultura**. Hoće se time naglasiti da baštinu ruralne sredine krase dvije, za nacionalni organizam važne odrednice: **izvornost** i **starina**. Međutim, i to je rela-

[1] Navedeno prema Jasni Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997., 8.

[2] Snježana Zorić: *Obred i običaj*, Zavod za istraživanje folklora, Zagreb, 1991., 11.

[3] Navedeno prema *Hrvatskoj božićnici*, Otvoreno sveučilište Zagreb, 1990., 17.

tivno: kod mnogih elemenata ruralne kulture teško se može govoriti kao o samosvojnim vrijednostima, onima koje su nikle i održale se samo na jednom, ovdje: međimurskom prostoru, a i u značejskom određivanju pojma „starina" moramo računati da je uvijek bilo i starijih pojava, to jest – baština nije okamenjena vrijednost nego proces, podložan raznolikim mijenama, utjecajima i interpretacijama. U ovdje predstavljenim običajima trebamo razumjeti da pod starinom smatramo sve one pojave s konca 19. i početka 20. stoljeća. Naime, s pravom možemo pretpostaviti da je otad do, okvirno, konca 2. svjetskoga rata, to jest, do polovice prošloga stoljeća (a to je vrijeme koje dosiže sjećanje kazivača), selo funkcioniralo kao razmjerno zatvorena sredina, tek sporadično i neznatno izložena neruralnim utjecajima, što se danas, na početku novoga stoljeća, uvelike izmijenilo – Međimurje se gotovo posve urbaniziralo.

U toj zajednici događao se proces koji se u interpretaciji običaja čini osobito bitnim – preplitanje, pa i naporedno življenje **pretkršćanskih** i **kršćanskih** elemenata koji, gledano iz današnje perspektive, žive u nekonfliktnoj svezi. „Crkveno-kultno je nemoguće odvojiti od pučko-običajnoga: kršćanski se kult mogao osloniti na različite pretkršćanske kultove Bliskog istoka i Europe te resemantizirati /kristijanizirati/ njihov sadržaj ili je mogao za predložak imati neki biblijski tekst; puk ga je u oba slučaja folklorizirao prenošenjem u svjetovnu sferu".[4] Polazimo od činjenice: Hrvati su, pa tad i oni u Međimurju, kršćanski narod i svoje običaje doživljavaju kao kršćanske. No, Vitomir Belaj postavlja tezu: „Nisu li možda neki od naših lijepih kršćanskih običaja izrasli na praznovjerju, nemaju li oni magijsku podlogu" te stoga, „nismo li, posve nesvjesno, baštinili zajedno s običajem i ponešto od nekršćanskih shvaćanja?"[5] Pritom je manje sklon takav splet imenovati pojmovima „praznovjerje" jer ono pretpostavlja opozicijski par „punovjerje" nego su prikladniji oprečni pojmovi **kršćansko-nekršćansko.**[6] Upravo zato S. Zorić u pristupu običaju pretpostavlja dva konteksta: katolički religijski **crkveni kontekst** (koji se materijalizira u obredu, u smislu „sveto") i katolički religijski **običajni kontekst** (koji se materijalizira u običaju, u smislu „svjetovno"),[7] svjesna činjenice o prožimanju obje razine.[8]

Pritom je važno da u takvim suodnosima i preplitanjima ne težimo njihovu **razdvajanju** nego upravo onome što S. Zorić činjenično ustvrđuje, naime, njihovu **prožimanju**: primjerice, u božićnim i uskrsnim običajima tu je činjenicu preplitanja moguće najbolje uočiti i pritom je naprosto – registrirati (i, jasno, nastojati objasniti). Vremena, dakle prilike i

[4] Čapo Žmegač, o.c., 17.

[5] Vitomir Belaj: *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 9. Teza uglednog etnologa nedvojbeno stoji, međutim, činjenica je da se u pristupima nekih etnologa teži istraživanju a nakon toga i isticanju samo tog, „nekršćanskog" sloja kao stanovitoga zaloga starine, korijena i „praporijekla" nekog običajnog čina, a zanemarivanju kršćanskog sloja koji je, međutim, ipak dominantan u DANAŠNJOJ slici običaja.

[6] Belajevo vrlo zanimljivo nizanje opozicijskih parova ide dalje: „U našem životu zbiva se mnogo toga što nije u redu. Bolesti, nesreće, zloba, razbojstva, nemoral. Onomu što nije u redu suprotno je ono što je u redu što je uređeno. Uređenost je posljedica djelovanja kozmičkih sila, nered pak sila Kaosa. Opreku *Kosmos-Kaos* možemo protegnuti na *red-nered.* Malo učenije to možemo izraziti oprekom *sakralno-profano"* (o.c., 23).

[7] S. Zorić, o.c., 11.

[8] Autorica je, međutim, isto tako svjesna stvarnosti u kojoj živimo te u svojoj izvrsnoj knjizi među ostalim zaključuje: „Svetost lagano blijedi, a svjetovnost sve više postaje strukturni element praznovanja..." (o.c.,18.).

shvaćanja, promijenili su se, te se postojanje nekog običaja danas shvaća kao nastojanje za održavanjem tradicije, tradicijske kulture a ne, recimo, kao potvrđivanje vjerskih uvjerenja.

Osim ovakvih načelnih pitanja stanovitu poteškoću predstavlja i metodologija prikupljanja, kazivanja i svjedočenja običaja te njihove ustavljenosti, pa tako i u Međimurju. Poznato je da se u nizu slučajeva jedna mikrozajednica razlikuje od susjedne; negdje pak se neki običaj ljubomorno čuva i prenaglašava, drugdje će se naći tek rudimentarno, u nagovještajima. Zapravo, i to je dokazom kako su čak i sela – koja su u Međimurju većinom mnogoljudna – donedavno živjela zasebnim životom. U tom smislu bila bi nasušna potreba da se istraže običaji **svakog** (većeg) **mjesta.** Ta sela, dakle, još uvijek čekaju svoje pedantne, marljive i predane zapisivače, tumače svoje kulture.[9]

U pristupu običajima (i uz njih i vjerovanjima) razlikujemo **godišnje običaje**, one, dakle, koji se odvijaju u jednoj godini a ponajviše su vezani uz blagdane katoličkog kalendara (nazivaju ih još i „ročni"), i **životne običaje,** one koji su povezani uz glavne događaje u čovjekovu životu: rođenje, sklapanje braka i smrt.

Zapravo, razumijevamo li običaj u najširem smislu, dakle, kao sve one istupe narodnoga duha u pojedinim običajnim trenutcima, tad bi u običaje valjalo uklopiti i usmenoknjiževne oblike – narodnu popijevku, priču i narodnu dramu te retoričke oblike i književne mikrostrukture (*prirječja*, pitalice, zagonetalice) – zatim narodni ples, dječje igre i slično, jer su svi ti proplamsaji narodnoga duha dio njegova **svagdana** i **blagdana.** Jasno, i oblike materijalne kulture (narodno graditeljstvo, posuđe, jelo, tradicijsko privređivanje, *oprava*...). No, običaje u ovoj knjizi shvatiti nam valja u gore navedenom, etnološkom smislu kao oblike **nematerijalne tradicijske baštine** a drugi spomenuti elementi narodne, međimurske kulture navodit će se tamo gdje su organska sastavnica kojeg običajnog čina.

[9] Kako bi se barem djelomice udovoljilo ovoj svrsi, na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu – Odsjek Čakovec uvedeni su izborni kolegiji *Istraživanje baštine* i *Tradicijska zavičajna kultura*: studenti su postali zapisivači tradicijske (običajne) kulture u svojim mjestima, tako je bolje upoznali, a na seminarima komparativno upoznavali i običaje iz drugih mjesta, diljem sjeverozapadne Hrvatske. (Pored toga, i u kazivača studentska obveza „izazvala je" i memoriju ali i ugodno iznenađenje, prema informaciji nekih studenata, jer nisu nikako očekivali da se i budući učitelji i Fakultet zanimaju za njihove običaje!).

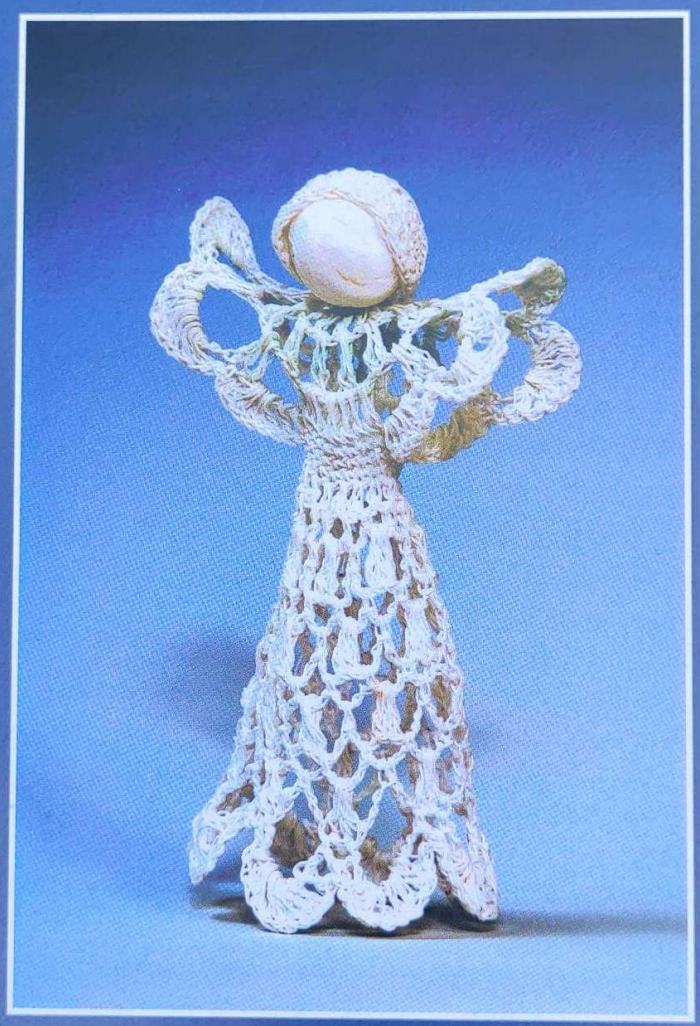

GODIŠNJI OBIČAJI

(NAVADE)

Vrijeme Došašća

Zašto prikaz godišnjih običaja počinjemo Došašćem a ne Novom godinom, 1. siječnjem? Odgovor valja potražiti još u vremenu Rimskoga Carstva. Naime, da bi dokinuo razne (nekršćanske) kultove, car Aurelijan je u 3. stoljeću poslije Krista upravo 25. prosinca, razdoblje zimske ravnodnevnice, odredio kao „rođendan nepobjedivog sunca" - *Dies natalis Solis Invictis*.[10] Kult se proširio Carstvom, a kad je u 4. stoljeću car Konstantin „prokrčio milanskim ediktom 313. g. put učvršćenja kršćanstva kao religije ravnopravne staroj rimskoj državnoj religiji",[11] ubrzo je 25. prosinca – pogotovo nakon koncilskog ukaza cara Teodosija 381. godine – uzet kao stvarni nadnevak Kristova rođenja, rođenja „Svjetlosti svijeta" (*lux mundi*). A potvrdu o Isusu kao „Svjetlosti svijeta" nalazimo u evanđeoskom tekstovima: „Svjetlo istinsko/ što prosvjetljuje svakoga čovjeka/ dođe na svijet" (Iv, 1,9), „Ja sam svjetlost svijeta;/ tko ide za mnom, ne će hoditi u tami,/ nego će imati svjetlost života" (Iv, 8,12), pohodit će nas „Mlado sunce s visine/ da obasja one što sjede u tami i sjeni smrtnoj" (Lk, 78-79) i slično.

Zato je u crkvenim onodobnim kalendarima nova godina i započinjala Božićem, Kristovim rođenjem, sve do uvođenja reformiranog gregorijanskog kalendara u 16. stoljeću. Da je tome tako, svjedoči popularni poželjarski stih koji izgovara kućegospodar u Međimurju (ili dječak-poželjar, čestitar, o čemu opširnije na drugom mjestu) kad na Badnju večer unosi slamu u kuću, a koji glasi: ***Na tó Mlàdo ljeto*** *(zdravi, veseli* itd).[12] Dakle, do danas se u Međimurju (i drugdje u hrvatskim krajevima) očuvao ovaj stari tekst, čiji postanak datira u doba kad je u Hrvata nova godina počinjala upravo Božićem!

Međutim, u pučkoj svijesti dolazak Isusov nije povezan sam s orijentacijom u vremenu nego je i blagdan života, dakle radosti. U knjižici znakovita naslova, *Svijeta Razveseljitelj*, s podnaslovom „Hrvatski Božić" Bonaventura Duda[13] ukazuje na najznakovitije pučke izraze radosti koji su ucijepljeni u običaje, te se upravo u božićnom vremenu sveto i običajno najčvršće isprepliću.

Najprije, Božić je **blagdan života**: zato je proslava Božića puna radosti i želje da sve – ne samo čovjek nego i sve što ga okružuje, od čega ovisi njegov opstanak – oživi i poživi. I zato u spomenutom poželjarskom

[10] Dunja Rihtman-Auguštin: *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995., 13.

[11] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 14.

[12] U bilježenju kajkavskih samoglasnika, onih koji se pojavljuju u zapisima s terena, signalizirat će se zatvoreni/otvoreni izgovor ovako: **à (vràta), ó (nós), é (némam), è (svèti), ê (žêna)**, i to samo ondje gdje će biti upitno značenje pojedine riječi.

[13] Bonaventura Duda: *Svijeta Razveseljitelj. Hrvatski Božić*, 3. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

govoru slušamo: *Dej Vam Bóg: račiče, puriče, dróbnu drobninu, debelu hajdinu...*

Božić je i **blagdan mira**. Izaija proročanski navješćuje dolazak „Kneza mironosnog" (Iz, 9,5). Pučki pjevač zato je i ispjevao pjesmu *Svim na zemlji mir, veselje* – pri čemu susjedstvo dviju zadnjih riječi nije slučajno, jer uz mir ide i radost – a nakon nabrajanja *sega obilja* govornik-poželjar završava: *I mira Božjega. Amen*, dakle, „tako neka bude", to je točka na kraju želja, kao poanta rečenome/željenome.[14]

Božić je **vrijeme čestitanja**. Značenje izvodimo iz pridjeva „čestit" koji se u *Rječniku hrvatskoga jezika* opisuje kao „pošten, častan, valjan", ali i „obilan, bogat, izdašan". Duda osluškuje semantička suzvučja pridjeva te se pita: „Da li je (korjenito značenje riječi, op. S.H.) u odnosu s pridjevom **čest** ili s imenicom **čast** ili s drugim pridjevom **čist**? Ili se sve tri riječi vriježe u nekom prakorijenu pa sve to pomalo igra u uzajamnom njihovu suzvučju?"[15] Upravo tako, sve to želi i pučki čestitar u božićnom ozračju.

Božić je, napokon, i **blagdan darivanja**. Dar usrećuje ljude, povezuje darivanog i darivatelja, stvara neku vrstu međuzavisnosti, stoga je upravo u božićnom vremenu ono intenzivno i višestrano. Najprije, Bog je darovao svoga Sina nama, a taj primjer slijedimo i mi: „Ljudi nasljeduju temeljnu božićnu gestu Darovatelja".[16] No, darivanje nije samo motivirano kršćanstvom nego ima i magijske, dakle pretkršćanske geste, recimo darivanje zdenca jabukom, što sve potvrđuje isticanu tezu da je Božić početak novoga života kada se raznolikim radnjama darivanja želi priskrbiti sreća i obilje u nadolazećem životu. Drugim riječima, „sklop božićnih običaja primjer je prepletanja raznorodnih tradicija, od elemenata stare slavenske religije i mitologije, preko onih iz antike, do kršćanstva, odnosno katoličanstva. Znanost je posebice upozorila na proces kristijanizacije prijekršćanskog ili 'poganskog', pokazujući da kristijanizacija nije dokinula nekršćanske običaje u božićnom sklopu...".[17]

Sva ova navedena obilježja božićnog vremena ogledaju se u čitavom sklopu običaja, bez obzira na njihovo podrijetlo.

Božićnim danima prethodi Došašće, dakle, vrijeme iščekivanja. Ono zato i zovemo Adventom, prema lat. **advenire** – doći, a od te riječi u talijanskom jeziku nalazimo **avvenire** – budućnost, „te možemo reći da je vrijeme Došašća vrijeme budućnosti".[18] U prošlosti predbožićno vrijeme počinje prvom nedjeljom Došašća,[19] u svjetovnom pak godišnjem običaj-

[14] Doduše, upravo uz ovaj govor i unošenje slame zapažaju se i drugi postupci, recimo tako: izvan kršćanskoga konteksta; no o tomu šire na drugom mjestu u ovoj knjizi.

[15] B. Duda, o.c., 25.

[16] B. Duda, o.c., 42.

[17] Zorica Vitez: „Narodni običaji", u knjizi *Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetove i epoha* (ur. Z. Vitez i A. Muraj), Barbat, Zagreb, 2001., 347.

[18] Nikola Bašnec: *Od Martina do Valentina*, Rkt župa Leopolda B. Mandića Zagreb, Centar „Leopold Mandić" Osijek, Zagreb, 2003., 58.

[19] Došašće je u liturgijskom godišnjem kalendaru „dio liturgijske godine koji se sastoji od četiriju nedjelja koje neposredno prethode blagdanu Božića, na spomen četiriju tisućljeća koliko je, po Bibliji, prošlo od stvaranja svijeta do dolaska Kristova" (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Liber-Kršćanska sadašnjost-Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979., 103).

nom ciklusu počinjalo je u prošlosti već s *Martinjem*, 11. studenog, kad je nakon obilnog jela i pića (i „krštenja mošta" u novije doba) nastupalo vrijeme posta. Inače, propis o martinskoj četrdesetnici ustanovljen je još 583. godine, a u etnografskim zapisima (za Prigorje i samoborski kraj) navodi se da se već tada određivalo koje će se blago toviti i tako pripremati za božićni stol.

Pored ovakvih gastronomskih priprava, vjerničke priprave obilježuju, zapravo: obilježavala su tri čina – post, sveta ispovijed i zornice. Naime, donedavno (a pod tim mislimo na doba – okvirno do polovice 20. stoljeća) puk je postio ne samo petkom nego i srijedom, premda post nije propisan, nego – prema Zakoniku kanonskog prava – samo za Pepelnicu i Veliki petak. Zornice danas počinju u 6 sati, a u prijašnjim vremenima na tu ranu jutarnju misu išlo je staro i mlado, bez obzira na zimske uvjete, jer se htjelo time nasljedovati Isusa koji je putovao i po noći i po zlu vremenu.

Osim običajima, narod je mnoge svoje godišnje i životne trenutke, osobito one prijelomne, naglašavao i popijevkom, potvrđujući time kako je pojedine događaje crkvene godine, svetopisamski sročene, interpretirao svojim pučkim pjevom. Svjedoči ponajbolje o tome poznata adventska pjesma kojom narodni pjevač prepjevava evanđeoski tekst o navještenju anđela Gabrijela, te su takve interpretacije – ova i one što slijede – zapravo svojevrsno „pučko evanđelje":

Poslan bi angel Gabrijel
Vu jeden varaš Nazaret,
K jednoj poniznoj Devici
Pravoj Božjoj službenici.

Dojde vu jednu prostu hižicu,
Najde moleću Devicu,
Kojoj tako govorjaše
I ovak nju pozdravljaše:

- Zdrava budi, o Marija,
Čista ponizna Devica
Milosti puna nebeske
Zvrhu punosti angelske.

Gospon je Bog svigdar s tobom,
I pred tobom i za tobom;
Blagoslovljena jesi ti
Med sega sveta ženami.

Kad to Deva razmela
Pozdravljenje od angela,
Kruto se prestrašila
I v čistem srcu zmutila.

Reče angel pak Mariji:
- O Marija, ne straši se,
Božju si milost dobila
Koju si ti zaslužila.

Sina budeš zanosila,
Boga človeka rodila.
Mati se budeš ozvala,
Devojačtvo začuvala.

Sveta Barbara – *Barbarje / Barbarinje / / Barbarjevo*

Blagdan svete Barbare Crkva slavi 4. prosinca, a prema grčkom i latinskom ime prevodimo kao „tuđinka, barbarka, divlja, ona koja nije rimska", koja je rođena kao poganka, ali se kasnije pokrstila i zbog svoje vjere umrla kao mučenica.[20] Objašnjenje sveze valja nam potražiti u legendi, popularnoj srednjovjekovnoj pripovijesti o životu svetaca, u kojoj se osobito naglašava krjepostan život predan Bogu. Naime, u kršćanskoj legendi riječ je o „afirmaciji **djelatne vrline** ili **aktivirane vrline**, a ona se, vrlina, „potvrđuje putem čuda". Ta svečeva vrlina „privodi nas svijesti što bismo putem vrline voljeli činiti, saznati, biti; sâm je on (ili ona, op. S.H.) taj put prema vrlini, samo njega (nju) možemo slijediti. (...) On (ona) je pojava na kojoj opažamo, doživljavamo i spoznajemo nešto što nam se u svakom pogledu čini vrijednim stremljenja, i koja nam ujedno zorno pokazuje mogućnost sudjelovanja – ukratko, on (ona) je u smislu oblika **imitabilan(na)**".[21]

Ovo Jollesovo tumačenje vrijedi za sva pučka nasljedovanja svetačkih vrlina jer je legenda ubrzo ušla u tradicijsku kulturu i ujedno postala izvorište za maštovitu interpretaciju života pojedinih svetaca, osobito mučenika. To vrijedi i za sv. Barbaru.

U pučkoj kajkavskoj baštini blagdan zovu *Barbarje, Barbarinje, Barbarjevo*, a obilježuje se postom – *sir z vrhjem ili s putrom (samo né z moščóm) pretepeni grah i bóci z truskovima* (Goričan), ili pak se *krompér jel, mléko ili kakša kàva, juha prežgàna* (Cirkovljan). Na sv. misama *godovnica* se slavila pjesmom:

Drage Barbare, denes godovnice,
Den se obslužàva drage devojčice.
Otec, hotejući da Boga zamuči,
Otec se raserdi, mača vun izvleče.
Barbari devici glàvo odseče.
Barbara se néje toga bojala,
Nego još trdeše vu veri ostàla.
Makar je ona na zemlju pàla,

[20] Sv. Barbara rođena je u Egiptu (prema drugim izvorima u Nikodemiji, današnjem Izmiru, istočno od Carigrada). Otac ju je, bojeći se da ga ne napusti, izolirao u kulu, ali je do nje ipak dospio kršćanski učitelj, prerušen kao liječnik. Obrati je na kršćanstvo i ona se krstila. Otac je, kad se vratio s puta, naredio da se izloži mukama, a na njegov zahtjev vlasti mu odobre da joj sam odrubi glavu. No, stiže ga kazna jer ga ubrzo udari grom pa se poradi takve njegove sudbine sv. Barbara štuje kao zaštitnica topništva i vatrogasaca i zaziva se od pogibelji od groma, epidemije i u smrtnom času (prema *Rječniku ikonografije*, o.c., 138.).

[21] Andre Jolles: *Jednostavni oblici*, MH, Zagreb, 2000., 37.

I bez glàve se je opet stàla.
Tri pot je kliknula Bogu
I dušicu svoju Bogu alduvala.[22]

Taj dan u nekim međimurskim mjestima počinje božićno čestitanje koje se u Međimurju proteže sve do *Štefanja*, u nekim mjestima i na *Mlado ljeto*.[23]

Na Barbarje dojdu dečeci rano v jutro, pokloniju se vuni na štengaj i govoriju:

Daj vam Bóg konjiče,
voliče, teliče, praščiče,
puriče, žibiče, piščence,
v štali žerbice, v pojati telice,
v kocu prasice, v škrinji pšenice,
pune pevnice vina, Božjega mira,
zlata i srebra največ.

Onda jim domáći daju dare: jabuke, kruha, peneze. Najrajši su penezom.[24]

Dječaci su bili vrlo uporni, čak i nasrtljivi ne bi li im ukućani uzvratili darom. Zato je i razumljiv suvremen zapis istoga običaja u Vratišincu:

Dičkeri su se rano stali i z botaj tukli po stebli pak su kričali: „Jabuka, či naš rodila, posečem te!" Jabuka (dičker) odgovara: „Bom rodila, naj me poseči!" Hičeju koceje na jabuke. A od hiže do hiže su išli popevat:

Sedam, sedam, po sedam,
Slavu Bari pozdrav dam.
Dej vam Bog (želje kao u gornjem zapisu, op. S.H.)
Nože i korito,
Debelu prasicu,
Da bute ju klali,
Da bute ju si za rep držali!
Stan'te se, japica, na lojtrin klin,
Pak nam zagrajte kup slanin!
Stan'te se, mamica, na prosnice,
Pak nam vrešte pol prasice.

---

[22] U *Molitvenu knyisiczu* (1640.) pjesnik isusovac Nikola Krajačević uvršćuje pjesmu *Molitvena pesem* čiji prvi stihovi glase:

Zdrava budi, o Devica,
Jezuševa Zaručnica,
Paradižomska rožica,
Lepe duhe fiolica.

Zdrava Deva izebrana
Barbara imenuvana,
S tvojom kervjum vsa oprana
Nam na vernu pomoč dana.

Primjer pokazuje stupanj suklanosti s narodnom (pučkom) crkvenom popijevkom i otvara raspravu o međusobnim utjecajima pisane i usmene poezije, osobito kad je riječ o istim motivima.

[23] Osim božićnog običaja čestitanja Marija Žganec, pišući o običajima u rodnom joj Vratišincu, spominje da su se slični poželjarski govori prakticirali i za Svijećnicu te za razna *godovna* (imendane; *Život i narodni običaji međimurskog sela* Vratišinec, „Kaj", 4-5, Zagreb, 1968., 73). Čestitare u Vratišincu nazivaju *koljani*; za božićne dane su *mali koljani*, za Svijećnicu i *godovna* su *veliki koljani*. Pojam je očit derivat riječi *koleda, koledanje*.

[24] M. Žganec, o.c., 73. Inače, ovim čestitarskim zapisom, koji možemo ubrojiti među usmenonarodne retoričke oblike, otvara se pitanje o nizu njegovih inačica u kasnijim predbožićnim običajima kao i o njegovoj funkciji. Nije slučajno da se u drugim međimurskim mjestima takav govornikov nastup naziva *bajanje*, što ne znači samo „prigovaranje" nego – zavirimo li u Sušnik-Jambrešićev rječnik – ono je i „čaranje, copranje, bahoria" (lat. incantamentum)! A to se može objasniti kao vjerovanje u moć riječi, dakle kao želja da se ostvari sve ono što čestitar nabraja a što je bilo egzistencijalno važno za donedavno selsko gospodarstvo. To je svakako rudiment magijskoga čina, no Crkva ga je kristijanizirala, što je još jedan primjer prožimanja pretkršćanskog i kršćanskog u običajima. (Uzgred: od „bajati" se etimološki izvodi i bajka!). Dakako, u suvremenoj interpretaciji kazivač nije svjestan izvorne funkcije svoga govornog nastupa.

Čehara, KUD «Zvon», Mala Subotica, 2008.

Čakali su pred vrati kaj gazda dojde vun kaj nekaj dobiju. Ako ga dugo ne bilo vun, unda su kričali: - Bo kaj? Nikaj na? Ako je gazda otprl unda su dobili orehe, lešjake, suhe jabuke i tak.

Dječačke želje (koje se, unatoč ritmičkoj organizaciji nisu pjevale nego deklamirale) znale su biti začinjene i šalama pa su drugdje (Žiškovec) znali nastaviti: *Da bote klali,/ ka si bote ga za rep držali*, ili: *Mamica, stanite na lojtrin klin/ pa nam vrežite veliki falat slanin./ Mamika po hižici kišeju/ pa nam te grošeke iščeju* (Nedelišće), ili: *Čudaj dece, malo kruha, pak plantavo kobilo* (Štrigova) i slično.

U Novakovcu zapisah i ovakav običaj: *Prvo kaj je bilo, tuo só išla deca šibari. Miela só bičeke, splečene od luščinja, i torbice, pak só išli čestitat, ali i drugam die só misljili da buodo nekaj dobili. Govorili só* (kao

spomenuti vratišinečki tekst), *a duost toga só znali preskočiti kaj bi brže dobili peneze. Dobili só i reheke, jejci, jabóke, kocke cukóra.*

Osim čestitanja kao oblika društvenosti – a njime se i naglašava značaj blagdana – znalo je biti i uobičajenoga druženja na sv. Barbaru, bez posebnih običajnih radnji:

V jutro rano smo se stali, išli smo k zornici. Da smo došli dimo, ako smo meli Barbaru smó joj čestitali, ako smo ne meli, išli smó k sósedi, pajdašici. Dela nam je na stol kaj je mela: žganicu, pak je čaja skuhala, pak kolače (Goričan).

Istodobno, *vu prvoj nedelji i za Barbarje delale só se nove partice koli raspela, ruže s krep papera, ono staro kaj je bilo kuoli raspela se je hitilo fkrej, kajti je bilo več prašnato i puno pavučin. Figurice só se slagale: tu bi se reheki zamotali, jabuke só se prepruovljale, klinčeci só se slagali kaj bodó trdeši* (Novakovec).

Prema iznijetomu, već u obilježavanju prvoga predbožićnoga blagdana primjećujemo kako je pučki običajni ciklus blisko srastao s crkvenim godišnjim kalendarom, preuzimajući neke obrasce – osobito iz legende o pojedinom svecu (svetici) – ali ugrađujući i svoje, često pretkršćanske oblike vjerovanja. Nadalje, ti prvi dani Došašća u znaku su priprave za Božić u **pripremanju ukrasa**, u jelu – s jedne strane postom, s druge pak **pripremanjem jestvina** za božićni stol, i napokon u **čestitanjima.**

Papirnati ukrasi na zidu od krep papira, Zavičajna zbirka Lucije Krnjak u Mačkovcu, 2006.

Sveti Nikola – *Nikolinje / Mikulije / / Mikloše(o)vo / Mikulovo*

U Katoličkom kalendaru slavi se 6. prosinca. „Kao što smo vidjeli i na primjeru svete Barbare u kršćanstvu se velika važnost pridaje svecima. Molitvom koja im se upućuje oni postaju posrednici između bogova i ljudi. Bog i Duh Sveti u pučkoj su svijesti suviše apstraktni, pa su sveci kao primjeri kršćanskog života i uzori ponašanja u njihovoj svijesti mnogo bliskiji.“[25]

Takav je slučaj i sa sv. Nikolom, omiljenim svecem, zaštitnikom nekih profesija i darivateljem djece. Sveti Nikola povijestna je osoba, a sva dobra djela koja vežemo uz njegovu osobu, uglavnom spadaju u legende. Živio je u 4. stoljeću i bio je biskup u Myri, mjestu u Maloj Aziji, te se zato i uobičajeno prikazuje u biskupskoj odori. Prošao je mukotrpan život i umro je, prema jednim izvorima, upravo 6. prosinca 345. godine. Već od 6. stoljeća počinje njegovo štovanje, a osobito je štovan u Rusiji, kao zaštitnik seljaka, proizvođača vina i rakije (ruska riječ „nikolistjsja“ znači „opiti se“[26]). Kad su mu kosti početkom 11. stoljeća prenijete u Bari, započelo je njegovo štovanje u Zapadnoj crkvi.

Važno je napomenuti da sv. Nikola (kao ni sv. Martin, primjerice) svetost nije zaslužio mučeništvom, što bijaše slučaj do 4. stoljeća, kada su pogani proganjali kršćane, nego prije svega djelima milosrđa, dobrim djelima i ljubavlju. Premda, ta su djela dobrim dijelom obavijena ruhom legende.

Najprije se uz njega veže legenda da je u Carigradu spasio tri nedužna časnika od sigurne smrti, ukazavši se u snu caru Konstantinu koji ih je oslobodio. U zapadnoj kulturi legenda je kasnije doživjela preobliku u bizarnoj priči kako je jedan zli francuski gostioničar dao zaklati trojicu dječaka, raskomadao ih, stavio u kacu i posolio meso, ali ih je sv. Nikola uskrisio. Odatle je zaštitnik djece, gostioničara i bačvara.

Druga legenda govori kao je biskup „krenuo na hodočašće u Svetu zemlju. Za putovanja nasta oluja i lađa, izložena velikim valovima, gotovo potonu. Sv. Nikola zaprijeti valovima i oni se smire. Tako sv. Nikola postade zaštitnikom mornara i putnika.“[27] A jer je posrijedi voda koju je svetac smirio, štuje se i kao zaštitnik mlinara, osobito u mjestima uz riječne tokove.

[25] S. Zorić, o.c., 45.

[26] N. Bašnec, o.c., 92.

[27] *Leksikon ikonografije*, o.c., 427.

Sv. Nikola, Katolički dom u Čakovcu, 2007.

Pred Mikloševo só se si melini vun z Mure zeli kaj se nadó zmrzli. Mlinari só najpredi išli na zornicu na šteri se popevalo:

Zdravo, sveti Miklóš, ružica rezvita,
Ti mlinarskih bratov radost prevelika.
Brača te mlinarska, patróna spoznava,
Da jih čuvaš od sake pogibelji na vodi i gori (Goričan).

Najpoznatija je ipak legenda o trima djevojkama koje je darivao sv. Nikola prije nego li je postao biskup. Siromašni plemić imao je u gradu Myri tri kćeri za udaju ali nije imao za miraz. Okolina ih je smatrala manje vrijednima i prezirala ih pa je otac podlegao napasti i dao ih je poslati u javnu kuću kako bi tako stekle imetak. Sv. Nikola, čuvši za očevu nakanu, noću je kroz prozor ubacio vrećicu zlatnika. Otac je gestu doživio kao dar s neba, zastidio se svoga čina, a ubrzo se našao zaručnik. Nakon što se prva kćer sretno udala, sv. Nikola je isto tako pomogao i njenim dvjema sestrama. Kad je otac, prateći dobročinitelja, otkrio njegov identitet, prema legendi je rekao: „Čovjek poput Vas zaslužuje da bude biskup".[28]

Jedno od božićnih obilježja jest, spomenusmo, darivanje. Budući da je sv. Nikola bio i darivatelj, uz blagdan se udomaćio običaj darivanja, koji je ipak novijega postanja, „usvojen je izvana, iz nama bližih zemalja srednje Europe, odakle ih je val nanosio k nama..."[29] Na svim lokalitetima i otprije je zato u Međimurju poznato darivanje djece za *Nikolinje/ Mikloševo*. Ona, uvečer prije blagdana, stavljaju uz prozorsko okno, ili pred kućna vrata, cipelice (koje su, prije toga morala dobro očistiti) i u njima bi drugo jutro nalazila donedavno *rehe, jabuke ali i šibe za one šteri só né bilo dobri* (Goričan). Danas se stavljaju najčešće slatkiši, rjeđe novac, a kao raritet u ovom konzumerizmu – i mobitel (prema zapisu u Domašincu)!

Iz srednjeeuropskog civilizacijskog kruga (kamo, kulturološki posvema pripadamo, pogotovu kad je riječ o Hrvatskoj sjeverno od Save) došli su do nas i *biškup z krampusom* (u nekim mjestima bio je i *sveti anđel*) koji svojim kostimima, rekvizitima i osnovnom scenskom radnjom provjeravaju djecu jesu li bila dobra ili neposlušna, a mjerilo za to bijaše znaju li moliti i jesu li slušali roditelje. Zapisanih primjera je više, primjerice:

Večer pred Mikulijum hodili su Mikula i krampus od hiže do hiže. Mikula je bil oblečeni v belo, negda v plahte i spodnice, s kodeli si je

[28] Zamijetimo poveznicu kod sudbine časnika, francuskih dječaka i djevojaka, naime broj tri, koji ćemo – kao jedan od „stajaćih brojeva" - naći u bajci!

[29] Milovan Gavazzi: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, (2. izdanje), Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1998., 116.

Sv. Nikola dijeli darove, Katolički dom u Čakovcu, 2007.

napravil mustače i bradu, s papernate mošje kapó kak biškup, a gori je imal narisanoga križa z čerlenom bojicom. V roki pak je nosil korpu, v korpi jabóke, lešjake, orehe i repó narezanu na kocke. Tó je delil deci. Štera su bla dobra una su dobila jabuke, orehe i to. Štera pak su bila hmoaja, una pak repu. Morali su znati prekrižiti se i moliti Očenaša. Z Mikulom je hodil i krampus. On je bil oblečeni v stàro bundo ili kakšo stàro opràvo radničko, v pojasu zvezani z vojkom ili lancom, na glàvo stàro kapo i namozani ves črnim po obrazo. Un je plašiu decu, jega su se si bojali, i nosil je šibu. Šteri su bili hmoaji jim je šibu dau (Vratišinec).

Krampus je redovito *ružil z lancima kaj splaši decu*, a kostimiran je znao biti i *črno oblečeni, z dógim čerlenim jezikom, a na kapi je mev roge* (Goričan).

Dok sem bila mlàda, pri jenoj hiži smo čehrali, došel je navečer sveti Nikola, krampus i sveti anđel. Nikola je bil jako lépo spravljeni, praf kak biškup. Imel je palicu i debelu knjigu. Pital nas je alj znamo moljiti, morale smo se saka križati i moljiti. Rekel je, koja ne bu znàla moljiti, on vu tu debelu knjigu zapiše. Tak só nam podeljili dara, nutri só bili rehi, pak koščice, pak repa narezana (Kotoriba).

U opisanim primjerima zapažamo postojanje pučkoga igrokaza, s glumcima, kostimima, scenskom radnjom i improviziranom scenom te njegovu transparentno primijenjenu funkciju – propitivanje poznavanja molitve u djece. Tu činjenicu ističe i pjesnikinja Magdalena Vlah-Hranjec (Donji Kraljevec) u svojim stihovima: *Čujete, deca, ruže lanci, Mikloš ide,/ ftihnite pospanci, kaj prek naše hiže on ne dide./ Bombosi i pomorađe morti bodu v daru,/ al bo prije pitav molitvu Anđelu čuvaru./ Zato, križajte se fletno, kaj nabote na špotu,/ pak vam Mikloš dene vu blok velku botu.*

Pored spomenute funkcije kršćanske provenijencije, u običaju zamjećujemo i neke detalje koji podrijetlo vuku iz nekršćanskih slojeva, kao što je krampus-vrag – lik iz germanskih mitova, pa zveket lancima i zastrašivanje. No, i ti detalji podređeni su istoj funkciji, što je još jedan primjer funkcionalnoga, motiviranog integriranja nekršćanskog i kršćanskog.

Međutim, ovi su običaji uz blagdan sv. Nikole u zadnjih nekoliko stoljeća derivirali, isprva u europskom kulturnom krugu, te su se stoga

ubrzo udomaćili i u hrvatskim krajevima, dakle i u Međimurju. Postupak je, pojednostavljeno formulirano, bio trovrsne naravi: najprije su u 16. stoljeću protestanti (Luther) ustali protiv štovanja svetaca i kao pandan sv. Nikoli uveli lik Maloga Isusa (Christkindlein). Običaj se proširio i na srednjoeuropski krug pa se u ruralnoj tradiciji gradišćanskih Hrvata *mali Jezuš* javlja kao darivatelj. Blagdan sv. Nikole tako postaje najava Božića, kao „mali Božić".

U Americi je početkom 19. stoljeća lik biskupa „zamijenio čovječuljak sijede brade u crvenoj halji optočen bijelim krznom. (...) Malo-pomalo taj je lik dobio saonice što ih vuku psi ili sobovi i preuzeo ime **Santa Claus** što je uobičajeni, skraćeni naziv Nikolaus u Nizozemskoj i Njemačkoj".[30] Postupno se lik proširio svijetom, tako je dospio i u Hrvatsku pod nazivom **Djed Božićnjak**.[31]

No, priča tu ne prestaje. „U komunističkome Sovjetskom Savezu, nakon prvih revolucionarnih ekstrema, kad su komsomolci ukidali Božić i sve što je u vezi s njim (i ne samo Božić, ukidali su i religiju jer je „opijum naroda"!, op. S.H.), sam se Lenjin priklonio uvođenju lika **Djeda Mraza**. Taj je lik, naravno svjetovan, i posve sličan američkom Santa Clausu. (...) Važno je to da se svi likovi koji se uspostavljaju kao zamjena svetomu Nikoli naslanjaju na njegove legende i njegov kult".[32] A još je važnije, dodajmo, da vjersko nije zamijenjeno vjerskim nego ideološkim i komercijalnim! Potrošački mentalitet posve je potisnuo smisao svetkovanja blagdana sv. Nikole. Sveto je zamijenjeno svjetovnim! Ostala je tek gesta darivanja i „ono služi kao medij odgoja i etnokulturacije, tj. privikavanja djece vrednotama i normama društva u kojem će živjeti svoj odrasli život", premda je riječ o „simboliziranju društvene moći", to jest, kao tvrdi antropolog Eric Wolf, roditelji potiču darivanje „da bi dokazali sebe".[33] A pritom se spomenutim „djedicama" potiskuje, briše svaka moguća spoznaja u djece kao o blagdanu sveca.

A ponajvažnije je ipak da u nijednom terenskom zapisu, pa niti u onima izvan Međimurja, na kajkavskom području, **nema uopće spomena o djedu** ovome ili onome – ruralni svijet živio je i njegovao svoje tradicijske vrijednosti, gradio svoju baštinu podalje od građanskih i malograđanskih sredina i ideoloških (ateističkih) i potrošačkih središta moći. Bar što se djedica tiče...

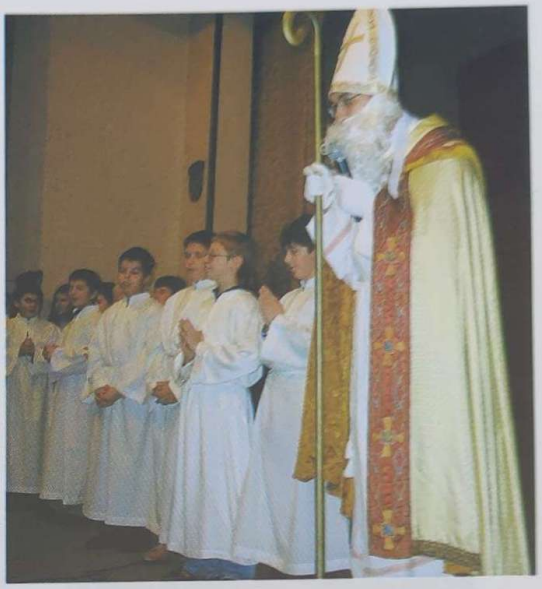

Sv. Nikola, Katolički dom u Čakovcu, 2007.

[30] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 37.

[31] Naziv „djed Božićnjak" zapravo je pokušaj (podvala!) jer time kreatori **new agea** pokušaju stvoriti novi lik koji bi objedinio i kršćansko i potrošačko. Da to ne ide skupa, potvrđuje činjenica da taj djedica naprosto nije zaživio u narodu. Sveto i svjetovno ipak nije moguće prisilno objedinjavati!

[32] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 39.

[33] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 42.

Sveta Lucija – *Lucijino*

Što je Božić bliži, to su običaji razgranatiji i poslova je oko kućnoga gospodarstva sve više, kao znakova priprave za veliki *svetek*. Osobito se to odnosi na blagdan svete Lucije (*Lucijino*), 13. prosinca, koji je naglašen, osim crkvenom svečanošću, obilježavanjem ***godovnice***,[34] nekim **magijskim**, pretkršćanskim običajnim radnjama, zatim u **jelu**, **raznim zabranama**, „pučkom meteorologijom" - prirječjima. Kao i u drugim prilikama sav je skup običaja vezan uz kršćansku tradiciju i legende o sv. Luciji. Uzgred, i samo ime – prema latinskom *lūcĕo* = svijetliti, sjati (odatle u hrvatskom jeziku Svjetlana!) – kao da najavljuje svjetlo božićne noći.

Lucija je stvarna povijestna osoba a živjela je u 4. stoljeću u Sirakuzi u bogatoj obitelji; blagdan joj se spominje već početkom 5. stoljeća. O njezinu životu malo je podataka pa su nam izvorišta, dakako, legende o njoj. Prema jednoj od njih djevojka je izabrala djevičanstvo, a zaručnik, gnjevan zbog toga, prijavi je rimskim vlastima kao kršćanku. Stave je u bludilište, ali je nisu odvratili od vjere; prema legendi, rekla je: „Možete mi okaljati tijelo, ali ne i dušu! Grijeh je samo ono što čovjek učini slobodnom voljom!" Potom su je pokušali spaliti ali je vatra ne dirnu. „Naposljetku jedan od vojnika izbode joj vrat bodežom i ona umre. Legenda priča kako je jedan od njezinih prosaca bio toliko očaran njezinim očima da se nikako nije mogao smiriti. U strahu da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija sama sebi iskopa oči i pošalje ih mladiću."[35]

Bez obzira na vjerojatnost nabrojenih događaja – a legenda s tim niti ne računa – važna je afirmacija **djelatne vrline**. Valja zapaziti poveznicu između ognja i ugaslih očiju: **svjetlost**.

Što se pak djevičanstva tiče, važno ga je shvatiti u kontekstu kršćanskog nauka: „Djevice se u 2. stoljeću pojavljuju kao crkveni stalež čije se pripadnice posebnim zavjetom posvećuju Bogu. To ima svoj temelj u Novom zavjetu gdje se Isus očituje kao začetnik djevičanskog načina života, koji čisto iz milosti poziva pojedince da svoj neporočan život dijele u siromaštvu i poslušnosti za volju nebeskog Oca i njegova kraljevstva. Isusov je zavjet poziv ljubavi, da se pojedinac odrekne zemaljskih dobara i u potpunosti prione uz Boga."[36]

---

[34] Običaj čestitanja imendana u današnje je doba zamro, obilježavaju se – i to većinom za djecu – rođendani. M. Žganec, međutim, zapisuje: *„Denes veliju ljudi imendan a negda su rekli godovno. Te den več v jutro koli osme vure dohajaju godovnjaku čestitati. Čestita se samo oženjenim ljudem. Čestitar si donese mali vožinec i v šali premota godovnjaka i mu veli: 'Bum te svezal, da buš duže živel'. A on se smeje toj običnoj šali i starinskom običaju. Godovnjak donese žganicu i ponudi čestitare. Ali zvun toga najjednostavnešega običaja, bogateši ljudi, ki več premoreju, oni svoje godovno opslužavaju i z večerjom, na kojoj se toga prepravi kak na gustuvanju, pak se pije i jede i do polnoči"* (o.c., 73).

[35] *Leksikon ikonografije*, o.c., 386.

[36] N. Bašnec, o.c., 12-13.

Najčešći običaji za taj blagdan u Međimurju ipak su vezani uz **oči, očni vid**. Istodobno, uz taj običaj živi i relikt pretkršćanskoga, poganskoga kulta kao božanstva smrti: naime, prije gregorijanskoga kalendara Dan sv. Lucije poklapao se s poganskim božanstvom. Zato u germanskoj tradicijskoj kulturi postoji lik *Lutzelfrau*, „dvojnoga značenja: ona daruje djecu, ali ih ujedno plaši i jede,"[37] a to se dvojno značenje zapaža u običajima i u Međimurju:

Mamica si je dela balu plaftu pod prsa, tak da su roke bile slobodne, a prek glàve isto belu plaftu. Vu roki je nesla tajera, pak vilicu i žlicu. Pitala je či si zločesti te ti skopa oči. Malo je ružila s taj vilicaj po tajeru pak spitavala či smo dobri i te je dišla. Či si rekel da si dober, te je né dirala (Nedelišće).

A za Luciju je biv takši običaj. Sveti Luciji só skopali oči i njeni god se obsljuževav tak, znali só reči: - Samo ak naš dober, več bo došla Lucija. I večer je došev, na tenjeru je šteri moški mev 'oči' (to só bile oči od kolinja), malo 'krvi' gori, vilice, noža i onak strašno opravljeni kak stara žena pitav je ali só deca hmaja ali dobra. Ako bi stàrci rekli da je diete hmàje, unda bi ga ov prijav kaj bi mu 'oči skopav'. To só se dečki opravili, pak i starci kaj malo decu prestrašiju (Mala Subotica).

Isto tako, kao očit znak spajanja dvije tradicije, znala se očistiti tikva, izrezati mjesto za oči i usta, staviti svijeća u nju i s takvom tikvom *došli su do bloka, poružili i zdigli tikvu, kaj su tak decu plašili* (Belica, slično i Prelog).

Blagdan se obilježavao i zabranama: *Da je bila Sv. Barbara i Sv. Lucija, nišči je né prev. Majkica su rekli: - Kolovrate gori dnesti, igle pospraviti ka na štera kaj krpala ili šivala* (M. Subotica).

U pučkoj interpretaciji običaja to je *zato ka je sveta Lucija bila svetica šteri su na niti od prela pukali oči* (Domašinec). *Te den se ne smelo pikati z nožom* (Prelog).

Nije se smjelo niti prati, *ali só rekli, dok só došli zornice: - Dok sveta Luca dokljuca, zatogač mi operemo. Vu veljki čeber só se v mrzli vodi namočile flake. Na pun lagev se prestrla zepróna plófta. Gori se nasejav fini pepel i odsejav se na sito. V kotlenki se grela voda i vrela naljevala na pepel i tak celi dén. Doli se na lagvu v čepu puščalo vun. To je stalo čez noč, a drugi den na grabi se pralo* (Goričan).[38]

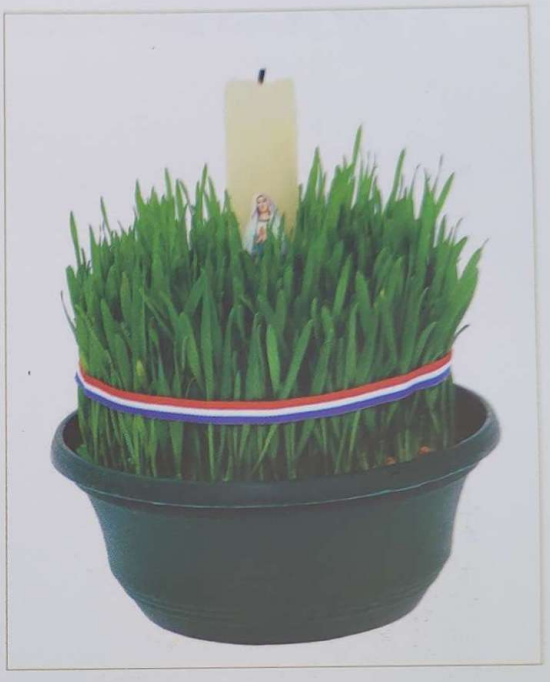

Posijana pšenica na sv. Luciju, 2009.

[37] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 26.

[38] Gotovo sve običaje što slijede možemo naći i među pomurskim Hrvatima, što je još jedan dokaz njihove pripadnosti hrvatskom (kajkavskom) korpusu. Tako, uz Sv. Luciju nekoliko je vjerovanja i zabrana: ne smije se raditi iglom jer se može oslijepiti, ne smije se ništa taj dan posuditi, a ispečena *kruznača* davala se kokošima jer tad ne će pocrkati; i pomurski Hrvati prave *stolčeca*. O tome vidi u diplomskom radu (u rukopisu) Monike Režek, „Narodni običaji i vjerovanja u Sumartonu", Visoka učiteljska škola, Baja, 1995., 43.

Drugi običaj koji obilježuje blagdan sv. Lucije je **sijanje pšenice** (u nekim mjestima običaj se premjestio na Sv. Barbaru). Na tanjurić se stavilo pšenično zrnje, pomiješano – važno je pripomenuti – s malo zemlje. Rast pšenice prati se 12 dana i kako je koji dan do Božića rasla pšenica, takvo će – prema pučkom vjerovanju biti – ljeto. Novija je pojava da se izrasla pšenica veže trobojnicom i da se u središte stavlja svijeća, što je sve silno simbolično: upaljena svijeća simbolizira **vjeru** (svjetlo), trobojnica **domoljublje,** a pšenica iskazuje magijsku želju za **plodnošću**.

Sestra i ja smo odma vjutro posadile pšenicó. Več smo si prej se preprajle. Japa nam je donesel pšenicó i posadile smo jó vu plitki tenjerček ili v nekvó posodicó. Spod smo dele jenu krpicó šteru smo unda namakale ka bó pšenica bolje rasla. Ta pšenica je bila za deti pod bor ili pak na oblok. Ak je bila lepa, zelena i gósta, znali smo da bomó meli dobroga uroda drugo leto. V sredinu pšenice smo deli svečó i to je lepo gorelo na Badnjak. Koli pšenice smo zavezale črljenu traku i to nas je celo drugo leto čuvalo od copriji (Prelog).

Belaj je stoga posvema u pravu: „U stvari se pred očima sudionika novogodišnjih obreda kroz desetak dana odvija kultno sijanje, klijanje i rast osnovnoga sredstva za prehranu, temelj ratareve egzistencije. (...) Sa stajališta mitske misli posve je razumljivo danas zabilježeno vjerovanje da će prisutnost proklijala zrnja (točnije: postupak klijanja) na nekakav način pomoći onoj pšenici koja je posijana u njivu".[39] A potvrđuju to i terenski zapisi: prema izjavi kazivačice (Novakovec) pšenica se u tanjurić sijala upravo za Sv. Lucije jer se dotad moglo sijati i na njivi (ako nije prije toga tlo smrzlo)!

Uz Sv. Luciju vezan je i običaj **„pučke meteorologije"**. Budući da je do Božića 12 dana, narod bi raznim običajnim postupcima svaki dan pretpostavljao mijenama za pojedini mjesec u idućoj godini. Već je stenjevečki plebanuš Tomaš Mikloušić u *Novom i starom kalendaru illyricskomu* 1813. zapisao: „Navadni jesu marljivi vremena paziteli od dneva Lucije (13) do Božiča oneh 12 dnevih, vsakoga vsakomu meseca fertalju prilagoditi."[40] Kako se to potvrđuje u Međimurju terenskim zapisima?

Negdje bi samo evidentirali klimatske promjene: *Sih dvanajst dni do Božiča pisali smo kakvo bó vreme saki den, il je sonce il je dešč ili sneg. Takvo bode unda vreme drugo leto, sakih 12 mesecov* (Kotoriba).

[39] Vitomir Belaj: *Kultni vrtići u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2. dio, Zagreb, 1979., 238.

[40] M. Gavazzi glede 12 dana ističe tezu da je „13. prosinca bio držan sve do uvođenja gregorijanskog kalendara 1691. godine za najkraći dan godine, dakle kao neka važna prekretnica u novu (astronomsku) godinu..." (o.c., 121).

Majka s kćerima, Kotoriba, 1916.

Drugdje su poduzimali prave male običajne radnje: *Žena je išla rezance zamiesiti i to samo z dvanaest jejci tak kaj je dobila dvanaest polovički. Složila je za dvanaest meseci i v sako šaljkicó je nuter diela sol i to se dielo na blóčnicu. Gazda hiže si je v teku zapišuval kak je šteri dien do Božiča. Sako jutro je išev gljet i zapisav je saku ljupinu kakša je, suha ali razmočena, tak bó saki mesec vrieme* (Novakovec).

Osim s *ljupinkama* običaj se prakticirao i s glavicom luka: *Pre nešterim hižama só znale žene na blok i ljuke deti. Tó só žene nametale dva-*

Djevojke - pajdašice iz Knezovca, 1945.

naest glavi ljuka i onda só po tomu gledale kak bó vreme. Kak só jih po redu složile, saki je bil za jan mesec. Šteri je ljuk pustil vodu, za toga só meseca rekli da bó moker, a šteri je ostal suhi, te je i mesec trebal biti suhi (Belica).

Kao i drugi svetki, i ovaj se obilježuje **jelom** – još se i danas peku *koržnjače* ili *kelešice*.

Koržnjače só se delale od kuruzne melje, vrhnja, cvirki, malo mleka ili móšče i pekle só se na zeljóvu listju (Goričan). *Speklo se pun pleh teju kužnjačici (negdi só im govorili kuruzni kolači, de kak, de kak). To je saki duomači muorav jesti, i saki kie bi došev k hiži, a jena pogačica se je složila za živad, a to se dneslo kokošam, malo se i kravam nadrobilo, konjem ako só bili, malo pajcekom. Znači, se živo moralo je jesti. Ljudi só znali reči da tó treba jesti jer tó je zdravje od besnóče* (Novakovec).

Običaj se registrirao u svim lokalitetima, a u Vratišincu pak *pečeju „lucijske prohe": zamesi se testo (samo sol z črne melje) z vodom i napravijó se okrugle prohe.*

Isto je tako, tijekom Došašća, nerijetko bio prakticiran post koji je bio shvaćen kao **žrtva** koja se prinosi (Bogu) da bi se ostvarile želje onoga koji posti. *Imaš puce koje su se za Luciju celi den postile. To só bile več one malo stareše puce koje só si nikak ne mogle dečke najti i za koje se prepovedalo da bodó stare puce ostale. Njive mamice su jim tak rekle da celi den moraju postiti i da se bodó onda oženile za dečka kojega bodó v noči senjale* (Prelog).

Donedavno je uz Sv. Luciju bio ustaljen običaj **pravljenja stolčeka**. On se trebao početi izrađivati baš za Sv. Luciju (dakle, opet 12 dana do Božića), da bi se na polnoćki mogle vidjeti *coprnice* (prema njem. **der Zauber** – čarolija, **zaubern** – čarati, vračati, zlo činiti). One bi za podizanja bile leđima okrenute oltaru, a tad bi vidjelac, vlasnik stolčeka, morao hitro kući, posipajući putem proso ili mak koji bi one skupljale i time ih zadržao da ga ne rastrgnu. To je još jedan primjer magijskoga obračuna sa zlom:

Od Ljucije do Božiča se delal stolček i unda se nesel v cirkvu k polnočki. Napraj si ga je on ké je štel coprnice videti. Unda só, za podiganja, copernice lontaru z ritjum obrnute. Kak se stolček delal? Deska se drezala, štiri luknje só se zvrtale i noge só se složile. Té ké je stolčeka napraj, moral si je maka zeti i dok je stolce zišel dolji, moral je bežati i maka sejati kaj ga nado copernice prijele. One só maka pobirale (Čukovec).

Stolčeka su delali muoži. Té stolčeki su se delali do buožičnoga navečera i onda se je té stolček nosil pod zvuonik. A coprnice su po cirkvi naviek gledale nuzrat. I unda da je polnočka prešla, je muož moral meti v žepu proso i hititi tuo proso tak vu snieg ili či ga ga ne bilo vu truovu, ka su ga te copernice nie mogle fletno pobrati i dostiči. A či ne bi bil dost fleten, one bi ga strgale (Domašinec).

„Od Lucije do Božiča treba delati stolca. On se dela od sedem hatari sedem feli drv. Što na polnočke stane na stolec, on bo videl copernice. Onda maka treja posejati copernicam, kaj bodo pobirale. Onda fletno odbežati dimo, kaj bo domaj dok prede polnočka. Onda copernice nemreju za njim" (Sumarton).

Ali ništo je né hupal naprajti stolčeka. Zato kaj je to bilo jako strašno. Išli só i delali só, ali zadnje só ne hupali naprajti. Bojali só se coprnici. Tak je jempot bilo da je jena žena rekla jenómu dečki (ime nam spomenula) da nek na Badnjak zide vun z hiže ako oče biti bogati. – Ti stani med stópe vuličnе i čekaj dok se bó jeden gospon dopeljal z kočijom, s knjigom i góskinim perom. Dečko se moral porezati i s tom krvjóm njemu potpisati. I onda bó jako bogati, kaj bó štel, to bó se mogel naprajti. Ali dečko je né hupal naprajti (Kotoriba). Uzgred: eto pravoga primjera faustovske teme u pučkoj međimurskoj baštini!

Blagdan sv. Lucije bio je u znaku još jednog običaja, scenskog prikaza *Adam* i *Eva,* u kome su glavni sudionici djeca:

Deca só hodala za Adama i Evu. Meli só blečene spódnjice, a gori svetéšnju opravó z špicama. Eva je mela kak zaročnica od feringe na glavi napravljeno kak šlajera. Meli só zvončeka šteroga smo namétali cujzekima na glavnik, s tem só zvonili. Z njimi je hodiv i krampus, črno blečeni, šteri je govoriv: - Ha, ha, ha, dej mi gazda dinar dva! Adam i Eva só govorili teksta z Biblije: - Gdje si Adame, zašto si se skrio? – Jer sam gol!... Deci só unda davali dinar ili pol dinara, štó im je kak mogev dati. Davali só se samo penezi (Goričan).

Izvan je svake dvojbe da je upravo uz blagdan sv. Lucije koncentrirano obilje običaja (a to nije samo u Međimurju) koji potvrđuju supostojanje dviju baština, dviju tradicija kojima je zajedničko barem dvoje: **odagnati** i **najaviti**.

* * *

Kako se približava Badnjak, sve su intenzivnije priprave, a sastojale su se u čišćenju, bijeljenju *stanja* (ako su klimatske prilike dopuštale), osobito sobe, *prve hiže* u kojoj će se odvijati božićna svečanost, zatim u čišćenju i gospodarskih objekata, u pripravljanju jela i božićnih ukrasa:

Žene só si prepravljale, rehe só čistile, prosena kaša se je pekla, zeljiče, pakovali só za potli jer je cieli advent bil post. Čak se niti v posódi ne kuhalo nego se je, kak v korizmi, posóda odložila pak se kuhalo v prostešim loncima. Bliže Božiču več só bile koline i deca bi dobila falačkec miesa i čurke, elj só si ljudi ne klali: šteri só bili sermaškeši, té só ne meli zemljice, té só hodili drugima na delo ka só preživeli čez leto, ali za Božič só decu poslali i tak só jim sa deca nanaosila tak kaj só i oni meli za Božič.

Unda je došlo na red veljko pospravljanje. Pazilo se šteri bo dien od Sv. Lucije donekle liepši, unda se s hiže dneslo vun, se se ribalo, se se pralo, si kipi, se se doli jemalo i se se je tuo čistilo. Ako je bilo liepo vrieme, só tam de je Božič biv, malo z vapnom obnovilo. Posteljijaf, sê sê je to moralo zeprati. Ljudi só meli v posteljaj kurzinje ili pak šop slame, to se je za Božič mejalo, doneslo se se suho kaj je bilo friško (Novakovec).

Čovjek na selu, čiji je svakodnevni radni ritam ovisio od klimatskih mijena, razvio je niz svojih „pučkih prognoza". Hižni gospodari znali bi, recimo, promatrajući nebeski svod, reći: *Čerleni večer, posrano jutro.* Danas njihovi potomci čekaju uz televizor vremensku prognozu kao jedinu pouzdanu informaciju o vremenu idućih dana! A još prije gotovo dvjestotinjak godina Tomaš Mikloušić zapisuje pučke prognoze o vremenu, recimo za prosinac, ili *gruden, velikobožičnjak, dvanajstnik*:

„Gruden redko vljuden; Ako je pak prez zime i snega, vu sušcu i travnju nadomjesta zla vremena; Mlečni puti na nebu dobro leto kažu; Tih ob Božiča veter dugu još zimu poveda; Mokro vreme pred Božičem ne škodi toliko herži koliko po Božiču; Ak na Badnjak zvečer čez noč i dan božični lepo godi vreme, mirno i srečno ufaj se leto." I tome slično.[41]

[41] Tomaš Mikloušić: *Novi i stari* Kalendar illyricski, *za prosto godishte 1813.* Da su ovakve „klimatske izreke" bile česte u ruralnoj svakodnevnici svjedoči Ivan Zvonar (sa suradnicima) u monografiji *Mjesto i župa Donji Vidovec (1226-1996),* u kojoj navodi takve izreke, za godišnji ciklus, samo za D. Vidovec: *Ako se na Vincekovo* (22. siječnja) *vrabec ima de skópati, unda bo puno vina; Obrnjeni Pavel* (22. siječnja) *znači pol zime; Sveti Mati* (24. veljače) *leda mlàti; Sveti Gregur* (12. ožujka) *– kače i žabe vun; Kakvo je vreme na Medarovo* (8. lipnja), *takvo bó četrdeset dni; Sveti Jakob kuri, Jana žari* (25. i 26. srpnja); *Lovrenec – saka graba zdenec* (10. kolovoza); *Što po Mali Meši kosi, v krušni peči suši; Sveta Kata na belcu dojaše* (25. studenog) (D. Vidovec, 1996., 216.).

Činjenicu isto tako potvrđuje i Vladimir Kapun člankom „Po leti bo toplo, po zimi bo zima..." (*Kajkavski kalendar 1971.,* KPD Zrinski, Čakovec, 1971., 189-193) primjerima pučkih „klimatskih" poslovica koje ćemo, neke od njih, navoditi na stranicama što slijede.

Badnji dan, Božić

Badnjak – *Sveti post*

U narodnom ciklusu božićnih običaja, ne samo u Međimurju, predbožićni dan Badnjak običajno je najbogatiji. „Toliko obilje folklorno rijetko je na koji dan u godini okupljeno kao ovdje".[42] Činjenica svjedoči o radosti, ali i o vjerničkom uzbuđenju neposredno pred dolazak Spasitelja.

Najprije, odakle naziv **badnjak?** U stručnoj literaturi postoji nekoliko objašnjenja, najčešća su dva. Prema prvom, badnjak je naziv za drvo, panj koji se uvečer unosio u kuću i stavljao u peć, otvoreni kamin da gori cijelu noć (simbolika svjetla), a panj zato da bi mogao dulje gorjeti, dakle, posvijetliti za dolazak Isusov. Etimološki, međutim, naziv ima uporište u Bibliji, recimo, prorok Izaija ovako nagovješćuje Dolazak: „Isklijat će mladica iz **panja** Jišajeva, izdanak će izbiti iz njegova korijena. Na njemu će duh Gospodnji počivati, duh mudrosti i umnosti, duh savjeta i jakosti, duh znanja i straha Gospodnjeg (Iz, 11, 1-2). Dakle, budući Mesija izaći će iz korijena Jišajeva (Jišaj je Davidov otac). Doduše, u prošlosti je uz panj bilo i drugih običaja nekršćanskoga podrijetla pa je bilo protivljenja, čak i zabrana korištenja panja-badnjaka.[43]

Bitno je, međutim, naglasiti da niti u Međimurju a ni u kajkavskoj pučkoj baštini, ne ćemo naći podataka o panju/drvu badnjaku![44] Činjenica može biti objašnjiva posve praktičnom naravi – naime, pitanje je može li se u sjevernim hrvatskim krajevima za zimskoga, vlažnoga vremena uopće naći suha klada, **trček**, koji bi gorio cijelu noć?

Drugo tumačenje veže se uz etimologiju glagola **bdjeti**. „Većina slavenskih etimologa zastupa mišljenje da je u osnovi riječi **badnjak** glagol **bdjeti**, kojega je korijen očuvan u svim slavenskim i baltičkim jezicima: indoeuropski - ***budh-***, staroslavenski **bъd-**, litavski – **budėti**, starohrvatski – **badar** (budan, živahan), hrvatski – **badriti**...".[45]

Objema ovim tumačenjima zajedničko je upućivanje na bdijenje, *skoznuvanje* uz svjetlo u Badnjoj noći, što pak se ne odnosi samo na „budnost tijela" nego i na „biti budan duhom" jer u predslovlju Došašća čitamo: „Njegovim darom već se unaprijed radujemo otajstvu njegova rođenja, da nas zateče **budne** u molitvi i raspjevane njemu na slavu".

---

[42] M. Gavazzi, o.c., 128.

[43] Primjerice, još u 6. stoljeću u „*Capitulima* biskupa Martina od Bracare, koji je umro oko 580. godine, zabranjivalo se da ljudi panju na ognjištu daju plodove i vino jer je to poganski običaj Kalenda u službi đavolu" (prema A. Spameru, *Weinachten in alter und neuer Zeit*, 1937.); u 15. stoljeću sv. Bernardin iz Sienne u propovijedi je rekao i ovo: „Za dan rođenja gospodina našega Isusa Krista u mnogim mjestima časte panj. Daju mu piti! Daju mu jesti! Gospodar kuće stavlja ga gore i daje mu novaca i kiti ga grančicama... Zašto se tako u Božiću niječe vjera, a blagdani božji pretvaraju u praznike đavlove? Jer... stavlja se panja na vatru i gospodar kuće ga polaže..." (prema Rihtman-Auguštin, o.c., 51.). Pored stava Crkve, ipak zapazimo činjenicu da je stavljanje panja u vatru velike starine, što se u pojedinim hrvatskim područjima očuvalo do danas!

[44] Iznimka su rubna kajkavska područja, u kojima je očit utjecaj susjednih prostora.

[45] Tomislav Ladan: *Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo*, Zagreb, ABC naklada, 2000., 571. Komentirajući izvedenice i pojam Ladan primjećuje: „Hrvatski i slavenski čin paljenja badnjaka svakako je preostatak iz pretkršćanskoga, poganskoga doba. Posrijedi je zapravo paljenje novog, mladog ognja. To je svakako u vezi s obredima oko **zimskog suncostaja** (ili solsticija), osobito u sjevernim dijelovima Europe, kad se slavi ponovni produžetak dana i povrata Sunca" (o.c., 572). I uz ovu Ladanovu tezu iznova nam se implicira odgovor poradi čega dva vjerovanja, pogansko i kršćansko, usporedno zajedno već stoljećima? Odgovor je vjerojatno u činjenici da je **pučkoj svijesti pojam dolaska Spasitelja bio odveć apstraktan pa je pored kršćanskog obilježavanja ta svijest stoljećima zadržala svoje, „konkretne" običaje slavljenja dolaska novoga života!**

Priprava Svetopostnog stola – slaganje križa zrnjem, Donji Kraljevec, 2003.

Međutim, uporaba riječi „Badnjak" u Međimurju novijega je datuma. Donedavno se, ponegdje i danas, za 24. prosinca rabio izraz **Sveti post**, unatoč činjenici što u crkvenim propisima taj dan nije obvezan post. Isto tako treba spomenuti da ćemo u starijoj kajkavskoj leksikologiji naći još drugih naziva za Badnjak. Pod tom natuknicom, recimo Ivan Belostenec u svom *Gazophylaciumu* (1740.) navodi: „Badnjak, badnji večer, badnji den, **Nadvečerje Božićno, Post Božićni. Pevigilium Nativitatis Domini, Vigilia Nativitatis Christi**". A dvije godine nakon Belostenčeva rječnika izlazi Sušnik-Jambrešićev latinsko-hrvatsko-njemačko-mađarski rječnik gdje se **pervigilium** prevodi kao *„vsevdilno skoznuvanje, bdenje, nespanje"*.

Važno je, dakle, ovo: tumačenje blagdana u kajkavskom nije vezano ni uz kakav običaj, ni uz kakav panj, nego uz crkveni propisnik, uz **post** i **bdijenje**!

Raznovrsnost i bogatstvo običaja i poslova na Badnjak odraz je predbožićnog običajnog ugođaja i, reklo bi se, logike: naime, u Badnjoj noći dolazi On, Sin Božji, sve staro nestaje i počinje novo. Zato taj dan ima svoju „običajnu kronologiju" koja se može ovako podijeliti:

a) **čišćenje *hiže* i gospodarskih zgrada** (ako se dotad nije učinilo),
b) **post i pripravljanje blagdanskih jela,**
c) **ki(n)čenje bora,** funkcija zelenila,
d) **unošenje slame,** uz prigodan čestitarski tekst, molitvu i običajne radnje,
e) **postavljanje blagdanskog stola,**
f) **svetopostna *večerja,***
g) **čekanje *polnočke,***
h) odlazak na ***polnočku,***
i) razna **vjerovanja, gatanja.**

Razumije se da u Međimurju nisu svi ovi dijelovi svetopostnog dana jednako naglašeni.

Čišćenje *hiže* i gospodarskih zgrada

Priprave za božićni blagdan nisu bile čvrsto vezane za određeni dan prije Božića jer je sve ovisilo o vremenskim uvjetima. Nije, dakle, bilo važno koji dan nego bilo koji pogodni dan, važno je da se napravilo prije Božića.

Pripravljena hiža za Badnju večer, Zavičajna zbirka Lucije Krnjak, Mačkovec, 2007.

Tako u Sv. Martinu još koncem 19. stoljeća Franjo Mikac zapisuje: „Družina sprema za blago sijenu i slamu, da sjutradan bude sve u redu, mete štale i koce, donosi čist 'nastel', koji će dostati i za Božić i za Stjepańe. Gazde taj dan polaze u vinograde, u klijeti po vina, koje naveče donesu kući. Žene međutim sve čisto isperu: pod, stolove, stoce, klupe itd.“[46]

Važno je primijetiti da se taj radno-običajni postupak očuvao u Međimurju do u najnovije vrijeme, što potvrđuje visoku radnu, običajnu ali i vjerničku kulturu naroda ovoga kraja. Svi se ti poslovi mogu sažeto predstaviti s ova dva terenska zapisa:

Celi se tjeden čistilo, preravnavalo, moži só bili v štali, a žene v kuhji. I štale só se isto snážile. Prepravljala se robača, hlače, sê sê šterkalo i teglalo. Né se hodalo nikam v selo (Goričan).

V jutro rano tre se bilo stati, gazdarica je išla k zuornici, a da je došla dimo se je bilo barajt, v štali je se bilo v redu. Gazda je išev po buora, po kitu buorovu, meter, meteri pol veliku i ta se kita ober stola morala deti. Za to vrieme je mama ili čerka mladinu zaklala, kaj je bilo treba, prepravila je za hladnetinu, kolače zamiesila, kruha zamiesila. Se je moralo prije polne biti gotovo, kaj se popolne moglo za Božič pakovati, kaj je trebalo za stol. To je moralo do štrte, pete vure biti prepravljeno (Novakovec).

[46] Franjo Mikac: *Božićni običaji i vjerovańa* (Sv. Martin u Međumurju), Zbornik za narodni život i običaje, knj. 12, Zagreb, 1907., 298. Točnije, Mikac je na kraju priloga naveo da je običaje zapisao još 1873. godine, dakle oni datiraju iz druge polovice 19. stoljeća!

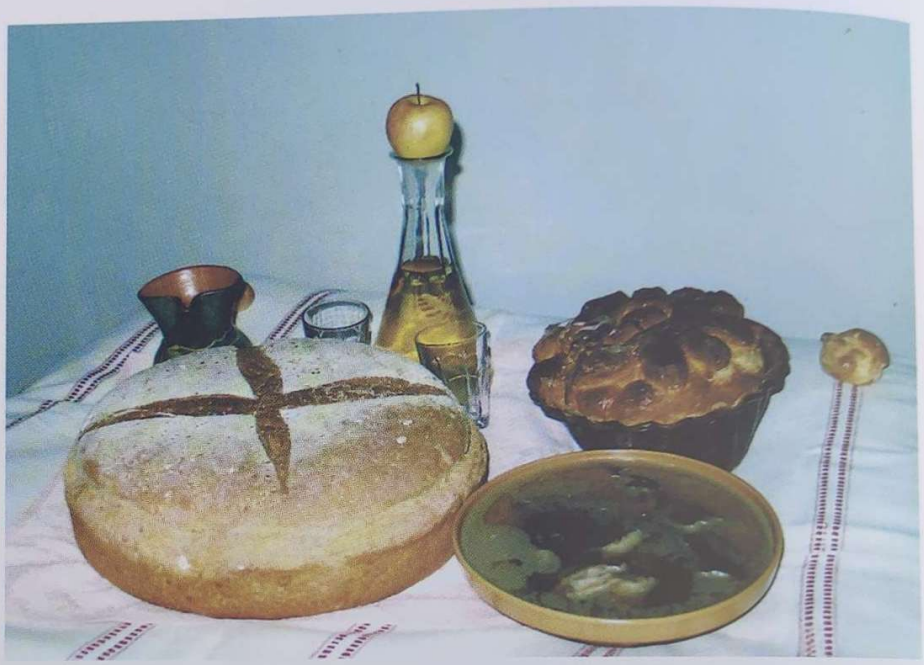

Svetopostno jelo i pilo na stolu, Zavičajna zbirka Lucije Krnjak, Mačkovec, 2007.

Prema svemu, čišćenje *hiže* i *štale* ima i higijensku svrhu, ali i duboko simboličnu: narodni čovjek činio je sve da u što čišćem ambijentu dočeka dolazak Isusov. Važno je primijetiti da se čiste i štale, dakle tamo gdje prebiva blago: objašnjenje može biti gospodarske naravi, u poštivanju blaga (gotovo kao članova obitelji) jer je od njega ovisila egzistencija obitelji, ali čin možemo objasniti i biblijskim, evanđeoskim tekstom, u kome čitamo da su uz novorođena Isusa bili *osljek* i *volek*. *Oslek bude z volekom,/tebe topil z detetom*, pjeva se u jednoj božićnoj popijevki. Odakle te životinje u božićnoj pjesmi? Njihov razlog spominjanja, dakako, ima logično opravdanje jer se Isus rodio u štalici, položen u jasle. Ali, dublje značenje nudi nam knjiga proroka Izaije u kojoj prorok prekorava Izraelce što su zanemarili Boga a „vô poznaje svog vlasnika, a magarac jasle gospodareve" (Iz 1,3); ukratko, „vol i magarac u jaslicama stoje kao Božji svjedoci protiv nemarnih i nehajnih ljudi".[47]

Post i pripravljanje blagdanskih jela

Od davnina je čovjek značajne trenutke naglašavao i jelom. Što se Badnjaka u Međimurju tiče, naglasiti nam je dvoje: obdržavanje posta i pripremanje određenih jela, čvrsto ukorijenjenih u tradicijskoj kulturi. Spomenusmo već, donedavno se obdržavao post (pa zato i naziv „Sveti

[47] B. Duda, o.c., 20.

Pripravljanje stola za Badnju večer, Mala Subotica, 2000.

post" a ne „Badnjak") i nakon što je Crkva ukinula obvezu suzdržavanja od jela.

„Na Badńak („sveti post") ludi poste: neki ništa ne jedu cijeli dan do večeri, a neki o podne pojedu samo malo kruha", bilježi Mikac u Sv. Martinu.[48]

„Post tako postaje os našeg okupljanja, neke vrste zajedničkog odricanja i trpljenja kao najmanjeg uloga u pretpostavljeno, iščekujuće, nadajuće i još neostvareno dobro".[49]

U novije doba suzdržavanje od jela ipak je ublaženo.

Na Badnjak se jel kruh bez móšče, z makom i cukorom smo to posipalji i z vodom poškropili (Čukovec).

Na Badnjak se postilo i jel se grah, kromper i več kaj posno (Cirkovljan).

Postilo se je zbog Buožiča jer se čekao ruođije maloga Jezuša (Domašinec).

Na Badnjak je bil post, kuhale só se postne hrane: pretepeni bažulj, testo z rehima ili makom, štó je mel i ribu. Jeni só čak né ništ do večerje jeli (Belica).

[48] F. Mikac, o.c., 298.

[49] *Božićnica – hrvatski narodni običaji*, Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1994., 33.

Na Badnjak se postilo. Jela se mlečna hrana i kompot, a ribe či je što prijal v Muri (Vratišinec).

Zanimljivo je, međutim, da se taj dan susreću post i kulinarsko obilje: naime, kuharice pripremaju jela za predstojeće blagdane, uz jela za svetopostnu večeru. Hranom se naglašava i značaj blagdana, ona „također pridonosi osjećaju identiteta“,[50] a određena je, razumije se, i podnebljem. Posebna jela odnose se na razne vrste kruha, na jela od mesa i, posebice, na kolače.

Tako su u Međimurju pripremali *kokošju juhu, slaninsku juhu z hajdinskom kašom, kokošje ili svinjsko meso z hrenom, kokošino pečeno meso, pečenoga purana, hladnetinu, domače široke rezance.*

Kolači: *pogača, črna pogača, orehnjača (štruce z rehi), makovnjača, kuglof* (prema njem. Gugelhupf-naduvak), *klecinprot, pereci, zdigane pogače z gresom ili orehaj z makom, prkači-biškupski kruhek, licitarska zlevanka, salanci (od svinjskoga sala), puter kiflice, povetice/zdiganjke, sirni prosti kolač (z tikvicama i orehima), orehna povetnica.*

Postna jela: *bažul, bob, grah bajs z hrenom ili grah pretepeni z točenimi tikvini koščicami, jabučna juha* (kompot od voća), *bikeš grah na suho, gibanica z reskim vrhjem i prosenom kašom, pretepena hajdinska*

[50] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 96.

kaša z kalamperom, rezanci z makom i orehima, pretepeni kalamper, kalamper z oljem, bele čurke z hajdinskom i kuruznom kašom, grah na kiselo z noklicama.

Kinčenje bora, funkcija zelenila

Kićenje zelenila i božićnog drvca jedno je od najizrazitijih simbolnih detalja u božićnim običajima, ne samo u Međimurju. Pojava zelenila tumači se kao „prkos zimskom umrtvljenju prirode, pa su u njemu ljudi vidjeli životnu snagu“,[51] što je očit magijski čin te se kićenje zelenilom dugo vremena držalo znakom poganstva dok se običaj nije kristijanizirao. Prema drugima, božićno drvce je preuzimanje „dobro znane pojave **stabla**

[51] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 69.

Ukrasi za bor-zvončeki, čipka, vezilje iz Male Subotice, 2006.

Anđeli od čipke

Ukras za bor od čipke

Zvijezda Danica - ukras za bor od čipke

života“,[52] to jest, „**stablo svijeta** nerijetko je zamišljeno kao bor“.[53] Činjenica je da su već stari Rimljani obilježavali početak nove godine zelenilom „darivajući jedni druge lovorovim grančicama“.[54]

No, kinčenje bora u Međimurju (i uopće, u cijeloj Hrvatskoj), onako kako to danas i u novije vrijeme bilježimo i obdržavamo, razmjerno je mlađa tradicija. Datira iz 19. stoljeća i dolazi iz germanskog kulturnog područja gdje ga zovu **Christbaum** (doslovce: „kršćansko drvo“), a u hrvatskim se krajevima pojam preformulirao, „ponašio“ kao **krizbaum** ili **križbam**. „I tek se kroz 19. st. počelo naglo širiti, pa i mnogo dalje preko granica njemačkoga naroda te je tako nošeno valom gradske kulture u susjednim austrijskim pokrajinama dospjelo i k nama u Hrvatsku, ponajprije u građanske domove a s vremenom donekle i u seoske – dakako sa sve izrazitijim i sve brojnijim kršćanskim obilježjima.“[55] To je bilo „mlađe crnogorično stablo, s nakitom od pozlaćenih oraha, jabuka, s medenjacima i drugim slasticama, svjećicama, girlandama od šarena papira i sličnoga te drugih privjesaka. Tadašnji mu je lik ipak bio donekle drukčiji nego današnji moderni – s prskalicama, azbestnim 'snijegom', blistavim girlandama i srebrno-staklenim privjescima, salon-bombonima pa čak i električnim svjećicama itd. – jer je veći dio toga nakita bio vlastiti kućni proizvod, kojim je vezano i neko veselje kićenja – koga danas neprimjetno nestaje i zamjenjuje ga gotovo samo kupovna tvorničko-konfekcijska roba.“[56]

Knjižnica B Adžija

Potvrđuje li se u današnjem Međimurju ova Gavazzijeva tvrdnja?

Pišući o običajima Sv. Martina koncem 19. stoljeća, F. Mikac uopće ne spominje bilo kakvo zelenilo pa ni kićenje na Badnjak: navodi tek post, pripremanje jela i čišćenje *stanja* i gospodarskih zgrada. M. Žganec, majka akademika Vinka Žganca, rođena 1875. godine, u opisima običaja (koji se mogu vremenski datirati na razmeđe stoljeća), zapisuje ovo: *„Božićno drevce, ili kak mi velimo 'bor', to je od starine ostalo. Moj japa su bora kinčili. (...) Oni su nam bora kinčili, na njega su deli samo pozlačene orehe i lešnjeke i drobne jabuke, bele i čerlene i nekše cukure.“*[57]

Zapisivačica navodi dragocjene podatke o načinu kićenja, ali ne navodi gdje je to *božično drevce* bilo smješteno, kako je izgledalo. Naime, posve je sigurno da je u tom kićenju starija pojava bila da se grana crnogorica pričvršćivala za stropne grede, za *tram* a nakit je s njega visio.

---

[52] M. Gavazzi, o.c., 154.

[53] V. Belaj, o.c., 164. Činjenica je, međutim, da bor u staroslavenskom označava šumu, a ne drvo koje mi danas kitimo; najčešće je riječ o smreki. Dakle, kad danas **kinčimo bor, mi zapravo ukrašavamo zelenilo**, što je očit relikt magijskoga čina!

[54] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 69.

[55] M. Gavazzi, o.c., 155.

[56] M. Gavazzi, o.c., 153.

[57] M. Žganec, o.c., 76.

Božićni kinč za tràm-strop, Zavičajna zbirka Lucije Krnjak u Mačkovcu, 2006.

Buor se je zabiv gori vu prosnice. Na jega su se svezale jabuke i poharaji (poharaji su bili medvieni, z medom pečieni), bapkice i kojeki šteri su se vu zadrugi kupuvali (Domašinec).

Bor se kinčiv največ z medejakima. Rehe smo pozlatili a nekaj ga bilo i đunđov. Ali je bor biv gori na prosnicaj, lepo je doli viselo kaj só ne deca mogla trgati (Goričan).

Ovakav način postavljanja, pričvršćivanja *cmreka,* udomaćen je inače u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Novija je pojava unošenje crnogoričnog drvceta koje se nasadi u stalak i postavi u kutu sobe, *hiže* u kojoj će se odvijati blagdanska svečanost.[58] Ukrašavao se raznoliko, najčešće – donedavno – kako je opisala M. Žganec.

Pakoval se paper kak od folije pak on srebrni kaj je bil v škatulji od cigaretlini i v to se zamatala tenka kuruzina šteru smó narezali. Išče se nacickal beli krep paper, to se se skupa zavezalo i to só bili saloneri a zvali só se cickoši. V rehe smo natukli šibice i to posrebrnili s tekučinom za rore. I male čerlene jabukice smo navesili, ciganičkice só se zvale (Nedelišće).

Po večerji smo mi deca bežali cmreka kinčit. Naprajli smo ruže z ruganoga papera, pa ono srebro za cukore, ali smo ne deli nuter cukora nek komadič kurzinjiča. Rehe smo zlatili, jabočice smo prepravljali (M. Subotica).

[58] Doduše, u tom postavljanju *bora* u današnje vrijeme valja nam uočiti nekoliko pojava. U kući se on nerijetko stavlja uz *vulični oblok* da ga, bogato ukrašena, prolaznici vide (to jest, da vlasnik pokaže svoju ekonomsku moć!); sve je češća pojava da se ukrašava i živo crnogorično stablo ispred kuće s ulične strane a posve pak je raširen običaj da se na gradskim trgovima daleko prije Božića postave visoke **jelke** i ukrase raznolikim svjetlosnim efektima (u prijašnjem društvenom sustavu strogo se pazilo da postavljanje i ukrašavanje bude nakon Božića).

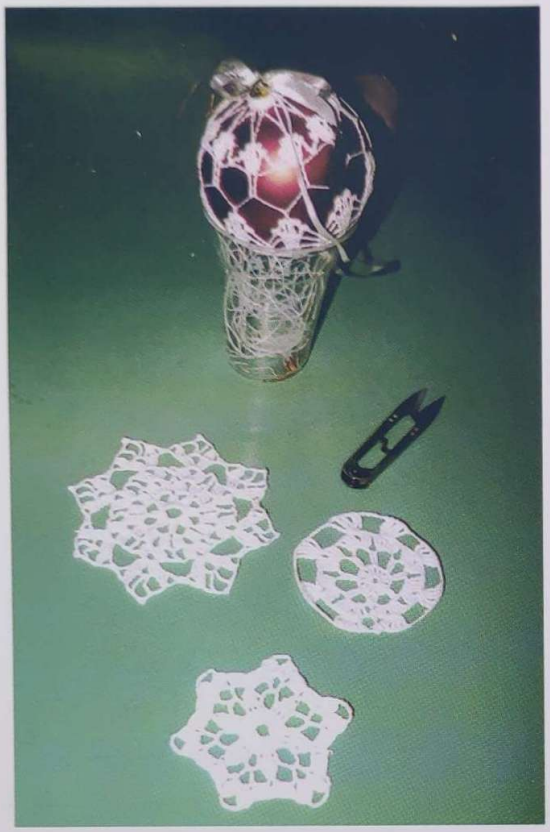

Božićni ukrasi, Mala Subotica, 2006.

Kinčenje bora bila je uistinu prava svečanost i radost, osobito djeci u kući, koja bijahu glavni sudionici u tom radosnom običaju. Tako se pjesnikinja Magdalena Vlah-Hranjec sjeća svojih dječjih predbožićnih trenutaka: *Donesla se z najži stara škatula, sa prašna, ali v njoj só bili đunđi, čerleni, plavi, beli, nešterni malo i potrti, pak i jena mala srebrena ftičica z čerlenim kljunom kaj só strgali noge, ali smó jó sejeno več na leta nekak nastavljali, vezali i potpirali na kiticu bora, jerbo smó si ne mogli zamisliti bora bez ftičice.*

U nekim mjestima izrađivali su se i vjenčići od krep papira i stavljali, zajedno s borovim grančicama, oko *kipi*-slika svetaca, i raspela.

Isto je tako postala sve češća, svakako novija pojava da se ispod *bora* slože *božične jaslice*; u crkvama ona je otprije dio božićnog, blagdanskog dekora te je običaj narod prenio u svoje domove. Tradiciju postavljanja jaslica ustanovio je sv. Franjo Asiški 1223. godine. O tome njegov životopisac Toma Čelanski svjedoči: „Pripravljene su jaslice, donesena je slama, dovedeni su vol i magarac. Čast je ondje iskazivala jednostavnost, uzvisivalo se siromaštvo, preporučivala se poniznost…“.[59]

Jaslice imaju „teološku i poučnu funkciju“, jer su „služile pobožnom promišljanju Isusova života“.[60] Tumačenje proizlazi iz evanđeoskog teksta: „I porodi sina prvorođenca, povi ga i položi u jasle jer za njih nije bilo mjesta u svratištu“ (Lk 2,7). U pjesmi *Oj, pastiri čudo novo* pjevamo: „U jaslicama prostim rodio se Bog“, a u međimurskoj kajkavskoj popijevci *Na svet nam je…* isto tako:

Na svet nam je Devica Marija sinka rodila,

Vu jaselce položila ga je, tak popevala…

Uz jaslice su se stavljale figure vola i magarca, čije značenje – uz pomoć Bonaventure Dude – objasnismo („kao Božji svjedoci protiv nemarnih i nehajnih ljudi“).

No, u pučkoj je interpretaciji Spasiteljevo mjesto rođenja ponešto drukčije:

Moj brat je najpredi složiv štalicu od kurzinja – liepo je kurzinje narezav pak je složiv štalicu i Mariju, svetoga Jožefa i Isuseka. Drugo leto je k tomu složiv dvie birkice od ilovače šteru je zev na cigleni (Novakovec).

---

[59] N. Bašnec, o.c., 139. Pored ovakvog, ima i drukčijih tumačenja: dr. Adalbert Rebić navodi da je sv. Leon Veliki u liku vola vidio izabrani narod („Vol poznaje svoga vlasnika…“, Iz 1,3) a magarac predstavlja poganski narod („…a magarac jasle gospodarove“; Večernji list, 24. prosinca 2009.)

[60] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 72. A Duda pak tumači da „jaslice proste“ i „slamica oštra“ već pretskazuju križ i trpljenje (o.c., 76).

Štalica je bila naproavljena od ljeskovoga kitja a figurice od gipsa. Tuo se joako fest vidlo deci štera só se naveiek igrala s tem birkicam pod jaslicam (Domašinec). K tome su za *nastel* znali staviti mahovinu.

Rekosmo, današnji terenski uvid potvrđuje da je izrada jaslica zamrla, a ako se stavljaju (kao nostalgičan znak prijašnjeg običaja), tad se redovito kupuju u trgovačkim centrima. Uopće, božićno ozračje je i ovakvim promjenama izgubilo svoj pravi smisao – obiteljsku **intimu** i **radostno iščekivanje** zamijenila je **potrošnja**, u smislu: sve se može kupiti! A u toj konzumentskoj agresiji potiskuju se tradicijske vrijednosti, nažalost, ne samo što se *kinčenja bora* tiče.

Unošenje slame, uz prigodan čestitarski tekst i molitvu

Nedvojbeno, središnji događaj svetopostne noći počinje unošenjem slame. „Od trenutka kad je slama unešena u kuću za obitelj je počinjala proslava Božića“.[61] U tom običajnom činu – koji ima sva obilježja **scenskoga događanja** (likove, radnju, scenu, publiku) – zapažamo ove dijelove (prizore): unošenje slame, pozdrav i prigodni poželjarski govor, odgovor ukućana, radnje uz naramak slame i razastiranje slame.

[61] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 58.

Vulične božićne jaslice, Čakovec, 2008.

Ponajprije, zašto slama? Pučko tumačenje je jasno, razložno i jednostavno: ona se unosi na spomen novorođenoga Boga koji bijaše položen na *slamicu oštru* u jaslama; za djecu slama je predstavljala radost jer, osim valjanja, na njoj vole spavati, *kak je spal i mali Jezóšek.*

No, ima tumačenja etnologa da je ovakvo kršćansko tumačenje razmjerno mlađa pojava, a da ovaj arhaičan običaj može upućivati na „prastari, priprosti način blagovanja iz vremenâ, kada nije bilo stola ili kakvih naročitih podloga, pa se jelo s tla, nastrtog u ovakvim zgodama i slično. Da se tu radi o steranju slame radi blagovanja (ako i ne možda jedino zbog toga) ne treba ljepše potvrde nego je u nas tako značajan red, gotovo svuda poznat: da se slama (i sijeno) stere naročito po s t o l u (i na to stavlja stolnjak), s koga će se blagovati…“.[62]

Kako bilo, tek suvremeni način stanovanja, s parketnim podom i tepisima posve je (kao i štošta drugo) dokinuo ovaj važan, vrlo znakovit božićni običaj; očuvalo se gdjegde da se u taj prostor ispod *bora* unese rukovet slame, kao tek simboličan trag nestalog običaja.

Važno je zamijetiti da se pored slame (i/ili sijena) unosila i – **svijeća**; unosio ju je kućegospodar ili tko od djece. Ona, jasno, najavljuje dolazak na svijet Svjetla, Isusa: „Svjetlo istinsko/ koje prosvjetljuje svakog čovjeka/

[62] M. Gavazzi, o.c., 149.

dođe na svijet“ (Iv 1,9), i: „Ja sam svjetlost svijeta;/ tko ide za mnom, ne će hoditi u tami,/ nego će imati svjetlost života“ (Iv 8,12). A i inače, svjetlo je prisutno često u tom predbožićnom ciklusu: uz blagdan Sv. Lucije, uz odlazak na polnoćku (s upaljenim lampašima), uz panj badnjak, i drugdje.

Osim ovih detalja, za predbožićnu (predrođendansku) večer F. Mikac bilježi važan podatak za Sv. Martin, s konca 19. stoljeća, koji potvrđuje shvaćanje, odnos narodnoga čovjeka prema tom trenutku:

Obiteljsko veselje na slami na Badnju večer, Mala Subotica, 2000.

„Naveče jedu, što su spremili, a navlastito 'krapce' (meki kolač) s košticama. Pošto su povečerali, **svi se čisto umiju i obuku u svetačko odijelo, a onda se u sobu unese slama**" (ist. S. H.).[63]

U svim zapisanim i promatranim primjerima kućegospodar u plahti unosi slamu, ponegdje držeći u drugoj ruci svijeću, a ukućani ga dočekuju u glavnoj *hiži*. Navedimo nekoliko primjera:

„Na Badnjak na večer, da več jempot sunce zajde, donese hižni gazda v prvu hižu s(v)e kaj mora biti na stolu na svetu noč i na Božič: zrje, repu, peneze, gošću mašču i belu plaftu. Da se vre dosta zamrači, onda gazda ide po slamu, koju je na guhni prepravio i donese ju f hižu. Da dojde pred hižna vrata, onda fest pokuči, a znutra pak veliju „slobodno!" Gazda otpre vrata hižna i progovori ove reči, ali se najpredi pokloni:

Daj vam Bog konjiče, voliče,
praščiče, teliče,
puriče, račiče,
žibiče, piščance,
zlata i srebra,
dušnoga zveličenja pak največ.

Onda gazda prestira stola i meče na stol vre prepravleno zrnje, peneze, repu i druge stvari. Da je več s(v)e na stolu, onda gazda zeme plaftu v roke, drži ju i steple pred se, govori i zove:

Pure, pure!
Žuge, žuge!
Žuga, na!
Lilika, na!
Žibeki, na!
Piceki, na!

Da vre s(v)e pozove, onda spusti plaftu na stol i pokrije stola. Onda se s(v)i spravljaju k večerji. Deca nestrpljivo čekaju na večerju, kaj bi brže išli na vulicu, tam de drugi streljeju".[64]

Najpredi smo se prelje kót smo melji bi zatikali. Japa só repu skopalji, nuter delji dóplera i vužgali só, pokljekli i molili nad otem. Da só to svoje završilji, onda smo si i mi pokljekli i molili.

[63] F. Mikac, o.c., 298.

[64] M. Žganec, o.c., 75.-76.

Došev je večer, Zdravomarijo je zazvonilo, svetlo se né smelo vužgati. Japa só bili vu dvoru, čekali só da zazvoni, tripot só pokočilji na vrata, mi smo rekli: - Slobodno. Unda só došli notri i rekli só: - Dober večer vam Bog dej!, i bajali só:

Na to Mlado leto,
zdravi, veseli,
tusti, debeli,
kak jeni jeleni.
Dej vam Bog
račiče, puriče,
drobnó drobninó,
debeló hajdinó...
zlata i srebra,
mira Božega. Amen.

Si smo si poklekljí (u Kotoribi su klekli oko hljeba kruha, op. S.H.) *i zmolilji, najpredi 'Angel Gosponov', unda sega Boga, zatim za se pokojne, pak za prijatelje i neprijatelje. Stali smo se i unda vužgali svetlo* (M. Subotica).

A najlepše je bilo dok se pomalji počela spuščati kmica. Ej, unda smó mi deca na stol doneslji sakojočko semenje: kuruzu, pšenicu, ječma, graha... Tó semenje smó delji na stol i z njega naprajlji križa na sredini stola, a pre sakomu kraju križa smo delji peneze kaj njis bomo i k ljeto melji. Još smó na stol delji slive, jabuke, hruške i sakojačko sadje kaj nam drugo leto puno toga zraste. Unda smo pak kolji toga sega složilji jenoga venca od slame i se skupa pokrilji z najljepšim stoljnjakom kaj smo ga doma melji. Japa só pod stol doneslji sakojačko meštriju: hamra, sekiró, šrafcingere, klješče... Stari mama pak só se zbrigovali kaj bó i krščanjsko zlamenje na stolu: raspelo, dupljer, čislo i moljitvena knjiga. Dok smó se delji na stol, unda smo z vožem zavezalji se čeiri noge na stolu kaj si bomo si skupa zanavek zdobra (Kotoriba).

„Da odzvoni ajngelko pozdravljenje, družina mora biti sa nutri.

Japa si po dnevu priprajdu slamo f plafto kaj bodo na večer neslji v hižo. Po hižni vrati pokoče (na spomen da so Jožef i Marija stana prosilji), a družina odgovori v jen glas: - Slobodno!

Svetopostno jelo i pilo na stolu

Prekrivanje Svetopostnog stola, Mačkovec, 2007.

Unda japa veljiju: - Faljen bodi Jezoš Kristoš!, a družina odgovori: - Na se veke! Ve japa govoriju dalje:

Na to Mlado ljeto,
zdravi, veselji,
tusti, debelji,
kak jeni jeni
(kak jeni jeljeni).
Dej vam Bog puriče,
račiče, piceke, pajceke,
žrebiče, teljiče,
zlato i srebro,
mira i blagoslova,
dušno zveličenje
i grehov oproščenje!
Amen.

Unda deneju dara na slamo Jezušu: jaboko, kolača i makviča.

Nato si si poklјeknejo okolji slame i Boga moljiju." (Donji Vidovec).[65]

Navedimo i zapis ovog trenutka u Sumartonu, među pomurskim Hrvatima, jer sličnošću posvjedočuje pripadnost te hrvatske manjine matici:

„V sobotu, da se smrklo, unda je več nišče nikam v selo ne išel. Saki je domaj čakal večera. Onda je gazda donesel nuter slamó i tripot zakluknul. Mi smo reklé: - Slobodno! Unda je došel nuter v hižu i rekel: Dej vam Bog purice, racice/ kunjice, vulice,telice, praščece./ Jeno mažo penez,/ Kaj največ od Boga želite,/ Dušno zveličenje. Amen.

Gazda je del slamo pred stol, plafti svežénó. Svi smo kolé klečali na slami. Japa só deli na stol kuruzó, pšenicó, peneze (v križ). Zato kaj kletó več zraste. Onda smó moljili Otec naš i Zdravo Mariju."[66]

Zamijetiti nam je u ovim zapisima nekoliko obilježja. „Na to Mlado ljeto" već smo objasnili kao usmeni, govorni dokaz da je s Božićem do gregorijanskoga kalendara započinjalo nova godina. Pojmovi koji se nabrajaju, koji se *bajaju* – a predstavljali su egzistenciju ruralnog gospodarstva – u svom prvotnom, magijskom značenju zapravo iskazuju vjerovanje govornika u moć riječi, prizivanje riječima da svega toga bude u izobilju! Toj prasvrsi služe i predmeti koji su se stavljali na slamu: kruh,

[65] Zapis Ruže Pokolić, uvršten u monografiju Ive Zvonara (i suradnika) *Mjesto i župa Donji Vidovec*, o.c., 222. *Kak jeni jeljeni* Zvonar tumači, pozivajući se na tumačenje Andrije Strbada, da bi trebalo biti *kak jeni jeni*, to jest „kao nekoji", „kao rijetki".

Između nekoliko inačica poželjarskoga govora još je jedna zanimljiva upravo iz istočnog Međimurja: *Na to Mlado ljeto.../ Rodilo vam polje žitom,/ dvor živinom,/ hiža okinčena/ z mladimi detiči,/ koji ne miljuju/ puške, sablje zori zdiči,/, v tabor iti,/ krščanjsko krv prelejati./ Vu ime onoga,/ koji visoko sedi,/ široko gljedi, v roki belo ljeljuju derži./ Faljen bodi Jzuš Kristoš!* Vjerojatno je da je ova inačica nastala oko 1. svjetskog rata jer je očito da ovdje nije posrijedi „prolijevanje kršćanske krvi" za onoga koji „visoko sedi" nego za onoga koji je carevao u Beču!

[66] Zamijetimo u nabrajanju nepalatalni izgovor *purice*, ne *puriče* (itd.), što znači „male pure", deminutiv dakle, a ne „mlade pure"!

jabuka, kolači. Ali, isto tako primijetimo da se sve te želje upućuju Bogu, pa i sam tijek izražavanja želje ima svoj smisao i redoslijed: najprije se unese **slama** (na kojoj se rodio Spasitelj), tad se **izražava želja** i nakon toga se **moli**, to jest, **zahvaljuje na daru**. I u tome je možda najočitije, stopljeno pretkršćansko i kršćansko...

Postavljanje blagdanskog stola

Ako je središnji događaj bio unošenje slame i sve što je potom uslijedilo, središnje mjesto svakako je **blagdanski stol** u kući. Zašto upravo stol? On je (i ne samo u tradicijskoj kulturi) bio glavni dio „hižnoga inventara": za stolom se svakodnevno blagovalo, pripremalo se jelo, za stolom se razgovaralo, sklapali su se poslovi i dogovori, k njemu se primao gost – koji se nije slao u kut sobe nego se pozivao za stol. Sjedanje za stol bilo je iskazivanje počasti te se „običan" gost nije ni pozivao da sjedne za stol!

Tako je bilo naravno, i za Božić. U nekim mjestima stol se počeo svečano opremati prije unošenja slame, no najčešće se to činilo nakon domaćinova poželjarskoga govora i zajedničke molitve.

Već Mikac za Sv. Martin potvrđuje običaj postavljanja stola na koncu 19. stoljeća: „Pošto se metne na stô slame, razastre se po ńoj plahta, a na ńu se pospe malo od svake vrste žita, dale pšenične posije, jedna ili dvije repe, nož s tri ili devet križa. Neki meću na stô i sito, a pod plahtu i koju cvancigu ili škudu; napokon i brus. Usred toga stoji hleb (klecinprot) ili svagdašńi kruh – kako tko može. To ostane na stolu sve do Stjepańa."[67]

Postupak postavljanja stola, s manjim razlikama, možemo pratiti otad do u najnovijeg doba u svim međimurskim mjestima, primjerice:

Da se molitva završi, slaže se na stol: dene se v križ par betvi slame, nasiplje semenje i dene nekaj penez koji se dajó v škrebljicó pri meši na drugi den Božiča iliti Štefanje, da se bo neslo svetit semenje koje je bilo na stoló. Glavna je i božična sveča, koja se obično postavlja v repó, v kojó se z nožom jama skopala, kaj je mogla sveča stati. Ta se sveča vužgala mam da se složil stol i gorela je pri sakem obrokó, pri sakem jelji i pod sakom mešom: polnočkom, zornicom i obednom mešom (D. Vidovec, zapis R. Pokolić).

[67] F. Mikac, o.c., 299.

Na stol se nametalo zrnato: pšenica, kuruza, grah, proso, hajdina. Gori se dev stoljek, domači, z vajkerom našiti – narodne ili francoske ruže, ili štih-štih, ili pak lančič, košarice z ružama. Na stoljek se dela mala krpica z domačega platna i gori mali kruhek-postružjek (delalo se devet kruhi, a kaj je malo ostalo od sakoga, to se napraviv mali kruhek postružjek) (Goričan).

Drugdje (Novakovec) najprije se blagovala postna večera na golom stolu, bez stolnjaka, a nakon toga *mama si je složila zrje, repe si je prepravila za se štiri vogle. Kak je slagala stola, tak je govorila (za saku repu): - Od istoka nam duojde suončece, život, a na jug, to pak nam toplina dohaja, a na zapad, tu pak sončece ide spoat, tak se i mi muoramo zmisliti da se zbudimo. Repu je diela na sever, jer niti bez sevra nemremo, prevruoče bi nam bilo. Unda je miešala zrje ali i semeje, od papriša, od paradajza, od glavatici, to se se domaj riesilo, žene só ne išle na plac kupuvat. Dok je miešala, govorila je: - Vište, deca, to vam je zrjiče jeno slatko, jeno kiselo, jeno žarko, jeno žofko, ali si se ljepo slažejo. Da bi ljudi bili tak zdobra, nigdar rata nej bilo. Unda je na stuol dela peneze, paperanate i želiezne i složila svetoga križa od zrja kaj Bog blagoslovi. Unda je zela slamu i sieno i metala v red repami* (to jest u istu visinu, da složi ravnu podlogu, op. S.H.). *Unda je zela tri stuolnjake i rekla da je to jen za Gašpara, drugi za Melkiora a tretji za Boltu. Na to je gori diela hleb kruha i bidru, onu štrucu z makom i rehima i hladnetinu. A gazda je donesev liter vina i dvie kupice; s tejo kupici se né smelo piti. Mama je znala i ftičeke speči z testa, diela je na saki vogel i rekla: - Oni su najbliže Božeku, oni po zraku letidu.*

U Domašincu su se još na stol *dele vojke šterima só se krave tirale.*

Kao **na** stol, stavljalo se i **pod** stol: jaram, ham, bič, sjekira, *mužđar*-mužar, lanci i lemeš od pluga, da bi sve bilo blagoslovljeno. Negdje bi se čak i stolove noge vezale užetom – zbog „sloge u kući"!

Bez obzira na razlike od mjesta do mjesta, zapažamo osnovne elemente opremanja: **pravljenje križa** sjemenjem i slamom/sijenom, osobito **prekrivanje stola**, stavljanje raznog **zrnja u posude**, stavljanje **novca**, **svijeće** i **repe *na štiri vogle*, stavljanje pod stol** pojedinih predmeta seljskoga gospodarstva. Još jednom se, dakle, i u tim radnjama vrlo jasno vidi susret dvaju vjerovanja, zapravo dviju kultura: u Svetoposnoj noći moli se (za dolazak Isusov), ali su se pored toga stoljećima, očuvali mnogi magijski detalji podređeni samo jednome – da sve to što se stavljalo na stol i

pod stol bude izobilno u idućoj godini. Da je riječ o dvojnom pristupu svjedoči, između ostalog, i pisac-isusovac Juraj Mulih kad u djelu *Posel apostolski* (1742.) piše: „...druga božićna premetanja na stran ostavljamo, koja su zrok, da vnogi već vražića nego Božića oslužavaju, kada z krivum verom i ufanjem nekoja na stol ali pod stol postavljaju i potlam suprot prve zapovedi (cirkvene) za vračtvo spravljaju".

U kontekstu vremena i njegova poziva Mulihov prijekor je posve razumljiv. Međutim, ono što je u ovom našem vremenu vrlo važno reći – glede susreta i prožimanja dva životna shvaćanja – da je pretkršćanski (ili: nekršćanski) sloj danas tek **ostatak, rudiment, relikt** jedne davne kulture, jednog načina odnosa prema životu i njegove interpretacije; s obzirom da taj sloj danas **ne generira nove oblike** nego tek okamenjeno živi pomiješan s elementima kršćanske kulture.

Međutim, od te činjenice najvažnije je u ovo naše doba, da su oba sloja potisnuta trećim – **komercijalizacijom**! Već otprije se zatrlo opisano postavljanje stola (pogotovo pod stol), tek se ponegdje simbolično unosi slama i to tamo gdje je vitalan koji stariji član obitelji kao stanoviti živi „zalog" tradicijske kulture. Sve se svelo na raskošno okićen *bor,* a umjesto štalice i jaslica ispod *bora* su paketi s darovima za članove obitelji, što je očit komercijalan američki import.

Obiteljska molitva pred slamom, KUD D. Kraljevec, Smotra običaja u Kotoribi, 2009.

Svetopostna *večerja*

Obiteljska molitva za stolom na Badnju večer, Donji Kraljevec, 2009.

Čitavo **nadvečerje božično**, spomenusmo, u znaku je posta, no tek večerom on se posebno naglašava, jelima koja ipak nisu svakodnevna, dakle, naglašava se i na taj način posebnost badnjeg večernjeg blagovanja. „Bolje reći, jelo je u funkciji rituala. Večera je, međutim, prvi ključni trenutak božićnoga obiteljskog okupljanja. Osim tradicijskih običaja, koji su oko nje i uz nju obvezni, i koje ljudi poštuju u mnoštvu varijanata, oni se uz večeru mole, obraćajući se Bogu dolazak čijega sina očekuju. U dinamici predbožićnih i božićnih događanja večera je važan međaš."[68] U molitvi, koju uobičajeno predvodi kućedomaćin, moli se *Angel Gosponov* i *Očenaš*, dakako, na standardnom jeziku. No, i danas pomurski Hrvati-kajkavci, uz lijevu obalu Mure u Mađarskoj, mole *Otec naš* na *horvatskom*, dakle kajkavskom. Ta se molitva tako moli jedino na tom prostoru:

Otec naš, koj si na nebesi, sveti se ime Tvoje. Dojdi kralevstvo Tvoje. Bódi volja Tvoja, kak na nebu tak i na zemli. Kruha našega vsagdašnjega dej nam denes. I otpusti nam dóge naše kak i mi otpuščamo dužnikom našim. I ne vpelaj nas vu skušavanje, nego oslobodi nas od zla. Amen.[69]

Hrvatski preporoditelj iz Međimurja, iz Priloka/Preloga, Stjepan Mlinarić, ostavio je vrlo dragocjenu knjigu u rukopisu *Ispisanye Medyimorja kakti Zipke Horvatskoga Slovztva* (1834.), dragočjenu ne samo za međimursku prošlost nego i za njegovu tradicijsku kulturu, ponajviše zbog supostavljanja povijesnih koordinata, to jest uspoređivanja s današnjim (ili donedavnim) stanjem pojedinih običaja. Tako o svetopostnoj večeri i slami Štef Mlinarić zapisuje (tekst donosimo u suvremenoj grafiji):

„Kaj sze szvetkov dotiche vszakojachke szu navade: k Bosichu na vecher sze nikaj ne kuha, neg szuhe hruske y szlive, makvichi, y kakvi kolacheczi. To do polnochi na sztolu. Pod sztolom szlama... szvecha czelu noch gori. Szad vzakojachki, orehi, leshnjaki. Szlama vkris pod ztolnjak. O blazena proztota (priprostost, jednostavnost, op. S.H.)*! K polnochki idu vzi, jeden doma osztane.*

Je li se što bitnije izmijenilo u gotovo dvjestotinjak ljeta? I na današnji stol za postno blagovanje iznese se *kompot od suhi slivi i jabóki, gibanica z jabóki, repom, makom ili rehima* (Goričan), *grah bajz z hrenom ili grah pretepeni z belim, točenim, tikvinimi koščicami* (Čukovec), *pogača s rehima-gerba* (Novakovec), *pretepena hajdinska kaša s kalamperom i vrgojaj, rezanci z makom i orehima* (Žiškovec) i tako slično.

[68] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 87.

[69] *Ruža nebeska* (molitvenik), Szombathely, 1993., 6.

Reklo bi se da se sve te delicije međimurske pučke kuhinje baš i ne izgledaju postno. No, upravo poradi značaja te večeri takvo blagovanje ne treba nam razumjeti kao jednostavan, „siromašan" jelovnik – čemu se divi Mlinarić – nego je riječ o **nemastnim** jelima. Ne onima koja bi bila životinjskoga podrijetla nego biljnoga (*sakojački sad*).

Vrlo slična jela na svetopostnoj večeri nalazimo u cijeloj Hrvatskoj, od Podravine i Prigorja, do Istre i Poljica, te u Cerniku i Retkovcima u Slavoniji.[70]

Čekanje *polnočke*

Nakon što je prošla postna večera, koja je u tradicionalno organiziranim obiteljima doista bila pučki obred – obilježen osim jelima i obiteljskim okupljanjem – slijedi najsvečaniji dio Badnje noći, polnoćka. Vrijeme do nje bilo je ispunjeno molitvom a onda i drugim, zanimljivim radnjama.

Dok su se mala djeca valjala po prostrtoj slami u kući – *deca só se po slami kopitala i si só štelji na slami spati* (D. Vidovec) – stariji su se neki „kartali, čitali ili iz molitvenika molili, neki su otišli kamo u selo da se pozabave s prijateljima".[71]

[70] Podrobnije o tome, i o mnogočem drugom – s obzirom na nacionalnu dimenziju tradicijske božićne baštine u Hrvata – vidi u knjigama D. Rihtman-Auguštin, o.c., te S. Zorić, o.c.

[71] F. Mikac, o.c., 299.

Božićne jaslice u župnoj crkvi u Sv. Jurju na Bregu, 2006.

Da se zmoljilo, mi deca smo brže malo slame zeli i ključanice zateknóli kaj nišči nesme nuter niti črez ključanicu, dok god Isusek ne dojde (Novakovec; ovdje se već upućuje na magijske radnje, o čemu šire na drugom mjestu).

Zadržao se običaj pucanja iz mužara u dvorištu ili ispred kuće, a te mužare su u današnje vrijeme vrlo gromoglasno i agresivno zamijenile petarde. Vjerojatnom se čini svrha da se bukom odagna sve zlo neposredno prije rođenja Isusova, ali svrha bijaše i praktična – *ruženjem* je trebalo održavati budnu družinu za odlazak na polnoćku. Druga je funkcija svjetla, a postigla se paljenjem ognja. Tako su u Domašincu *muoži i žene išli kurit – ili kitije, ili stare gumije i takše stareše stvari. Kuoli toga ogja só*

[72] Ferenz Gönczi: *Međimurje. Ljudi, Vjerovanja, Običaji*, Budapest, 1895., pretisak, 1995. (prev. Ladislav Antauer), 80. Autor je knjigu o Međimurju napisao s velikomađarskih pozicija, no ostavio nam je (zanemarimo li njegova politička, to jest imperijalna polazišta) niz dragocjenih podataka o tradicijskoj kulturi naših pradjedova u Međimurju.

muoži popievali buožične pesme i pili kuhano vino. Isto tak só i strieljali z karbitom. Karabita só deli v lonec šteri je bil na dnu ljukljasti. V lonec se je vlejalo malo vode i držal se je prst na té ljukiji dok se sapa ne nabrala. Unda se to nažgalo tak da se na botu del goreči papier i diel na ljukiju i tuo je počilo.

Božićne jaslice, Mačkovec, 2006.

Osim pjevanja božićnih popijevki ukućani su se *mivali i prali, žene só se čipkale, prepravljale, blačile si robače, budače, tibete, a deca só se igrala* (Goričan).

No, u nekim mjestima mladi ne ostaju u obiteljskom krugu nego *idu od hiže do hiže glet betlehema* (božićnu jelku, op. S.H.), *kak je dé okinčeno. To se hodilo po celi seli* (Nedelišće). Izgubio se običaj obilaženja selom tzv. „betlehemara" koje spominje Ferenz Gönczi 1895. godine: „Danas ponegdje selom hodaju „betlehemi", noseći sa sobom model crkve s drvenim figuricama koje prikazuju rođenje Isusovo. Dječaci pritom pjevaju božićne pjesme".[72] Tekst popijevke, koja se pjeva i u Podravini, glasi ovako:

Oj, betlehemska ti štalica,
vu kojoj porodi sinka devica!
Vu kojem njegovom svetom porodu,
spasenje je došlo semu narodu.
Vu štali z Josipom bila Marija,
a anđel nad štalom speva: g l o r i a!
Od istoka zvezda kad se skazala
i sveta tri kralja na put pozvala.
Kad kralji dojdoše, na zemlju paše,
darove i poklon Detešcu daše.

Odlazak na *polnočku*

Napokon stiže trenutak odlaska na središnji događaj, polnoćno slavljenje dolaska Spasiteljeva na svijet. To je svečanost koja se dočekuje s veseljem i uzbuđenjem i koja je osnovni okvir očuvala u tradicijskoj kulturi. Na polnoćku idu svi ukućani, svečano obučeni (*Obljeklji smo si najljepše i najposvetnješe haljine kaj smo doma melji* – Kotoriba), ostaju tek nemoćniji, stariji i manja djeca, ali je znao ostati u kući i koji odrasliji član obitelji da pazi na oganj u kući (svjetlo) te na eventualnog kradljivca. Odlazilo se skupno, osobito ako je župna crkva bila u drugom mjestu.

"...I porodi sina svoga, prvorođenca, povi ga i položi u jasle jer za njih nije bilo mjesta u svratištu. A u tom kraju bijahu pastiri: pod vedrim su nebom čuvali noćnu stražu kod svojih stada. Anđeo im Gospodnji pristupi i slava ih Gospodnja obasja! Silno se prestrašiše. No anđeo im reče: 'Ne bojte

Božićne jaslice u župnoj crkvi u Štrigovi, 2006.

se! Evo, javljam vam blagovijest, veliku radost za sav narod! Danas vam se u gradu Davidovu rodio Spasitelj – Krist Gospodin. I evo vam znaka: naći ćete novorođenče povijeno gdje leži u jaslama'." (Lk 2,7-12).

Ova evanđeoska činjenica naišla je, razumljivo, na mnogovrsne parafraze, u pisanoj i usmenoj, narodnoj književnosti, u pučkoj interpretaciji i to stoljećima postojano i vjerno, skrovito i radostno; od tih priloga mogla bi se sastaviti antologija. Ovdje donosimo tri takva primjera: prvi iz knjižice *Čtenja i evangeliumi* (1831.), pisan na pučkoj matrici koja pak bijaše podlogom za kasnije interpretacije (primjerice na svadbi), drugi tekst pavlina Hilariona Gašparotija iz njegove knjižice *Cvet sveteh eli čini i življenje svecev* (1760.), pisane stilom kajkavskoga propovjednika i, treći, poznata, gotovo amblematična narodna popijevka *Narodil nam se Kralj nebeski.*

(a) *Vu onom vremenu izišla je Zapoved od Cesara Augustuša, da se naj popiše ves Svet. Ov popis pervi včinjen je po poglavaru Sirie Cirinu. Ter izišli jesu vsi da bi se očituvali, vsaki vu svoj varaš. Podignul se je pako i Jožef iz Galileje, iz varaša nazaret vu Judeju, varaš Davidov, koji se zove Betlehem, zato kaj je bil z hiže i pokoljenja Davidova, da bi se očituval z Marijom zaručenom, sebi tovarušicom nosečom. Dogodilo se pako, kad su bili onde, zpunili se jesu dnevi da bi rodila. I porodila je Sina svoja pervorođenoga, i v pelnicami njega obvila, ter posložila vu jasle ar nej bilo za nje*

mezta vu opčinskom stanju. I pastiri bili su vu deržavi iztoj skoznjuči, i deržeči stražu nočnu nad čredum svojum. I nut Angel Gosponov stal je polek njih, i svetlost Božja obsterla je nje i bojali se jesu strahom velikim. I rekel je njim Angel: Najte se bojati ar nut nazveščam vam veselje veliko kaj bude vsemu ljudstvu: kajti se narodil denes Zveličitel, koji je Kristuš Gospon vu varašu Davidovem. I ovo vam je znamenje: najdete dete z plenicami povito i položeno vu jaslah. I sproti nastala je z Angelom vnožina Šerega nebeskoga, hvalečeh i govorečeh: Dika Bogu na višini i na zemlji ljudem dobre volje.

Božićne jaslice u župnoj crkvi sv. Nikole biskupa u Čakovcu, 2006.

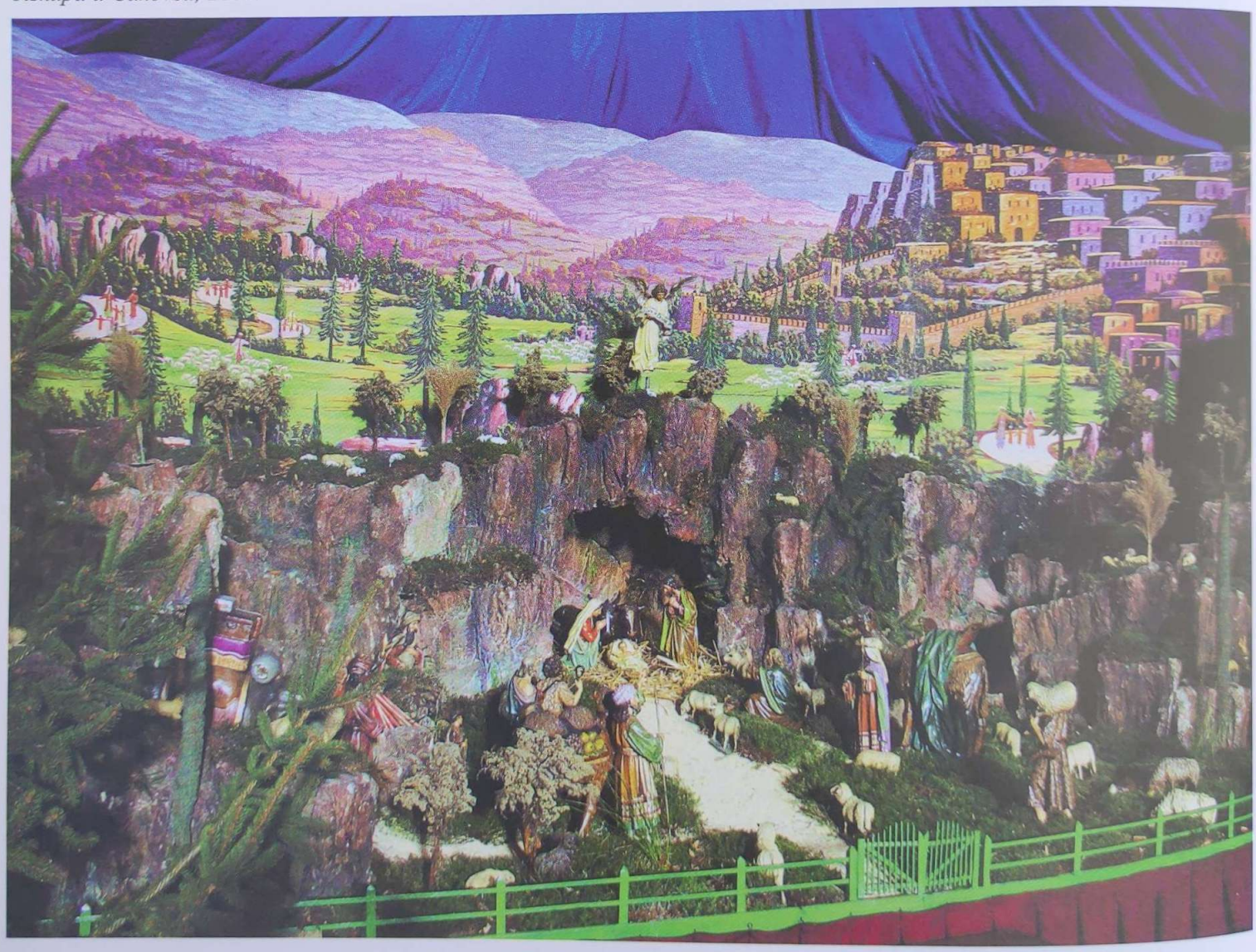

Djeca spavaju na slami u Božićnoj noći, Donji Kraljevec, 2009.

(b) *Denes anda zezvedeti hočemo: zakaj kralju neba i zemlje, komu sa podložna jesu i zebrati si more, ne hotel vu diki, zmožnosti, bogatstvu i ostali obilnosti, koja vsa kraljevske palače obilnosti podavaju, na ov svet dojti, nego zebral si je siromaštvo, golotu, štale priprostešu, sena i zime oštroču te najglubšu poniznost? Na pitanje ovo dva podavajuč su zroki. Prvi: da ovak bolje pokaže dobri Bog veličanstva svojega diku i zmožnost veliku. Drugi zrok naj bude: hasen i zveličenje duše naše. Ovo su najvekši zroki poniznoga i siromaškoga narođenja Kristuševoga.*

(c)

Narodil nam se Kral nebeski,
od Marije, čiste device.

Ej, na Mladom letu veselemo se,
mladoga Kralja mi molemo.

Po njem je položen sveti Štefan,
prvi mučenik gospoda Boga.

Sveti Ivanuš preljubljeni,
među apostoli preobrani.

Drobnu dečicu pomoriše
za ime Božje ko ovčice.

Silvestar papa k njim se pridruži
koga na nebesah okoruniše.

Tomaš biskup ino mučenik,
Tomaševo ime to je blaženo.

Obrezavanje kaj se govori
na zveličenje imenuje se.

Trije kralji časti nose,
tamjan, zlato, plemenitu mast.

O, mi vsi Božji krščeniki,
mladomu kralju dare nesemo.

Hvaljeno budi sveto Trojstvo,
hvalu mi zdajmo Gosponu Bogu.

Daj nam Bog zdravlje ino veselje,
na tom Mladom letu vsega obilja.

Pjesma je preuzeta iz „Cithare octochorde" iz 1701. godine, ali pjesmu s pravom datiramo još na konac 12. ili početak 13. stoljeća. Naime, kako već spomenusmo, na tu starinu upućuje s jedne strane sintagma „mlado ljeto" - koje je po kalendaru prije reformiranoga, gregorijanskoga počinjalo upravo Božićem, a s druge strane „mladi kralj", koji – kako povjesnici tvrde – upućuje na vrijeme vladavine Arpadovića kad je kraljev zamjenik u Hrvatskoj nosio titulu „mladoga kralja". Usmeno je u obiteljima i crkvenoj liturgiji bila prenesena no tek je četiri stoljeća kasnije, u tzv. *Prekmurskoj pjesmarici,* 1593. bila po prvi puta zapisana.

Poradi današnje popularnosti ta se pjesma „slobodno može nazvati hrvatskom božićnom himnom".[73] Uz dvije pripomene: naziv „Krist Kralj" nije vezan samo uz tumačenje hrvatske povijesti nego ima uporište u sta-

[73] B. Duda, o.c., 59.

rozavjetnom i novozavjetnom biblijskom predlošku: prorok Izaija govori o „Bogu silnom" koji će kraljevati nad prijestoljem Davidovim (9,6), a u Matejevu evanđelju „magi s istoka" pitaju Heroda: „Gdje je novorođeni Kralj židovski?" (Mt 2,2). I drugo, završna strofa povezuje, zapravo, čovjeka i Boga jer radost rođenja Spasiteljeva pučki pjevač prenosi na osobnu, ovozemaljsku dimenziju, što i naglašava u raznim, već spominjanim čestitarskim formama: *Dej Vam Bog zdravlje, veselje i sega obilja.*

A da je u toj radosti bilo obilja, pučkog shvaćanja polnoćnoga slavlja govori i podatak da je nakon misnoga slavlja orguljaš zasvirao *Dudaša* Fortunata Pintarića a puk si to protumačio kao *„Čurke só pečene, slabo zamaščene": Velečasni só nam zaželjeli srečnoga Božiča, a školnik pak só igrali: „Ite dimo, čurke só pečene, slabo zamaščene". Veselo je bilo* (Štrigova). Interpretacija nimalo slučajna, prema onoj „što se babi snilo...". Naime, nakon postnoga dana naravski je da se, makar i ne htijući, mislilo na obilan, nepostni stol koji je kućedomaćica pripremila prije odlaska na polnoćku. Jela nisu bila raskošna, ali niti postna:

Jeli smo čurke, hladnetinu i kuruznoga kruha (Cirkovljan, Domašinec).

Na stolu je bila žganica, kolač narezani, čurke v roru pečene i klobasi (Štrigova).

Prije ulaska u kuću znao bi hižni gospodar poškropiti ukućane blagoslovljenom vodom, a prije toga je blagoslovio kuću i gospodarstvo.

Gatanja, vjerovanja

Istodobno, usred ovakvog božićnog ugođaja, snažno obilježenog slavljenjem rođenja Isusova, živi (ne samo u Međimurju) višestoljetna tradicija raznih vjerovanja i gatanja. Svjedoči li to o slaboj vjeri ili čak nevjeri njihovih nositelja, ili pak se narodni čovjek ravna po onoj: *Ak na hasnelo, ne bó ni škodelo?* Činjenica je da ih narod, umnogome nesvjestan značenja tih čina, uporno prakticira u višestoljetnom trajanju. Oni „otkrivaju svijet i svjetonazor koji od davnine tinja ispod službenih nazora i vjerskih naučavanja i uz njih i svjedoči ne samo o bujnoj mašti i folklornom stvaralaštvu nego i o tajnama života što ih civilizacija još uvijek nije uspjela odgonetnuti".[74] Neka od tih vjerovanja već se iskazuju i prije Badnjaka te

[74] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 111.

uz pripremanje božićnoga stola i unošenja slame, druga, većina, nakon povratka s polnoćke.

Sv. Martin (koncem 19. stoljeća): „Onaj koji spava na slami vele da će cijelu godinu biti srećan ('na kusture srečen')". A na stol se pored spomenutoga – žita, repe i slično – stavljao „nož s tri ili devet križa". (Takvim se noževima obično kolu sviće, ali im služe i za ovo: opazi li gazda da mu je u kući ili polu netko nešto ukrao, neka ništa ne govori, već neka uzme takav nož, koji je u Badńu noć stajao na stolu, i neka ga zabode na mjestu, gdje se još vidi trag lupeža: ovome će se noga otvoriti i iz ńe će mu tako dugo teći krv, dogod je nož zaboden. Tako će gazda doznati tko ga je okrao, jer će mu se krivac sam doći moliti. Ako se takav nož zabode u nečist, koju je tko zloradice ostavio, taj ne će tako dugo pravo ići od sebe dok se nož ne izvadi, a može i umrijeti.). (...) U badńoj noći žene obično gataju ('delaju probu'): pošto su u kuhińi sve uredile, zgrnu vatru na kup pa na Božić ujutro dođu gledati: nađu li oblik kao pet prsta od ruke ili pak trag od noge, to je znak, da će te godine u kući netko umrijeti; ako je maleno znameńe, umrijet će dijete, ako je veliko, umrijet će odraslo čelade. Tko ostane kod kuće te ne ide k polnoćki, on se u vrijeme kad zvoni na podizańe, popne na tavan i prisluškuje: čuje li svirati, bit će pri toj kući gozbe, čuje li pak, da nešto s daskama buči i pili kao kod stolara, bit će do godine u kući mrtvac. Neki rade i ovo: kad se vrati od ponoćke, optrči triput oko kuće i pri tom svaki put pogleda na sredńi prozor u sobu: ako usred sobe vidi raku, bit će u kući mrtvac, ako vidi zastavu, bit će gozbe. Ali pošto je tri puta optrčao oko kuće, mora se jako požuriti u sobu, jer inače bi mu se dogodilo kakvo zlo. Tko bi te noći odagnao na pašu końe, volove, sviće it.d., cijelu godinu ne bi mu mogao toga blaga nitko uhvatiti kad bi zašlo u kvar. Tko hoće da mu se dogodine momci požene, a djevojke poudadu, on mora najzadńi od svih selana otići na ponoćku i prvi se od ńe povratiti te onu lesu otvoriti, koja je na kraj sela na putu, a ne kakvu drugu na 'škedńu' ili na vrtu. Kad se vraćaju od ponoćke i od mise na Božić, obično se natječu, koji će prvi dotrčati u selo: takav će cijelu godinu biti najboli težak. (...) U rečeno vrijeme (od Sv. Lucije, op. S.H.) neka čovjek plete bič te ga uveče na Badńak priveže na držalo. Kad ide na polnoćku, neka ga sakrije pod čohu ili kepeńek i vrativši se neka tri puta ńime puca, da se nadaleko čuje. Takav čovjek može iz sela odagnati miševe i pacove. Kad to hoće da uradi, pođe na cestu, stane bičem pucati, i svi miševi i pacovi izińu preda ń, a on ih pred sobom goni kao sviće, kamogod hoće: na pr. u šumu, vodu: samo se zatim mora žuriti kući, da ga ne stignu, jer bi ga požderali."[75]

[75] F. Mikac, o.c., 299-300. Ovo zadnje vjerovanje upućuje da je Mikac mislio na okolna sela koja su spadala u župu Sv. Martin jer je župna crkva u samoj *fari*, u njenom središtu.

"Stari ljudi su v Božičnoj noči vidli vnogo sega toga, kaj su v one druge noči ne vidli. V svetuj noči su ljudi jako čuda krivih posli delali, i jako čuda coprali, i veruvali u nekše nadnaravne čine. Si su mislili, da u svetoj noči imaju copernjaki svoje sastanke, tam negde na križanju općinskih potov, i da tam dobivaju sreču i bogatstvo Ali moraju i copernjaki v polnoči biti na križanju. Tam dojde duh nečisti i on pokaže svoje blago i popišuje, kaj šteri žele. Kak oni zapišeju tak se i dogodi. (..) *Ako na svetu noč sveča vgasne na stolu, onda, veliju, bu nešči vu toj hiži hmrl. Ne se smeti naslanjati na stol z lakti. Ki se nasloni, on bu imel trganje v čontaj i mozole. Da dojdu dimo z polnočke, odmah idu v štalu, verjeju, da budu čuli, kak se marha spomina. To je osobito, ako bi što došel v štalo točno o polnoči"* (Vratišinec).[76]

"Si só štelji na slami spati, kajti ona pucka koja na slami spi najde – móža, a dečec – nóža. Japa só doneslji v ganjk i hama, a mama možđara. Na stol só pod stolnjak deli i kobilara (novčanik, op. S.H.), *kaj bo po penezi sreča, ako bó kre kobilara svetlila božična sveča. Ako je kmica v božićni noči (ako je mladi mesec), ljetine se dobre nadijati moči, a ako je svetlo (kaj mesec sveti) korožnjaki bodó prazni, bodó se svetilji. Sa družina si moraju noge oprati, a ženjske se moraju i počesati, kajti se na Božič ne sme česati, niti zmétati (mesti), niti v pelnicu iti. K polnočki treba nesti tresku iliti špranjo od dreva, kojó treba mam da se dojde od polnočke hititi med kokoši, kaj bodó kokoši zdrave i kaj bodó nesle jajca"* (D. Vidovec).[77]

U istom mjestu Zvonar bilježi još neka vjerovanja: „Kad bi došli s polnočke, hižni gospodari bi odlazili u štalu uvjereni da će čuti kako blago razgovara; ako se na Svetu noć ugasila svijeća, to je bio znak da će netko te godine u kući umrijeti; tko se nasloni laktovima na stol, taj će imati trganje u kostima i mozole (čireve)."[78]

Isto je tako zanimljiv čitav spektar vjerovanja među pomurskim Hrvatima, u Sumartonu (to jest: Svetom Martinu) koja potvrđuju drevnost tradicijske baštine, a time ukazuje i na mogućnost postojanja takvih detalja i u matičnoj, međimurskoj sredini u prijašnjim vremenima, slično onako kako u govoru, *horvatskom kaju* nalazimo niz zaboravljenih riječi u Međimurju a koje čujemo (još i danas) među pomurskim Hrvatima te ih doživljavamo kao kajkavske arhaizme.[79] Dakle, za Svetopostne večere gazdarica ne smije ustati od stola jer kvočka ne će sjediti na jajima; prije polnočke u rupu na stolcu stavljali bi krpu ili slamu, a tko prvi stigne s polnočke a to izvadi, imat će sreću u narednoj godini; nakon polnočke hižni gospodar prije ulaska u kuću mora najprije protresti susjedov plot zato da

[76] M. Žganec, o.c., 77-78.

[77] Zapis R. Pokolić, u Zvonar, o.c., 222.

[78] I. Zvonar, o.c., 223.

[79] Primjerice: *baleda* (jakna), *bàntrati* (zlostavljati, uznemiravati), *beknuti* (oglasiti se), *blehehnuti* (nepromišljeno izreći), *brščas* (ubrzo), *capasti* (zdepasti), *čobeti* (sjediti na jednom mjestu), *prle* (prije), *venot* (onuda) i mnoge druge.

kokoši ne bi išle u vrt ili dvor, a nahrani i blago i tek onda ulazi u kuću; na klupi u sobi bilo je sijeno na koje se nije smjelo sjesti jer bi se tad sjelo na jaja i tad ne će biti *picekov*; smeće koje se pomelo nije se do Novoga ljeta smjelo bacati jer *puce* ne će imati prosca ili pak će kokoši razdrbati ovo smeće pa ne će biti sreće; ujutro na Božić bacaju u zdenac jabuke ili kruh za *darek vodi*.

Posebna pak su vjerovanja vezana uz **jabuku** koja je u pučkoj tradiciji, u cijeloj Hrvatskoj i drugdje, simbol ljubavi ili barem osobite naklonosti pa se njenim darivanjem očituju osjećaji ili želje za srećom u ljubavi. Ta se jabuka u Međimurju zove *božićnica*. Razlika ima u radnjama u pojedinim mjestima, no funkcija je uvijek ista.

Sv. Martin: „Na Novu godinu prije sunca (a i na Božić) djevojke 'daruju vodu': u studence bacaju jabuke božićnice. Momci ove jabuke vade iz vode te se nagone, tko će ih više pokupiti."[80]

Prelog: djevojke bi, bacajući jabuku u zdenac, govorile:

Zdenec koplenec,
Ja tebi dara,
Ti meni para.
Da vidim dodna,
Za zamuš sam godna.[81]

Vratišinec: *Negda su si puce, da su išle na Božič k meši, zele sobom jabuke „božičnice", to su bile črlene klopčejnke, one su bile nekše znamenje ljubavi mladih dečkov i puc. Dečki su jemali te božičnice onoj puci, za koju su mislili da jih ima rada.*[82]

D. Vidovec: *A koj pe prvi po pol noči vodu grabat, mora zdencu dara dati, ljepó jabokó, koja ostane v zdencó do Sv. trejo kraljov.*[83]

(Nedelišće): *Jabuku su hitili japa i ona je v zdencu bila do Trejó kraljof, unda se jabuka zela vun i saki si je malo pojev*; pored opisanoga značenja, jabuka se eto, uzimala i jela za zdravlje svih ukućana (slično i u Goričanu).

Svi ovi zapisi s terena – u starije i u ovo, novo doba – nalažu posebnu raspravu o korijenima, dakle podrijetlu ovih magijskih radnji i vjerovanja, no to nije predmet našega neposrednoga interesa. Bitno je da, s kršćanskog gledišta, taj čovjek iz puka nije bio manji vjernik ako li je prakticirao i nave-

[80] F. Mikac, o.c., 300.

[81] Zadnji stih znači: „Za udaju sam spremna (s obzirom na godine)". Marija Ilona Blažeka: *Ženidbeni običaji u Prelogu*, Etnološka istraživanja i građa, knj. III., Zagreb, 1941., 67.

[82] M. Žganec, o.c., 78.

[83] I. Zvonar, zapis R. Pokolić, o.c., 222. Vrlo je indikativno da se u Knjizi postanka navodi kako je Eva sa stabla ubrala **plod** i dala Adamu, a u likovnoj i tekstovnoj interpretaciji to je redovito **jabuka** (a ne, recimo, kruška) kao rječit simbol odnosa između dva ljudska bića, muškarca i žene.

dene čine, u pučkoj svijesti oni nisu funkcionirali kao **suprotnost** vjerskomu nego kao njegova **nadopuna**, on ih nije doživljavao kao nešto bogohulno nego u prvom redu kao nasljeđe, kao tradicijsko dobro. Njima, tim radnjama, nije ispovijedao svoju možebitnu **vjeru** nego obdržavao **običaj**, naslijeđen od svojih predaka. Upravo zato, s jedne strane poradi poštovanja spram njegovih starijih, i uvjerenja da ne čini nešto **protiv vjere,** ti su se razni postupci i vjerovanja stoljećima uporno i održali.

Božić

Središnji blagdanski dan čitavoga Došašća je Božić. Etimološki se pojam tumači kao deminutiv, dakle kao „mali Bog" koji se rodio u Betlehemu. „Sama riječ *Božić* umanjenica je od riječi *Bog*, to jest: mali Bog, dan kad je sin Božji postao malen, to jest: kad se rodio od Djevice Marije".[84] No, tad bi u kajkavskom trebalo, zapravo, govoriti *Božek*, dakle s tipičnim dočetkom za tvorbu kajkavskih umanjenica!

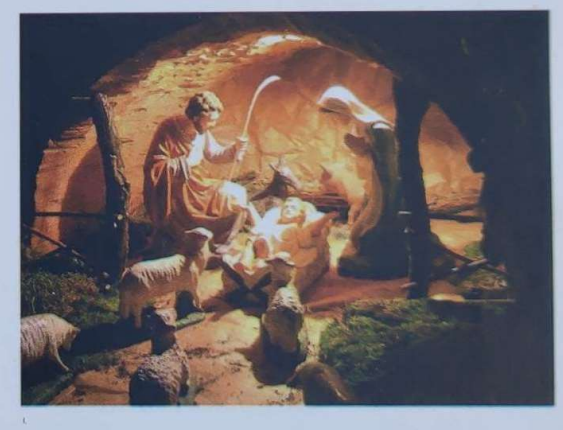

Duda, prevodeći Novi zavjet, grč. riječ *Anatole* prevodi kao „rano sunce", odnosno, **„mlado sunce"**. Antun Gustav Matoš pjeva: *A mlado sunce/ ko života Bog/ na prag svoj stupi* (*Mora*), a slično i Nazor: *Imat ćeš mjesec pod nogama/ Mlado sunce u naručju…*(*Vjesnik*), a ponajprije pak sintagmu susrećemo u Zaharijinu hvalospjevu za rođenja Ivana Krstitelja: „Zahvaljujući milosrdnom srcu Boga našega, zbog koga će nas pohoditi mlado Sunce s visine" (Lk 1,78).

Dakle, značejski se upućuje na „malo, mlado, novo" te bi u kajkavskoj komunikaciji doista valjalo računati i s nazivom ***Božek***, što se u pučkoj konverzaciji doista i čuje kad se idu pogledati jaslice u crkvi: *Idemo Božeka gljet.*

Božićni svetek obilježen je četirima važnim običajnim događajima: **misnim slavljima**, **čestitkama**, **ugođajem obiteljskog mira** i **blagovanjem.**

[84] T. Ladan, o.c., 572.

V jutro na Božič se išlo na zornicu a potli smo jeli čurke i kolače (Goričan).

Si smo išli k obednoj meši, domaj je ostav ké je biv beteżen (Novakovec).

Sako jutro só stare žene išle v šesti vuri k zuornici (Domašinec).

Stari só išli k meši v jutro, a mladi k obedni meši (Žiškovec).

Popolne v tretji vuri je blagoslov dece – male donesejó mame a vekši dojdejó pešice (Vratišinec).

Čestitati na Božić nije bio običaj, jedino su (D. Vidovec) u kuću poslije polnoćke dolazili čestitari i izgovarali poželjarski tekst koji već navedosmo. I inače, u kuću je mogao dolaziti samo muški član (susjed, rođak); ako li je došla ženska glava, donijela bi nesreću (!).

Ne se smelo iti v tepešijo na Božič, trebalo je biti duma i popevati božične popevke (Štrigova). *Nikam se né smelo iti. Sekire se poterejó ak se pe i onda naš mel z čem delati* (Čukovec). *Nikaj se na Božič nie delalo, se se predi prepravlo. Tenjeri kaj smo v jutro jeli, to se nikaj nie prâlo, samo só se za obed ščistili. Po obedu bi mama krunicu moljila ili pak litanije, popievale só se božične pesme. V selo niti govora, niti domaći ké só bili vuni ožejeni só ne došli na Božič dimo. Saki je mev svega Božiča vu svoji familiji* (Novakovec).

Zato je vrlo znakovito što D. Rihtman-Auguštin u knjizi o Božiću poglavlje u kome govori o običajima na sam blagdan naslovljuje: „Blagdan mira, obitelji i dokolice".[85]

Što se blagovalo na Božić? U svakoj kući, prema mogućnostima, objed je božićni bio redovito bogatiji nego u „običnim svetkima", dakle značaj blagdana naglašavao se i jelom. „U podne imaju obilan objed", piše F. Mikac, „te se neki tako najedu da i obole".

Na stol se donesla kokošja juha, kremenadlin ili svinjsko meso, góska ili raca, mlinci, gibanica, kolačeci, salenjâki, pite z orehi i makom, prostači, kifljini (Goričan).

Kokot ili kokoš, juha i samo mlinci só se jeli, nikši drugi prilogi, mlinci só se jeli samo za Božič i za Vuzem (Novakovec).

Svinjsko ili kokošje meso z hrenom, kiselo zelje suhim mesom, proste pogače sirom, orehej, z makom ili zeljem, zdigane pogače z gresom, orehej, z makom, prhači, licitarska zlévanka, salanci, puter kiflice (Vratišinec).

[85] D. Rihtman-Auguštin, oc., 117.

* * *

Kako se danas svetkuje Božić? Odgovor leži u odnosu nositelja tradicijske kulture, svih nas zapravo, spram gore navedena četiri elementa blagdana. Svetkovanje se, jasno, razlikuje u ruralnoj sredini od obilježavanja u urbanoj. Međutim, mislim da je važnije razlikovati obilježavanje Božića s obzirom na prijašnji, ateistički društveni režim od ovoga čemu smo svjedoci na početku 21. stoljeća, kad živimo u posve drukčijim društvenim odnosima. Glede prvog, iznova nam može pomoći D. Rihtman-Auguštin koja jedno poglavlje u imenovanoj knjizi naslovljuje znakovito: „Prigušeni i potisnuti Božić". Autorica zamjećuje da je u tim „olovnim vremenima" svetkovanje protjecalo na tri razine: „Na vanjskoj, više ili manje komercijalnoj, vezanoj uz Novu godinu, na unutarnjoj, obiteljskoj vezanoj uz sam Božić, te na potisnutoj i pritajenoj razini pobožnosti. Ta trovrsna slika bila je uvjetovana političkim ograničenjima svetkovanja Božića".[86]

No, komunizam je danas zamijenio – konzumerizam. Slavljenje se najradosnijeg kršćanskog blagdana (u zemlji u kojoj se oko 90 posto njegovih građana izjašnjava kršćanima) sveo na neumjereno, bjesomučno kupovanje i potrošnju, bez obzira na opću državnu recesiju i obiteljske financijske mogućnosti. Ali, nakon toga najčešće nastupa praznina, depresija, jer to, materijalno, nije Božić. Među svojedobnim prigodnim božićnim novinskim tekstovima pročitah: „Jedan od najboljih lijekova jest da se zajednički prisjetite **što se to zaista slavi na Božić**. Ako iznova otkrijete tajnu Božića, svega ovoga zapravo ne će ni biti".

Vratiti se u Božiću izvoru, oživjeti tradicijsko, naše, nacionalno prepoznatljivo u njegovom slavljenju i to prije svega u obiteljima, u tome je, zapravo, naš putokaz.[87]

[86] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 150.

[87] Svojedobno je u jednim novinama osvanuo članak s upitom – mogu li ateisti slaviti Božić? Pučki filozof bi odgovorio: *Kak se zeme*, no pitanje, zapravo, otvara širu raspravu koja se može sažeti ovako – naravno da mogu, u demokratskim smo relacijama, svak čini što želi (ako time ne nanosi štetu bližnjemu), samo je pravo pitanje **kako** oni slave Božić? Njima je blagdan blještavilo, „jelka", potrošnja, ukratko, izvanjski znaci blagdana a ne radost dolaska Spasiteljeva na svijet, koja se proslavlja euharistijskim slavljem i prisnošću u obiteljskom krugu. Riječ je, dakle o dva tipa slavljenja: konzumerističkom i kršćanskom.

Nakon Božića

Štefanje

Božićno ozračje nastavlja se i nakon samog blagdana Božića kad se odvija dvanaestodnevnica, do Sv. tri kralja. Dan nakon Božića, 26. prosinca, svetkuje se blagdan sv. Stjepana. Ime sveca potječe od grč. **Stefanos** što prevodimo kao „vijenac, kruna", pa odatle u hrvatskom ekvivalent **Kruno, Krunoslav, Krunoslava**, čiji se imendani, dakle, slave kad i imendani Stjepana, Štefa, Štefine, Štefice… Prema biblijskim izvorima Stjepan je bio prvomučenik, onaj koji je prvi položio život za Isusa Krista. Naime, Stjepan je pred Židovima u sinagogi, pretpostavlja se 36-37. godine, držao vatreni govor o milosti Božjoj i spasenju. „Kad to čuše, uskipje im bijes u srcima te počeše škripati zubima na njega. A on, pun Duha Svetoga, uprije pogled u nebo i vidje slavu Božju i Isusa gdje stoji Bogu s desne strane te reče: 'Evo, gledam otvorena nebesa i Sina Čovječjega gdje stoji Bogu s desne strane'. Nato oni podigoše silnu viku, začepiše uši te kao jedan jurnuše na njega. Svjedoci odložiše haljine svoje do nogu mladića koji se zvao Savao. Dok su kamenovali Stjepana, on je ovako zazivao: 'Gospodine Isuse, primi moj duh!' Zatim kleče i viknu jakim glasom: 'Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh!' Kad to reče, usnu" (Dj 7, 54-60). Njegova mučenička smrt potaknula je mnoge, utjecala je na preokret u Crkvi, a u prvom redu utjecala je na obraćenje Savlovo.

Tako, dok je mali Isus ljubav, sv. Stjepan je – odgovor na ljubav!

Sv. Stjepan često se u kršćanskoj ikonografiji prikazuje kao đakon s palminom grančicom u ruci i kamenom u rukama, a danas se u pučkoj kršćanskoj tradiciji drži zaštitnikom mnogih obrta – kočijaškog, bačvarskog, zidarskog, klesarskog, tkalačkog, krojačkog, tesarskog, a osobito se štuje kao zaštitnik konja i čuvara konja; zaziva se kod opsjednutosti, glavobolje i udarca kamenom.

Sve je to snažno utisnuto u tradicijsku kulturu, tako i u Međimurju. Primijetiti valja da je pučko obilježavanje sv. Stjepana više naslonjeno na Božić, u smislu nastavljanja običajnih svetkovina a manje se pritom naglašava spomenuta kršćanska, mučenička njegova karizma.

Tako je u manje-više svim mjestima *Štefanje* bilo obilježeno **ranojutarnjim umivanjem pred zdencom; davanjem *žganice* blagu, osobito peradi; izvođenjem stoke, osobito konja; čestitarenjem; iznošenjem slame**, običajem koje nalazimo u većini hrvatskih krajeva.

Ovim običajnim detaljima iznova je vidljiv neprestan susret kršćanske i pretkršćanske baštine, to jest, „u protoku dvanestodnevnice i folkloru što je prati još ćemo uvijek naizmjence nalaziti kršćansku tradiciju, ali i tragove drevnih ponašanja i pogleda na svijet".[88]

Hmivale smo se vuni, v jutro, v mrzli vodi pre zdencu z drvene krničke (Nedelišće).

Morali smo se hmiti v zdeni vodi v zdencu i v jabóki čerleni kaj bomo celo leto čerleni (Kotoriba).

Mivalo se v mrzli vodi jer velidu šteri se je prvi pri zdencu hmiv, té bo celo leto friški (Goričan).

Blagu, osobito kokotima, davala se žganica *kaj bodó tak celo leto kóražni* (Goričan), u Sv. Martinu peradi „su davali tri zrna papra" da perad bude „bole segurna".[89] U Vratišincu pak je "*pred suoncom saki morao pre hiži spiti žganicu, zato, kaj mu nejdu v leti muhe v zobe*".[90]

Čestitari – koji se zovu *polježari/poželjari/položaji, šibari*, a išli su *bajat* ili su *rajili* – najčešće su obilazili kuće susjeda ili rodbine na Štefanje, u ranim jutarnjim satima. Sve njihove dolaske objedinjuje prigodni tekst koji već navedosmo, zatim sjedenje na slami/sijenu/perju te činjenica da su čestitati odlazili samo dječaci/mladići.

Bajala só deca i malo stareši a puce só ne smele jer bi jim drezali lasi. Poželjari só sedeli na peroti od goske kaj bodó goske, race ili kokoši bolje nesle. Na Štefanje só v jutro došli dečki bajat, puce nigdar, pak bi to nesreča bila. Poklekli só se i bajali, a moški ké je prvi došel, jega ste morali posesti kaj só štele kvočke sedeti. Dobil bi pijačó i kakše peneze (Cirkovljan).

Da só bajali, znali só si počučnuoti v kuot kuhinje i kvokali: „Kvo-kvo-kvo... kaj buote meli čudaj kvuočki". Ljudi só jim doavali jaboke, kolače, bombose, a denes se doavlejo samo penezi i petarde. A či je šibar došel k hiži de je bila puca za ženiti unda só jih tirali zamož i tobož só jih bili s cambljami štere só bile na šibama a delale só se od ljuščija. Pucam só govorili: Stoara dekla, v zamoš! (Domašinec).

Pored sveukupnih želja za obiljem i svakim dobrom popularne su i čestitke *godovnjakima Štefima, Štefinama, Štefekima.* Osim obilaska mje-

[88] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 131.

[89] F. Mikac, o.c., 300.

[90] M. Žganec, o.c., 77.

sne glazbe od *hiže* do *hiže* uvriježilo se čestitanje među rodbinom ili prijateljima.

Negda smo na Štefanje išli godovnjaka vezat. Da smo došlji tam, jeno tri vure smo znali tam biti. Unda smo došli do drugoga Štefa, makar je spal, zbudili smo ga i kak je se stal z nam je popeval:

Zdravo, sveti Štefan,
Ime tvoje sveto,
Ke se obslužava
Denes po sem svetu.

Prvi si za veru
Štel ti mučen biti,
Nesi se prebojal
Glavicu zgubiti.

Se židovsko ljudstvo
Proti njemu stalo,
Zemajoč kamenje,
Vu njega hitalo.

Ali sveti Štefan
Zdihne joči k nebu
Da mo to kamenje
Naškodilo nebu.

On je Boga moljil
Za se suprotnike,
Da bodu vredni
Te božanjske dike (D. Dubrava).

U dolnjem Međimurju (kao i u susjednoj Podravini) bio je običaj izvođenja konja, to su zvali *zjahóvanje*.

Tam de sam ja živela na Dravi, sem čula več vu peti vuri kaj jašejo na konjima k Dravi i popevali su pesmu „Zdravo, sveti Štefan". Običaj je biv kaj je saki došev do Drave i smočiv se kaj je biv zdrav (D. Dubrava).[91]

Knjižnica 8. Adžija

[91] Marija Novak znatno podrobnije i opisuje i nastoji ukazati na korijene ovoga običaja za Dolnju Dubravu. Jahači su, a broj nije bio određen, jahali do Drave ali bi zastali na svakom raskrižju, a osobito pred kućom gdje je bila djevojka za udaju. Pored Drave, M. Novak posebice naglašava značenje bare Periščice, u koju su zagazili konji jer je ta barska voda bila ljekovita. Autorica ističe tezu da bi taj običaj „mogao biti ostatak nekog pretkršćanskog zaboravljenog zavjeta da konje ne snađe kakvo zlo". Ujedno, budući da je uz Periščicu bio zdenac, *zdenčec* (u koju su bacali jabuku) može se „pretpostaviti da su naši davni preci izvor vode u Periščici smatrali svetim izvorom i da je ulazak konja u vodu zapravo prastari blagoslov konja" (Marija Novak: *Tragovi hrvatske mitologije*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2007., 67, 187-189.)

Drugdje su znali jahati oko crkve ili oko polja. Upravo ovo objahivanje polja može upućivati na zaključak da je posrijedi ostatak „davnoga ritualnoga objahivanja, poznatog iz starijih i novijih vremena u različitih naroda, naročito u srednjoj Europi, ili je ostatak nekih kultnih običaja s konjima (npr. o Sv. tri kralja)".[92] Objahivanje pak oko crkve najvjerojatnije je običaj vezan uz svećenikov blagoslov konja i njihovih jahača.

Što se radilo sa slamom koja se na Badnjak unijela u kuću?

Vezla se slama koli sada kaj nej gosenice ili druga nesnaga došla (Cirkovljan).

Da se slama na Štefanje rastepla, unda se nesla vun, i né se smela ponastirati nego se dalo kravam, neslo se v kotec, složilo se gnezda za kvuočke i kokoši kajti je od jejci biv prihod (Novakovec).

Na Štefaje se zela ona slama spod stola, to se spomelo i slama se dnesla vun kaj smo ž njom vočke vezali. Koli vočki smo obložili, namotali i zvezali z dretom kaj só zajci ne pojeli pak ka se né zmrzlo. Malo slame se hitilo i kokošam v gnezdo (Nedelišće).

Moja mama, ona je sneha bila, stala se zaran, dišla v kuhnju, najpredi je só slamico skup pregrnola i to dnesla je vun. Na sakó drevo je svežna svezala, na sakó gniezdo je dela malo slamice, v štaló, v koce (M. Subotica).

Osim ovih nabrojenih vjerovanja, Mikac početkom 20. stoljeća navodi i druga, vezana za blagdan sv. Stjepana: „Repu razrežu na komadiće, koje navedu na nit da se posuše, i među drugom krmom davaju ih kravama, da bole kote telad. Posije i žito pomalo bacaju kokošima; brus se opet upotreblava da im služi i za lekariju: ńime ispod grla potežu triput onome, koji ima 'guščare'. One mrvice, što se na Božić potepu po stolu, pokupe, sačuvaju i u proleće posiju na mjestu, gdje ih ne će živad pozobati: one izrastu lijepo zelene i zovu se 'koredno droptine' te služe za lijek. U plahti, što je bila na stolu, nose zrńe za sjetvu, a neki je razastiru na lesu, kad imaju težake, da ih kiša ne rastjera".[93]

Kako je razvidno, ni poslijebožićni dan nije bio lišen raznolikih magijskih radnji i vjerovanja, a protumačiti se može da se sve što bijaše blagoslovljeno prenese na gospodarstvo i blago, ali i da su se pokraj toga očuvali prastari, pretkršćanski oblici kao iskazi želja za obiljem i sigurnom ljetinom.

[92] M. Gavazzi, o.c., 191.

[93] F. Mikac, o.c., 299. Vrlo slične radnje bilježi i M. Žganec za Vratišinec.

Općenito, Štefanje je bio blagdan kad se – nasuprot Božiću – moglo, štoviše, osobito i nastojalo posjetiti rodbinu i prijatelje, da se čestita i porazgovara o tome kako su se proveli *svetki*. Štefanje, dakle, u božićnom običajnom ritmu bijaše dan za opuštanje i druženje.

Jànuše(o)vo

Često ime Ivan u hebrejskom glasi **Johanan (Jehonanah)** pa odatle u kajkavskoj izvedenici *Januš* (pored Ivo, Ivek, Ivan). Hebrejsko ime sastavljeno je od **Jahveh i hanan** – milostiv, te bi, dakle, **Ivan** značilo **Bog je milostiv**.[94]

Blagdan, koji se obilježava 27. prosinca (ako ne pada u nedjelju jer je tada blagdan Sv. Obitelji, koji se slavi i 1. siječnja), odnosi se na Ivana apostola i evanđelista. On je bio mlađi brat Jakovljev i zajedno sa Šimunom (Petrom) i Andrijom bio ribar na Genezaretskom jezeru, zato i pučki naziv: *Ivan Nezerenski*. Kada ga je Isus odabrao da bude među dvanaestoricom, uživao je njegovu osobitu naklonost pa se u navedenoj pučkoj pjesmi *Narodil nam se Kralj nebeski* pjeva:

Sveti Ivan preljubljeni,

Među apostolom preobrani,

što pak odgovara evanđeoskom tekstu: „A jedan od učenika – onaj kojega je Isus osobito ljubio – nalazio se za stolom Isusu do krila“ (Iv 13,23). Ivan je i jedini od apostola bio pod križom, uz raspetog Krista: „Kad Isus opazi svoju majku i kraj nje učenika kojega je osobito ljubio, reče majci svojoj: 'Ženo, evo ti sina'!“ (Iv 19,26). Prema crkvenoj predaji živio je u Efezu gdje je napisao četvrto Evanđelje i umro je naravnom smrću, u dubokoj starosti, oko 100. godine. Isto tako u predaji, pored ostalih, najviše živi ona u kojoj se pripovijeda kako je Ivan popio smrtonosni otrov ali mu nije naudio. Naime, jedan poganski svećenik u Maloj Aziji htio se osvjedočiti da Bog čuva Ivana pa je zatražio da ovaj popije otrov i tad će povjerovati. Nakon svega taj je svećenik postao vjernik. Zato se od ranog srednjovjekovlja na blagdan sv. Ivana ustoličio običaj blagoslivljanja vina koje se dijeli kao *Ivanova kapljica*. To vino, kad se doneslo iz crkve, *v saki lagev se moralo malo vlejati. I onda só doma to blagoslovljeno vino saki malo probali* (Štrigova).

[94] N. Bašnec, o.c., 193.

Žene pereju flake, Donji Kraljevec, 2009.

Osim ovog blagoslova, u župi počinje – negdje već i na Štefanje ako li je župa veća – blagoslov obitelji, *križec.* Blagoslov domova obavlja svećenik u pratnji orguljaša-*školnika*, zvonara i ministranata. Kućedomaćin na stol pripremi raspelo-križeca, svijeću i posudicu s blagoslovljenom vodom u koju je umočena grančica za *škropiti.*

S križecom só išli gospodin, školnik, zvonari i dva miništranti. Opravljeni belo z čerlenim, kak pre lontaro. Popevali só „Narodil nam se Kralj nebeski". Davali só jim se penezi, zvonarima povesmo jer só od toga pleli vóže za zvoniti. Školniku só dali povesmo složeno kak perec i peneze; kak im je štó mogev dati. S križecom só hodali do Trejó krali (Goričan).

Na stol se postoavlja respelo z dve svečami i pšenicom od Sv. Barbare (Domašinec).

Svi ulaze u kuću, u glavnu *hižu*, za tu prigodu svečano priređenu, izmole blagoslov, poškrope blagoslovljenom vodom, ukućani potom *kušujeju križeca*, a djeci se daju *kipeci* - sličice svetaca. Potom je na odlasku školnik znao na dovratku (*štoku*) ispisao početna slova imena triju kraljeva G+M+B – što ostaje do Sv. tri kralja – a danas se uobičajilo da umjesto toga ministrant daje naljepnice s likom svetaca i tekstom „Mir i blagoslov (ili: Mir kući ovoj), G+M+B" te utisnutom godinom kad se obavio blagoslov; to netko od ukućana nalijepi nakon odlaska *križeca.*

Ukućani sve ponude kolačima, odrasle rakijom, a svećenik koristi prigodu te se kratko porazgovara s kućedomaćinom o obiteljskim, imovinskim i gospodarskim prilikama u kući.

Zvonar bilježi da u D. Vidovcu tu povorku predvođenu svećenikom zovu *križari*, da od ministranata jedan nosi kotlić s blagoslovljenom vodom a drugi zvonce kojim zazvoni pri ulasku u kuću; ostali nose košare za darove. Na odlasku bi povorka obvezno pjevala: *Dej vam Bog zdravlje / k tomo veselje / Na to Mlado ljeto / sega obilja.*[95]

Blagoslovljena voda kasnije se, ako li je ustrebalo, davala *bolesnikom na smrtni posteli i s tem só se blagoslivljale hiže. A z vinom só znali potli i decu mazati či só kaj betežni bili* (Nedelišće).

I za Januševo bilježi se određen postupak s jabukom. *Na Januševo se jaboka zdenca vun zvlekla i japa ju je razrezav na tuljko struoani kuljko je bilo družine. To je bilo tak uvežbano kaj se koščica nie razrezala, jer ako bi štó dobiv razrezanu koščicu* (režnjevi su se dijelili članovima obitelji, op. S.H.), *reklo se da bó vu familiji té prvi hmrv* (Novakovec).

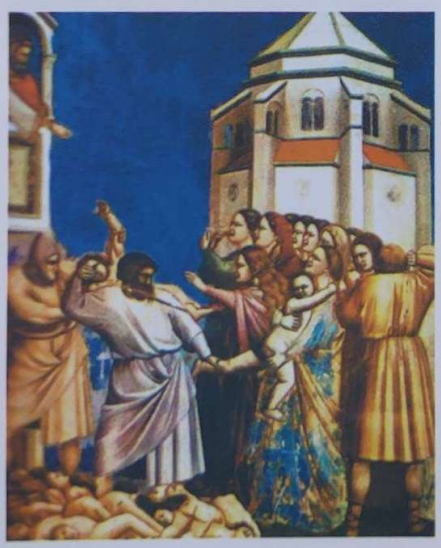

Heródešovo/*D(i)en nevine dečice*

Ovaj običaj, na Dan nevine dječice, 28. prosinca, izrasta iz svetopisamskog, evanđeoskog zapisa.

Kad su mudraci s Istoka došli vidjeti Isusa i pokloniti se novorođenom Kralju židovskom te se o putu raspitivali kod Heroda, kralja pokrajine Judeje, ovaj se „uplaši i s njim sav Jeruzalem“ (Mt 2,3). Herod ih, želeći se riješiti novorođenčeta, lukavo zamoli da mu na povratku jave gdje je novorođeni kralj, kako bi se i on mogao doći pokloniti. No, mudraci nakon što se pokloniše i darovaše Isusa, u snu „primiše poruku od Boga da se ne vraćaju k Herodu, i vratiše se drugim putem u svoju zemlju. (...) Tada se Herod, vidjevši da su ga magi izigrali, vrlo rasrdi, te naredi da se poubijaju u Betlehemu i njegovoj okolici sva muška djeca od dvije godine naniže, prema vremenu za koje se pomno raspitao kod magâ“ (Mt 2,12,16). Nevina su dječica tako dala, ne znajući, svoj život za Mesiju te

[95] I. Zvonar, o.c., 222-223.

se štuju kao prvomučenici – blagdanom se žrtva obilježavala već od 5. stoljeća. U pučkoj kajkavskoj kulturi odavno se taj običaj ustalio pod nazivom *Heródešovo* ili *Šibarjevo* a iskazuje se u običaju simbolična šibanja kao spomen, kao „žrtva solidarnosti" s malim prvomučenicima. Običaj se i danas očuvao, ne samo u Hrvata nego i u širem, srednjoeuropskom prostoru.

Na Heródešovo só se z remeneom buhali mladi i ljudi srednje dobi, a oni šteri só si malo spili só se i kopitali po snegó. Buhali só zapraf, ali ne baš tako jako. Deca só se isto med sobom buhala, ona só se igrala „Heródeš kralj" (Goričan).

Za Heródešovo só nas rano zbilji. Smo skakalji s postelje dolji, kam je ko stigel odbežati je malo dobil, ko je ne stigel, je več dobil (D. Dubrava).

Si só bilji biti. Muški je večinoma bil mlajše. V jutro zarón, zdigli só poplona, kaj si se ni niti nadjal i unda só te nabilji. Ne si smel pregovarjati. Govorilji só: „Došel je Herodeš. Kaj bóš živ i zdrav!" (Čukovec).

Japa só si korbača naprajli od nečesa kaj na tratima raslo (vrsta oštre trave, *setinec*, op. S.H.) *i to só pleli. Dokač je Herodešovo bilo, unda só nam pókrive zeli i se só nas malo po riti s tem napokali i govorili só: „Herodeš, Herodeš!" - kaj bomo drugo leto bolji* (Cirkovljan).

Japa je zev šibu i govoriv: „Herodeš, Herodeš, tusti debeli, zdravi, veseli! (Žiškovec).

Dečkérima je japa splel korbača od vrbove kite, kak se košare pletejó. Na Herodešovo só se morali zaran stati te só hodali po hižaj šibat: „Vum scat, vun srat, frižek bodi, zdrav bodi!" Kak je to govoril tak te i bil, né te je fest vudril. Unda só te dečkéri dobili kakše dinare, a či só ne dobili peneze, onda smó jim jejce dali (Nedelišće).

Za Herodešovo só hodila deca z korbači ali šibom, pa só govorili: „Friški bote, zdravo bote, srečno bote, dugo živte" - pa só vudrili saki pót. Deci só dali klecinprot i druge kolače, pak jaboke i orehe, bili só zadovoljni. Znalo je biti kaj je večer prije gazda prepravio korbač pa je i on drugo jutro sakoga pre hiži – znalo je biti bitje, ali to je bilo od veselja. To je bilo do podneva. Si kam šov, si bit bio. A Bog nedaj či si v Slovenijo išev, tam si grdo nastrugao (Štrigova).

Sakoga čoveka je tre zbuhati s korbačem, kaj bo celo leto zdrav. I konje i krave smo znali buhaté. Šibom je ne smeti buhaté, onda bo čoveka celo leto zimica trla (Sumarton).

Osim preplitanja „svetoga" i „svjetovnoga", kršćanskoga i nekršćanskoga, vidljivo je u kazivanjima i interpoliranje drugih segmenata božićnoga narodnoga „kalendara", primjerice ulomaka poželjarskoga govora (Žiškovec) i djece-ophodara (Štrigova). To svjedoči o živoj baštini koja se raznoliko interpretirala i različito vremenski bila obdržavana od mjesta do mjesta.

Novo ljeto

Prijelaz iz jedne kalendarske godine u drugu nije u tradicijskoj kulturi, ni u Međimurju ni drugdje, obilježen posebnim običajima. Taj prijelaz „ljudi nisu dočekivali na javnim mjestima, kako se to radi u suvremenim gradovima. Proslavljali su je slično Božiću, u kući".[96]

Zapravo, tradicijska kultura je svojevrstan „barometar": budući da je čuvarica (nacionalne) baštine koja je u svojoj osnovnoj jezgri ostala nepromijenjena stoljećima, ne-slavljenje Nove godine u toj sredini pokazuje da je ona dolazak nove godine uistinu proslavljala Božićem (*Na to mlado leto veselimo se*!), to jest da su bučni dočetci i novogodišnja, razuzdana slavlja plod urbane, novije kulture (ponekad „kulture"). Jasno, u ovo naše vrijeme, to se običajno dvojstvo u velikoj mjeri relativizira te su organizirana novogodišnja slavlja, izvan obiteljskoga kruga, postala posve uobičajena i u ruralnoj sredini.

Tamo gdje se tradicijska kultura koliko-toliko očuvala, obilježavanje zamjećujemo u **ophodu čestitara** (ako nisu išli ranije), u **kućnim zabavama** i raznim **vjerovanjima**.

Za Staro ljeto običaj je u crkvi da župnik na večernjici objavljuje statističke podatke o rođenima i umrlima, o krštenima i vjenčanima u župi netom protekle godine te da župljani zahvale Bogu za sve dobro što su ga primili.

[96] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 134.

M. Žganec zapisuje običaje za Staro i Novo ljeto koje možemo vremenski locirati u početak 20. stoljeća a koje u novijim terenskim obilascima više ne ćemo naći.

Na Staro leto se s(v)e giboče stvari pereju i ide staro doli, a novo se pokaže. Običaj je narodni, da si si, ké smo pre hiži na staro leto, operemo čisto noge i celo telo.

Na Novo leto je tak veliki svetek, da se ne sme nikaj delati pre hiži. S(v)e se mora navečer preprajti, niti se ne sme hiža pomesti niti voda niti drva donesti. Se se to mora zvršiti na večer, na Staro leto.

Na Mlado leto se saki jako zaran stane, i ki prvi skoči na vedrinu, i ki prvi vidi zvezdu Denicu, on bu najfletneši celo leto. Jena puca zeme jednu čerlenu jabuku (božičnicu) i šaku soli i nese i pusti v zdenec i govori:

Dobro jutro, hladna vodica,
ja te vezda darujem
s tom čerlenom jabukom i šakom soli,
a ti mene celo leto napajala i prala,
i pre sakoj hrani smo te nucali.
Fala lepa, hladna vodica,
Zbogom!

Narod veruje, da štera puca prva to jabuku zeme vum iz zdenca, ona bude prva letos zamuš išla. Puce se tak ftečeju. Ka prva zeme, te je segurna, da bude ovo leto prva zamuš išla. Nadale: si kaj nas je pre hiži, rano se mivamo. Velimo: ve se moramo rano hmiti, kaj bumo celo leto čisti i svetli i zdravi i fletni. Si ljudi se trsiju, da idu k meši. Koji toga dneva ostaneju pre hiži, doma, ne idu v selo, kaj nej tak celo leto hodili po selu.[97]

Noviji, suvremeni terenski podatci, međutim, ne potvrđuju običajne radnje koje navodi M. Žganec, a koje ponajprije karakterizira gotovo obredno pranje na koncu godine i uloga vode, zatim razna vjerovanja – među kojima se iznova znakovito javlja jabuka kao zalog ljubavne, bračne sreće i isto tako gotovo obredno čišćenje kuće, kao i uoči Božića. Uopće, prvi dan novoga ljeta narod shvaća, ako i ne obilježuje posebnim običajima, kao vrlo znakovit, kao najavu čitave godine, pa u uzrečici zna reći: *Kak ti bó na Novo leto, tak ti bó i celo leto!*

[97] M. Žganec, o.c., 79.

Pripravljanje čurki

Kako se Stara/ Nova godina obilježavala u novije vrijeme?

Obično je prinas vatrogasno društvo složilo doček novoga ljeta. Mi, mlade žene smo bile v narodni nošnji i tak smo otprle zabavó. Da je bilo pol noči popevali smo „Narodil nam se Kralj nebeski" a unda „Lepu našu". Predi smo Bogu čast dali. Da smo išli dimo, saki je nekoga imev, pod oblok, pak popevat „Narodil nam se Kralj nebeski". Jeni druge smo zbudili i selo je navek bilo budno za Novo leto (M. Subotica).

Za Novo leto smo se zišli, ov je donesel liter vina, on je donesel kakvo je mel, smo ne kupuvalji, donesli smo kolače kaj smo spekli, čurke só bilje i kobasice. Do jutra, do dneva smo se zabavljali. Popevalji smo i plesalji, harmonikaš je igrav (D. Dubrava).

Shajali smo se kumi, brača i domaj popevali i jeli samo domače, a pili vino i žganicu. Popevalo se, plesalo i fučkalo. Jeli smo salejake, štruce z rehi, z domačim makom šteroga smo v stopi tokli i rehe i se kaše. Jeli smo i poharaje (Goričan).

Za Staro leto se postilo, a na Novo leto se prepravila goska ili karmenatlin ili več nekaj posebnoga. Nigdar smo ne čakali Novo leto, nega toga običaja bilo kak denes, bili smo srmaki, niti mama niti japa só ne nikam išli, a ja sam išla kakti na doček dok sam se oženila (Cirkovljan).

Na Staro leto je morav biti pun stol, rekli só, ka se na leto brnuolo a ka bó prazen stol. Morala je biti pečena goska ali pura, z mlinci, svinjsko mieso, kolači sejo vrsti, hladnetina, hleb kruha. Da smo se najeli, unda só mama nazaj složili stola, diela je najfineše tejere, svečnjak na stol i raspelo. Došli só nam jeni prijateli: žena je v pinklecu donesla kuolače i luter vina. I unda só se zabavljali i popievali do pol noči. Vu pol noči se je sveča vgasila i si só se brnoli de je bilo raspelo, pokleknoli só si i „Otec naš" se glasno zmoliv. Unda se sveča vužgala, si só si počestitali i spili žganičku, zapopievali „Na to mlado leto" i tak, koli jene, dveju vur se rezišli (Novakovec).

Na Novo leto só se pekli puterkraflini – s putrom, ili só se pekli od svije – salenjaki, pak zdigane i proste pogače, kuhalo se svinsko meso, domača kokoš ili veljki picek, zelo se suho meso i meso z tiblice. Novo leto se prejdi največ čekalo doma (Vratišinec).

Za Novo leto se né smelo jesti nikaj pernatoga, kajti sreča ne odleti, nego samo svinjsko meso. Pekli só se prhkači, to só salenjaki svinjskim salom (Nedelišće).

U Sumartonu se nije smio jesti *picek* jer će „razdrbati sreću", ali je zabilježena i ova vrlo znakovita legenda: *Na mladó nedeló* (Mlado ljeto, op. S.H.) *ne smeti delati, več svetkuvati. A jene só išle na Muru halósit* (ribariti, op. S.H.). *I da só išle s čónóm, tam nim je čóna prijela jedna črna róka. Ono je bil tuplenik. Onda só se jako zbeséle i išle só k bregu. Tam só se vun sprajle. Onda nim je zviknólo od Mure: - Morete Bogu faleté kaj ste zišle vun. Bil bi vas ftopél. Kaj bote znale kaj se na Mlado leto ne ide halósit.*[98]

Poduže navode iz terenskih zapisa uvrstismo da bi se potvrdilo nekoliko činjenica glede običajnog obilježavanja Novoga ljeta. Prvo, pučko obilježavanje Novoga ljeta odvijalo se većinom u užem obiteljskom krugu bez naglašene običajne ceremonijalnosti. Drugo, i taj blagdan imao je vjerski karakter, naglašen postom i molitvom upravo na izmjeni kalendarske godine, u pola noći. Treće, pri dočeku je bilo naglašeno druženje, obilježeno udjelom pojedinca u donošenju određenoga jela i pila. Četvrto, kad narodni čovjek nema posebnih običajnih čina, on to nadomješta kulinarskim specijalitetima, osobito kolačima, i peto, premda u naznakama, ipak zapažamo neka vjerovanja – važnost puna stola na Staro ljeto, na kojem pak nije bilo meso peradi i slično. I napokon, tada kad tradicijsko obilježavanje nije ustaljeno, kad ne nalazimo prepoznatljiv model, tada susrećemo različitost u svetkovanju od mjesta do mjesta.

[98] M. Režek, o.c, 36.

Sveti tri kralji

Božićni običajni ciklus završava blagdanom Sv. tri kralja ili Bogojavljanjem 6. siječnja. Pojavu tri kralja/mudraca pred Isusom nagovještuju starozavjetni tekstovi; tako u Psalmu 72 (71) čitamo:

Kraljevi Taršiša i otokâ nosit će dare,
vladari od Arabije i Sabe danak donositi.
Klanjat će mu se svi vladari,
svi će mu narodi služiti.

Isto pretskazuje i prorok Izaija: „K tvojoj svjetlosti koračaju narodi, i kraljevi k istoku tvoga sjaja" (Iz 60,3). No, Matej u svome evanđelju spominje riječi „magi", što se u hrvatskom razumijeva kao „mudraci", to jest, oni su u kaldejsko-babilonskom smislu bili zvjezdoznanci ili prirodoznanstvenici. Kraljevima su ih počeli nazivati u 6. stoljeću, a na jednom mozaiku u Ravenni iz tog stoljeća spominju se i njihova imena: Gašpar, Melkior i Baltazar, što je u kajkavskoj govornoj i kršćanskoj tradiciji permutiralo kao *Gašpar*, *Melko* i *Bolta*. Od 12. stoljeća predstavlja ih se u tri životne dobi: prvi je mladić, drugi muškarac zrele dobi a treći je Baltazar, starac. Od 13. stoljeća Gašpar se prikazuje kao crnac. Njihovi darovi poprimili su simboličko značenje: zlato je dar kralju, tamjan kao izraz pobožnog štovanja a smirna dar za pomazanje.[99]

U hrvatskoj pučkoj tradiciji blagdan Sv. tri kralja obilježen je višestruko, tako i u Međimurju, najčešće **blagoslovom vode i njenom uporabnom funkcijom u kući** (u južnoj Hrvatskoj narod blagdan zato i zove *Vodokršće*), potom za blagoslova domova **bilježenjem inicijala mudraca**, raznolikim **scenskim prikazima** pohoda triju mudraca te, kao uz svaki blagdan božićnoga vremena, određenim **vjerovanjima**.

Uobičajeno, blagdan se obilježavao postom. Mikac za Sv. Martin navodi da se postilo čak tri dana: „Prije zahoda ništa ne jedu, i to zato, što će tako tri dana dule živjeti. Nekima mora i blago tri dana postiti".[100]

U svim mjestima blagdan se i danas obilježava blagoslivljanjem vode u crkvi, kojom se vodom kasnije poškropi kuća, gospodarske zgrade i blago; voda se blagoslovila u crkvi dan prije blagdana. Da je običaj posto-

[99] U članku „Tri kralja jahahu" (Vijenac, br. 414, 14. siječnja 2010.) Nives Opačić u nadijevanju imena kraljevima upućuje na pučki izvor: „Budući da u Bibliji nema riječi o imenima te trojice – ni kao maga, ni kao mudraca, ni kao kraljeva – to se mirne duše može pripisati kasnijoj pučkoj nadgradnji. Neki misle da oni personificiraju razdoblja čovjekova života (mladić, muž, starac), a drugi tri (tada poznata) kontinenta: Melkior Europu, Baltazar Afriku, a Gašpar Aziju. Prvi – ćelavi, sjedobradi Melkior – klečeći daje Isusu dar; drugi – muževni Baltazar – pokazuje prstom zvijezdu, obraćajući se trećem – mladom i golobradom Gašparu, koji gleda. Najstarijem, Melkioru, ime na hebr. znači **kralj svjetla**, Baltazar znači **savjetnik u ratu** (od asir. Bel-tus-assar, **bog štiti njegov život**), a najmlađem Gašparu ime potječe od perz. Kaspar i znači **čuvar blaga, rizničar** (sanskrt. *Gataspa*, nadzornik)".

[100] F. Mikac, o.c., 300.

Sv. tri kralja pohode Isusa, maketa, Zavičajna zbirka Lucije Krnjak, Mačkovec, 2007.

jan i živ, višestoljetan, svjedoči i opet Mikac: „Uoči Sv. tri krala ide od svake kuće netko u crkvu po blagoslovenu vodu; kad je donese kući, ulije se nešto vode u kakvu posudu, u ńu se namoći hrastova kitica i ńome se blagoslovi zemla, štale, koci, peć itd. Što ostane vode u posudi, izlije se u vatru, jer bi grijeh bilo baciti. Uveče se za svaka vrata zatakne hrastova kitica“.[101]

Voda je bila pod zvonikom, kak veljki čeber, smo si liepo vu flašu zagrabili z lončekima ili veljkom šeficom. Na same Tri kralje só se služile

[101] F. Mikac, o.c., 300-301.

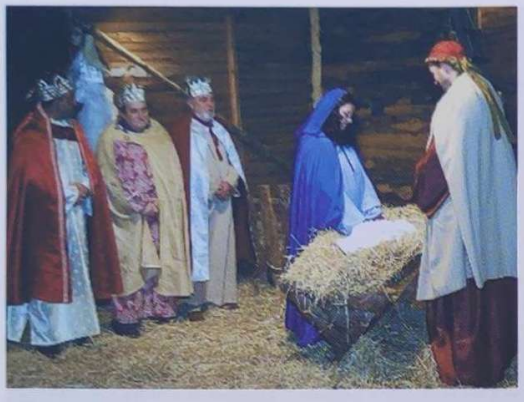

tri meše, išlo se čestitat, ali samo moški. Žena je nie smiela na Štefaje v selo, niti za Novo leto, niti za Tri kralje. Sirota žena, ona je nosila zlo i nemira. Ak bi se nekaj desilo kaj bi morala ženica iti, ljudi só rekli da nado meli srečo celo leto. Neštere só žene štele namjerno iti, kaj napakoste, ali je tak letiela, pogrdne rieči dobila... (Novakovec).

Sveta voda se dela i v zdenec i v lonec dé se kuhalo, a nosila se i v štalo marhi. Svetom vodom smo se križali i nametali vu svetivnice štere smo kupili na proščejó (Goričan).

Té den se postilo z marhom. Ono kaj je na stolu bilo posvečeno za Badnjak, s tem se marha nahranila i z svetom vodom posvetila (Cirkovljan).

Ljudi só govorili da je tie dien vekši svetek nek Božič kajti só se na tie dien došli tri kralji pokloniti malomu Jezošu (Domašinec).

Deca só hodila popevat oblječena vu tri kralje tam de je bila Kataljena, Ljucija, Barbara... (Čukovec).

Kao i mnoge druge značajnije blagdanske trenutke, i ovaj blagdan narodni je čovjek ne samo registrirao nego i interpretirao kroz svoju popijevku. Ona je tako ne samo svjedokinja o umjetničkim dosezima njena autora nego je i riznica njegova života, svetkovanja, njegova shvaćanja života. Popijevka *O, sveti Tri Kralji* upravo je jedan od najboljih dokaza pučke interpretacije biblijskoga događaja pa je zato donosimo u cijelosti:

O, sveti Tri Kralji, o, blažen vaš dan
kad svéta Kralj mladi bil s neba poslan.
O, srejčna zvézdica ka svétila vam,
kad Sinka Devica porodila nam.
Kam idete sada tak dalko na put,
kad svét zima lada i veter je hud?
Ne bu li zrak škodil al' truda bu stal,
da Isus se rodil, Heródeš bu znal.
Al' mudrost zna vaša nevidjeni zrok
i pisma donaša da rodjen je Bóg!
Zvézdica ka kaže na sunčen ishod
sve čudo pomaže da Kraljev je god.
Tak idete k njemu vu stranjski orsag,

Stvoritelju svéta ki nam je tak drag.
I saki donaša od kinča svoj dar,
kaj Bogu donese ne štima za kvar.
Vu štalu ste došli gdé njegov je stan
i s Djevom ga našli s kom Josip bil zdan.
Od zime drhčuči vu jaslah je gol.
Nit dvorbe potrébne, nek oslek i vol.
Vender ste spoznali da pravi je Bóg,
néste se zburkali čeprem je on vbog.
Neg ste se poklekli globokó do tel,
sve dare ste dali Detešcu za dél.
Jen daruval zlato Božajstvu na čast,
a drugi pak mirhu za živlenje mast.
Nit' temjan za dušu né ménši bil dar,
tak sada Isusu naj falu da stvar.
O, sveti Tri Kralji, mi molimo vas,
vi dare ste dali, darujte nas.
Da mladomu Kralju ki došel na svét,
mi spevamo falu do vekivečni lét![102]

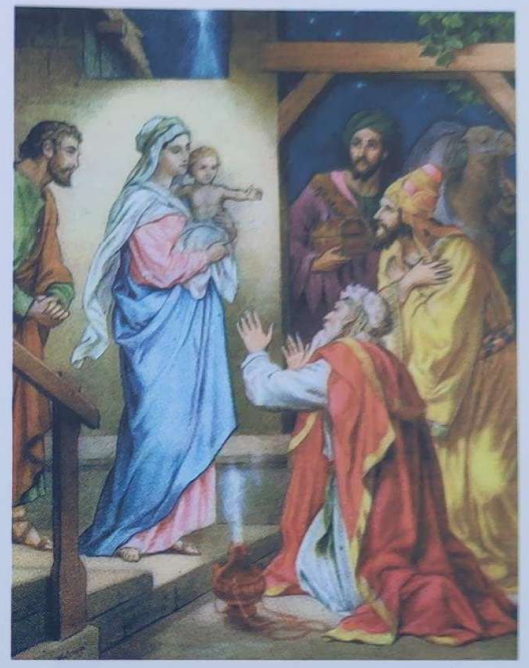

U popijevci je vidljiva matrica pučke interpretacije biblijskoga događaja, naime, postupak pjevačev da tri kralja prikaže kao osobe koje su mu bliske, da se poistovjeti s njima, a tome pridonose i usmenolirska epitetonika (*hudi veter, kinča dar…*) i razvijena pripovjedna struktura.

* * *

Blagdanom Sv. tri kralja završava običajni božićni godišnji ciklus; liturgijski završava blagdanom Krštenja Isusova, u nedjelju nakon Sv. tri kralja. U tradicijskoj kulturi, tako i u Međimurju, svi ti božićni običaji živjeli su, obdržavali se, ali ne samo forme radi, nego je njihov nositelj sav taj sklop božićnih *navada* svetkovao, dakako, u vjerskom smislu – kao obilježavanje i veličanje dolaska *Jezóšeka*, njegova utjelovljenja u našem svijetu. Ujedno i kao prijelomnicu u godišnjem kalendaru, kao najavu novoga ljeta, novoga rađanja i buđenja prirode. Odatle i toliko mnoštvo običaja (i praznovjerica) vezano za blagoslov zemlje, plodova zemlje, blaga i slično.

[102] Miroslav Vuk-Croata: *Hrvatske božićnice*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1995., 272. U zapisu je očita nečija intervencija, prije svega poradi niza štokavizama (Isus, dan, sada, sve i sl.). U označavanju pak izgovora u ovom prenijetom primjeru poštivana su načela označavanja kakva se primjenjuju na ostale narječne tekstove u ovoj knjizi.

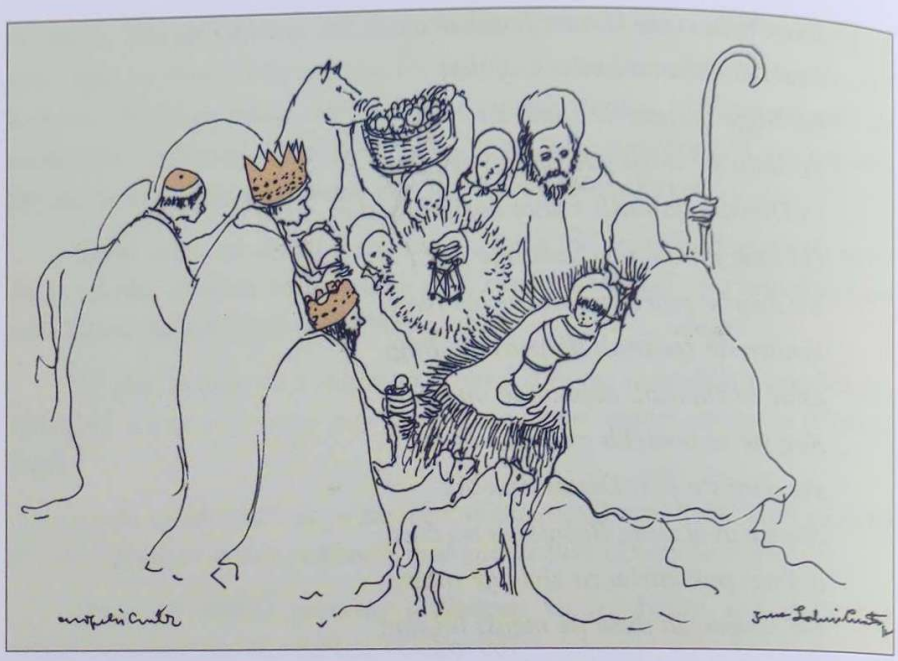

Nažalost, u ovo naše vrijeme takav višestoljetni život gotovo je posve zaboravljen. „Izbrisana su sjećanja na vlastite tradicije. Uzrok tome nije samo sustavno potiranje starih pučkih običaja što ga je provodila bivša vladajuća ideologija i sustav moći nego i preseljavanje stanovništva, raspad lokalnih zajednica i društveni proces što ga povjesničari nazivaju modernizacijom."[103]

Zapravo, sve to zajedno, „u paketu", jer jedno uvjetuje ili posljeduje drugo, što pak je već interdisciplinarno pitanje, ne samo etnološko. Činjenica je ipak da je rastakanje obiteljske zajednice onaj glavni uzrok utrnuću običaja; naime, ako je ta obitelj i preselila iz ruralne u urbanu sredinu (što je masovne razmjere – ne samo u Međimurju – poprimio nakon 2. svjetskog rata, pojavom – „industrijalizacije društva", pa su svi nagrnuli u grad i nastanili se u neboderskim „spavaonicama" a na selu ostavili starce ili pusta imanja), ona je zadržala bar neke tradicijske oblike, poglavito vezane za Božić, ili pak je prihvatila nove samo tada ako je funkcionirala doista kao obiteljska zajednica.

[103] D. Rihtman-Auguštin, o.c., 155.

Običaji do Korizme

Premda Gavazzi ustvrđuje da „poslije Sv. tri kralja kroz dva dobra mjeseca ima tek koji datum, koji u hrvatskom folkloru ima veće značenje“,[104] ipak je u Međimurju u tom postbožićnom a predvuzmenom običajnom godišnjem ciklusu nekoliko važnijih običaja, koji se – uobičajeno – vežu uz pojedine crkvene blagdane, točnije kršćanske svece u godišnjem kalendaru. Svi se oni, zapravo, nastavljaju na Božić temeljnim obilježjem – **najavom buđenja**, **rođenjem života**.

Vincekovo

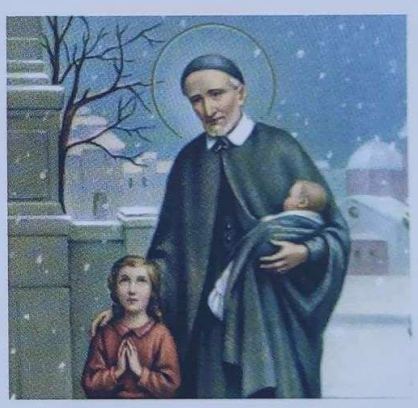

Dan sv. Vinka u crkvenom kalendaru je 22. siječnja, dakle, otprilike, u polovici zime. Ime dolazi od latinskog *Vincentius* – onaj koji pobjeđuje (odatle sličnoznačnice *Viktor*, *Viktorija*). Živio je u 4. stoljeću u Španjolskoj i za cara Dioklecijana bio je, kao đakon, bačen u tamnicu, zajedno sa zaragoškim biskupom Valerom. Umro je mučeničkom smrću, ne zanijekavši svoju kršćansku vjeru. Ime mu je zabilježeno u svim martirologijima. Zaštitnik je Portugala te raznih zanimanja – pomoraca, lončara, tkalaca, krovopokrivača, a osobito vinogradara, te se kao *gorični* zaštitnik štuje u gotovo čitavoj Europi.

Terenski obilazak potvrđuje slične običajne radnje, a one nisu samo međimurska osobitost nego se obdržavaju svugdje u vinorodnom kraju. Najprije se na trs objesilo meso, najčešće kobasica (*Na trsje se vesilo največ klobase i zalevalo z vinom* – Žiškovec), polije se trs vinom i poškropi blagoslovljenom vodom te izmoli kratka molitva; nju bi izmolio *gorični gospodar* ili svećenik.[105]

Običaj je isto tako da se nakon blagoslova odrezala grančica trsa i stavljala u čašu vode da *stira*, to jest da pokaže „znakove života“; to je znak da će biti dobra uroda.

[104] M. Gavazzi, o.c., 216.

[105] Kad to čini svećenik, molitva glasi: „Molimo Tvoju dobrostivost, svemogući Bože, da pobiješ daždom svoga blagoslova (poškropi trsje blagoslovljenom vodom) ovaj vinograd i da po zagovoru svetoga Vinka daješ povoljni zrak i kišu i da privedeš k zrelosti plodove zemlje svoje. Podaj također da Ti puk vazda zahvaljuje na Tvojim darovima. Čuvaj ovaj vinograd od tuče i zla vremena i svake opake bolesti kako bi on urodio plodom koji razveseljuje srce čovjekovo i krijepi njegovu umornu dušu.“ A vješanje kobasice o trs može se shvatiti kao pretkršćanski običaj „prinošenja darova“ kojima se Bog (božanstvo?) želi udobrovoljiti za dobar urod.

Zalijevanje trsa i kobasica vinom, Sveti Urban/Vrban, 2009.

Ovaj dan obilježio je narod raznim prirječjima, primjerice: *Če Vinka sunce peče, v lagve vino teče* i *Na Vincekovo se vrapci moraju v kolomiji kupati, onda bu dosti vina.*[106]

[106] V. Kapun, o.c., 189. Autor navodi još neke poslovičke primjere koji se čuju u Međimurju vezane za mjesec siječanj: *Kaj v januaru od zime poka, to na jesen dobro rodi; Pavel pustinjak zimu nutri, a obrnjeni Pavel zimu van pela* (25. siječnja, op. S.H.); *Pavlovo lepo vreme – v sadovnjaku lepo breme.*

Večernje druženje na Vincekovo, Sveti Urban/Vrban, 2009.

Svijećnica – *Svéčnica*

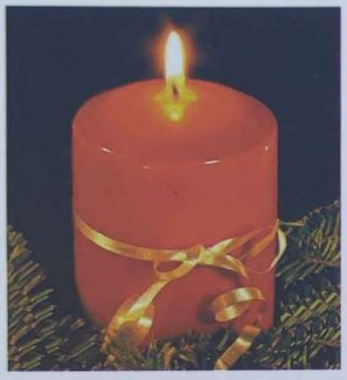

Slavi se 2. veljače u spomen na blagdan Isusova prikazanja u hramu, u skladu s tadašnjim židovskim zakonom. Kad su Josip i Marija unijeli Isusa, presretne ih starac Šimun, „uze Isusa na ruke, dade hvalu Bogu i reče: Sad možeš, Gospodine, otpustiti slugu svojega da, prema riječi tvojoj, ide u miru, jer mi oči vidješe spasenje tvoje, koje si pripravio pred licem svih naroda, **svjetlo da rasvijetli pogane** (istaknuo S.H.) i slavu naroda tvoga Izraela“ (Lk 2, 29-32). Da je Isus Svjetlo to se u običajnom božićnom ciklusu naglašavalo u više prigoda. A prinošenje u hram počelo se obilježavati već od sredine 5. stoljeća, kada se bilježi procesija sa svijećama. „Svijeće koje nosimo u procesiji podsjećaju na starca Šimuna koji na taj dan naziva Isusa 'svjetlost za prosvjetljenje naroda'. Blagoslov svijeća, koje se nose u procesiji, nastao je na prijelazu tisućljeća u Francuskoj. Procesija sa svijećama želi nas podsjetiti na riječi Svetoga pisma: Krist je svjetlost, mi smo svjetlo u Gospodinu“.[107]

Upravo takvo shvaćanje ovog blagdana susrećemo i u običajnoj interpretaciji. U crkvu su se nosile svijeće na blagoslov a govorilo se da *Majka Marija pod saki grm vužge svečó* te da će otad, jer je polovica zime, biti toplije vrijeme. Svjetlost Svijeta povezana je, dakle, i u ovom blagdanu s najavom buđenja prirode, što je još jedan primjer preplitanja kršćanskog i pretkršćanskog.

Marija i Svjetlost poveznice su i u narodnoj popijevci *Od Marije Svečne*:

Dan Svečnice Majke Bože
denes obsljužava se
kak Maria negda v cirkvo
v Jeruzalem došla je.

Vu čistoči, poniznosti
Bogu alduvala je,
po Mojzeša zapovedi
par grljic donesla je.

[107] N. Bašnec, o.c., 283.

Vredno da se mi vu srcu
saki našem genemo,
Majko Bože denes Svečno
pobožno poštujemo.

O Maria, pred te dolji
na kolena padamo,
se nevole i teškoče
pred Tebe donašamo!

Narodni kazivači i pjevači dr. V. Žganca: Marija Žganec, Vinko Posavec i Kata Petković, Vratišinec, 1924.

Mama s puckama, Kotoriba, 1928.

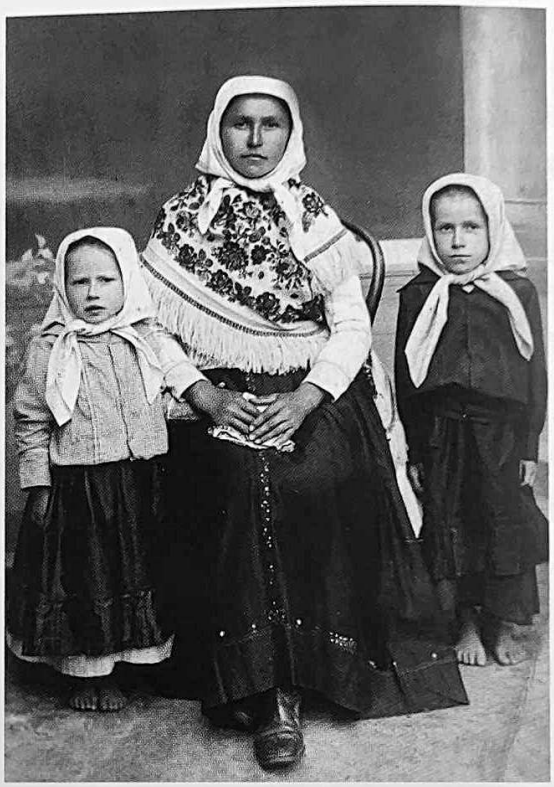

Kada dojde ono vreme
i življenja konec, kraj,
za presveto Tvoje ime,
ostavit nas unda naj!

Pri nas budi, ti nas dvori,
svečicu nam v ruke daj
i dušice nam sprevodi
vu nebeski večni raj![108]

Budući da je narodno iskustvo *Svéčnicu* doista razumijevalo kao sredinu zimskoga vremena, blagdan mu bijaše prijelomnica, zato je oko njega sročio niz mudroslovnica, prirječja vezanih uz takvo shvaćanje blagdana:

Na Svečnicu pol zime zminjava, zato još pol kerme naj marha ima.

Ako na Svečnicu je zlo vréme, jazvec iz jame van zleze, ar se ne boji zime velike; ako je sunce, još vekša zima nadojde.

(Inačice: *Ako medved na Svečnicu z jame zide i sonce vidi, zabrunda i nazaj v jamu spat odide*; *Na Svečnicu medved ide z luknje glet – če je vuni lepo, se još globle zakopa*[109])

Kuliko dnevih pred Svečnicom slaviček poje, tuliko potlam mukne, ar hladno nadojde.[110]

[108] I. Zvonar, o.c., 264., iz rukopisne pjesmarice Vegi Valenta.

[109] V. Kapun, o.c., 190. Evo još nekih Kapunovih zapisanih primjera za veljaču: *Koliko se maček vu februaru sunča, toliko se bu v martu tiskal za peč*; *Bole je videti gladnoga vuka vu februaru nego v robači čoveka*; *Sveti Matija led razbija; če pa ga ni – ga naredi*; inače, kraća, ritmički dotjeranija izreka glasi: *Sveti Mati leda mlati!*

[110] Tomaš Mikloušić: *Novi i stari kalendar illyricski 1813*, Zagreb, 1813. Mikloušić je prirječja zabilježio početkom 19. stoljeća u okolici Zagreba, ali takvi oblici cirkuliraju drugdje i danas, dakle i u Međimurju. A to zato što im je poveznica, među ostalim, isti izričaj, ali i ista ili vrlo slična tradicijska matrica!

Blaževo

Sveti Blaž slavi se 3. veljače. Svetac je bio biskup i mučenik, rođen u Armeniji u drugoj polovici 3. stoljeća a umro je mučeničkom smrću oko 316. godine. Latinski **Blasius**, ili grčki **Blasios** neki povezuju s latinskom riječi **blaesus** koja znači „tepav, mucav", dakle ime se isprva odnosilo na osobu koja je imala govornu manu. Odatle sv. Blaž zaštitnik grla: naime, prema legendi, Blaž je – nakon što su ga uhitili zbog vjere – pred sudcem udovoljio molbi uplakane majke, čijem je sinu zapela riblja kost u grlu, te je uz molitvu i blagoslov vratio majci zdrava sina; no svejedno je nakon toga podnio mučeničku smrt.

Štovanje mučenika ubrzo se proširilo nakon njegove smrti, a već od 1190. godine zaštitnik je Dubrovnika (sv. Vlaho).

Štuje se kao zaštitnik ratara, zaručnika i osobito bolesnika te se odavno u crkvi ustalio blagoslov grla, *grličanje*. Svećenik najprije blagoslovi svijeće, koje mašnom poveže u križ, u obliku slova X, stavlja ih pod grlo svakoga vjernika ponaosob uz ovu molitvu: „Zagovorom svetoga Blaža, biskupa i mučenika, oslobodio te Bog od bolesti grla i svakoga drugog zla."

U Sumartonu su za sv. Blaža nosili jabuke *svetiti* u crkvu; ako li je netko bio bolestan, od te blagoslovljene jabuke mogao je ozdraviti.

Grličanje, Čakovec, 2011.

Valentinovo

Valentinovo se obilježava 14. veljače. Prema nekim izvorima riječ je o dvama svecima koji su podnijeli mučeničku smrt istoga dana, oko 269. godine, i na istom mjestu. Novija istraživanja upućuju pak da je naš današnji Valentin bio biskup Valentin Ternijski. Car Klaudije ga je, za progona kršćana u 3. stoljeću, dao uhititi i predao ga sucu Asteriju, kome je Valentin čudesno izliječio slijepu kćer (zato se štuje danas i kao zaštitnik očiju i zagovornik protiv padavice). Sudac se sa suradnicima obratio na kršćanstvo, no to je još više razbjesnilo cara te naredi da se Valentinu odrubi glava.

Pučka je popijevka u Međimurju opjevala sv. Valenta kao ozdravitelja:

Valent, Valent, cvetek dragi, ufanje sih grešnika.
Naj te diče sveta stvari, ar si rođen venec pravi.

Koga vidim vu oltaru z leve strani 'de stoji,
Milostivo grešno ljudstvo svojim okom on gledi.

Strahoviti veliki beteg što ga ufal zvračiti?
Nit doktora, nit barbera, koj bi mogel zvračiti.

Jeden purgar vu varašu velik beteg imal je,
Si doktori i barberi k njemu vračtva nosili.

Saka vračtva zahman bila, nikaj su ne hasnila,
O pol noči dojde Valent, pak vu hižu zapre se.

Onu vuru i minotu on purgar ozdravil je.

Dragi moji krščeniki, hvalu dajmo Gosponu,
Koj nam zdravje podeluje po svetom Valentinu.[111]

No, nas zanima kako je sv. Valentin danas postao zaštitnik zaljubljenih te, ujedno, kako se to obilježava u narodnom običaju. Za tu vezu postoji nekoliko mogućih objašnjenja.

[111] Vinko Žganec: *Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka*, I. knjiga, II. svezak (crkvene), JAZU, Zagreb, 1925., 142.

Prvo je da je Crkva izričito tražila da se vjenčanja, najčešće popraćena bučnim veseljem, ne obavljaju za vrijeme velikih blagdana, Božića i Uskrsa. Kako je Valentinovo upravo između dva najveća svetka, razumljivo ja da se tada najviše svadbovalo, dakle ozakonjivala se veza dvoje zaljubljenih.

Drugo objašnjenje može se izvesti iz samoga imena: ime, naime, izvodimo iz lat. riječi *valens*, što znači „zdrav, krjepak, mlad", a takav je svaki zaljubljenik – žarka srca, razigranih osjećaja, dakle mlad!

Treće objašnjenje valja potražiti u katoličkom kalendaru: 14. veljače doba je buđenja prirode, nagovještaja novoga života, dakle i buđenja ljubavi; latinska izreka iz 17. stoljeća glasi: „Festa Valentino rediit lux – quisque sibi sociam jam legit ales avem = Došlo je Valentinovo, i svaka je ptica već sebi izabrala pticu družicu".

Postoji još jedno objašnjenje, obavijeno legendom: car Klaudije je novačio mladiće za vojsku pa je odlučio zabraniti ženidbu, a Valentin je potajice vjenčavao zaljubljene parove.[112]

Običajima u narodu najbliži bi svakako bio treći razlog, treće objašnjenje. Naime, u svim lokalitetima, pa i u pomurskih Hrvata-kajkavaca, naći ćemo običaj *ftičeki se ženijó* (a onda i *čerlene čižmice*). O čemu je riječ? U narodu je, zapravo, diskretno, nagoviješteno buđenje (i) ljubavnih osjećaja preko ptica:

Kolači só se spekli i nametali se kóli po koržnjokaj. Rekli só da se to „ftičeki ženijó", a deca só išla to pobirat pak só dobila „čerlene čižmice" (pocrvenjele noge od hladnoće i snijega; G. Kraljevec).

Da je posrijedi upravo običajni nagovještaj ljubavi, svjedoči nam obilato međimurska narodna popijevka u kojoj ćemo na nizu mjesta naći izražavanje intimnih osjećaja upravo suodnosima u ptičjem svijetu. Primjera nam je napretek, evo nasumce nekih: *Čuk sedi na zelenom boru,/ on gledi grlicu bez (prez) para*; *Na boru mi zapopieva ftičica,/ s takšim glasom kak je moja grlica*; *Slaviček se ženi z Bukovoga grada,/ jegva zaručnica slavičica mlada*; *Ljepa ftica gličica, ah, kam si mi zletela?/ Ovo ti je pozdravljenje od sokola tvojega.*

[112] Parafrazirano prema N. Bašnecu, o.c., 307.

U urbanoj današnjoj svakodnevnici, urbanoj kulturi, sv. Valentin je jedan od malog broja svetaca čiji se dan obilježava. Ipak ne ovdje opisanim običajima nego naglašenim potrošačkim mentalitetom – kupnjom kojekakvih darova voljenoj osobi. Reklo bi se da je sv. Valentin „posvjetovljen na emotivnom planu"!

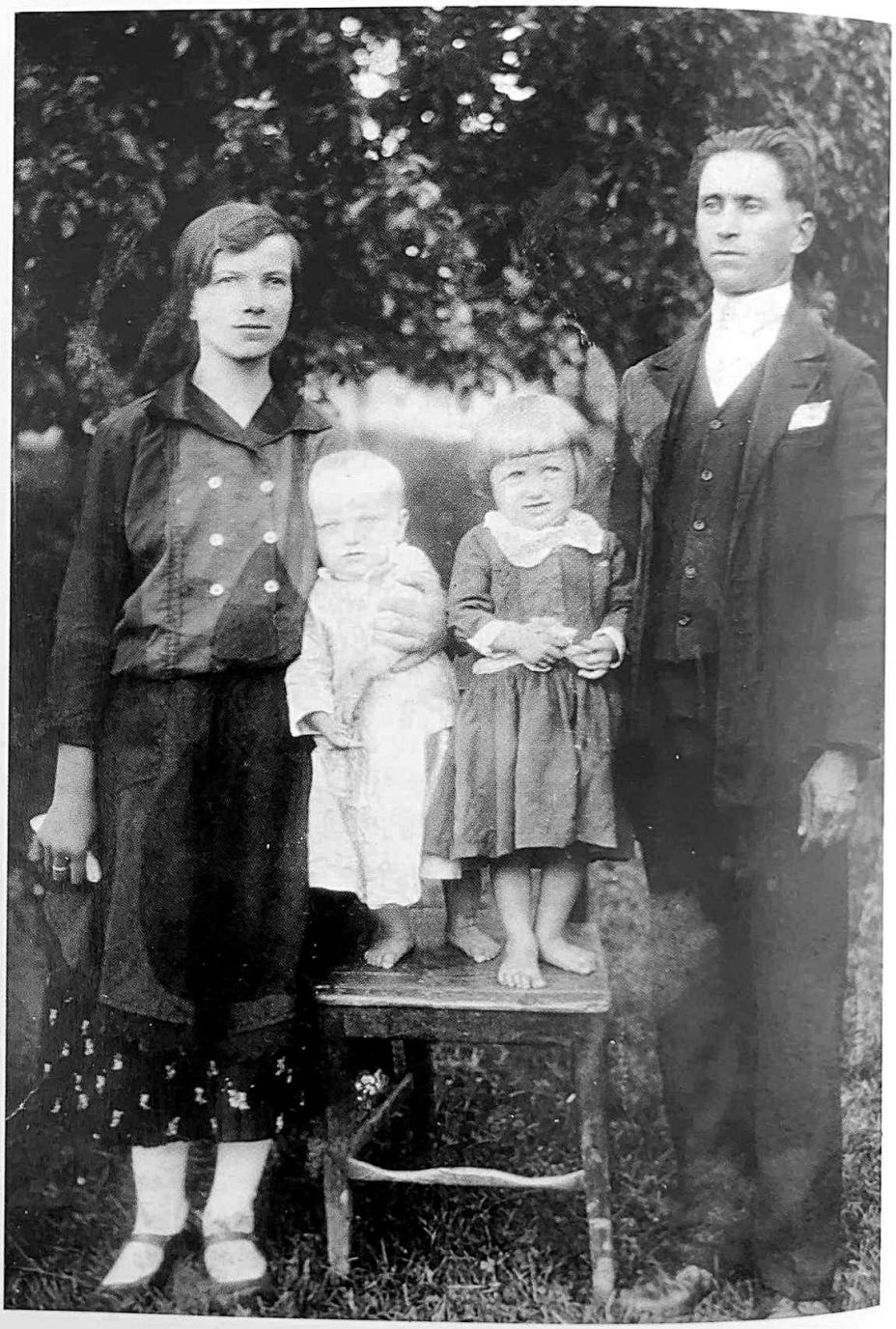

Obitelj iz Zasadbrega, 1935.

Fašnjek /Fašjek/Fašjak/Fašenjk

Kak se što oblekeó, oblekeó se. Če je bilo bole bedasto i pisano bilo je lepše.

Ova izjava kazivačice iz Žiškovca karakteristična je za odnos narodnoga čovjeka prema *fašenjskoj noriji*: izjava anticipira narodnu improvizaciju u oblačenju i ponašanju ali i odnos prema običaju izvan njega samog, stav da je riječ o *bedariji*, i to što bedastije, to bolje.

Nesputanost i **improvizacija**, dva su, dakle, najvažnija obilježja fašenjskog ponašanja, no ona imaju svoj dublji smisao i ulogu u godišnjem običajnom narodnom ritmu.

Općenito se razdoblje od Sv. tri kralja do Pepelnice u etnološkoj znanosti zove pokladni period.[113] U Međimurju taj period nije u tolikoj mjeri izrazit nego se koncentrira na tri dana prije Pepelnice, na *fašenjsku nedelju*, *fašenjski pondélek* i *fašenjski tork*. To govori da je u različitim hrvatskim krajevima taj običaj drukčije vremenski intoniran, upravo zato što „osim vremenskog uklapanja u kršćanske kalendare (to jest, bitno je da se događaju prije Pepelnice, op. S.H.), poklade nemaju drugih dodirnih točaka s kršćanstvom, što znači da se one oslanjaju na starija, prijekršćanska nasljeđa iz područja magije, religije i mitologije".[114]

Isto tako, osim ovoga vremenskog nesuglasja, u Međimurju je umjesto poklada uobičajen naziv *fašnjek*, s govornim inačicama: *fašjek, fašenjk, fašjak*, prema njem. **Fasching.**[115]

Za tu priliku stavljaju se na lice razne groteskne maske, organizira se povorka-*maškori*, pa *svati*, u čemu je po mnogim elementima vidljiv utjecaj srednjoeuropske građanske kulture.

Svim tim običajima prvotno je značenje bilo apotropejsko (grč. apotrépo – odvraćam), dakle težnja da se zastraše i odagnaju zli dusi, demoni i zle sile od ljudi, domova i blaga i, vezano uz to, da se označi konac *hude zime* i najavi *protuletje*; čovjek je vjerovao da svojim nekim postupcima može utjecati na prirodu, da odagna zlo i priskrbi plodnost u toj prirodi (odatle opsceni prizori!). Zato u prakorijenu razumijevanja fašnjeka nije **norija** nego **egzistencijalna motivacija**.

Maska krave, Međimurski fašnik, Čakovec, 2009.

[113] „Poklade su pučki praznik, nastao kao odgovor na asketsko ponašanje propisano za četrdesetodnevni uskrsni post, Korizmu. Ljudi su se htjeli još jednom proveseliti, još jednom dobro najesti mesa, pa su uoči Korizme posljednji put *pokladali* (poslagali) na stol mrsna jela" (V. Belaj, o.c., 122.).

[114] *Hrvatska tradicijska kultura* ... (Z. Vitez), o.c., 355.

[115] Natuknicu „Fašenk" Belostenec u svome rječniku tumači kao „meso pust, poklada, plur. poklade, carnis privium, bacchanalia, dies baccanalici, dyonisia, orum" (o.c., 95), a u Sušnik-Jambrešićevu rječniku pod natuknicom „Baccanal" čitamo: „meso pust, Poklade, prereg. Fašenk, e. Fastnacht, r. Fasching, Farsang" (o.c., 63). Oba tumačenja povezuje upućivanje na izvedenicu iz njemačkog jezika i običajno obilježje: „mesopust", a to je „dan uoči prvoga dana korizme" *(Rječnik hrvatskog jezika,* Zagreb, 2000., 587).

Štrki (čaplje) i krave, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

Dakako, danas fašenske običaje obilježava u prvom redu zabavljački a onda pak i prezentacijski karakter, najčešće u turističke svrhe.[116]

Prvotna nakana, odvraćanje, iskazivala se time što se čistio tavan (da se odstrani sve zlo), te se *ružilo* posuđem – da se bukom odagna *nesnaga* (štetočine, dakle i opet zlo). Djeca, donedavno i stariji, idu od kuće do kuće, obučena u staru opravu, s maskom ili pak koprenom preko lica, te pjevaju uz ples:

Tu za len, tu za len,
Za te dugi len.

Fašnik se je oženil,
Pepelnicu zaručil.

Tu za len, tu za len,
Za debelu repu.
Fašnik se je oženil...

Tu za len, tu za len,
Za to masno zelje.
Fašnik se je oženil...[117]

„Pri spomenu lana dječaci će poskočiti uvis, da tako visok izraste kako visoko skoče; a pri spomenu repe raširе noge, da bude tako široka.“[118]

Smisao ove pjesme-poskočice jasan je: *tu* znači „tu pjesmu pjevamo za bolji i što viši lan, repu, zelje“; negdje dodaju ... *i debele tikve*, drugdje ... *roden grah*, a očita je u tome očuvana magijska funkcija – da se plesom i riječima prizove bogata ljetina. Dječaci-maškori vrlo se slobodno ponašaju u kući, pogledavaju pod postelju – *da stiraju mrake, hitiju se doli* i zadirkuju domaćicu koja često prihvaća šaljiv dijalog, primjerice: - *Imate krafline? – Ne. –Imate cukora? – Nemamo. – Kaj pak unda, samo poda i plafona?* Domaćica ih na koncu ipak daruje kraflinima jer se inače želja malih plesača-pjevača ne bi ispunila.

Ivan Ivančan, nedvojbeno prvi znalac o hrvatskom narodnom plesu, u knjizi *Narodni plesni običaji Međimurja*, ostavio nam je – pored opisa-

Maska krave, Međimurski fašnik, Čakovec, 2009.

[116] „Ovi običaji imaju magijsko-apotropejsko značenje, premda se danas takav smisao običaja i obreda sasvim zaboravio, vrši se samo u svrhu zabave. U prošlosti ti običaji imaju funkciju udovoljavanja tim nepoznatim silama i pridobivanje njihovog djelovanja na korist čovjeka“ (Katica Benc Bošković, *Pokladne maske i obredi u prošlosti*, u: *Karneval-magija-kritika. Maske i pokladni ophodi*, Etnografski muzej Zagreb, 1990., 3).

[117] Vinko Žganec: *Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*, I. knjiga, I. svezak (svjetovne), JAZU, Zagreb, 1924., 28.

[118] M. Gavazzi, o.c., 22. I. Gavazzi i V. Žganec upućuju na srodnosti popijevke i običaja s onima u Njemačkoj, Poljskoj, Češkoj i Slovačkoj. U hrvatskim relacijama pjesma je doživjela niz inačica i poticaja: dostatno nam je samo spomenuti Florijana Andrašeca s istoimenom popijevkom i Zvonimira Baloga koji u pjesmi *Pepelnica pošla za Fašnika* (u zbirci *Pusa od krampusa*, 1996.) parafrazira, preuzimajući neke stihove iz ove narodne međimurske.

Andrašec ovako pjeva: *Tu za repu, tu za len,/ tu za masno zelje./ Fašnik se je oženil,/ Pepelnicu zaručil,/ Pepelnica zaručnica, fašnik mladoženja./ Fašnik ima vielke oči/ i duge mustače,/ Pepelnica se dosmica/ kuoli njega skače./ Pepelnica zaručnica... Denes zelje gibanica,/ zjutra povrtnica,/ tuomu vam*

Djeca štrki (čaplje) i krave, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

nih plesova i niz dragocjenih podataka o običajima uz te plesove. Tako je u Podturnu uz gore navedenu poskočicu zabilježio kazivačičinu izjavu:

„To su deca v koli plesala. To je kolo. U kolo se to ide. Primu se za ruke i plešeju. I koraki idu jemput na jenu stran, pak na drugu stran. Onda se fletno vrtidu sim i tam. I onda su to otplesali i onda su jim dali nofce ili su dobili krofne."[119]

Da je uz *fašnjek* niz radnji, čiju prafunkciju naslućujemo, svjedoči niz terenskih zapisa.

Za fašjek, v jutro, kuhala se kisela pretepena juha na suhi lalofki. Onda, žene só za fašjek klale črnu kokoš. Zakaj črnu? Dok só žene zaklale, onda só pošpricale s krvjóm po kocu, po gruntu, kaj nabó kuga došla med živinu, a kuga, kakti smrt je črna.

Od jutra só počela deca hoditi: pucke kak snehice s poculicami, dečki só nosili zastave na šibi, a pucke pak só mele korpice sobom. I išli só koli rodbine, po seli. Deci só ljudi davali krafline, jaboke, a dečeci pak só pobirali peneze. Ali só trebali predi nekaj napraviti: prijeli só se v kolo, plesali i popevali „Tu za len, tu za len"... Samo só do polneva hodili jer só več odvečer počeli veljki maškori hoditi. Najpredi só išli veljki čopor,

je semu kriva/ stara Pepelnica./ Pepelnica zaručnica... Pepelnični lačni dnievi,/ Fašniku se tuože:/ „Slane ribe i palenta,/ tuo nam črieva struže". Pepelnica zaručnica...(Hrvatske popijevke iz Međimurja, Zrinski, Čakovec, 1981., 175). U Zasadbregu prvi stih pjevaju iskrivljeno („šum u komunikacijskom kanalu"): *Tus, tus, Matuzalem...*(!)

[119] Ivan Ivančan: *Narodni plesni običaji Međimurja,* Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1987., 34.

čaplje njih deset-dvanajst. A za njim je išel kak kanos ké je tiral s korbačom. To je bil veljki strah, deca só bežala od njih. A najrajši só pak té maškori išli de só puce bile pred hižom: to só se jen-dva zaleteli med njih, šuljali se, to je takši krič bil. Unda só se oprajli v svate, pak v cigane só se oblekli i drugo kajkakše. Došli só i stranjski, z Novakovec, dopeljali só se na koli, drugi z beciklini, nacifrali só kotače kaj se se cifrasto vrtelo. I povorke só bile z glazbom, to se na križanjim postajlo i plesalo. I po krčmaj se išlo, pak k rodbini. To se hodilo do večeri. Navečer só se zišli v krčmi, to je unda bila fašenska zabava. Najlepše maske dobile só nagradu, i to pijaču. I to je bilo veselje, ali čez pol noč né, najdale do jene vure, jer unda je več počela korizma (Podturen).

Ovakvi fašenjski običaji žive i danas, oni nastaju spontano i u njima je, unutar okvirnog obrasca, naglašen element improvizacije. A osobito valja istaći donedavno vrlo popularne *fašenjske zabave*, koje su znale biti glavni zabavni i plesni događaj u mjestu, za koji se posebno spremalo, pa u popijevci *Ta nedjelja fašenjska* slušamo stihove: *Kupil sam joj to baledu baršunsku,/ kaj bó znala za nedelju fašenjsku.*

Posebnu našu pozornost zaslužuju osobiti maskirni likovi i njihovo ponašanje u selima srednjeg Međimurja: Turčišću, Domašincu, Novakovcu, Podturnu, Selnici. Po mnogim obilježjima oni pripadaju – gledano sinkronijski i dijakronijski – europskom civilizacijskom i kulturnom arealu.

Priprema za "vješanje" lopova, Turčišće, 1975.

Lopova voze na «vješanje», Turčišće, 2008.

Lampe naphanci i ciganice z detetom, Turčišće, 2008.

Već u antičkoj Grčkoj, za slavljenja boga Dioniza, nalazimo maske izrađene od drveta ili kože i jarko obojene. U srednjem vijeku poznate su slične maske, osobito u doba karnevala. Tradicija pokladnog maskiranja ima višestoljetnu tradiciju na njemačkom nacionalnom prostoru. Tako, primjerice, u njemačkoj Švicarskoj, u kantonu Wallis, muškarci – obučeni u životinjska krzna – nose grubo rezbarene i jarko obojene groteskne maske i lancima vezanim oko pasa trče kroz selo, praveći zaglušujuću buku. Zovu ih **Roitschäggätä** (ogaravljeni, premazani čađom), a slični maskirni likovi nalaze se i u samoj Njemačkoj.[120]

Slični oblici maskiranja udomaćili su se u Hrvatskoj i u široj regiji, što i opet svjedoči o živom postojanju mitteleuropskog kulturnog kruga. Tako, slične maske konja s pomičnom vilicom – kao i u Međimurju – nalazimo u Konavlima i Baniji.[121] Pod nazivom **turica** F. M. Appendini spominje u 19. stoljeću sličnu masku u Dubrovačkom primorju. U Hrvatskom primorju postoje **zvončari**, danas naglašeno eksponirani u turističke svrhe; zovu ih tako jer oko pasa imaju zvona kojima prave buku a na glavi maske od ovčjeg krzna. Na Krku su popularni **bučari** (buč = bik) jer maskirni likovi oponašaju mukanje volova, a tako se izvodi i naziv *mukavci* za zoomorfne maske u Zasadbregu. **Buč** upućuje na **bušare** u Slavoniji i **buše** u mađarskom Mohaču, a sličnih ćemo likova naći u Sloveniji: u Kobaridu maskirni mladići, obučeni u ovčje kože, trče selom sa zvoncima i verigama oko pasa, u Ptujskom polju **koranti** isto tako nose

[120] Nazivi su im različiti, no u nominaciji jedan dio upućuje na trčanje, trkače: Perchteuläufer, Schleicherläufer, Hutterläufer (v. O. Bihalji-Merin, *Maske sveta*, Beograd-Ljubljana, 1971., 32).

[121] *Narodne drame, poslovice i zagonetke* (priredio Nikola Bonifačić Rožin), Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 25, MH-Zora, Zagreb, 1963., 9.

izvrnute ovčje kožuhe, oko pasa zvonce ili lance, a na glavi zoomorfnu masku, čija je grotesknost naglašena pričvršćenim orlovskim krilima.

Maškori iz Turčišća (i Kvitrovca) pridružuje se nabrojenim likovima i osobitim kostimiranjem, maskiranjem i scenskim ophodom. Nazivaju se *maškori* ili *baukači* (bauk = koji bauče, straši), *kugači* ili, češće, *naphanci*, zato što se mladići kostimiraju tako da u gaće od domaćega platna natrpaju, *napšu* slamu i gaće prije toga svežu oko gležnja.

S obzirom na to kako je načinjena obrazina maske, razlikujemo tri osnovna tipa:

- **antropomorfne,**
- **zoomorfne,**
- **zoomorfno-antropomorfne maske.**

Prvi tip naziva se prema sličnosti s čovjekovim licem (grč. antropos – čovjek, morfe – oblik, čovjeku sličan, čovjekolik) a zove se *larfa*, s inačicama i metatezom: *larfa*, *lafra*. Izrađuje se od sirova vrbova drveta, stabla koje je u prirječnom, nizinskom dijelu Međimurja vrlo rašireno. Drvo se otpili, izmjeri i prereže prema dimenziji čovjekova obraza. S odrezanog komada čisti se kora i odstranjuje *brčnjakom* a iznutra se *gletvom* napravi udubljenje. Nakon sušenja komada prave se rupe za oči i usta, *ščobe*. Brada se obrađuje sitnim nožićem da izgleda gruba i hrapava,

Maska krave, Međimurski fašnik, Čakovec, 2009.

Čaplje i krave na Jelačićevom trgu, Zagreb, 2003.

Lafre naphanci vlečeju kola, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

jagodice se naglase a nos izrezbari da bude kukast; već, dakle, u osnovnoj izradi i podlozi naglašava se temeljno obilježje maske – **groteska**, nastojanje narodnog umjetnika da maska „bude strašna". Nakon toga pribije se gornja i donja čeljust, *lalófka*, na nju šest drvenih zubi, a na tjeme maske stavlja se *šiška*, drveni poklopac što zaokružuje gornji dio. Na koncu se pričvrste dva kožnata remena kojima se maska veže za glavu. Obrazina se potom premazuje jarkim kromatskim bojama: smeđom, tamnocrvenom, narančastom ili crvenom, a pojedini dijelovi – usta, oči – naglašavaju se i obrubljuju crnom ili tamnoplavom bojom.

Zoomorfne maske (grč. zoon – životinja…) zovu se *lampe*,[122] najčešći tipovi su *lampa birkón* (mađ. birkón – ovan) i *lampa čuk*. Razlikuju se od *larfi* što im je na usta pribijen *gobec* – izrezbarena gubica kakve životinje (krave, svinje), ili ptice (ćuk), a na glavi su *kaloti*, ovnovski rogovi (odatle i naziv jer je mađarski birka = ovca), nabavljeni u stočarskim krajevima i potom kuhani da iz njih izađe srž.

Prvo je važno drevo, obično je to drevo vrba. Tu je unda glétva, hamer, drvena tokača – inače se glétvi začas spotere držek. Napravim si meru kak moram veljku masku napraviti. Maska liči i na pesa i na kozu, samo na kraju, dok je gotova, ne liči na nikaj. To je naša stara torčoška tradicija, jen od drugoga je to spojemav.

Najpredi se napravi obraz, pak zgornji kljun, pak se unda napravi kapa, ono kaj dojde na glavu. Da jempot maska dobi svojega lika i dok malo povehne, dok se posuši – jer se inače dela ze sirovoga dreva – unda dojdu na red rogi, od birkuona, ili od kozleka ili krave, unda remen i s kem se kapči na glavu, a za bradu se znutra dene spužva kaj lice ne strada. Tak je maska gotova. Unda jó prefarbam, kak komu paše. Saki gledi kaj bó najlehkeše, kaj naj teško morav nositi na glavi (Turčišće).

Naphanci su „naoružani" štapovima ili *rasohami* (vilama), opasani *žlajdernicom* (konopom), na njima su povezani zvonci, kojima se pri ska-

Djeca lafre, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

[122] U svakodnevnoj komunikaciji izraz se pejorativno rabi za usta, a tada to znači da je netko govorljiv, *lampav, lampast* (pa odatle i pomična donja čeljust u maske).

Deva z dečecom, Međimurski fašnik, Čakovec, 2009.

kanju izaziva što veća buka. Na raskrižju-*fruku* plešu i sviraju u *prdu*- drevnu posudu koja na vrhu ima napet svinjski mjehur, kroz koji je provučen štap i kad poteže gore-dolje tad *naphanci* „sviraju".

Mješoviti, antropomorfno-zoomorfni tip maske najčešće je *larfa*, dakle bez životinjske gubice, ali s pričvršćenim rogovima.

Pored ovih osnovnih tipova javlja se još nekoliko zanimljivih likova. Najprije to je *baba z dedom* ili *baba dedu nosi*: prerušen muškarac, obučen u staro odijelo, s *larfom* na glavi, navlači žensku haljinu, iznad pasa oblači muški kaput, sprijeda veže ženski lik, to jest napravljenu lutku, a straga priveže muške čizme i hlače, pa tako – na principu klatna – izgleda kao da *baba dedu nosi*. *Baba* ima puklju-grbu, dakle, želi se i time pojačati groteskni izgled.

Kak se dela duplični dedek? Noge složimo dzaj, a telo jeno napré i ve je na kraju nišči né znav što koga nosi, ili prvi zadnjega ili zadnji prvoga. Unda smo naprajli kaj só bile jene noge i dvoje telo, ali v košu, tak kaj je zgledalo da je žena nosila moža (Turčišće).

Ovaj lik – poznat u mnogim hrvatskim krajevima, od Hrvatskog zagorja do Hrvatskog primorja – tipičan je zato što se njime iskazuje ne samo nesputanost nego se i razgrađuju tabuistički odnosi, što je sve moguće upravo pod maskom. „Par obvezno izvodi opscene scene, imitira spolni čin, a *djed* za tu svrhu zna imati i osobiti rekvizit u obliku falusa. U opisanom nije teško prepoznati tragove zaštitne magije (odbijanje i zastrašivanje zlih sila) i magije za plodnost, bez obzira što ti postupci znače (danas, op. S.H.) sudionicima tih događanja."[123]

Čest je i lik *deve* ili *konja*. Napravi se tako da dva mladića prebace preko sebe bijelu plahtu ili gunj, tako da – složivši se jedan iza drugoga – predstavljaju trup životinje. Prvi mladić drži u ruci štap oko koga je namotana tkanina – to je „vrat" i „glava". *Deva* nosi na leđima neki teret, u novije doba uobičajilo se da to bude lutka-jahač. *Deva* skače i *riče se*, a bičem je goni jedan od *naphancov*.

U čitavoj toj maskirnoj povorci treba spomenuti i *cigana i ciganicu z detetom*. Likovi nastupaju u travestiji suprotnog spola: *cigan* je obučen u staro odijelo, opasan lancem, u ruci drži štap-*botu*. *Ciganica* nosi šarenu haljinu i rubac na glavi, vezan pod bradom, pod jednom rukom nosi *déte*, to jest lutku u malom koritu, a drugoj pak *štublju*-glinenu posudu za

[123] *Hrvatska tradicijska kultura...*, o.c., 356--357.

Mukavci, Zasadbreg, 2008.

zelje. *Ciganica* povremeno zastane, hrani *dete* iz *štublje*, a *cigan z botom* rastjeruje okupljenu djecu. „Cigan i ciganica uvijek idu zajedno, lagano koračaju i obilaze selo. Ne obaziru se ni na koga, ne razgovaraju, samo se zagledaju i zalaze u dvorišta i kuće koje žele porod. Ukućani koji žele i očekuju zdravo novorođenče rado dočekuju ove *maškure*, ali ne stupaju s njima u bliži kontakt. (…) Slično ophode selom *kum* i *kuma*. Obučeni su u dijelove narodne nošnje i nose *dete*-slamnatu lutku *na krst*. *Kum* nosi u zdjeli kolače i litru vina te usput hrani *dete*, koje *kuma* drži u koritu na rukama."[124]

K ovima pribrojimo likove *vraga* i *smrti*. *Smrt* predstavlja stariji *naphanec*, ogrnut bijelom plahtom, lice namaže brašnom a na ramenu nosi kosu. *Vrak* u kostimiranju nasljeđuje prepoznatljiv građanski utjecaj: obučen je u crni kostim, na glavu navlači *larfu* s rogovima, straga pričvršćuje rep a u ruci nosi *rasohe*.

Zoomorfne maske su i likovi *čaplje- štrka* ili pak lik *krave*, osobito popularni u Podturnu. Ta se maska ne stavlja na lice nego ih mladići nose iznad sebe na štapu. Maska predstavlja glavu ptice čaplje (kajk. *štrk*) ili domaće životinje krave. Glavi životinje dodaju se ovnovski rogovi, donja je čeljust – pričvršćena za gornju limenu pločicu – pomična, a sve se drži na poduljem štapu-*boti*. Lik i mladić zaogrnuti su bijelom plahtom i u ophodu pomiče uzicu pričvršćenu za donju vilicu.

Lik vraga, Turčišće, 1975.

Čaplja ili krava more se delati od sakoga dreva – jeni koristiju mefko, drugi trdo drevo. Na primer, za čaplju se koristi trdo drevo kaj ima bolji zvuk, kak prava čaplja kaj bó klopotala. A za kravo jeni delajo z

[124] Katica Benc Bošković: *Neki pokladni običaji i drvene maske u Međimurju*, „Narodna umjetnost", knj. 1, Zagreb, 1962., 82.

Skupina lampi, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

vrbovine jer je leži naprajti. Ja si skrojim s trdoga dreva: či je bukovo, ono ima tenki ten. Unda malo skopam, kak za tamburu, tak kaj só deca bole strahó. Čaplja se dela ovak: zemejo se dva komadi dreva, složijo se panti, zaprav od stare kože za cipele se skrojijo. Od laloke se složi jen mali nagib, malo se okróži, dene se jena kvačica od čavla, sveže se dreta i tak se zdiže i kljuca: klep-klep-klep (Podturen).

U izradi svih tih maski ne teži se preciznoj, finoj obradi, upravo zato da se i rezbarskim potezima naglasi crta groteske, da maska izgleda „straš-

Lampe naphanci, smrt i baba dedu nosi, Međimurski fašnik, Čakovec, 1980.

no". A i ostalo – težnja za karikaturalnom prikazbom, travestijom, opscenim radnjama, svi su ti elementi u funkciji što jačeg naglašavanja temeljnoga obilježja fašenjskih običaja.

Svi ovi pojedinačni likovi udružuju se u skupinu za *fašenjskog* ophoda, baš zato da tako organizirani djeluju što „strašnije". Među *naphancima* donedavno je bio običaj „oboravanja sela", običaj zabilježen u Slavoniji i u dinarskom području te šire, u Rusiji, Bugarskoj, Njemačkoj i Engleskoj. Dva *maškori lampe*, u ulozi konja za vuču, vukla su *ornice* za koje je bila privezana *vlačuga*; na *vlačugu* se položila daska na kojoj je plug; na dasci pluga sjedila su dva *naphanca*, oni su predstavljali kočijaše i neprestance bičevima tjerali *lampe*. Na taj način su obilazili selo, „oboravali ga". U običaju nije teško prepoznati magijski čin, naime, težnju da se selo brazdom oko njega očuva od svakoga zla koje bi moglo ući u njega.

Međutim, očuvao se običaj „Vješanje lopova", koji običaj ima sve elemente scensko-dramskoga čina, s jasnom radnjom i glumcima.[125]

Jen maškor ne predstavlja nikaj, mora jih biti barem deset, petnaest, dvajsti. I unda se ide po seli, kriči, zvoni, póka s temi lampami. Unda smo se dogovorili pri kem smo se zišli v gornjem kraju, tam smo se si blékli. Da smo se si blékli, unda smo krenoli. Došli smo do jenoga trga v seli i tu je bilo suđenje tom ciganu zakaj je krav kokoši, zakaj ovo, zakaj ono. Jeni só rekli: -Streliti. Drugi: - Obesiti! Unda smo došli do krčme. Sodec i pop pitali só ga kakšo zadnjo željo ima. Rekev je: - Liter špricera. Donesev je

[125] U knjizi *Folklorno kazalište* (u okviru biblioteke Stoljeća hrvatske književnosti, MH, Zagreb, 1996.) Ivan Lozica – nedvojbeno prvo ime među folkloristima za narodnu dramu – postavio je nekoliko pitanja glede razlike narodnih igara, usmene drame, spram dramskih djela pisane književnosti. Dok je, naglašava Lozica, dramski pisani tekst tek predložak za kazališnu predstavu, usmeni je naknadni zapis odigranog scenskog čina; k tome, budući da je posrijedi improvizacija, svaka naknadna izvedba svojevrsna je inačica prethodne. Koja je tad izvedba ona „prava"? Pitanja su posve umjesna, no izvan su okvira osnovne nakane ove knjige; u nju je tek uvršten terenski zapis spomenute igre iz 1979. godine.

Lampe naphanci vlečeju kola, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

krčmar špricara, ali si je sodec natočiv pak je pitav lopova: - Ti je bilo dobro? Ov je rekev: - Je. – Na, boš išče jenó? – Bom. Pak je sodec natočiv, pak je išče jeno spiv. Je, ve je lopov rekev: - Dej ti meni kaj bom ja piv, onda bo mej dobro bilo!

I dok smo ga na trgu kanili obesiti, vu tem toga je cigan pobegev, maskota je bila več prepravljena i to só donesli kaj smo obesili. I da se to završilo, hitili smo to maskotu vu vodu. Tak smo se rešili fašjeka i gotovo (Turčišće).

Kako kazivačevo pripovijedanje izgleda u izravnom terenskom uvidu, neka nam ilustrira zapis iz 1979. godine.[126]

Poveći prostor na selskom križanju. U sredini prostora su galge, dopremljene zaprežnim kolima. Scenski prostor okružuju gledatelji.

Glumci: *sodec*, *vrak*, *smrt*, *panduri*, *lopov*, *njegva žena*, *maškori*.

Na sceni se pojavljuje lopov sa ženom, plašljivo se ogledava lijevo-desno i gleda galge. Par je obučen u staru, poderanu odjeću.

Lopov: - *Za koga je ovo prepravljeno? Ja mislim da za nikoga drugoga kak zame. A kaj ti misliš na to?*

Žena (plašljivo sjeda pod vješala): - *Znaš kaj, dragi mož, to je brščas zate. Znaš da je za tobom velka potera i da te več žandari iščejó.* (Žandari traže okolo, izvan scene.)

Lopov: - *Priznam da sam velki gréšnik, ali nam drugo ne pomaže, mi moramo otud pobeči i skriti se.* (Plašljivo se ogledava, zalijeće se na više strana i bježi.)

Žandari ipak uhvate lopova i dovode ga na scenu pred suca, koji dolazi obučen u sudačku togu. Žandari su u odori, s puškom i bajunetom.

Sodec: - *Ma, de si lopov, kam si se skriv?*

Lopov: - *Joj, gospon sodec, i vi bi se skrili da ste na mojem mesti. Znate da saki pred smrtjom beži.*

Sodec: - *Priznaš da si razbijav kokošinjce, nosiv góske, pure i picke?*

Lopov: - *Priznam.*

Sodec: - *Priznaš da si krav s pevnice vino i z najže meso i šunke?*

[126] Vidi u knjizi Zvonar-Hranjec, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, knj. I., Zrinski, Čakovec, 1980., 433-434.

Skupina pikača, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

Lopov: - *Gospon sodec, ja se priznam i još več, samo me najte osuditi na smrt.*

Sodec (*maškorima*): - *Lopov se prizna, prosim kakvu kaznu mu izričete?*

Maškori: - *Doživotni zatvor ili robija.*

Porotu predstavljaju *vrak* i *smrt.* Glumac-smrt zaogrnut je bijelom plahtom, namazan brašnom po licu, u ruci drži kosu. Vrak ima crni kostim, napravljene rogove i rep.

Vrak (s „paragrafom" u ruci): - *Ja sam došev z mojim partnerom i ja zahtevam smrtnu kaznu. Je tak kolegica?* (Smrt klima glavom.) *Mi bomó*

Pikač z dečecom, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

našó žrtvu po smrti restrgli i na pol podelili. Gospon sodec, o vama ovisi konačna odluka. (Smrti:) – *Kakvo ti imaš mišlenje?* (Smrt prijeđe rukom preko vrata i pokazuje na vješala.)

Sodec: - *Osuđujem lopova na smrt vješanjem!* (Lopov pada u nesvijest a žena ga škropi vodom.)

Žena (plače): - *Imam šest male dece i jenoga tu* (pokaže na trbuh), *gospon sodec, dejte tomu mojemu bar doživotni zatvor.*

Lopov: - *Mi néje žal ka hmiram, nego mi je žal ka se bodó drugi ž njom sladili i mastili.* (Isto moli za milost no maškori viču da se objesi.)

Sodec: - *Žandari, molim na izvršenje!* (Vrak mu veže štrik oko vrata.)

Lopov: - *Imam zadnju želju, očem si videti decu i oprostiti se sa ženom.*

Žena pristupa k njemu, zagrli ga, oprezno vadi nož i brzo reže štrik. Lopov skoči, odgurne žandare i pobjegne. Ovi nagrnu za njim i ubrzo iz obližnjeg dvorišta vode „lopova", zapravo krpenu lutku, prije pripravljenu, koju uz povike i dobacivanja vješaju.

Vrak lukavo priđe žrtvi i spušta je. Smrt to opazi, skoči i otima vragu.

Međimurske krave z vlačugom, Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

«Spaljivanje fašnjeka», Međimurski fašnik, Čakovec, 2010.

Žena, prestravljena, ustukne i bježi.

Smrt: - *To je moja žrtva.*

Vrak: - *Né, moja je.*

Smrt: - *Marš, to je moja!* (Stane na vraga koji vrišti od muke i popušta.)

Smrt uzima lopova i bježi. Svi galame i *huškaju*. Uzimaju i odvoze vješala.

Međimurski pozoj, Međimurski fašnik, Čakovec, 2009.

U selima gornjeg Međimurja – poglavito u Selnici i Sv. Martinu – popularni su likovi *pikači*. Glavni maskirni pribor im je slama, što je karakteristično za poljodjelski kraj.[127] Slama se omata oko nogu, ruku i tijela, na glavu se stavi pčelinja košnica te likovi podsjećaju na astronaute.

Pikač je domača maska v brežnom delu Međimórja. Maska se sastoji od slame omotane po telu, obične košnice na glavi i pikača vu roki kaj ima (čičak, op. S.H.). *Po tom smo i dobili ime – kaj só pikali, kaj só plašili, kaj só tirali zimó i hude sile.*

Kak se pikač oblači? Zamislite si jeno vózu s kem só brode vezali, samo da je to od slame. To se tak slama spuče i vrti i nastane jena dóga vóža i to se mota oko tela. Počne se od noge pa do kraja noge (do prepo-

[127] Doduše, te je slame sve manje jer je i pšenice, žita sve manje a žanje se kombajnom i pritom se mrvi, sitni; prava slama za pikače je ona koja je ostajala nakon ručnog košenja pšenice, ili one što je izlazila iz vršalice.

na, op. S.H.), *onda se ide na drugu nogu. Da se završi z nogami, onda se počne s telom, pa se okolo do prsijó. Onda se počne z jenom rókóm, pak z drugom. Tak se omota celó téló i samo glava ostane vuni. Na nju se dene košnica za čmele, samo je izrez za oči i sveže se špagom kaj ne pane doli.*

Pikač more sam hoditi, ali teško. Obično ide neko kraj njega. Dok ide po seli nosi slavjaču, nutri só pljeve i on jih rezmeče po ljudima šteri gledidó. Samo, denes je malo teško dojti do slame. To mora biti slama mašinarjena z mašinom a ne s kombajnom. Jer, kombajn dok žnje, on strga slamó, a ona mora biti dóga. Najbolja je ona od žita i zobi (Selnica).

Među fašenjskim povorkama u svakom mjestu priređuju se *svati*. „Maskirne skupine što predstavljaju svatove vrlo su čest prizor u gradskim i seoskim pokladama. U dosluhu sa zaboravljenom magijom plodnosti, pokladni svatovi zaokupljaju pozornost komikom izvrnutih uloga (sićušan mladoženja, a muškobanjasta, krupna i često trudna mladenka; oboje muškarci) i golicaju seksualnim aluzijama u ponašanju i govoru."[128]

Dok sem ja bila dekla, onda só si ne mogli kupiti te maske, nego se se domaj delalo. V zimi só se skutili pri jeni hiži, nekoji só si s papera maske naprajli, nekoji só se namazali, to só se s čerlenim obično namazali. Pak halinje: ženska si je oblekla mošku, moški žensko halinje. Bila je povorka, pogotovo na fašenjsku nedelju, bandisti só sprevađali po celom selji. I onda se čitalo, to se reklo „vrabec". Kaj se celo leto dogodilo, to se onda čitalo na sakem križanjo. I tamburaši só igralji, za te den je po krčmaj bila troja glazba. Onda je bila fašenjska zabava. Ali to só bile zaprte zabave, mogli só dojti samo oženjeni ljudi. To je bilo do dneva i drugi den do polneva se znalo zaderžati.

A za fašnjek, v tork, to je znal na konju najpredi jahati, pak vikati po selji. Bili só dečki koji só si korbače zelji pak só decu ž jimi natiravali po selji (D. Dubrava).

Isto je tako poznat u urbanim prostorima i *fašenjski pondélek*: naime, taj dan su samo žene smjele u krčmu a tad se o njihovu ponašanju može samo pretpostaviti.

Pondélek, to je bil, to velidu, ženski den. Žene so išle iz okolice Čakovca po kvasa v Čakovec, vu krčme pri Pečurniku i pre Kacunu. Tam so došle s pinklecima, svoju hranu so donesle a pijača je bila v gostioni. Po stolu su jesti nametale i gostile se. Tam se plesalo, pilo. Koj je muški došel,

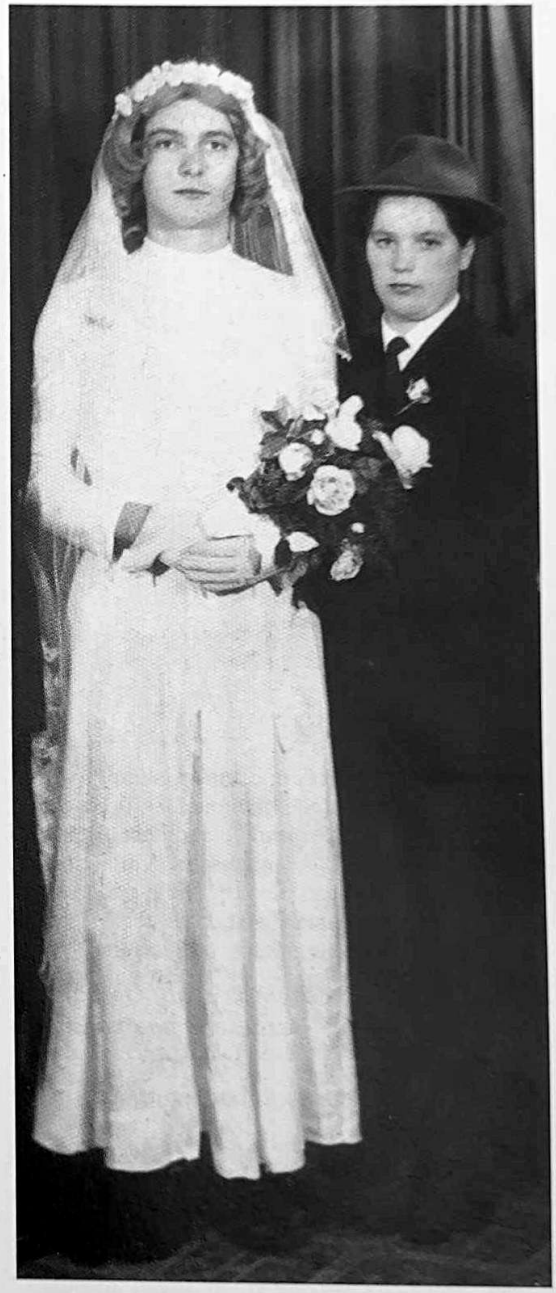

Maškori mladenci (transvestija), Žiškovec, 1960.

[128] *Hrvatska tradicijska kultura...*, o.c., 357.

koj je ne štel platiti, toga su vun hitile. To je takvi običaj, to se ide po kvasa. Taj je običaj jako dugo. Još denes to traje. (...) A dečki na fašnik, ak so se ni oženili, oni idu v repnicu. To se tak veli. Ko se ne oženil, on ide v repnicu. To je tam de repe spremaju. Ne si ženu našel, unda mora tam v ono repnicu de imaju repu.[129]

Prema svemu, prvotna funkcija fašenjskih običaja – apotropejska, magijska – danas se posve izgubila. Sva se ta pokladna sloboda svodi na što groteskniје maske, a pritom se prožima ruralni oblik maskiranja s importom iz građanske kulture (pogotovo razne, nakazne plastične obrazine). U svakom slučaju fašnjek iskazuje ne samo slobodu nego afirmira i maštu narodnog čovjeka koji, u trenutcima kad je dopušteno sve, često poseže za vrlo originalnim zamišljajima maskiranja.

Dakako, i *fašenjske dneve* narod obilježuje prirječjima: *Fašenk v blati – Vuzem na trati*; *Če je za fašenske dneve bole dežđ, bolša bo koruza.*

Fašenjski svati, Orehovica, šezdesetih godina 20. st.

[129] I. Ivančan, o.c., 34-35.

Korizmeni običaji

Riječ izvodimo od latinske riječi *quadragesima*, odnosno talijanske riječi *quaresima* koja znači četrdeset, a ovdje se to odnosi na četrdesetodnevno razdoblje prije Uskrsa. Broj je inače znakovit u Bibliji: izraelski narod lutao je pustinjom četrdeset godina, Isus je boravio u pustinji četrdeset dana i slično. Čitavo to razdoblje obilježeno je kao razdoblje **priprave, pokore** i **prijelaza**, što pak ima izvorište u biblijskim događajima, recimo o djelovanju Jone u Ninivi,[130] ali i općenito, Uskrs u kršćanskom smislu jest prijelaz, iskazan najvažnijim događajem – smrću i uskrsnućem Isusa Krista. „U Uskrsu se dakle, sjećanjem na Isusovo uskrsnuće, slavi obećanje novoga života ljudi na drugome svijetu. Stoga uskrsni običaji sadrže obrede prijelaza kojima se korizmenom pripravom napušta staro stanje – stanje smrtnoga čovjeka, i uvodi u novo stanje – stanje života uskrsnoga i poslijeuskrsnoga razdoblja...".[131]

Pepelnica

Nakon *fašenjskog torka* slijedi **Pepelnica** i početak kršćanskog ciklusa u kome iznova zapažamo prožetost dviju kultura, dva odnosa prema godišnjem ciklusu i životu. „S motrišta etnologa, opet se pokazuje isprepletenost katoličkih crkvenih obreda s narodnim tradicijama drugog podrijetla. Kao i u vezi s Božićem, možda ipak u manjoj mjeri, opet se naziru prijekršćanski običaji i obredi vezani za proljetno buđenje prirode i negdašnje proslavljanje početka nove godine."[132]

Prvi je dan u tom preduskrsnom ciklusu **Pepelnica** (ili Čista srijeda, u smislu „čišćenja" tijela i duha od sve prijekorizmene nečisti). Naziv joj dolazi od obreda pepeljenja; naime, svećenik u crkvi stavlja znak pepelom na čelo svakog vjernika.[133] „Simbolika pepela proizlazi i iz toga što je on ostatak sagorijevanja, ostatak nakon ugasnuća vatre. Ukazuje stoga na smrt i pokoru a liturgijska formula o blagdanu Pepelnice izrijekom kaže: '*Pulvis es et in pulverem reverteris*' (Prah si i u prah ćeš se pretvoriti, op. S.H.). To je uvijek prisutna svijest o ništavnosti stvorenoga spram Stvoritelja".[134]

---

[130] Prema Jasni Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997., 28. „Jona ustade i ode u Ninivu, kako mu Jahve zapovijedi. Niniva bijaše grad velik do Boga – tri dana hoda. Jona prođe gradom dan hoda, propovijedajući: 'Još četrdeset dana i Niniva će biti razorena.' Ninivljani povjerovaše Bogu: oglasiše post i obukoše se u kostrijet, svi od najvećega do najmanjega..." (Jona 3,3-5).

[131] J. Čapo Žmegač, o.c., 20.

[132] *Hrvatska tradicijska kultura...*, o.c., 362.

[133] „U kršćanskoj simbolici pepeo je znak pokore i obraćenja. Na Čistu srijedu ili Pepelnicu kojom započinje razdoblje korizme, pepeo se stavlja ljudima na čelo i tako označuje pokorničku narav korizmenog vremena. Za tu se prigodu uzima pepeo spaljenih palmi od prethodne Cvjetnice. Pepeo, osim toga, predstavlja smrt čovječjeg tijela i podsjeća na kratkotrajnost zemaljskog života" (*Leksikon ikonografije*, o.c., 455-456.). Postupak, to jest sintagma „posipavanja pepelom" usađen je duboko u svakodnevnoj komunikaciji, u smislu pokornosti i priznavanja pogrješke.

[134] S. Zorić, o.c., 67.

Pepeljenje, Čakovec, 2010.

Osim **pepeljenja**, u kršćanskoj i pučkoj svakodnevnici Pepelnica je obilježena **postom** i **čišćenjem** ljudi, kućanstva, posuđa od prijašnjeg, „nečistog" razdoblja.

Na fašjek v noči, da je bilo pol jedenajst vur, da je zazvoniv prvič z velikim zvonom, una smo se si stajali na zabavi kaj idemo dimo, ki oče kaj bo malo nekaj jev. Da je bilo pol dvanaest, je drugoč zazvoniv, več ga na vulici ne bilo videti žive duše. A več na fašjek da smo se nabedovali, stara mama só posodu pobirali i rekli: „Ova masna posoda se bó pospravila, vu njoj se v korizmi kuhalo na".

V jutro na Pepelnicu smó se stali kaj smó brže fčinili i si smó išli k meši na sveto pepelje. Došli smó dimo, se za jelo nišči né spominav. Čaja smó pili, sam tak, slatku vodu, bažola só kuhali na suhom. Rekli só: „Deca, ve namo drugo nikaj jeli, nego od korena". Kalaperova šalata se napravila, mleko smó ne jeli, só rekli da je to masno, da je to od mesa.

Té prvi tjeden, v četrtek je biv mali fašjek: ak je kaj od fašjeka ostalo, znali smó krpice na maščí speči kaj je tobože nekaj bilo masnoga. I meso smó zato na mali fašjek jeli (četvrtak poslije fašnika, op. S.H.), *ali več v petek je biv strogi post. Jeli smo v deseti, pol jedanajsti vuri, to je biv zajtrek i obed. Večer só znali sira naprajti, só sirtku skuhali, celi kalamper, ljuka kcoj – to je bila večerja. Da je večerja minóla, móži só dišli na klópe na pót sedet, mi pak deca domaj boga molit. I nigdi se né čula popefka narodna, samo svete, pobožne. I tak smo se postili te sé tjene – kvaterni, črni, sredoposni* (M. Subotica).

Od Pepelnice je počel post, kaj je od fašnjeka ostalo to se posnàžilo, pojelo i dalje só počeli pósni dnevi. Jempot se v tjednu jelo meso i v nedelju. Ako je kalendar kazal kvatre, te srede, petki i sobote só bili posebno obilježene, to se posebno postilo. Čislo se sakó večer v obiteljima molilo. Večer smó se na pótó igrali, mi deca, ali dok je jempot dohajalo „Zdravomarijo" si nuter, k večerji, boga molit i spat. To je trajalo sedem tjeni kak je korizma trajala (Prelog).

Kuhalo se kiselo zelje z oljem, pečeni kalamper i suhi bažol (Sumarton).

Negda se to puno bole obdržavalo kak ve (Žiškovec).

* * *

Općenito, do Uskrsa nekoliko je značajnih običajnih gesta koje naglašavaju narav korizmenoga vremena. Najprije su to razni oblici **cr-**

kvene pobožnosti: čuvanje Božjeg groba u crkvi, ljubljenje-*kušuvanje* raspela i klanjanje Presvetom oltarskom sakramentu, zatim **post i nemrs**,[135] **odijevanje**, *oprava* koja je bila jednostavnija s dominantnom crninom (za blagdane se, jasno, oblačila *svetešnja oprava*), **izostanak svakoga veselja** (*goščenja* slično) i **sv. ispovijed i pričest**. U Velikom tjednu, u Svetom trodnevlju, uz ovo bi se *zavezali cirkveni zvoni* u četvrtak, a na Veliku subotu bi se razvezali, što je – kad se zvonilo ručno – doslovce i činilo u cirkvenim zvonicima, a isto tako se od četvrtka nije smjela dirati, *drbati* zemlja (jer u njoj počiva Isus).

Jedna od najizvođenijih popijevki u tom korizmenom vremenu – što je na suvremenim smotrama međimurske popijevke potvrđeno – pjesma je *Slatko ime Jezušovo*, koju Žganec u svojem zborniku crkvenih popijevaka uvrštava među one koje se pjevaju u godišnjem ciklusu, dakle, nije blisko vezana uz samo korizmeno vrijeme:

Slatko ime Jezuševo, slajšega na svetu ne,
Ober slasti sve slatkoče, blažen koj te zadobi.
V jutro, večer, saku vuru koji te zazavaju,
Tak na duši kak na telu pomoči spoznavaju.

Al na gori, al na vodi, ar soldati v taboru,
Al koj po putu hodi, naj mu na pamet bu;
Slatko ime Jezuševo bude mu pomagalo,
I v žalosti, v turobnosti bude ga veselilo.

To je ono sveto ime koga duhi plaše se,
A grešnike rado prime, ki z grehov spokore se.
Isti kralji i cesari ovo ime zoveju,
Iste vojske, generali ž njim se dičit moreju.

Zato, dragi krščeniki, ki v polju poslujete,
S teškim trudom vu vručini verno to začujete:
Najprvič, o ime Jezuš, vu jutro zazovite,
Blagoslovno i mirovno posel svoj sprevodite.

[135] Postna jela najavljuje i narodna popijevka *Tu za repu, tu za len* u kojoj jednoj inačici čujemo: *Denes zelje gibanica, zutra povtnica;/ Tomu vam je semu kriva stara pepelnica./ Pepelnični gladni dnevi fašniku se tuže,/ Slane ribe i palenta, to nam črevo struže* (Žganec, *Zbornik*..., 1924., 29). Isto tako i Lucija Krnjak u *Moju baštinu* (2009.) uvrštava svoju pjesmu o Pepelnici: *Došla nam je Pepelnica/ Maske, škornje si pospravi/ I se zlo i bedarijo/ Fašjeku ti ostavi./ Ve se treba postiti/ I si moramo bolši biti/ Dost se jelo, pilo i grešilo/ I preveč je toga bilo/ Post, pokora naj bo jača/ Za se grehe naj bo plača* (97).

Kad vam dojde smrtna vura pehara prežuhkoga,
Daj zazovi, grešna duša, Jezuš, ime slatkoga.
Ime Jezuša, Marije, bude ti pomagalo,
S toga sveta vu raj neba bude te sprevajalo.

Dašto, život se *vu Međimórju malom* nije iskazivao i osmišljavao samo običajima, svojevrsnim iskoracima iz uobičajene svakodnevnice. Tu svakodnevnicu čovjek je, osobito uoči dolaska protuletja, ispunjavao raznim pripravama za novu radnu/zemljoradnu godinu, čiji pak je prinos ovisio i o vremenskim (ne)prilikama. Zato je pogled Međimurca bio tako često uprt u nebo, zato njegovo neprekidno praćenje klimatskih mijena, što pak se taložilo i slagalo godinama te postajalo njegovo iskustvo, iskustvo koje bi prenosio na budući naraštaj. Odatle i toliko narodnih mudroslovica, izreka i prirječja koje pored narodnoga iskustva slikom i strukturom svjedoče i o usmenogovorničkom daru njihova autora. Evo nekih primjera za mjesec ožujak:

- *Marcijuški dežđ po leti s čavlom vun kopaju.*

- *Od marcijuškog dežđa bo zemla celo leto spokana – takva joj suša prijeti!*

- *Što v marcu orje, v aprilu počiva.*

- *Bole da te kača fpiči, nego da te marcijuško sunce zgreje.*

- *Kaj v marcu zazeleni, još se rado posuši!*

- *Kak je na 40 mučenikov* (10. ožujka, op. S.H.), *tak bo četrdeset dni trpelo.*

- *Mučenički dežđ se četrdeset dni vleče.*

- *Ak je na Jožefovo* (19. travnja) *lepo i letina bo lepa.*

- *Lepo vreme na Jožefovo da čuda kuruze.*

- *Za Jožefovo zima z bičom poka!*[136]

Slične, količinom respektabilne primjere zapisuje i Mikloušić u svom *Novom i starom Kalendaru* iz 1813. primjere od kojih se neki još i danas čuju u starijih – što opetovano svjedoči o posebnoj važnosti ožujka u godišnjem radnom, svakodnevnom ritmu čovjeka koji je „privezan za zemlju":

[136] V. Kapun, 190. Autor za ove i prije navedene primjere nije naveo izvor – je li posrijedi terenski zapis ili prenijeta pisana građa – što je umjesno pitanje s obzirom na niz štokavizama u primjerima. Izgovor pojedinih glasova nije označavan, nego su se primjeri prenijeli kako su objavljeni.

Sušec (ožujak, op. S.H.) *suh, traven moker i rožnjak* (svibanj, op. S.H.) *hladen puniju pevnice, senike i hambare.*

Protuletni vetri sušiju bolje kak žar sunca letni.

Sušec vugoden, traven nevljuden, ili: za lepim sušcem sledi z vekšinum nepovolen traven.

Suha korizma vsega obilnost ima; sušca dežđi sada (voće, op. S.H.) *kvari i sušu letnu poveda. Zato se veli: sušec prah je zverhu srebra i zlata, sušcevi dežđi v letu z čavlom van budeš skapal.*

Germljavica sušca obilnost donaša, ar rana germljavina kesna dražina (skupoća, dragoća, op. S.H.).

Kuliko vu sušcu je meglih, tuliko i dežđih; mučenikov 40 tjedne retko prez vihra otide.

Sadovenje Marije (25. ožujka, op. S.H.) *dneva v noči vedrina kaže da rodovita bude letina.*

Kada kukuvača kuka,

štrok pajdaše zove skupa,

žerjavi idu iz zimskoga kuta,

znaj da protuletje toplo nazrokmo luka.

Pilatuš malo gda prez velike halabuke vun izide, ili: Velikoga tjedna z vekšinum zlo vreme nadojde.

Velikoga petka dežđi sada obilnost, nego pišivoga kaže.

Cvjetnica – *Cvétnica*

Ak Cvetna nedela ne jasna, leta ne ufaj se časna, zaključuje „pučki meteorolog“, no kako god bilo s vremenom, Cvjetnicom, nedjeljom prije Uskrsa, započinje Veliki tjedan.

Unda je došev cvetni tjeden. Za tó posveto, tak se reklo – maslinovi grančici – mi smo nabrali malo dreneka, pak cice-muce i s toga smo naprajli te grančice. To se posvetilo i dok smo došli dimo, só stara mama rekli da treba gori na krov hititi. Da je doli palo, se né hitilo mazaj nego se čuvalo – da je grmelo, se delo na ogenj (Mala Subotica).

Za Cvetnicó smo nesli dreneka v cirkvu. Prešecija je s cirkve išla i popevale só se stare cirkvene popevke. Da smo došli od meše, to smo kitje za gredu fteknoli, ali na verandu ili pak je štó mev trama kakvoga, tam se fteknólo. A to je služilo da je grmljavina kakva kad se ftrgne malo i dene na jogenj. I molilo se unda k tomu kaj Bog občuva gospodarstvo i polje od hudoga vremena (Prelog).

Drenek, vibica, puškpan, se lepo složeno i ovito z škrabotinom. To smó zvali puške, a kitice smó natrgali domaj i v šumi. Dok só puške donesli doma, trebalo ih je hititi na krov hiže. Ako je puška pala doli onda só stari ljudi rekli: - Kulko pót ti puška pane doli, tulko pót bóš blago zaposev, zgubiv. Ili só jó zateknóli za strehó pak dok se posušila kaj bi ju skurili za velkoga nevremena i dok je fest grmelo (Žiškovec).

Taj bi se dan u crkvu na posvetu nosile cvjetne grančice voćaka koje bi do tog vremena procvjetale. Bilo je tu *cica-maca*, drijenka, jabuke, trešnje pa čak i borovnice. Te bi se grančice isplele i zavezale u najrazličitije oblike i to se nazivalo *babek, balažek* ili *puška*. (Naziv „puška“ dolazio je odatle što se taj ispleten stručak omotao i zavezao vrbovom, žutom mladicom, zvanom *pintavec*, i složio se tako da se stručak mogao objesiti na rame „kao puška“.[137]) Ta se *puška* nakon blagoslova i mise bacala na krov kuće gdje je štitila kuću od groma. Gönczi zapisuje da su od vrbovih ili smrekinih grana ljudi znali isplesti *presmec*, „metli sličan svitak“.[138]

[137] Inače, od te se vrbove mladice plela *cufta*, to jest isprepleo se od grančica remen, namotao se u obliku stošca i u njega se stavljalo grožđe i stiskalo, dakle, služio bi kao svojevrstna preša.

[138] F. Gönczi, o.c., 75.

Cvjetnica – blagoslov grančica, Mala Subotica, 2006.

„Za Cvjetnu su nedjelju roditelji djeci kupovali i nove dijelove odjeće pa su se ova i tome radovala. Tom se novom odjećom slavio Kristov ulazak u Jeruzalem, ali i njegovo uskrsnuće“.[139]

Kakav je smisao ovih blagoslovljenih grančica? Njima se, prvim proljetnim biljem, „prenosi svježa vitalna snaga na dom i sve živo u njemu“,[140] u prvom redu na čovjeka, što je relikt „pretkršćanskog vegetacijskog kulta (…), a to se vjerovanje 'od davnina' još i potencira svećenikovim blagoslovom.“[141] No, ima i crkvenoga tumačenja: prema Evanđelju – „Sutradan veliko mnoštvo naroda koje bijaše došlo na blagdan, kad ču da dolazi Isus u Jeruzalem, uze grane od palmâ te mu iziđe u susret kličući…“ (Iv 11,12) – objašnjava se simbolika maslinovih grančica „u smislu čovjekove otrgnutosti od stabla koje je sam Krist“.[142]

M. Novak bilježi da je u donjem Međimurju bio običaj blagoslovljeni *pušljek* stavljati i na dvorište na drvocijep, uz sjekiru, što „očito ima veze s vjerovanjem u 'kamene strijele' ili *sekire*, koje su štitile kuće od groma…“.[143]

U nekim mjestima te su grančice morale biti baš bodljikav *drenek* što je simboliziralo Kristovu trnovu krunu.

[139] L. Krnjak, o.c., 97.

[140] M. Gavazzi, o.c., 25.

[141] J. Čapo Žmegač, o.c., 81.

[142] J. Čapo Žmegač, 69.

[143] M. Novak, o.c., 71. Da to nije samo međimurski narodni običaj svjedoči niz zapisa, ne samo o neposrednom međimurskom susjedstvu (Podravina, Hrv. zagorje) nego i u širem hrvatskom prostoru; S. Zorić navodi takav običaj za Cernik: „Kad se vidi crni oblak, na njivu ili dvorište iznosimo sjekiru, zapalimo te grančice i molimo, jer kako sjekira sječe led, presječe i tuču. Stvarno smo u to vjerovali, makar vidim da je to sad smiješno, ali mi smo to radili“ (S. Zorić, o.c., 68). Takvo vjerovanje bijaše vjerojatno „proizvodna osnovica“ za uzrečicu *Takov je bil dežđ kak da só sekire curele*!

Veliki tjêdên

Na *Veliki četrtek* služi se sv. misa kojom se simbolično predstavlja obred večere Gospodnje. Taj dan se *zvežeju zvoni*, i to doslovce, sveže se užad kojom se zvoni, ali ušute i zvona pred sakristijom i uz oltar kojim se označava početak sv. mise i podizanje. Zvona su znale zamjenjivati posebne drvene naprave, *škrebetaljke*.

Vuzmeni običaji počeli só na Velku srédu, onda se išlo na velku spoved. Na Velki četrtek se delalo na zemlji do devete vure, a na večer v deveti vuri só se zavezala zvona na cirkvi i onda se do sobote ne zvonilo (Pribislavec).

Za sv. mise ustanovio se obred „pranja nogu", u spomen na Isusovo pranje nogu:

„Isus ustade od večere, skine ogrtač, uzme ubrus i njime se opaše. Zatim ulije vodu u posudu za pranje te počne učenicima prati noge i otirati ih ubrusom kojim bijaše opasan. (…) Kad im opra noge, uze svoj ogrtač, ponovo sjede za stol pa im reče: 'Razumijete li što sam vam učinio? Vi mene zovete Učiteljem i Gospodinom. Pravo velite, jer to jesam. Dakle, ako ja, Gospodin i Učitelj oprah vama noge, i vi ih morate prati jedan drugomu. Dao sam vam primjer, da i vi činite kako ja učinih vama'" (Iv 13, 4-5, 12-15).

U današnjem obredu „pranja nogu" sudjeluje svećenik i dvanaestorica uglednijih mještana, obično iz redova članova crkvenoga odbora.

Na Veliki petak pjeva se Muka i pohodi Kristov grob. Pohađala ga je sva obitelj, izmolila molitvu pred izloženim tijelom i darivala za Isusov grob u Jeruzalemu. Donedavno su grob čuvale straže, najčešće vatrogasci, obučeni u svečane uniforme, sa šljemovima na glavi, poput rimskih vojnika. Za vrijeme mise je klanjanje križu: ispred oltara izlaže se raspelo i vjernici – nakon molitve klanjanja – u koloni idu *Jezuša kušuvat*, darujući u pokrajnju košaricu za potrebe crkve.

Na Veliki petak strogi je post, jede se samo jedanput, a neki se uzdržavaju od svakoga jela. Ako se i jede, tad se pripravljaju *boci z makom, makviči*.

Na velki četrtek só se zvoni zavezali. De je gud bila bogoboječa hiža, gazdarica je niti jena ne dala jesti dok se zvoni nadó rezvezali, v sobotu vjutro. Popevali smo:

Tožno plače, žofko jafče majka Marija,
Pótem hodeč narekuje, išče sineka.
S njom putuje Magdalena, puna žalosti,
Za Jezoša, meštra svoga, plače zadosti.

V jutro rano gori stanu, dalje putuju.
Koga goder dé sastanu, svigder pitaju:
Povečte nam, dragi ljudi, vi za Jezoša,
Je li vidli, je li čuli jeste za njega.

Tamo ti je, majka mila, pri Pilatušu:
Zvezan, zbijen, ves zmrcvarjen poslan Kajfašu.
Židovi su ga vlovili, zakaj? Ne znamo.
Suci na smrt osudili, to valujemo.

Kad Marija to začuje, trga si lasi,
Tožno plače, žofko kriči: Ah, Sinek, de si?
Gde si, moje ti veselje, dika ljubljena?
Nigdar više ja vu srcu ne bum vesela.

Kada dojdu k Pilatušu, da ga vidiju,
Nečemurni hudi ljudi ju ne puščaju.
- Otprite mi tožnoj vrata – Majka govori,
Da se srce Pilatušu za sinka moli.

Kad zapazi Majka Sinka – ves je krvavi,
I nemilo, po se telu jako ranjeni.
Onda pita: - Sinek mili, je l' si pravi?
Nemrem spoznat, Sinek, tak si krvavi!

- Ne pitaj me, Majka mila, moram trpeti,
Za naroda ja grešnoga i smrt podnesti.
Ne plači se, ar me boli tvoj plač, jaſkanje,
Više nego muke moje, ka se zavdaje.

- Ah, joj meni, prežalosni tožni Materi.
Spunile se jesu moje sedem žalosti.
Nigdar više ja vu srce ne bum vesela,
Kad jedinu ljubav moju jesem zgubila.

Anda zdehni pokolenje ti človeško,
Pa se hiti na kolena ljudstvo krščansko.
Skrušenoga srca prosi da se smiluje,
Da nas Jezoš preljubljeni z nebom daruje.[144]

V sobotu se počelo prepravljati i čistiti, ako je ne kaj bilo čisto. Ja sam kak puca morala dvora pomesti. So rekli: „Dok fčiniš, dobiš pereca". Sam se tak žurila kaj v jeni vuri dobim pereca dok bo pečeni!

Unda smo se prepravljali kaj smo išli k vuzmenki. Na gmajni smo jó znali naprajti i to smo delali kaj bó vekša kak Jurovčani imaju (M. Subotica).

Na Veljki tjeden smo delali do srede. Na Veljki četrtek, v jutro da smo došli od rane meše, od unda só se zvoni zavezali i kak só té zvoni zavezani bili, jela só se posna jela. V polju se nikaj ne delalo, vu vrtu niti na zemlji. Koli doma smo snažili, ali kaj štó na polje išel, toga ga ne bilo. Na Veljki petek se išel Božek kušnoti i tam se s cvetjem kinčilo. To je trajalo do sobote, do goristajanja. Na Veljki petek só žene zamesile vuzmene kolače. Popevali smo korizmene, tak na priliku:

Zmožno, odičeno,
sveto križno drevo,
oh, kak si precvelo,
z krvlju oblejano.

[144] Kazivačica (K. Blažeković) nije znala sav tekst pa je on dopunjen Žgančevim zapisom (*Zbornik*..., crkvene, o.c., 89); pjesma je inače jedna od napotresnijih doživljaja Kristove muke u pučkoj interpretaciji.

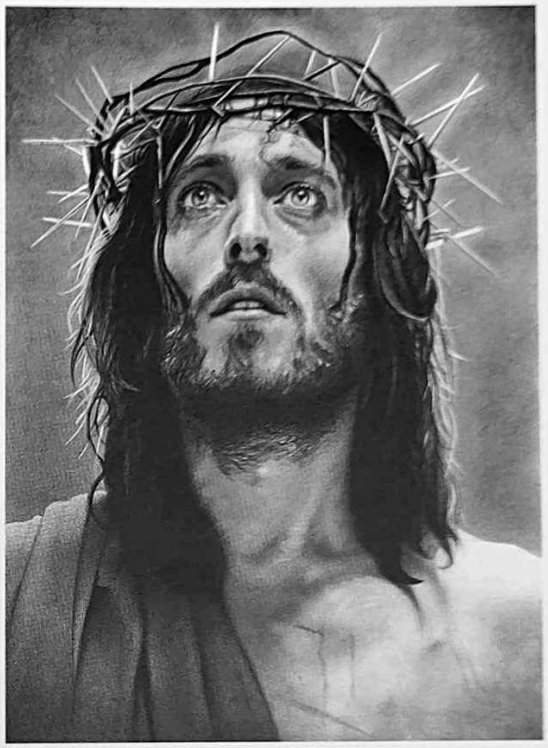

Kak Jezoš ljubljeni
pribit je je z čavli
za svoj narod grešni
mora tak viseti.

Proti nam je nagnol
svoju svetó glavo,
i tak nas poziva
pod svoju obrambo.

Neje hotel svoje
ljuctvo pogubiti,
več je rajši hotel
strašno smrt podnesti.

Zar se još ne plačeš
o, ti grešna duša,
kad vidiš na križu
miloga Jezoša.

Do polne je post bil, nikaj smo masnoga né jeli. Popolne v sobotu se tu, vu Priloku, prepravljala prešecija za goristajanje. Žene só išle v narodni nošnji, bandisti só sprevajali. Pred prešecijom i za vréme prešecije je priločki zvonar opasno streljal z možara.

V jutro rano je došel Vuzem. Vu Priloku je bil običaj kaj só se dve-tri žene skupa dogovorile i f noči, išle „pomazati Jezoša" na groblje (Prelog).

V nedelju v jutro žene só išle na groblje. Tam se Bog molil kak só negda Marija i Marija Magdalena išle na grob Jezošo (M. Subotica).

Na Veljki petek je bil post, né se jelo nikše meso niti nikaj masnoga. Na večer se išlo v Čakovec glet Isusova groba. Na Veljku sobotu je navečer bila prešecija, išlo se pešice v Čakovec, mi, puce smo se išle v belini. Pósojovale smo si kiklje od mladenki. V prešeciji so išli vatrogasci, obrtniki, limena glazba, igrali so vuzmene pesme. Zvoni so se rezvezali v deveti vuri navečer (Pribislavec).

U najnovije doba, vjerojatno pod utjecajem medijskog praćenja običaja u južnoj Hrvatskoj, ali i poticajima župnika – počeo se prakticirati procesija, križni put (primjerice u Sv. Martinu), koji se odvija izvan crkve, po naselju, i kreće se od postaje do postaje, a dokončuje se završnim obredom i molitvom u crkvi.[145]

Važno je spomenuti i običaj blagoslova gljive i vode na Veliku subotu: „Nosi se na blagoslov gljiva izrasla na drvetu-*goba* i voda. Mladići obično nose *gobu* a djevojke vodu. Posvećena *goba* bacila se u krušnu peć u kojoj su se već počeli peći uskrsni kolači-*pereci* i *pogače*. S blagoslovljenom se vodom poškropi krušna peć, a s tom istom blagoslovljenom vodom poškropi se u proljeće sjemenje prije početka sjetve. Postoji bojazan, odnosno oprez, tko će doći iz kuće prije kući, muškarac s *gobom* ili žena s blagoslovljenom vodom. Nastojalo se da prije dođe žena s blagoslovljenom vodom jer se vjerovalo da tada postoji manja opasnost da tijekom godine nastane požar."[146] Običaj je najvjerojatnije „premostio" Dravu jer je zapisan i u Podravini i Hrv. zagorju (a ne nalazimo ga u srednjem i gornjem Međimurju), uz napomenu da se tamo *goba* u crkvi zapalila, dakle u funkciji je unošenja blagoslovljenog ognja u kuću.

Križni put, Sv. Martin, 2009.

[145] J. Čapo Žmagač, nije u Cerniku naišla na ovaj suvremeni običaj pa zaključuje da „u kontinentalnoj Hrvatskoj nije bilo procesija na Veliki petak. Ondje je teoforičnoj procesiji Velikog petka analogna, ne samo po svojem ophodu mjestom i nošenju Presvetog sakramenta, procesija uskrsnuća što se obavljala na Veliku subotu navečer. Po svim drugim obilježjima riječ je o oprečnoj procesiji – procesiji u slavu Isusova uskrsnuća, dakle, procesiji veselja i radosti a ne tuge i žalosti"(o.c., 130).

[146] Ivan Varga: *Običaji u Svetoj Mariji u Međimurju*, vl. naklada, Sveta Marija, bez godine tiskanja, vjerojatno 2007. (o.c., 12)

Uskrs – *Vuzem*

Svi svjetovni i sveti običaji u Velikom tjednu, osobito u Svetom trodnevlju priprava su za najveći blagdan svih kršćana, Uskrs, kajk. *Vuzem*. Belostenec uz „Vuzem" navodi istoznačnice **„uskars, vazam"** ali i **„Pasha"** (592), a Sušnik-Jambrešić „Pashu" objašnjava kao *„Mimo idenje, Mimostasje"*, odnosno: *„Vuzem, Vazam, Uskers, Gore-stajanje Isu-kersta"* (675). Ladan podrijetlo riječi **Vàzam** izvodi iz staroslavenskog **възъм**, to jest od glagola **възęти** – ponovno uzimanje mesa, „jer su se u korizmi jela nemrsna jela, suprotno od riječi **mesopust**", premda dopušta mogućnost da je *Vuzem* nastao i od grčkog **ázyma** = beskvasni kruh što se jeo na Pashu.[147]

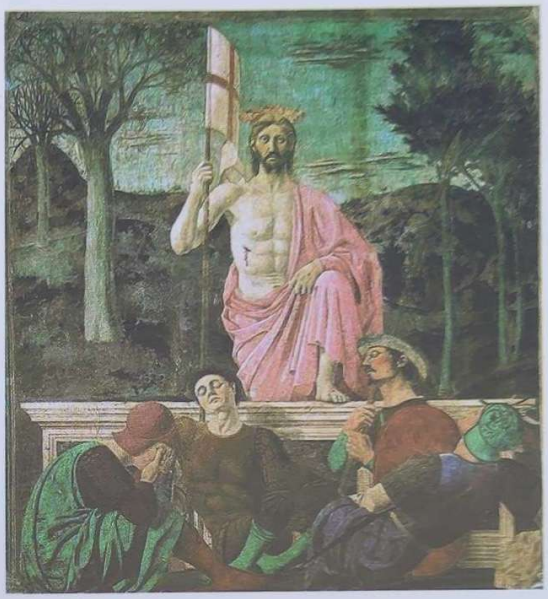

U blagdanu Vuzma možemo posebice govoriti o nekoliko vrlo znakovitih običaja, osim samoga blagdanskoga svetog i svjetovnog (crkvenog i obiteljskog) ozračja. To su:

- **blagoslov jela, *posveče(n)je***,
- ***vuzmenke***,
- izrada ***pisanica***,
- blagdanska **jela** i **kolači**.

Blagoslov jela

Bez obzira na različitosti u pojedinim detaljima, na cijelom hrvatskom nacionalnom prostoru (i šire) uobičajen je **blagoslov jela** ili **posveče(n)je**, običaj koji je u zapisima registriran već prije nekoliko stoljeća. Njegova održanost i rasprostranjenost ima, nedvojbeno, svoj vjerski ali i svjetovni motiv. Naime, nakon četrdesetodnevnog posta željno se čekalo blagovanje svake hrane, no ona je ipak trebala biti blagoslovljena, što je pretpostavljalo i njeno umjereno konzumiranje; kad netko jede neumjereno, kažu mu: *Jéš bez blagoslova!*[148]

Blagoslov jela obavlja se negdje već i u subotu uvečer, nakon večernje mise i *goristajanja* (dakle, samo uskrsnuće slavi se već večernjom misom na Veliku subotu), no pretežit je običaj da se hrana blagoslovi za rane jutarnje *vuzmene meše*. Među ženama, jer one su kao domaćice-kuha-

[147] T. Ladan, o.c., 580.

[148] S. Zorić, pišući cerničkim običajima, razlikuje blagoslov od „svećenja": posvećeno (npr. krunica) tu osobinu trajno zadržava a blagoslov je snaga koju valja iznova obnavljati, a to se odnosi na polje, kuću i eto, hranu (o.c., 72).

Uskrsna procesija, Mala Subotica, 2006.

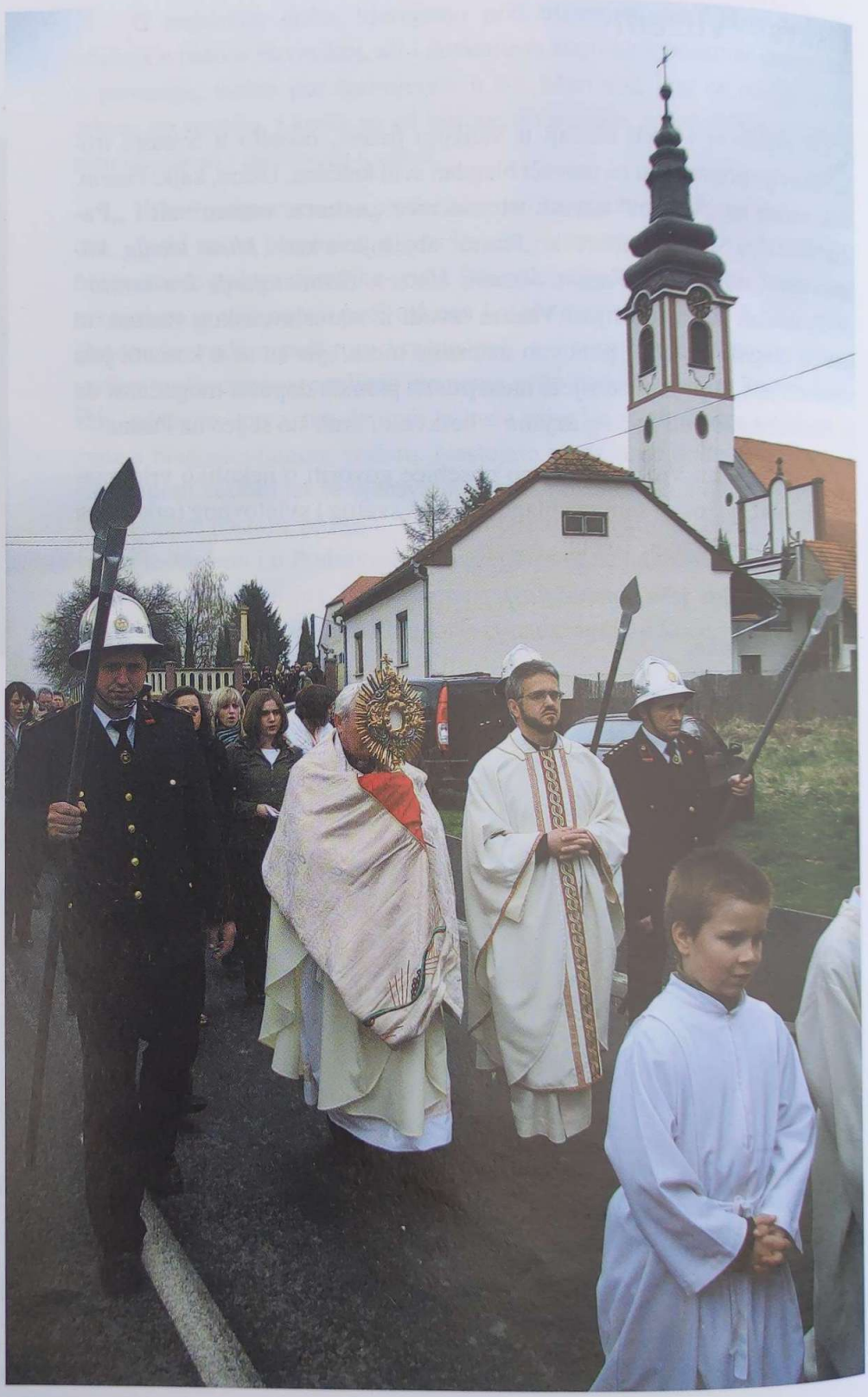

rice isključivo nosile jelo na blagoslov (ako li zbog bolesti ili čega drugog nije mogla starija ženska osoba, jelo bi donosila *pucka*), nastajalo bi pravo natjecanje koja će hranu donijeti u što ljepšoj košari/cekeru i sa što ljepšom salvetom, s rukom našivenim cvjetnim motivima. Kada nakon sv. mise svećenik osobitim blagoslovom blagoslivlja hranu, košarice se malko otkriju da se izloži hrana. U košarici je kuhana suha šunka, hren, kuhana jaja, pogača, mladi luk, malo soli i bočica rakije.[149]

Na Vuzem smo se správljali na posvečeje. Nesle smo falat šunke, na sakoga (člana kućanstva, op. S.H.) *jeno jejce, pak hrena smo naribali, malo kolača, pereca, od sakoga nekaj pomalo, ali tuljko kaj smo na Vuzem samo sveto jeli. Smo se ftekale štera bó mela lepšu korpicu, štera lepše pokritu* (M. Subotica).

Stareše žene pa só v cekaraj nesle jesti na posvečaje. Nesla se šunka, hren, kuhane jejci, bidra. Dok só gazdarice došle dimo, išlo se jest kaj je bilo v korpaj (Pribislavec).

Mi smo domaj meli jenu korpicu z držkom, tu se neslo bar pol hleba kruha, pol šunke, 1-2 jejce, hren, falat pereca, falat kuglofa, sol. Da smo došli od meše, onda je bil svečani zajtrek. Bil je prestrti stolnjak, domaj tkani z konoplje ali pak z lena. Dok je zajtrek prešel, ga negda né bilo črne kave neg štuca žganice na stolu. Dok smo se od stola stali, boga zmolili, mama só se droptinje stola pobrali i hitili v jogenj ka namo nesli vu dvor i hitali živini (Prelog).

Zašto upravo ova nabrojena jela? Ima tumačenja da su to ona jela koja se, jer su masna, nisu smjela blagovati u korizmi. No, pučka tumačenja su drukčija: *„Šunka se nese kaj bomo navek dobri kak šunka, a kruh kaj bomo drugima tak dobri i potrebni kak kruh, a jejci kaj bomo čisti i kaj bomo osečali života vu sebi, hren pak kaj bomo jaki i čvrsti kak hren* (u Sumartonu njegova gorkoća simbolizira Kristovu muku), *sol kaj bomo stalni vu veri i kaj namo nigdar pokvarenoga govorili, a kolač kaj bomo sem ljudima slatki kak kolači".*[150] Tumačenje se, razumljivo, naslanja na religijski predložak, a pogotovo ovakva interpretacija: *Šunka predstavlja teilo Kristovo, hren je simbol Isusovoga gorkog života, kruh dobrota Jezušova, klobasice predstavljaju čavle kojima je pribijen na križ, črni kruh je poradi onoga kak velimo "Tko tebe kamenom, ti njega kruhom", bidra simbol slavljeničkog Jezušovog kruha, kuhana jajca znak novoga života a sol koja štiti od pokvarenosti* (Žabnik).

Perec - uskrsni kolač
(J. Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji)

[149] I. Zvonar, o.c., 223. Kako običaj posvećenja, tako je i sadržaj košarice na čitavom hrvatskom prostoru bio manje-više isti. Recimo, sredinom 19. stoljeća Ilić Oriovčanin za Slavoniju bilježi ovo: „Posvetjenje se jednom rječjom zovu nekoje jestbine, koje se na uskers blagosivaju kao: pogača, šunka, nekoliko kobasicah, jaja, bjeli luk, hren, na mjestih i pečeno prase, ako nie janje, i čutura vina" (Čapo Žmegač, o.c., 94).

[150] L. Krnjak, o.c., 100.

Uskrsna čestitka (J. Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji)

Posebnost *vuzmenog* blagoslova ogleda se i u osobitom, svečanom oblačenju žena. „One su bile u najsvečanijoj opravi, u bijelim *pečnicama*, u pet do šest poštirkanih i ispeglanih *spodnjica*, u *blujzima* ili *dudačima*, a na glavi s *prelievancima* od dudove svile u svim svijetlim bojama. *Fertufi* su im bili crni ili bijeli, učipkani, s bogatim naborima."[151]

Nakon blagoslova i sv. mise žene bi žurile kućama jer se vjerovalo koja prva stigne, biti će njezina družina među prvima u radu, a gospodarstvo obilno u prinosima.[152]

Svečani *zajtrek* počinje molitvom:

Na te, o Gospodine, ogledaju se vseh oči, i Ti njima podeljuješ hranu ob prigodnom vremenu.

Ti odpiraš Tvoje roke i napunjuješ s blagoslovom vsako stvorenje.

Otec naš...Zdravo Marija! Dika bodi Bogu Ocu i Sinu i Duhu Svetomu. Kak je bilo na početku, tak i sada i vsigdar i na vse veke vekov. Amen.

Blagoslovi nas i ove dare, o Bože, kojeh se iz Tvoje darežljivosti želimo vžiti i naše grešno telo na Tvoju službu okreipiti po Jezušu Kristušu, Gospodinu našemu. Amen.

Kraj vekivečne dike naj nas načini delnike svojega stola na nebesih. Amen. (Žabnik)

Tad domaćica iznese na stol blagoslovljeno jelo; svakom se članu obitelji daje po jedan komad (jaja, šunke, hrena, luka) da svi pojedu blagoslovljeno. Molitva poslije jela glasi:

Gospone, Otec nebeski! Ponizno zahvaljujemo se Tebi za sve Tvoje dare, z kojemi jesi okrepil naše grešno telo.

Otec naš... Zdravo Marija. Dika budi Bogu Ocu i Sinu i Duhu Svetomu. Kak je bilo na početku, tak i sada i vsigdar, i na vse vekove. Amen.

Prosimo Te, podeli nam milošču Tvoju, da ovak okreipljeni tebi vsigdar zahvalni budemo i Tebe nigdar ne zbantujemo, ter na dalje Tvojeh darov vsaki dan vredneši postanemo. Amen.

Gospone! Podeli vsem našem delnikom i dobročiniteljem zaradi Tvojega imena žitek vekivečni. Amen.

I verneh duše po Tvojoj božanski miloserdnosti naj počivaju vu miru. Amen. (Žabnik)

---

[151] L. Krnjak, o.c., 99.

[152] Običaj je u suvremenom životu zamro, a on se inače tumači i kao „prilika za borbu za određeni položaj ili za utvrđivanje već postignutoga ugleda i položaja u seoskoj zajednici" (Čapo Žmegač, o.c., 100). U Slavoniji su za tu priliku svečano opremane i konjske zaprege s kojima je bila priređivana prava utrka kući nakon mise! A i za Međimurje Gönczi zapisuje slično: „Neki čije su kuće udaljenije od crkve, na posvećenje se dovezu kolima s konjima. Tada nastaju prave utrke. Naime, onaj tko prvi stigne do kuće bit će i prvi u poljodjelskim radovima" (77).

Mrvice se nisu bacale: ili bi se skupile te stavljale na oganj, ili pak bi se rasteple po vrtu ili polju – vjerovalo se da, blagoslovljene, imaju čudotvorne moći i čuvaju od zla i slaboga roda u kući gospodarstvu i u polju. U Sumartonu su mrvice i *ljupije* od jajeta bacali u „mali vrčak" i na tom mjestu je izrasla biljka s bijelim cvijetom, zvana *korenovo droptinje.*[153]

S druge pak strane, u etnološkoj znanosti taj se odnos prema mrvicama (kruha i drugoga blagdanskoga jela) dovodi u vezu s Kristom jer u euharistijskoj žrtvi kruh predstavlja Isusa Krista.[154] Zato stari znaju reći da je *kruhek dar Božji* te bi ga, ako bi komad kruha pao na tlo ili pod, podigli, otpuhnuli eventualnu nečistoću i *kušnuli ga.* Pa i *hižna gazdarica*, prije nego bi razrezala hljeb (kruha), najprije bi nožem učinila znak križa na njemu.

Na poldanju ili *obednu mešu* išli bi svi ukućani, tek bi gazdarica ostala da pripremi svečani objed. Na sv. misi pjevale bi se uskrsne popijevke, primjerice:

Kristuš se je gori stal,
Smrt je doli poteptal,
I vraga je obladal,
Orsag mu je razmetal.
Kirie 'leison, aleluja.

Srdu Oca je stišil,
I milošču nam sprosil;
Kaj je Adam pogubil,
To je Kristuš zadobil.
Kirie... (itd.)[155]

Blagoslov jela
(L. Krnjak, Moja baština, 2009.)

Objed je bio svečani: *Za obed je bila juha, picekova ili govedska, z krpicaj ili rezancaj, pečeni picek ili raca, kak je što mogel, pak kromper i šalata. Potli se jela bidra ili pita od jabuki* (Pribislavec).

„Nakon podnevne mise je svečani ručak. Mnoge žene za taj dan kao poslasticu pripremaju 'temfanje'. To je gusta masa od mlijeka, jaja i šećera koja se kuha, a jede se žlicom"(D. Vidovec).[156]

Blagdan je, kao i Božić, bio proveden u obiteljskom krugu: *za Vuzem se né išlo v selo*, ali je zato na *Vuzmeni pondelek bila velika zabava* (Pribislavec).

[153] M. Režek, o.c., 40.

[154] J. Čapo Žmegač, o.c., 101.

[155] V. Žganec, *Zbornik*... (crkvene), o.c., 108.

[156] I. Zvonar, o.c., 223.

Vuzmenke

Isto tako u sjevernoj Hrvatskoj već otprije se na Veliku subotu ustalilo paljenje uskrsnog krijesa – u Međimrju su to *vuzmenke*; činjenica da je običaj zapisan u Slavoniji i među gradišćanskim Hrvatima a da nije udomaćen u južnoj Hrvatskoj upućuje na zaključak da je i tu posrijedi srednjoeuropski tradicijski čin.

Isprva su *vuzmenke* postavljali i palili pastiri, dakle, bile su vezane uz njihovo zanimanje, no danas je općeprisutna praksa da vuzmenku pripremaju muški članovi nekog sela, zaseoka ili čak dijela jednoga (ovećeg) sela. Bit je u nadmetanju – čija će vuzmenka biti ljepša i viša. Pripremanje za nju isključivo je muški posao – uobičajeno je da to čine mladići – a započelo je i prije Velike subote. Vuzmenka se postavlja izvan sela, na *gmájni*, što je ostatak izvornog pastirskog običaja a i zbog sigurnosnih razloga – da oganj slučajno ne bi zahvatio selo. Najprije se načini konstrukcija od dugih drvenih motki, a zatim se oko njih slažu grane, cjepanice, manje daske, ali i raznovrstan otpadni materijal, koji se – dok nije bilo suvremenog centralnog grijanja – spaljivao u pećima seoskih domaćinstava. *Vuzmenke* stoga danas imaju i ekološku funkciju jer „čiste" selo od otpada!

Priprave za *vuzmenku* obavljaju se, jasno, prije same *Veljke sobote* jer treba pripremiti granje. „Mladići prije ponoći zapale *vuzmenku* i na njoj peku jaja i slaninu. Svatko svoju vuzmenku ljubomorno čuva, jer ništa ne donosi veću sramotu i jad ako netko nečiju kasno navečer zapali. Običaj vuzmenke najviše se razvio u Donjoj Dubravi. Do šezdesetih godina (19. st., op. S.H.) u tom je običaju sudjelovala gotovo sva mladež. U donji i gornji kraj općinsko je poglavarstvo dalo dopremiti velike količine granja koje su u određeno vrijeme smjeli zapaliti samo pastiri", piše Gönczi početkom 20. stoljeća.[157]

Oko vuzmenke okupljaju se samo muški članovi, ali ne samo oni koji su gradili vuzmenku.

Smisao je vuzmenke viševrstan. U prakorijenu običaja leži obredna funkcija (kao i kod ivanjskih, jurjevskih i drugih krjesova), dakle apotropejska, da se ognjem otjeraju zle sile od naselja, ljudi i polja. Potom „preko garišta iza *vuzmenke* tjerala se stoka da bude zdrava i da joj ništa ne nahudi; dalje, osobita moć ugaraka sa garišta, koji se stavljaju na njive ili u vrtove pa će tu štiti rodnost bilja; naposljetku i vjerovanje da sve dotle

[157] F. Gönczi, o.c., 75-76.

neće zle sile (vještice, demoni) imati vlasti, dokle dopre svjetlo (ili dim) tih krjesova".[158]

Današnji smisao *vuzmenki* nije ni obredni ni sveti nego u prvom redu društveni. One su tek značajan oblik **društvenog okupljanja** i **nadmetanja**: uz njih se veseli u Velikoj noći i potiče se natjecateljski duh.[159]

Pisanice

Da je jaje ne samo simbol nego i stvarna klica, začetak novoga života, to je općepoznata činjenica a običajno/obredno potvrđena još u praslavenskoj zajednici te u staroj germanskoj kulturi. Zato se ono odavno ukrašavalo raznim motivima i raznim tehnikama. Pojavom kršćanstva jaje se počelo vezivati upravo uz *Vuzem* – koji se, k tome, svetkuje u proljeće – s očitom zajedničkom porukom: rađanje **novoga**, začetak drukčijeg života. „Različiti narodi, osobito oni istočne Europe, poznaju legende o bojanju jaja, no sve su vezane za pripovijest o Isusu Kristu."[160] Odatle, zbog čina bojenja, u Međimurju naziv *pisanice*, koja riječ u kajkavskom funkcionira kad god se želi izreći da je nešto šareno (*pisani prelevanec*, *pisani pajcek*...).

Bojenje pisanica

Pred *Vuzem*, u Velikom tjednu, uobičajilo se *delati pisanice*, što su uvijek radile žene, u novije vrijeme pomažu im djeca. O tome kako se prave *pisanice*, i to u dolnjem Međimurju, detaljno je zapisala Marija Novak.[161] Autorica najprije napominje da je, prema informacijama kazivača, osnovna boja pisanice crna, premda se u ostalim dijelovima Međimurja nađe i smeđe i tamnomodre podloge; Gönczi navodi da se jaja oboje samo crvenom bojom.[162]

Jajce se vek farbalo na Veliku sobotó i to na čerlenó bojó, to je značilo Jezušovó krv, kaj je on dal za nas (Sumarton).

Kako se *pisanice* prave? „Za pravljenje potrebno je: jaje, boje, tuš ili 'krep' papir, svijeća, pčelinji vosak i 'kljičica', tj. drveni štapić dužine i debljine olovke. 'Kljičicu' žena sama izradi. Pri jednom kraju štapića na njega namota tanku debelu žicu. Vrh te žice služi za crtanje i pisanje. Kod pisanja po jajetu 'kljičicu' ne drži okomito kao olovku, već je drži sasvim vodoravno. 'Kljičicu' uhvati palcem i kažiprstom, i to blizu onog dijela na

[158] M. Gavazzi., o.c., 35.

[159] Vrlo je indikativno da redakcija lista „Međimurje" potiče to natjecanje detaljnom medijskom pozornošću ali i nagradama. Novine se, dakle, vrlo djelatno uključuju u očuvanje jednog običaja!

[160] J. Čapo Žmegač, o.c., 148.

[161] *Međimurske pisanice*, Stoletni „Kaj" kolendar, Kajkavsko spravišče, Zagreb, 1983.

[162] F. Gönczi, o.c., 77.

Pisanice, Mala Subotica, 2010.

kome je namotana žica, a drugi kraj 'kljičice' izlazi ispod malog prsta. Tako 'kljičica' stoji u vodoravnom položaju. S druge strane vrška žlice stavi komadić voska, zatim na trenutak vršak žice stavi na plamen svijeće i kad se vosak počne topiti, vrškom žice piše po jajetu. Jednom rukom drži jaje a drugom piše. Budući da se vosak brzo skruti, potrebno je stalno doticati plamen. Zato mora svijeća gorjeti kako bi se mogla podgrijavati 'kljičica'. Vosak ostavlja na jajetu crni trag pa to olakšava crtanje.

Najprije crta stabljike, rubove listova i rubove latica cvijeta. Zatim po dužini jajeta napiše tekst koji želi, npr. 'Dar od srca'.

Kad se tako napisano i nacrtano jaje posuši, odnosno vosak sasvim skruti, onda voskom uokvirene listove i latice oboji bojama ili tušem (kad nije bilo tuša bojalo se 'krep' papirom, op. S.H.). Na latice stavlja crveni,

plavi ili tuš koje druge boje, a na listove zeleni. U sredinu cvijeta stavi malo žutoga tuša. Jaje odmah primi boju tuša, pa malo te obojane dijelove krpicom obriše. Na taj način dobiva nježniju boju cvijeta. Tako obojano jaje suši se oko dva sata. Dok se osuši, onda opet uzima 'kljičicu' i obojene dijelove 'počoska' (zamaže) rastopljenim voskom. I 'čoske' se moraju posušiti. Sušenje ovisi o njihovoj debljini. Dok je suho, jaje se stavi u posudu s hladnom vodom u kojoj je razmućena crna boja (kao za bojenje platna). Zatim stavi posudu na peć i kad voda uzavri, posudu skloni s peći i jaje izvadi. Kad se ohladi, jaje obriše krpom (najbolja je vunena). Tako skine vosak s jajeta. Zatim jaje obriše još jednom krpom. I pisanica je gotova."[163]

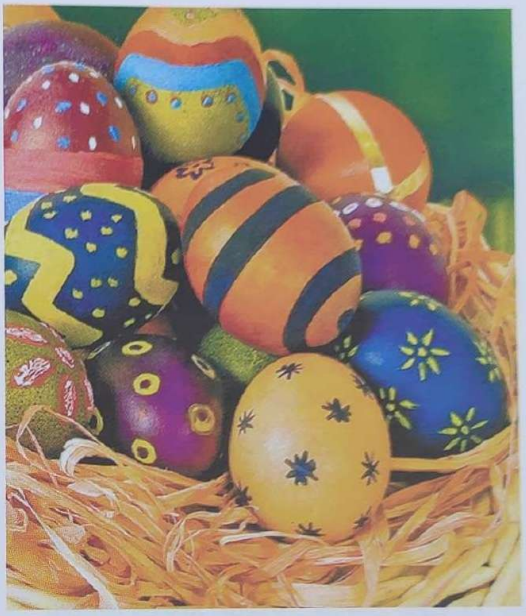

Ovaj poduži opis navedosmo da posvjedočimo ne samo koliko je izrada pisanice složena nego i kakva je bila međimurska žena pučka umjetnica! U njima, kao da je posrijedi kakva pučka slikovnica, nalazimo dva izraza – likovni i jezični. I jednim i drugim te žene potvrđuju visoku pučku međimursku kulturu. Naime, na *pisanicama* pretežu ili su isključivo samo cvjetni motivi, što je sukladno općoj sklonosti međimurskog čovjeka cvijeću – na opravi, svatovskim znamenjima, osobito pak u narodnoj popijevci (*Vehni, vehni fijolica*, *Ružica sem bila*, *Klinčec stoji pod oblokom* i druge). Tekstovi pak na tim *pofarbanim jejcima* ne će se odlikovati naročitim umjetničkim vrijednostima, najčešće su samo informativni („Dar od tece", „Dar od srca", „Ovo srce od ljubavi se daje"…). No, drugo u vezi tih tekstova iznimno je važno – **potreba** i **sklonost** da se jezično izrazi (k tome još i „ženska glava"), da uputi poruku (i) pismom, što je – pripomenemo li da izradu *pisanica* možemo pratiti otprije stotinjak godina, dakle, u tadašnjim čvrstim patrijarhalnim odnosima – osobito vrijedna kulturološka činjenica, koja potvrđuje visoki i umjetnički, ali i obrazovni standard Međimurca još tamo početkom 20. stoljeća!

Pisanice su, dakle, imale umjetničku, ali i običajnu i komercijalnu svrhu: nosile su se na *posvečenje* da se blagoslove, osobitu su funkciju imale na Bijelu nedjelju – koja se zato i zove *Pisana nedjelja* – a žene koje bi ih izrađivale prodavale ih (doduše, za male novce), pogotovo sumještanima koji su na radu u inozemstvu,[164] što je kupcima bila očita, suvenirski vrlo prikladna veza s njihovim zavičajem.[165] A posrijedi je još jedna njihova funkcija: u Sumartonu su jajima *kitili zubače To je značilo da je tu protuletije, pak zimsko se zazubačimo kaj je bilo. Bilo je jeno kaj smo listjem kitili, to pak je značilo da je protuletije, se je več vu zelenom.*

[163] M. Novak, o.c., 78-79. Autorici valja odati priznanje na detaljnom i vrlo uvjerljivom terenskom zapisu.

[164] M. Novak, o.c., 82.

[165] „Uskrsna su jaja u svim krajevima imala barem tri namjene: poklanjala su se, u gospodarski razvijenim krajevima posebno lijepo ukrašena jaja tijekom duljeg razdoblja ukrašavala su stambeni prostori naposljetku, jajima se igralo, osobito na Uskrsni ponedjeljak" (Čapo Žmegač, o.c., 162). Dodajmo k tome da su ona u Međimurju imala i značajnu običajnu funkciju, u običaju *sestrenja*.

Blagdanska jela i kolači

Kuglof - uskrsni kolač
(J. Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji)

Posve je razumljivo, a za uskrsnih dana i obilato potvrđeno, da se – kako u Međimurju, tako i u drugim hrvatskim krajevima – blagdansko ozračje naglašavalo i jelom. Hrana je u ruralnoj zajednici oduvijek bila važna njezina sastavnica, uz nju je njezin korisnik vezivao svoje egzistencijalne brige, očekivanja i nade. Jasno da će on raznim vrstama jela obilježiti i svoje „petke i svetke". Zato su i već navedena *prirječja* egzistencijalno motivirana, ne samo kao posljedak višegodišnjeg praćenja prirodnih pojava nego i kao stanovita „preventiva" na temelju narodnoga iskustva:

„Kakvo će biti vrijeme oko Uskrsa, već su uglavnom 'odredili' lanjski Božić i ovogodišnji fašnik. Ali na Veliki tjedan moralo je biti suho. Pada li kiša, to je loš znak: *Tihi tjeden se za žetvom plače. Če na Veljki petek curi, to leto bo zemlja dežđa željna.* Travanj je poznat po nestalnom vremenu. Otuda se često za prevrtljiva čovjeka kaže da je *Zmotan kak aprilsko vreme*. Opasnosti od zime i mraza još nisu prošle: *Aprilski mraz napravi več škode kak letna toča i suša skup.*"[166] Miklošić pak bilježi ove klimatske mudroslovice: *Dežđi Vuzma saku skoro nedelju do Trojakih dežđa ponavlja. Topli i tih sadašnji dežđi obečuju dobru setvu i lepu jesen, iliti: močja travnja daje vina i sena.*

Vratimo se *jestvinama*. Među blagdanskim jelima dvije se vrste kolača (točnije: slatkoga kruha) posebno izdvajaju: *perec* i *vrtanj*.

Na Veljki petek žene só zamesile te vuzmene kolače-perece, zdigane kolače, kuglofe, kaj se v sobotó rano peklo (Prelog).

Pereci se pečejo ovak: zeme se melja – negda só naše starice ne vagale melju, nego na šake. Obično só se pereci mesili s putrom. Ako ga ne putra, dene se malo margarina i kosana mašča. Kvas se postavi, malo se namoči, jejce se nuter potereju, cukor se dene i to se kvas malo zdigne. Puter i mašča se v melji združđiju, nariba se malo limuna, malo se dene ruma i pereci se zamesiju. Niti trdo preveč a niti mefko. Moreju se pereci slagati i načipkani – unda se testo mora zmesiti malo trdeše. Deneju se na tepsiju, malo se zdigneju i deneju peč trifrtalj vure. Zemeju se vun, malo se zgór namažeju s cukorom i vanilijum se posoliju i oni só gotovi. Pravi pereci só bili da só se pekli v pečnici (D. Kraljevec).

[166] V. Kapun, o.c., 190-191.

Uskrsne pisanice, M. Subotica, 2010.

„Poseban je običaj u Donjem Vidovcu pečenje *vrtanja* za Uskrs. *Vrtanj* izgleda kao perec samo što je mnogo veći, tako da se manjem djetetu može staviti oko vrata. To je čisto, tvrdo i ukusno tijesto koje se također peče u krušnoj peći i ne kvari se. Stariji su ga rado drobili u kuhano mlijeko. Svaki pastir (kanas, čordaš ili čikoš) dobiva za Uskrs u svakoj kući svoj posebni, za njega pečeni *vrtanj*.[167]

Kao *vrtanje*, i *perece* ćemo naći u sjevernoj Hrvatskoj (pod nazivom *perec* i *peretak*), a pod drugim nazivom u južnoj Hrvatskoj i Bosni.

Slično perecu, ne oblikom nego osnovnim namirnicama (jaje, tijesto) je i *kuglof*, okruglo pecivo pečeno u zemljanoj posudi, *bidri*, poradi čega u nekim mjestima i naziv *bidra*.[168]

Dakle, i razlikama u nazivima pojedinih jela i kolača u razmjerno malom „kraju med dvemi vodami" potvrđuje se i raznolikost običaja ali i njihova živa utkanost u svakidašnji i svetešnji život međimurskog čovjeka.

[167] I. Zvonar, o.c., 223. I opet se potvrđuje činjenica da su mjesta uz Dravu – koja su raznoliko komunicirala s podravskim naseljima – preuzimala razne običaje koji se stoga ne mogu držati specifično međimurskima: naime, *vrtanj* se bilježi u Podravini, ali i u Slavoniji i Srijemu, te se može s pravom reći da je to hrvatsko pecivo/ kolač/ slatki kruh…

[168] Neki kazivači razlikuju kuglof i bidru a razlika je u tijestu: za prvi se pravi *biskvitno testo*, za drugi *zdigano*.

Običaji od *Vuzma* do Došašća

Bela / Pisana nedelja

Sestrenje/bratimljenje i *Kotoripsko kolo*

Katolička crkva prvu nedjelju poslije Uskrsa naziva Bijelom nedjeljom. Naziv je vezan uz obred krštenja: odrasli novokršteni oblačili su bijele haljine na Veliku subotu, kod vazmenog bdijenja, a nosili su ih i tijekom tjedna kao znak krsne milosti a onda ih odlagali u nedjelju poslije Uskrsa. I danas djeca na krštenju dobivaju ili ih se oblači u bijelu haljinicu. No, u narodu ćemo naći niz drugih naziva osim ovoga: *Pisana nedelja, Mali Vuzem, Pisanovilanička* i drugi, što posvjedočuje da je, osobito u prošlosti, ta nedjelja bila osobito običajno bogata.[169] Pučki naziv „pisana" upućuje, dakako, na *pisanice*, na jaje od koga pučki naziv za tu nedjelju jer ono upravo na taj blagdan dobiva svoju ulogu. Naime, „jaje je u životu seljana igralo ulogu monete i dara":* primjerice, za posjeta novorođenom djetetu znalo se pod jastuk staviti jaje (kao dar ali i simbolički – kao simbol života); donedavno, tamo do šezdesetih godina 20. stoljeća, u doba skromnih gospodarskih prilika, jajem su se kupovale u *štacunu* prehrambene namirnice, dva-tri *cigaretlini* i slično. Za *Pisane nedelje* jaje-*pisanica* obilježila je običaj *sestrenja* ili pak *bratimljenja*.

„U donjem Međimurju na **Bijelu nedjelju**, odvojeno po spolu, mladež od četrnaest do dvadeset godina, održava običaj 'bratimljenja' i 'sestrenja'. Kod bratimljenja mladići se sastanu u nekoj kući, donose sa sobom suhu hranu, jaja i vino, a kada se to pojede, međusobno izmjenjuju jaja i zareknu se da će od sada jedan drugog voljeti i štovati, te mu govoriti 'Vi'. Taj stari južnoslavenski običaj posebice je raširen u Dalmaciji. (...) U Međimurju bratimstvo danas pokazuje tek ostatke toga starog južnoslavenskog običaja."[170]

I prema M. Novak običaj je udomaćen („bio udomaćen", jer se danas gotovo posve izgubio) u selima dolnjeg Međimurja. Tu nedjelju bi djeca ali i mladići i djevojke nosili *pisanice* u crkvu da budu blagoslovljene. Koliki je značaj tih *pisanica* bio potvrđuje i kantorovo (orguljaševo[171])

---

[169] To je polazna, posve razložna i dokumentirana teza Marije Novak u poglavlju „Pisana nedjelja", u knjizi *Tragovi hrvatske mitologije*, o.c., 98.

* J. Čapo Žmegač, o.c., 164.

[170] F. Gönczi, o.c., 77.

[171] Naziv za crkvenog orguljaša je i „školnik" jer je on, kad još nije bilo javnih škola, obavljao i dužnost učitelja, slično kao današnji vjeroučitelji.

spričavanje,[172] što nije bilo predviđeno crkvenim obrednikom nego je to bila orguljaševa inicijativa:

Veselte se, radujte se, krščenici ljubljeni,
Den denešnji koji jeste ovdi skup spravljeni.
Ar je to on den koj nam sada došel je
Kada Jezuš preljubljeni mir ponudil je.

Kao nekad učenikom svojem Jezuš došel je:
- Mir vam bodi, ne bojte se – ovak svima rekel je.
Tak i denes krščenike hoče razveseliti,
Nam takajše pisanice hoče podeliti.

Starem hoču pisanicu ovu preporučiti,
Da mlajšinu i dečicu znadu podučiti,
Na molitve, dobra dela sigdar opomenuti
I kak sigdar se od greha mogla bodo čuvati.

Zakonskem pak srednje dobi pisanica bode ta,
Nek živeju v miru Božjem se do groba hladnoga,
Da dečicu v straho Božjem dobro othranjujejo
I za dobro dece svoje naj sigdar skoznujejo.

Za mladiče i divojke vu cvetučoj mladosti
Pisanico hoče dati živeti v nedožnosti.
Vu čistoči naj živejo do staleža drugoga,
A ovoga naj zdržijo dušom, telom čistoga.

Vam, dečica, se ovako pisanica podelji,
Posluhnite oca, majku Božja zapoved veli,
I poštujte svčenike, školske navučitelje,
Pa si dobro v pamet zemte kaj god oni vam vele.

[172] *Spričavanje* je u kolokvijalnom izričaju višeznačno, među ostalim znači i „dobro nekome odbrusiti, reći što ga ide": *Tak te spričam kaj ti bó slabo!* No, u crkvenom obredniku kantor je *spričavao* nad pokojnikom, dakle opraštao se (u njegovo ime) od rodbine ali je i zazivao Božji blagoslov, kao što je to, eto, slučaj kod *pisanica* i kad *staršina* svatova *spričava* mladenku.

Sestrenje – djevojčice razmjenjuju pisanice, Donji Vidovec, 1970. (J. Čapo Žmegač, Hrvatski uskrsni običaji)

Ako dužnost saki svoju vu življenju izvrši,
Pisanica v nebo sakomu se podelji.
Ovak bode mir na zemlji i blagoslov prebival,
A po smrti saki slednji v nebo dike vžival.[173]

Djeci bi darovali *pisanice* kume – krsne ili *ferminske* – ili bi im kupili roditelji u žena koje su ih izrađivale. Tada bi se djeca *sestrila* ili *bratila* i to je prvi oblik *sestrenja,* pisanicama. Običaj se odvijao tako da bi se najprije djevojčice ili dječaci pristali međusobno se *sestriti,* ili *bratiti*; obično su to bili vršnjaci ili školski prijatelji. Pitanje je glasilo: - *Se boš z menom sestrila?/ Se boš z menom bratil?* Nakon potvrdnog odgovora razmijenili bi *pisanice*, govoreći: *Sestra, nevesta,/ Za naveke sestra*, ili: - *Brat, brat,/ Za naveke brat.* Te su riječi govorili istodobno ili jedna (jedan) pa druga (drugi); pritom su, kod izgovora prvoga sloga, doticali svoje grudi, a kod drugoga grudi svoje *sestre/ brata*. Kako se ubrzavao tempo izgovora (slogova), tako se ubrzavao i tempo doticanja vlastitih grudi i *sestrinih/bratovih* grudi. Otad su se djevojčice međusobno uvijek zvale „sestra" a dječaci „brat".

Osim djece, *sestrili/ bratili* su se i mladići i djevojke i to do udaje/ženidbe, uz priređenu kućnu zabavu.[174]

[173] M. Novak, o.c., 102. Autorici je pjesmu ustupio dolnjodubravski kantor Stjepan Brljak. U tekstu su izvršene manje intervencije pravopisne i pravogovorne naravi.

[174] Navedeno prema Novak, o.c., 101-107. M. Novak traži arhetipsku matricu ovom običaju; navodi da Podravci Bijelu nedjelju zovu *Matkana nedjelja*, a kako prasl. *matka* znači „majka", to bi dakle bila „Majčina nedjelja". Budući da su nakon *sestrenja/ bratimljenja* oni koji su to učinili međusobno „sestra" i brat", to su – prema ovoj tezi – svi sestre/braća jedne majke, *matke*, što bi – s obzirom na praslavenski jezični korijen – bila žena staroslavenskog boga Peruna.

Više pozornosti u stručnim zapisima izazvao je drugi oblik *sestrenja* kod odraslih, onaj s pogačom. Najprije navedimo suvremeni opis jedne od sudionica toga običaja u tridesetim godinama 20. stoljeća:

Je, sestrenje, to pak mi je nekaj najdražešega z mladosti, unda sam još bila puca, lepa i mlada, kaj sam mogla meti, jeno 16 let. To ti je unda bil jako važen običaj. Jer só se kazale puce štere só se né mogle ženiti, makar, kaj ti istinu povem, ja sam si svojega več zagledala.

Sestrile smo ti se na Belu nedelju. To ti je nedjelja potli Vuzma. Inače só ti v naši seli bila tri sestrinstva i néso se shajala. Jedno je bilo dé só več bile malo stareše puce – to je bilo na krajó sela, jedno je bilo de só bile išče mlajše puce od nas i bilo je naše sestrinstvo. Bilo nas ga jedno osem ili deset, ve ne znam točno, i dogovorile smo kaj se bomo sestrile.

Prvo smo morale odrediti de bó sestrinstvo, pak smo odredile da bó pre pajdašici, jer só né si roditelji dali kaj bi se pre sakomu sestrile. I tak smo mi zdavale nekve peneze za prepravljanje i bandiste kaj smo se mogle sestriti. Nemrem ti povedati kak je to lepo bilo kaj smo čakale Belu nedelju i tó priliku kaj se bomo sestrile. To ti je inače bilo tridestištrtoga leta, leto prije neg sam se ja ženila. I bila sam unda kakti glavna. Bil je red kaj bo glavna nosila pogaču črez selo.

I tak smo ti se mi skupile, blekle v nošnje, najlepše kaj smo mele, bandisti só za nami bili, a male pucke v belini pred nami. Hodale smo črez selo i si só nas gledali. Došli só ljudi z drugih sel kaj bodu vidli te lépe puce štere se setriju. Naši dečki hodošenski só, fala Bogu, se obavestili o tomu. Tak smo ti mi hodale, ja sam pogaču nosila, na njoj je bila ruža zvenódjana i jako sam se štimala. Došli smo do kovačnice, to ti je bilo glavno mesto v seli. Tu smo malo postale a bandisti só dale igrali. Of šteri me se nagledal, a i ja njega, prijel me, ja sam pogačo dala pajdašicam i unda smo plesali. Ne ti je to biv neki veljki ples, par pót smo se zavrteli i to je to, išli smo dalje. Bandisti só igrali kak na Božem sódu. Išle smo vdilje po seli k té pajdašici pre šteri smo mele sestrinstvo. Si só nas gledali a mi smo se štimale. To ti je bila prilika kaj se malo poveselimo, jer néje negda bilo kak denes. Denes puce sako sobotu hodaju vum, v red z dečkima, a negda nam je to bila jedina prilika za takvoga nekaj.

Došle smo ti mi k té pajdašici, tam je se bilo vređeno. Bilo je jestvine kaj na svatima, jela se juha, zelje z mesom, z hrenom meso, palačinke z rehi i sirom, kak na pravim svatima. A kolači pak ga bilo bogzna kuliko.

Mi smo ti tam plesale, popevale i tak, s tem našim plesima smo se mi zaprav posestrile. Najvažneša je bila pogača šteró sam ja nosila, to smo podelile med sobom i pojele. I unda smo si celo vreme govorile „sestre". I pile smo, bilo je gvérca, to só naši dečki dopeljali odnekód. To je trajalo do pol noči. Potli toga si dimo. Po mene je došla sestra. To jutro sam mogla i malo dože spati. Nésam morala marhu nahraniti, japa só rekli da mi tó šenkaju.[175]

Poduža kazivačičina informacija zahtijeva ipak određene dopune i komentare. Ponajprije sam **tijek običaja**. Običaju je prethodio dogovor nekolicine djevojaka-*pajdašica* o *sestrenju*. "*Itak, i puce su štele imeti svojega dneva. Zato je bil običaj da i puce jempot v leti naprave zabavo. Stoga su se puce, čim bi zima prešla, dogovorile da se bodo sestrile.*"[176] Zatim se dogovaralo zajedničko podmirenje troškova, oprava koja će se obući, djevojka koja će nositi pogaču i smjer kretanja, itinerar (polazna i završna lokacija; završna tamo gdje će biti zabava), raspored djevojaka u povorci, *prešeciji* selom, zabava i sam čin sestrenja. G. Kolonić opisuje ga ovako:

I tak smo išle po selji do hiže de smo se sestrile. Da smo tam došle, pogačo smo dele v oblok i išle smo se dimo respravljati, ka bomo mogle bole tancati. Da smo se preoblekle, saka je zela svoju pogaču i nesla tam. I tak je počelo veselje. Prvo so bandisti zaigrali za ples, a da so oni postali, mi puce i dečki smo se prijeli f kolo i zapopevali: Oj čašice, verna pajdašice/ kam se skitaš, za Maricu pitaš./ Ne pi, Maro, vodo, voda ti na škodo/ več pi vince ke ti gladi lice./ Mara pije, nešče joj se smije./ Zemi, Maro, koga ti je volja./ Zebrala je Iveka junaka. (Tekst je prenijet kako je objavljen, no to leksikom nije nikako međimurska narodna!, op. S.H.).

To se popevalo po imeni, kak se več puca ili dečko zval šteri je bil f sredini kola. On je držal v jedni roki steklo z vinom. A v drugi kupico. Da se popevalo 'Mara pije', onda bi puca samo donesla k vusnicam kupico, tobož da pije. No, ali dečki so zato potegli z kupice, ka so bolje kuraža dobili! Da so bandistom davali večerijo, onda smo mi domače puce i dečki išli doma jesti.

Po polnoči se plesalo z pogačom. Na sredinu pogače se dela okičena jaboka, a isto tak i jeden locenj zvinuti v polkrug. Na locnju su bile zavezane kugle, kakve se devaju na bor, tak se se svetilo. Puce su se primile f kolo, a bandisti su zaigrali kratki čardaš. Prva je plesala ona puca štera je pogačo nesla. Da so bandisti stali, ona je prišla k svoji prvi pajdašici i rekla ji:

[175] Kazivačica je Klara Pintarić (1918.) iz Hodošana.

[176] Giorgina Kolonić: *Kak so se puce sestrile*, „Kajkavski kalendar 1971", KPD „Zrinski", Čakovec, 1971., 172. Ovaj članak je dosad najdetaljniji i najslikovitiji objavljen tekst o spomenutom međimurskom običaju.

- Sestra, nevesta, boš ti moja sestra!?

Ona joj odgovori: - Bodem!

Prva pita: - Do ke dobi?

Druga odgovarja: - Do smerti!

Tak so se kušnule i pogača je išla dalje, a na kraju so se se puce posestrile z svojemi najboljemi pajdašicami.[177]

Po pol noći su se pogače razrezivale, ponudile svima, naravno, i dečkima, i zabavljalo se do jutra. Poslije je prostoriju trebalo očistiti (*poda zribati*) a to su učinile *sestre*.

Običaj je, dakle, bio jedan od oblika **druženja, društvenosti**: u patrijarhalnoj ruralnoj obiteljskoj strukturi žena, a pogotovo djevojka, nije imala pristupa raznim oblicima društvenog okupljanja (primjerice, zabavama u seoskim gostionicama) pa je *sestrenje* svojevrstan odgovor mladih ljudi, gesta kojom se ostvarilo njihovo druženje.

Običaj je posve jasno predstavljao i svojevrstan **ogled, oblik pokazivanja** i svojevrsnog **ljubavnog sastajanja**. Kazivačica izjavljuje: *Jer só se kazale puce štere só se ne mogle ženiti*!

Pokazivanje se potom odvijalo povorkom kroz mjesto, a ponajvažnija pak su dva detalja: plesanje na „odmorištu" i to s onim *koji me je zagledal* (*a i ja njega*!) i plesanje kola, u čijoj se sredini nalazio (zaljubljeni) par. *Sestrenje* su, dakle, bili i posve određeni *vugledi*, iskazivanje simpatije, običaj s posve ciljanom funkcijom.

Ako su to bili, tad je jasno da se običajem nastojala pokazati što je više bila moguća **raskoš** u tadašnjim uvjetima (okvirno: prva polovica 20. stoljeća). *Kinčila se hiža* i postavljala *najga/majga* pred *lesnim* vratima, oblačila se najljepša oprava (*beli ili pivinski tibet i zrakov frak, bele robače, črni ferof i kita z belim pantlekom*) i priređivala gozba kao na svadbi. Jasno, djevojke nisu imale vlastitih prihoda, dakle, u svim tim troškovima sudjelovala je obitelj, samo da se njihova udavača pokaže u što raskošnijem izdanju.

To je, prema tome, posve jasna **društvena** i **primijenjena** funkcija običaja. M. Novak, međutim, u njemu želi naglasiti dublji, **simbolički** i **mitološki** smisao. Prvi je važan detalj pogača, koja se nosila u povorci: pogača je okrugli ili duguljasti dizani kolač (ispečen u *bidri*), a bila je

[177] G. Kolonić, o.c., 174-175.

ukrašena jabukom. Pogača i jabuka simboli su plodnosti. Pogača je bila ukrašena *pantlekima* i to bijelima, koje se sa svake strane pridržavale pratilje djevojci koja je nosila pogaču. Bijeli *pantleki* (koje zapažamo i na pletenicama djevojaka) simboliziraju mladenku, koju prati svita, svadbena povorka, to jest djevojke i glazba, *bandisti*. G. Kolonić navodi svinuti luk na pogači, *locenj*, ukrašen kuglama koje se stavljaju na božićni *bor*: on, ovako okićen, upućuje na okićeno mladenkino oglavlje, dakle „svita-pogača (okićena jabuka, *pantleki*, svjetleći *locenj*) simbol je božanske osobe, i to ženske božanske osobe."[178]

Tumačenju da predmeti simboliziraju mladenku dopunjuje *najga/-/majga*, oveće drvo, zakopano uz *hižnu lesu*, koje se okljaštrilo, ostavio bi se samo vrh na koji se ukrašava krep papirom, čak i bocom vina (o njoj podrobnije uz svadbene običaje!). Ona „predstavlja zaručnicu".

Zanimljivo je da se negdje umjesto pogače spominje *sestrinjska bidrina štafeta* (Novakovec): na *bidru* (drukčiji naziv za pogaču, a tako se zove i posuda za pečenje, op. S.H.) zataknula se kakva rukovet visokog korova, kao svojevrsna mala metla, na to su se objesile *pisanice* (čak do pedeset njih) i bijele ružice od krep papira a napravio se i podložak od istog papira; isprva su se, zbog pisanice, takve *bidre* zvale *pisanjke*.[179]

Slično se običaj opisuje i u susjednom Podturnu: *„To sestrenje je bilo. One su vam po seli išle f povorki, krasne su u belini oblečene cure. A jedna je mela takvu jednu veliku spečenu, ono kak mi rečemo bedrenjača, s onim velkim, znate, kuglofom. I to je gore bila napravljena, štafeta se zove. To je štafeta, od samih onih svetlih papira i kugla. Onih kugli krasno tak veliko napravljeno, špica. To je se bilo zrađeno krasno. I mužika za njima. Pleh mužika. I oni se kroz selo defilirali. I onda su po selu na više mesta, na križanjima plesale. Onda, kad su se vrnuli, onda su opet tu došli de je bila zabava. I onda su se kak posestrile. I den denes se sestra zoveju. Onda su saka s tem plesale. S tom bidrom. Tak su v koli se išle, a ona v sredini je plesala. I onda su se obredavale. Menjale su se v sredini."*[180]

Dakle, i ovaj običajni detalj jasno upućuje da se i *sestrinjskom bidrinom štafetom* simbolizirala mladenka. *Sestrenje* je, očito, bio oblik društvenosti ali i svojevrstna uvertira, najava vjenčanja, neke vrste pokusno *zdavanje*, njegov prvi čin – zagledanje i očitovanje sram budućega bračnoga suputnika a ne samo svečano potvrđivanje prijateljstva među *pucama* ili dečkima.

[178] M. Novak, o.c., 117. Unatoč autoričinom tumačenju i izvođenju, ipak nije jasna veza između svih navedenih detalja i božanskoga, božanske osobe. Jasna je jedino funkcija bijele boje, koja zahvatom kristijanizacije upućuje na čistoću, nevinost, te je zato i znakovito da su djeca na krštenju i na prvoj pričesti obučena u bjelinu.

[179] L. Krnjak, o.c., 102. Autorica navodi da su se takve *štafete* u njezinu mjestu nosile još koncem 19. stoljeća, dakle naziv značenjski nema veze sa štafetom koja se nosila (trčala) u donedavnom komunističkom režimu.

[180] I. Ivančan, o.c., 113.

No, kako svaki običaj pa i ovaj živi – to jest: živio je – u ovom našem malom komadiću horvatske grude u više inačica (što je uvijek potvrda folklornoga bogatstva, a to u Međimurju svakako jest slučaj), tako je i doživljavan raznoliko. Ako li spomenuto *spričavanje* dolnjodubravskoga kantora odiše svečanim tonom i pobožnošću (u pučkoj matrici), drugi jedan *školnik*, Florijan Andrašec, *sestrenje* je interpretirao u šaljivom tonu pjesmom *Pre Jurasu su se puce sestrile:*

Pre Jurasu su se puce sestrile,
s treju sel su skupaj dečke pozvale.
S treju sel su skupaj dečke pozvale,
peneze su naprej od jih pobrale.
Dejte, dečki, koji forint, koji pol,
bote vidli kak bo v noči roden stol.

Na Belu nedelju vam je bilo to
kaj vam spopevamo ovu popevku.
Mužikaši pak su bili s Kralovec,
tam je bil na glasu pređar Zadravec.
Za dva forinta su se pogodili,
kaj obeda i večeru dobili.
Hladnetine osem zdel se skuhalo
i tri zdele kroflinov se čuvalo.
Da deseta vura je dohajala,
kaj bi se večerja na stol davala,
žlice i tajeri se pomečeju,
kaj ve na to stranjski dečki rečeju.
A domaći dečki pak su dišli vun,
nje je bilo večerjati f iži sram.
Dečki su se vuni dogovorili,

sega stroška su s pelnice spokrali.
Pre Jurasu je pelnica globoka,
eli je kre plota mela obloka.
Štefek je med oblok dišel kakti čun,
sega stroška je med oblok zdaval vun.
Dok su fiži si veselo plesali,
več su dečki stroška v parmi skrivali.

V jeni korpi pod kolači bilo je,
kam su puce s kesom skrile peneze.
Petnajst forinti je bilo sega skup,
to su dečki skrili f parmi v jeden šop.
Jednu hladnetinu so razgazili,
kaj su dečki f kmici ne opazili.

Mužikaši nesu lačni išli spat,
odišli su v grabu kiseljaka brat.
V jutro mužikaši plaču terjaju,
a puce pak niti groša nemaju.
Dejte, puce, saka nekaj kaj fali,
kaj nam nado Kraljevčani bobnjali.[181]

Stihovima je Andrašec (i Žganec zapisivač) posvjedočio posebnost običaja jer su se skupili dečki s triju *sel*, a tad i ispad, *huncvutarija* domaćih mladića, zasigurno izazvana ljubomorom, dolazi kao logična posljedica. Makar i ovako, pjesma svjedoči o živoj ukorijenjenosti običaja u međimurski godišnji ritam.

Od *Pisane nedelje* – Kotoripčani zovu *Bjelanička* (to jest Bijela nedjelja) – do Ivanja (23. lipnja) u Kotoribi se, donedavno vrlo živo, održalo plesanje kola; budući da se nigdje drugdje nije izvodilo takvo kolo,[182] ono je prozvano „Kotoripsko kolo". Između nekoliko tumačenja, vjerojatnim se čini ono da je početak toga kola vezan, zapravo, uz Zrinske: uz njih se Kotoriba spominje u 17. stoljeću kao granična utvrda u koju su, poradi

[181] Vinko Žganec: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, knj. I., Zavod za istraživanje folklora, Zagreb, 1990., 162-163.

[182] Premda, spomenimo da Stjepan Mlinarić u svome rukopisnom djelu *Ispisanye*... navodi da je kolo bilo „pred nekulikimi leti prepovedano". Nije, međutim, jasno odnosi li se to samo na Prelog i je li posrijedi upravo kolo kakvo se izvodi u Kotoribi. Osim toga M. Novak navodi da se kolo izvodi(lo) i u D. Dubravi (o.c., 20).

čestih gubitaka domicilnih vojnika, dovodili i posadu iz mnogobrojnih svojih imanja, čak iz južne Hrvatske. Da je tome tako, svjedoči i činjenica da se jedino u kotoripskim kolskim pjesmama pjeva ikavica, dakle *divojčica*, što su donijeli pripadnici vojnih postrojbi obiteljske loze Zrinskih. Osim toga, o starini kola svjedoči upravo kolska popijevka *Turki robe zelenu dobravu* koja je, pretpostavlja se, nastala još u 17. stoljeću, za upada Turaka u Međimurje, a otad se i pleše kolo. Ono se izvodilo navečer, kad su se oglasila večernja zvona, do sumraka, i to isključivo uz vokalnu pratnju; popijevku bi započela prva pjevačica, *popevačica*.

Kako se izvodilo kolo? Nakon večernjeg zvona sa župne crkve, „igračice bi se uhvatile u kolo okrenute prema sredini kola, držeći se sprijeda za ruke ne prve nego druge igračice, tako da je desna ruka bila iznad lijeve (*v križ*). Tako se formiralo zatvoreno, zbijeno kolo. Tada bi pjevačica počela pjevati kao uvod u kolo ove riječi: 'Pomoć Božja i Marija', na što su pjevačice zapjevale iste riječi plešući kolo i to okrećući se uvijek na lijevo. Odmah zatim pjevačica je sama otpjevala prvi stih pjesme u kolu *Spravljajte se divojčice*, a igračice to ponovile. Tako su igračice, pjevajući, ponavljale riječi pjevačice do kraja pjesme. To je bio obvezan početak igranja kola. Odmah zatim nakon otpjevanog i odigranog obveznog početka kola, pjevačica započinje drugu kolsku pjesmu."[183]

Kolo bi izvodile djevojke i mlađe *snehe* (kojima su dopuštali muževi), a nakon prve (uvodne) otpjevane pjesme u kolo bi se uključili dečki i muževi, gledajući da se uvrste kraj *svega pareka*. Pjevanje je bilo jednoglasno i koraci jednaki u svim kolima. Kolo se kretalo u laganom ritmu, bez plesnih figura. Vinko Žganec je u svoj prvi svezak međimurskih narodnih popijevki 1916. godine uvrstio sedam pjesama za koje je izrijekom naveo da se pjevaju uz kolo u Kotoribi. To su *Oj, Jelo, Jelica, Pod kopinom, Ma rumena šipkajina, S prprom gora obrodila, Pod naranđom ljepo kolo igra, Šetal se Ivan po zlatem mostu, Turki robe zelenu dobravu*.[184]

[183] *Kulturna slika Kotoribe* (uz dvadeset godina KUD-a Kotoriba), KUD Kotoriba, 1995., 25.

[184] Ovaj opis kotoripskog kola svjedoči o njegovoj starini, ali istodobno dopušta pretpostavku da to kolo ima srodnosti s dinarskom plesnom zonom, dakle, da nije samo jezik pokazatelj importa nego i samo izvođenje kola, koje je, naravno, ušlo u kotoripsku folklornu tradiciju.

Jurjevo – Đurđevo

Prema kršćanskoj predaji sv. Juraj bio je rimski časnik i kao kršćanin bio je mučen za vrijeme cara Dioklecijana. Kult mu se započeo stvarati u Palestini pa je za doba križarskih ratova postao uzorom idealnoga kršćanskoga viteza. Od niza legendi najpoznatija je od 12. stoljeća legenda o njegovoj borbi sa zmajem, što je u kršćansku (i ne samo kršćansku) ikonografiju ušlo u nizu varijanata i interpretacija.

Blagdan sv. Jurja prema katoličkom kalendaru je 23. travnja, što se u tradicijskom kalendaru shvaćalo kao dolazak proljeća kad bi pastiri gonili stado na pašu („Taj se dan u narodu shvaća vrlo često kao pravi početak proljeća“[185]); no, veza se s godišnjim ciklusom može shvatiti i kao pobjeda proljeća (sv. Juraj) nad zimom, tamom (zmaj).

Pored *Jurjevo* u Međimurju je čest jotirani naziv *Đurđevo* (što je utjecaj mađ. imena György, dakle „Đerđ“).

Na Jurjevo/ Đurđevo *kinče se* ograde, *pótne lese* i stabla, pale se jurjevski kresovi (kao *vuzmenke*; običaj ophodara, *zelenog Jurja* nije u Međimurju zabilježen u zapisima niti pak je memoriran u suvremenih kazivača-informatora). Običaj *kinča* proširen je u novije doba i na 1. svibnja, kada se znade posjeći, kao kod *sestrenja*, mlađe stablo *najga/majga*, koje se zakopa pred ulaznim vratima a vrh se iskiti raznim trakama (najčešće od krep papira) i bocom vina. (Običaj je poznat otprije u mnogim europskim zemljama te nije iniciran, kako se donedavno mislilo, međunarodnim praznikom 1. svibnja.)

Za Đurđevo je bil običaj kaj se verovalo da je bilo moči marhu pocoprati, kaj se ne plodiju, kaj je nesreča z marhom. Bil je običaj kaj só se horgovani cvetuči (jorgovani, op. S.H.) *natrgali, ili pak črenslo. To smo zeli i nakinčili vdile lesu kót hodimo z marhom na pót i vrata kód mi hodimo. To zato kaj nado coprnice došle i zlo naprajle. A za vrata pótna, to pak só japa vrezali gloga pikečega ili veljkoga šipka pikečega, pak só kak luka složili ober vrat ako pe coprija kaj se tu fpiči, kaj ne dale nuter. Rado smo popevali i ovu popevku:*

[185] M. Gavazzi, o.c., 41.

KUU Zasadbreg prije izvođenja jurjevskog običaja Jurjevsko kolo, Smotra folklora u Donjoj Dubravi, 2010.

Protuletno drago vreme kó nam dohodi,
a turobna i žalosna zima sprevodi.
Noč je krajša, dokši denek,
sonce žarko, saki denek više ishodi.
Zelene su šume, gore, trave v travniku,
vidiju se fijolice po sem cvetnjaku.
Sadje cvete po goricaj, zdenci teku po dolicaj,
vode po jarku ... (itd.; Prelog)

Da je blagdan prožet raznim vjerovanjima, posvjedočio je i Gönczi: „Dan prije sv. Jurja žene, obučene kao vještice, skupljaju kravlje i svinjske izmetine, suše ih, pa ako ih daju tuđoj kravi, vjeruju da će ona smršaviti, a to će njima koristiti. Drže da cvijeće ubrano na taj dan ima moć ozdravljenja. Brezina grana zabodena u vrata ograde ili u kućna vrata drži vještice na odstojanju. Ako se batina, kojom je dan prije sv. Jurja ubijena zmija, baci u žito, ono će biti spašeno od napasti vrabaca."[186] U Sumartonu tko je na Jurjevo u zoru ustao te navukao naopačke svoju *obleku*, *halje* i došao do uličnih vrata, mogao je vidjeti coprnice.

Očito se za Sv. Jurja isprepliću razna vjerovanja, a sažeti se mogu u ove tri komponente:

[186] F. Gönczi, o.c., 77.

a) naviještanje proljeća – zelenilo, cvijeće, osobito popijevke kao što je gore navedena,

b) izrazit, naglašen apotropejski karakter blagdana, kada se odbijaju zle sile od gospodarstva, ljudi i blaga (znakovito je da *só japa vrezali gloga pikečega ili šipka pikečega da se coprija,* to jest coprnica, *tu fpiči ako pe nuter*) i

c) magijski čini u poljima i oko blaga.[187]

Na takvu interpretaciju upućuje i popijevka koju je 1920. u Sv. Jurju na Bregu zapisao Vinko Žganec a glasi:

Sveti Juraj kres naloži,
kak naloži tak pogasi.
Hodi, Juraj, k nam k večeri,
kaj se bumo spominali,
Komu bumo čerku dali.
je li k Suncu, je l' k Mesecu,
je li k drobnim zvezdicama.

U popratnoj napomeni Žganec je upisao: „U predvečerje Jurjeva (23. travnja) svaka kuća pali na mostu krijes. U sredini sela na putu, redovito pred kapelicom, sastanu se djevojke i oko vatre igraju kolo i pjevaju ovu pjesmicu izmjenično. Najprije pjeva solo jednu kiticu ona koja vodi kolo, a onda ostale opetuju i tako redom, dok otpjevaju svih 7 glazbenih strofa (sedam stihova teksta)".[188]

Motivski srodan zapis, jurjevski krijes, očuvan je i u među pomurskim Hrvatima u nekoliko inačica. Jedna od njih glasi:

Sveti Jura kres kuré,
Z jednom rukom kolo vodé,
Z drugom rukom kresa kuré.
Koje očó v kolo iti,
V kolo ité, preskočité.

Skakali su i vikali: *Lez daj, lez daj,*
to dim, to dim,
kam stari japa čonte hičó.[189]

Knjižnica B. Adžija

[187] Parafrazirano prema Gavazziju, o.c., 51-52. Belaj, međutim, primjećuje ovo: „Zeleni lik (prema stihovima *Prešel je, prešel pisani Vuzem /došel je, došel zeleni Juraj*, op.) nije donosio plodnost zato što bi zelena grančica *analognom magijom* sadržavala u sebi magičnu moć koju ljudi onda *kontaktnom magijom* prenose na ljude, stoku i usjeve. Taj je lik samo ponazorio ono što pokreće zbivanja u svijetu, a to su život i djela mitskih junaka, u konkretnom slučaju boga vegetacije. Zeleni je Juraj u obrednom prikazu bog vegetacije koji donosi plodnost. Tu nije nikakve magije. Ona se javlja tek kada se stara religija „ispraznila" i postala „praznovjerjem", ali ne u odnosu na kršćansku vjeru nego na poganskú" (o.c., 180).

[188] V. Žganec, o.c., 164. U tumačenju stihova, poradi postupka antropomorfizacije, potvrđuje se Belajeva teza da je „zeleni Juraj u obrednom prikazu bog vegetacije koji donosi plodnost".

[189] M. Režek, o.c., 41.

Valja pripomenuti da kristijanizacija dana sv. Jurja u odnosu na tradicijsku kulturu u Međimurju (i drugdje) nije dublje „ušla“ u njene pore, to jest, sv. Juraj se u ovo naše doba svetkuje u crkvi ali se istodobno *kinče selske lese*, doduše bez navedenih i sličnih takvih magijskih ili apotropejskih radnji i bez dubljeg vjerovanja u njihovu moć.

Kao i uz druge svece i blagdane, i uz Jurjevo čitamo zabilježena narodna prirječja:

- *Saka kaplja jurjovske rose zlata vredi.*

- *Jurjovska rosa, trojačka vedrina – da dosti kruha i vina.*

- *Ako se kavran na Jurjevo v herži skriti more, ne boj se gladna leta, moj nebore!*

- *Kuliko mrazov bilo je lane pred Miholjem, tuliko bude ih letos.*

- *Po Jurjevim za travnja germljavicum nej se več mraza bojati.*[190]

Trojàki

Prema katoličkom kalendaru, pedeseti dan nakon Uskrsa su Duhovi, u pučkom, kajkavskom nazivlju *Trojaki*. U Evanđelju po Ivanu čitamo: „Uvečer toga prvog dana u sedmici, dok su vrata (kuće) gdje bijahu učenici bila zatvorena zbog straha od Židova, dođe Isus, stane pred njih te im reče: 'Mir vama!' Rekavši to pokaza im ruke i bok. I učenici se obradovaše kad vidješe Gospodina. Zatim im ponovo reče: 'Mir vama! Kao što je mene poslao Otac, tako i ja šaljem vas'. Poslije tih riječi dahne u njih i reče im: 'Primite Duha Svetoga! Kojima oprostite grijehe, oprošteni su im; kojima zadržite, zadržani su im“ (Iv 20 19-23). Duhovi se stoga u liturgijskom ciklusu drže nastavkom Uskrsa, cjelovitom svetkovinom.

No, „Sveti Duh je prema kršćanskom učenju treća božanska osoba i najteže ga je razumski shvatiti“.[191] Vjerojatno je upravo to motiv da se u pučkoj svijesti pokuša shvatiti, „materijalizirati“ pa odatle naziv *Trojaki*. Zašto? Dok Gavazzi misli da naziv potječe od „dalje prošlosti kad je bilo uobičajeno svetkovanje Duhova kroz tri dana…“,[192] dotle M. Novak

[190] V. Kapun, o.c., 190. i T. Mikloušić, o.c.

[191] S. Zorić, o.c., 75.

[192] M. Gavazzi, o.c., 71.

Pucka na štengaj, Žiškovec, 1944.

navodi mišljenja kazivača (za terenskog obilaska u dolnjem Međimurju 2003. godine) da se naziv odnosi na tri božanske osobe, ali i izjavu druge kazivačice koja je izvan sela vidjela *tri muške v beljini. To su bili Trojaki.*[193] Vjerovanje je očito vezano uz zabranu bilo kakvoga posla na *Trojački pondelek* (po tome je blagdan jednak *Vuzmu*) jer tko bi prekršio vjerovalo se da će mu se nešto dogoditi. Tako jedna od kazivačica M. Novak pripovijeda: „*Mi smo na Trojake išlje: mama, sestra i ja sadit glavaticu v Senjar.*[194] (Nakon obavljena posla zazvonilo je podne.) *Počele smo moljiti Anđeo Gospodnji. Mam nam se pokazalo, pokazalje so se tri osobe nad građom visoko, veljke osobe i čulje smo puno glasova, zvižduka. A te osobe so imelje kak nekve uniforme i na glavi biškupske kape. Ja sem tak vidla. V rokaj so nekaj imelji, visoko, elj sablju, elj so roko tak visoko držalji, ne znam kaj je to bilo. Bilji so skupa v red, jen kre drugoga. To je morti bilo sto metri dalje od nas. Mi smo se jako zbesilje i počelje smo bežati. I to je nakon nekog vremena nestalo.*“[195]

Pojedini kazivači su ovakva „ukazanja“ protumačili kao opomenu da se na *veljki svetek* ne smije raditi, osobito ne u polju. Zato su ljudi radije pratili klimatske mijene te su i *Trojake* začinili mudrim izrekama:

- *Ak su ob Trojakeh jagode zrele, dobro se v jesen vino bere.*
- *Trojačka godina* (kiša, op. S.H.) *je senu škodljiva.*
- *Mokri Trojaki – tusti Božić.*

[193] M. Novak, o.c., 33.

[194] Doista zvuči nevjerojatno da se među katoličkim vjerničkim pukom u Međimurju netko odlučio za veliki blagdan saditi povrće, osim ako mu nije bila nakana – ljudi vele – *hanžeka pehati*!

[195] M. Novak, o.c., 34-35.

Télovo / Tielovo

Tijelovo (lat. *Corpus Christi* Tijelo Kristovo) u Katoličkoj crkvi svetkovina je na spomen ustanovljenja euharistije na Veliki četvrtak. Slavi se u četvrtak poslije svetkovine Velikog Trojstva. Nastala je u XIII. st., a za cijelu zapadnu Crkvu uveo ju je papa Urban IV.[196]

U Međimurju Tijelovo se drži velikim blagdanom jer se tada, u starije doba, nosilo selom Presveto (Tijelo Kristovo), u novije vrijeme ta se svečanost reducirala na svečani ophod oko crkve.

Télovska prešecija, Novakovec, 1939.

[196] *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža", Zagreb, 2002., 958.

Tělovska prešecija, Selnica, 1960.

Tijelovo – blagoslov oltara na otvorenom, Mala Subotica, 2006.

Prešecija je samo kuoli cirkve naše za Fuorjanovo i Tielovo. A predi só išli i po selji. Pucke só bilje oblečene v belinu štero só melje na prvoj pričesti, mele só košarice i sejale z njih cvietne latice. Ljudi só šume dopeljali kaj só okinčili pred hižom, a pred piljekom žene só si bloke jako liepo okinčile (na prozorima svojih kuća koje su oko pila, op. S.H.), *ruže, stoljnjake, vihlene, kaj só se melje, pak kipe liepe svete. To só se nametale vun, dok je išla prešecija, kaj je to bilo liepo videti. A pre sakim piljeku se moljilo. Tam je biv kak stoljek i gori slika sveta i cvietje i svieče. I liepa pesem se popievala:*

Pozdravljam te, puk krščanjski

na preslavni ovaj dien,

kak domači tak i stranjski

kój si denes došel siem. (Dekanovec)

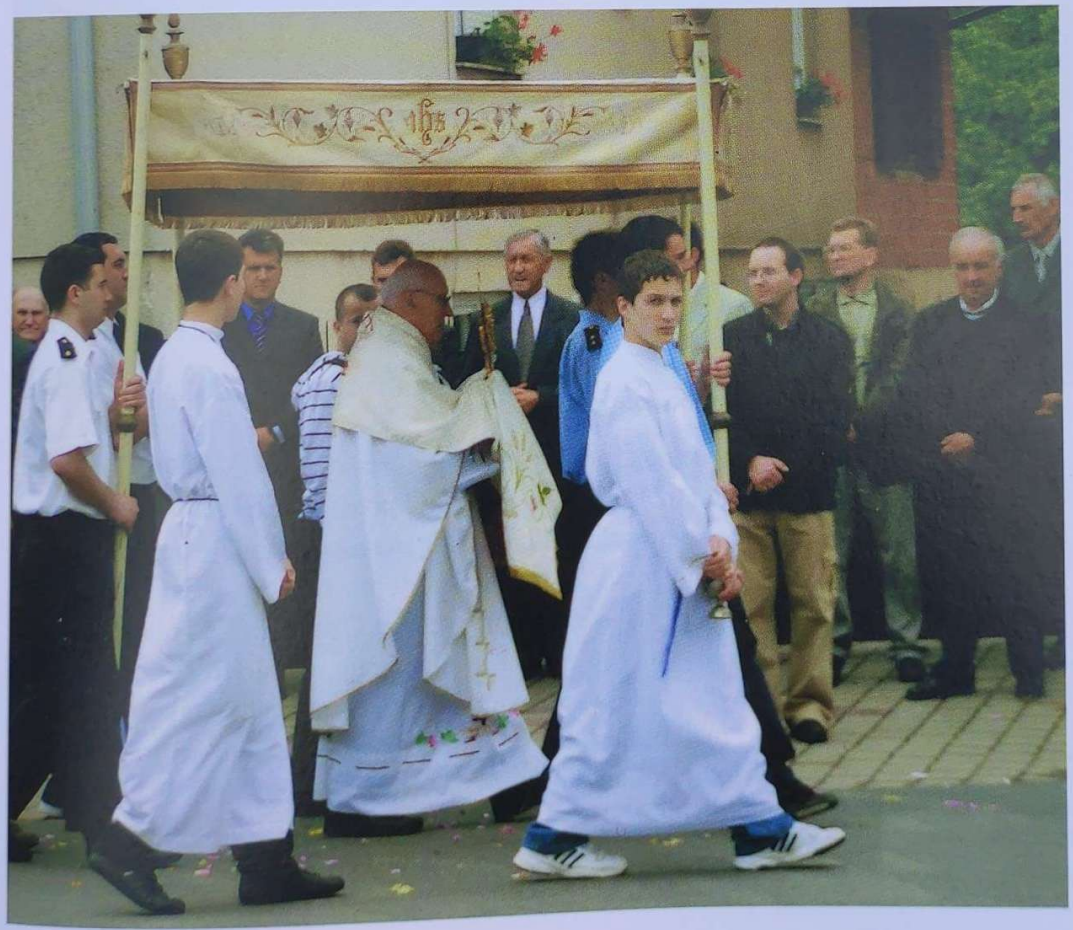

Tijelovska procesija - nad župnikom i Presvetim Oltarskim Sakramentom župljani nose «nebo», Belica, 1983.

Ivanje

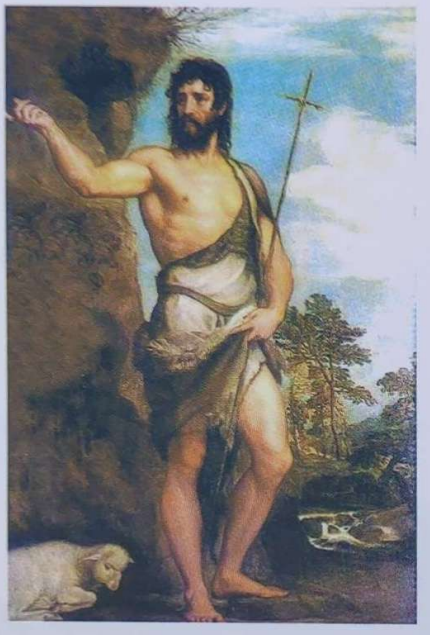

Na dan 24. lipnja je *Ivanje*, slavi se rođenje Ivana Krstitelja. Blagdan je obilježen *proščenjem,* i u župama kojima sv. Ivan nije *patron*, a donedavno i **ivanjskim krjesovima**. Dok u središnjoj i istočnoj Hrvatskoj na taj dan pale krjesovi i obdržavaju djevojački ophodi – svečano obučene djevojke obilaze selom pred svakom kućom pjevaju, recimo: *Lep nam Ivo kres nalaže/ Ej, Lado, Lado, ej, Ivo, Lado!*, pa se i zovu ladarice – u Međimurju su se u zapisima isto tako registrirali ivanjski krjesovi sa znakovitim običajnim i magijskim detaljima.

„Nekada su se na Ivanje palili, odnosno uoči samoga Ivanja krjesovi na križanjima, livadama i gmajnama (Kotoriba, Domašinec, Sveti Martin na Muri, Sveta Marija, Podturen i dr.). Prigodom paljenja krijesa mladež je skakala preko vatre, pjevala i plesala oko vatre. U Prelogu mladež pjeva, pleše uz prigodne pjesme, a jedna stara žena prati pjevanje odgovarajućim gestama. U Kotoribi je također plesala, pjevala i vodila kolo oko ivanjskog krijesa. Danas se više ne pali krijes, ali se održalo uskrsno-ivanjsko kolo. (…) Na vatri ivanjskog krijesa parilo se (grijalo) metvicu (biljku s jakim mirisom kao i druge srodne biljke s jetkim mirisom). Tako te sparene biljke žene su si metale na trbuh protiv bolova u maternici, grčeva u želucu i glavobolje (Domašinec, Sveti Martin na Muri, Kotoriba)…Prigodom paljenja krijesa prisutni su si uzimali žareće granje i nosili i nosili ih u vrtove da bi zelje i drugo povrće bilo pošteđeno od gusjenica i druge gamadi… Tko ne želi imati izrasline i žuljeve na nogama mora stati nogom na garište krijesa.“[197]

Vinko Žganec pak, prema kazivanju majke Marije, spominje uskrsni krijes u Vratišincu uz koji se *ozavalo*. „U predvečerje Ivanja u Vratišincu lože dečki krijes izvan sela, na pašnjaku zvanom Sipločje, na željezničkoj rampi. Tom zgodom, kad se već krijes dobro razgori, jedan od grlatijih 'ozava' gromoglasno, da sve odjekuje selom. Ozava dečke i puce za udaju. Ono što se je selom tokom zime i proljeća pogovaralo to se odrazi u tom ozavanju. Naravno da takva ozavanja osobito mlade djevojke rado slušaju, a i njihove majke, da tako saznaju kojeg im je zeta selo namijenilo. Tom zgodom dobiju i udovci i udovice svoje parove. Npr.

Debanov Ivo ženi se,

Lajtmanova Aga zamuš ide.

[197] M. Novak, o.c., 16-17., prema zapisima Andrije Dolenčića iz Kotoribe. Zanimljivo je da autorica za D. Dubravu izrijekom navodi da se krijes palio samo na jednom mjestu, na mjestu izvan sela zvano Glavatišče, koje je prema tome „kultno mjesto“.

Proštenjarska sv. misa na otvorenom, Benkovec, 2008.

A zna se čuti i koji šaljiv 'ozov', npr.

Caparov lagev ženi se,
Gerenčerova lesa zamuš ide... "[198]

Inače, paljenje krjesova udomaćeno je u cijelom hrvatskom nacionalnom korpusu, on je „glavni običaj koji gotovo kao da daje biljeg Ivanjdanu u cjeline Hrvata".[199]

Blagdan se udomaćio kao *svetek* i u župama koje imaju drugoga sveca zaštitnika, recimo u Goričanu: tamo je *patron* sv. Leonard, a slavi se, kao pravo *proščenje*, *Lenartovo* i *Ivanje*. Štoviše, do te mjere da je svetek opjevan i u narodnoj popijevci:

[198] V. Žganec, *Hrvatske pučke*..., o.c., 167.

[199] M. Gavazzi, o.c., 86.

Članice Djevojačkog društva Srca Isusova sa župnikom, Vratišinec, 1920.

Na Ivanje v Gorčeni proščenje,*
dojdi, draga (golob) na moje veselje.
Ako dojdeš, bodem te ja čakav (čakala),
ako pak te nabo, nabom se ja plakav (plakala).[200]

Vrlo je zanimljiv zapis *proščenja* ostavio Gönczi, dakle za početak 20. stoljeća. Njime je posvjedočio najprije vjersku dimenziju proštenja, u što je podrazumijevao i odlazak na bistričko proštenje, dakle i hodočasničku, *romarsku prešeciju* na Mariju Bistricu, a potom i društvenu dimenziju običaja u mjesnoj *fari*.

„Na proštenje u neko poznatije mjesto ide se pod zastavom, na čelu povorke je pretpjevač. Posebno se u velikom broju posjećuje bistričko proštenje. Katkad se udružuju ljudi iz više sela i sa sobom vode duhovnika i kantora. Jela pak im se voze na jednim ili dvojim međimurskim kolima. Kad prolaze kroz sela, pjevaju marijanske pjesme. S proštenja mnogi se proštenjari vraćaju s pjesmom, vozeći se u kočijama, tvoreći povorke, a sve djeluje vrlo živopisno. Dolazeći svojim kućama, pozdravljaju one koji ih dočekuju kod ulaznih vratiju riječima: 'Hvaljen budi Jezuš Kristuš! Dej vam Bog del od Majke Božje bistričke, kaj budete tak delniki kak i mi, ki smo tam bili'.

Međimurska su proštenja samo do velike mise zadržavala svoje religijsko znakovlje. Dalje su to više društveni običaji. Uzvišeno raspoloženje

* U drugim mjestima uvrste ime svoga sela.

[200] U više navrata dosad zaredale su se rasprave o izvornosti međimurskih narodnih popijevki spram mađarskih, osobito od strane bespogovornih, samozvanih „arbitara-čistunaca". Posve je razumljivo da je do prožimanja dolazilo i dolazi, ne samo poradi susjedstva nego i višegodišnje zajedničke povijesti, a tad i susreta, osobito u vojsci, taboru; tako je uostalom i kod drugih naroda koji su „u kontaktu". Glazbeno neškolovani, ali noseći u sebi toliko spominjanu liričnost, Međimurci su spjevali određen broj popijevki na „mađarsku vižu", koje su, jasno, tekstom bile drukčije od mađarskog napjeva. Tako na vižu navedene pjesme *Na Ivanje ...* Mađari pjevaju: *Országuton mënnek a katonàk,*
Jaj, de szépen fujjak a trombitàt.
Elöl megy a hadnagy, aki vezet,
Gyere, rószam, fogjál vele kezet.

Slobodan prijevod glasio bi:
Po državnom putu idu vojnici,
Joj, kako lijepo pušu u trublje.
Naprijed ide poručnik koji vodi,
Dođi, ružica, primimo se za ruke.

Dakle, *Na Ivanje...* je tekstom posve drukčija popijevka, koja je danas na repertoaru mnogih međimurskih folklornih udruga! Izvode li tada te udruge „mađarsku" popijevku?!

Vršidba žita na gruntu, Kotoriba, 1946.

u crkvi brzo zamjenjuje zabava i veselje u krčmi. Za tu se priliku mjesne krčme svečano ukrase, iz prostranih sjenica čuje se vesela pjesma, a mladež započinje ples."[201]

Romarsku[202] tradiciju potvrdio je i I. Zvonar za D. Vidovec.[203] Čitav romarski put trajao bi čak šest dana; mladi koji su prvi put išli na Bistricu trebali su si naći kuma/ kumu, to je bio/ bila *bistrički(a) kum(a)*;[204] nakon sv. mise u mjestu, rodbina bi do zadnjih kuća ispratila *romare*; išlo se pješice, čamcima prešlo Dravu i noćilo u Varaždinskim Toplicama; tad se dva dana boravilo u Mariji Bistrici (za sv. ispovijed i pričest, sv. mise, pohod na Kalvariju) i vraćalo istim putem. Pjevale su se posebne popijevke *na odhađanju* i isto tako *da se ide od cirkve dimo*. Početak jedne iz prve skupine glasi:

[201] F. Gönczi, o.c., 78-79.

[202] Kukuljević tumači da riječ znači hodočasnik te da se izvodi iz riječi Rim (Roma).

[203] I. Zvonar, o.c., 263.

[204] Bistrički kum je kumčetu kupio medaljicu koju bi s mašnicom (uska vrpca s hrvatskom trobojnicom) pričvrstio na rever, poput svadbenog *cimera*; bistrička kuma pak bi davala stručak cvijeća, nabranog putem, koji bi kumče-djevojka umočila u *svetilnicu* u crkvi (Novak, o.c., 180).

1. *Spravljajte se skupa,*
marianska bratja,
g Bistrici Mariji
koji se odpravlja!

2. *Hote skupa vezda,*
vi, drage dušice,
bomo šetuvali
do majke Bistrice!

3. *Došel nam je denek*
i ve takvo vreme
da si mi pojdemo
k Majki v Bože ime.

4. *Vezda si premisli,*
dušica krščanjska,
kak si se spravila
od svojega doma. (Itd.)[205]

Hodočašća su se odvijala a organiziraju se i danas, isto tako i u pojedine župe u Međimurju, recimo u Sv. Mariju, na *Veljku Mešu* i u Draškovec, na Rokovo; sv. Rok je zaštitnik gubavaca.

[205] I. Zvonar, o.c, 262. To su početne strofe iz rukopisne pjesmarice Mihalja Lukše, a s osobitim je razlogom navedosmo kao vrlo slikovit primjer međimurskog „pučkog baroknog" pjeva.

Si sveci

Slavi se 1. studenog i premda je idući dan Dušni dan, u narodu se odavno uobičajilo da se upravo na *Se svece* obilaze grobovi pokojnika. I ovaj blagdan ima sveti i svjetovni karakter. Budući da navraća rodbina iz udaljenijih mjesta, u kući se kuha svečani ručak u kojem je često specijalitet *zeljem gibanica*. U poslijepodnevnim satima svećenik obavlja, uz molitvu, svečani blagoslov groblja a potom se služi sv. misa za pokojne – u kapelici na groblju ili u župnoj crkvi. Grobovi se posebno uređuju, okopaju – ako je humak, ili dobro operu – ako je kamen te se i donese cvijeće. Svijeće se znaju upaliti i prethodni dan. Navečer obitelj odlazi na groblje i moli za pokoj duše pokojnika.[206] Djeci bi stariji znali pripremiti *lampaša*: očistila se tikva, na gornjem dijelu odreže sa za poklopac, na njenom „trbuhu" naprave se otvori za „oči", „nos" i „usta" ili se izrežu križići, u tikvu se stavi svijeća, a poklopac se i poveže *z dretom* (da se može dizati), svijeća se upali i takav *lampaš* dijete (dječak) nosi na groblje; tamo ga ne ostavlja nego vraća kući.

Donedavno se blagdan smatrao i pastirskim blagdanom, kad je bilo stočnog blaga, jer je to bio zadnji dan kad se moglo na ispašu, on je „zaključio" pastirsku godinu.

Puce iz Zasadbrega okupljene na sprovodu, 1936.

[206] Nažalost, nad grobovima je danas molitve sve manje, sve se više obilazak doživljava kao susret s rodbinom kraj groba, pa se tad pripovijeda o svemu i svačemu te se čak – kao u dokolici – jedu *koščice!*

Martinje

Sv. Martin obilježuje se 11. studenog i prva pomisao na taj dan u današnjem našem shvaćanju odnosi se na „krštenje mošta". Zapravo, ovdje se možda na najzorniji način ne ogleda susret svetog i svjetovnog nego pretapanje, **preuzimanje**, prekodiranje jednog u drugo.

Sveti Martin, naime, nema nikakve veze s vinom! Svetac se rodio 316. (ili 317. prema drugim izvorima) u Sabariji (danas Szombathely), kao sin rimskog tribuna. Polazio je katehetske škole, no otac ga prisili da se posveti vojničkom pozivu. Jašući jednom kao časnik pokraj francuskog grada Amiensa, ugledao je pred gradskim vratima promrzlog prosjaka pa mu je darovao dio svoga vojničkog plašta. Te mu se noći ukazao Isus, zaogrnut darovanim komadom tkanine. Martin je shvatio poruku: ostavlja vojnički poziv, vraća se u Panoniju, posvećuje se apostolatu i privodi mnoge kršćanstvu, čak i svoju majku. Iznova je u Francuskoj, posvećen je u Toursu 371. godine za biskupa; umire 397. a pokopan je 11. studenog. Crkva taj dan slavi kao spomendan, dan sv. Martina.

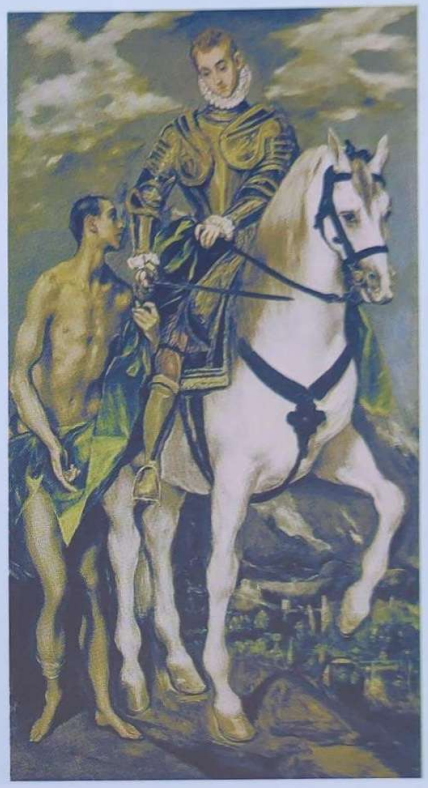

Uz njegovo ime povezuju se i guske (odatle i „martinska guska" na jelovniku). Naime, prema legendi, sramežljivi i skromni Martin sakrio se kad su ga morali zarediti za biskupa, a otkrile su ga guske gakanjem!

Napokon, kakva je – danas najviše naglašavana – veza Martina i vina? Stvarno – nikakva, ponajmanje pak da je on, asket, bio ljubitelj vinske kapljice! Veza je jedino u kalendaru: 11. studeni shvaća se kao konac vinogradarskih poslova, mošt fermentira u vino, pa je i Martinje uzeto kao završna svečanost, baš poradi kulta svetosti oko sv. Martina. Da je to tako svjedoče činjenice da je mjesec studeni u kajkavaca (i) *martinščak*, u 14. stoljeću neke prve međimurske *fare* dobivaju svoga patrona upravo sv. Martina – Podturen, Sv. Martin na Muri, stara crkva u M. Središću, a i po cijeloj sjeverozapadnoj Hrvatskoj (D. Voća, Virje, Martijanec, Varaždinske Toplice).

U običajnoj pak svakodnevnici Martinje je ubrzo postalo prigoda za „krštenje mošta", dakle njegove „pretvorbe" u vino. Običaj se pretvorio u čitav ceremonijal, s „biškupom", „miništrantima", „kumovima"..., a najrašireniji je onaj koji ima podlogu u glasovitim regulama „Križevačkih štatuta", dakle riječ je o urbanom, građanskom importu u tradicijsku kulturu, i to isključivo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.[207]

[207] Obveza nam je – kad, eto, neprestance na ovim stranicama svjedočimo o susretu svetog (kršćanskog) i svjetovnog (pučkog) – upozoriti da je taj susret u mnogim, dosad predstavljenim međimurskim običajima zrači stanovitom „ozbiljnošću", uvažavanjem, su-životom. Ovdje, u martinskom „krštenju" nije, međutim riječ o činjenici

Vrtna zabava u Štefancu, kod "Kuhte", 1958.

Dan je, inače, prigoda za *pajdaške* susrete u *goricama*, uz pečenu gusku i veselo raspoloženje. A pučkom pak „meteorologu" - jer je riječ o važnom danu – prigoda za njegove mudroslovice, primjerice:

- Ako na Martinje den i noč je oblačno, nestalna zima, ako jasno, oštra zima bude.

- Ako okol Martinja dežđi pade pak nato se zmerzne, vsa pogineju i dojde dražina.

U narodu su popularne, jer je takav dan, vesele popijevke, primjerice:

Pršev je, pršev sveti Martin,
On bo ga krstiv, ja bom ga piv.
Hej, kumek moj dragi, zdaj se napi,
Dolgo nas nebo, daj se ga vži.

---

da „svetost lagano blijedi, a svjetovno sve više postaje strukturni element praznovanja" (Zorić, o.c., 18), nego je riječ o posve očitoj **karikaturizaciji** svetoga (čega nositelji najvjerojatnije nisu svjesni). Naime, **samo se dijete krsti,** onda, **obred krštenja može obavljati samo posvećena crkvena osoba, dakle svećenik, a čin pretvorbe (pod prilikama kruha i vina) prikazuje se SAMO na sv. euharistiji, dakle sv. misi!** Stoga, biškupska kapa s ucrtanim križem na glavi kakvog martinskog veseljaka u klijeti, svećenička „odora", „litanije" koje parafraziraju crkveni liturgijski obrednik – to je ipak, formulirajmo jasno – **sprdnja**...

Prišev je, prišev sveti Božič,
V lagvu ga skoraj nega več nič.
Hej, kumek...

Prišev je, prišev sveti Vid,
Lagev je obrnuv k viški rit.
Hej, kumek moj dragi, kaj pa bó zdaj,
Vinca več nega, pesmi je kraj. (Sv. Vrban – Sv. Urban)

Pa kad se još obilježi sv. Katarina, 25. prosinca, čestitanjem svima Katicama, Katarinama, a obilježuje se i prirječjima, poput *Sveta Kata – sneg na vrata*, ili *Kata ne belcu dojaše*, narod zaključuje običajnu kalendarsku godinu (u prijašnjim zapisima to je već naglašeno *Martinjem*) i priprema se za novu koja započinje Došašćem.

Bračni par, Žiškovec, 1926.

ŽIVOTNI OBIČAJI
(NAVADE)

Uz razgovor o životnim običajima uvijek mi navire *kajiku* Paje Kanižaja, *Kaj: Kaj mi je vse kaj?/ Soze i smeh i soze./ Početek i kraj!* Dakako, drugi stih značejski je ovdje u određenoj funkciji, ali bismo ga mogli primijeniti i na životne običaje te reći: *Kaj nam je vse rođenje, život i smrt? Soze i smeh i soze*... Najprije suze radosnice nad novim životom, tad smijeh kad se našlo svoga *pareka*, a onda opet suze kad taj život odlazi u vječnost. Život je, dakle, omeđen suzama a između njih je smijeh...

Rođenje

U tradicijskoj, kršćanskoj kulturi rođenje djeteta bio je osobit događaj koji se običajno malo mijenjao do najnovijega vremena, okvirno, oko pedesetih godina prošloga stoljeća. Mlinarić nam je u svome rukopisu s prve polovice 19. stoljeća ostavio ove podatke:

„Porod i Kersztitki. Ova obdersavaju sze kak vszigdi drugdi. Narodyeno dete Otecz z-ischeju-sze Kum i Kuma, koj dete na kerzt odneszeju. Imena Kerztna najguztehessa jessu Jandrek, Josek, Ivek, Tonchek, Stefek. Ona povszud jeszu pak ztanovita imena koja szamo v jedni fari noszijusze, kakti v Gorichani Lenard, v Draskovczi Rok, S. Gyurg. Juraj etc. Senszke glave najrajshi Maricza, zatem Katicza, Barisza, Janisza, Jalszica, Regina, Verona. Suzanna je retko gde najti. Pri izkanyu kumov natosze gledi koji zvekshinum to vina, peneze, kume pako hrane, juhe, kolache dajeju, detetu kapiszu y tak dalye. Po zpunuyeni 40 dnevih ali 4 tjednih poleg navade mati ide na opelyavanje.“

Mlinarićevi podatci dragocjeni su za razumijevanje i rekonstrukciju najvažnijih detalja uz rođenje djeteta u Međimurju: on naglašava ustaljenost običajnih radnji (a *vszigdi drugdi* ne odnosi se samo na Međimurje; navodi tradicijska krsna imena, vezana uz patrona župe, ne zaboravlja spomenuti kriterij pri izboru kuma (kume) što je u negdašnjoj selskoj obi-

Mama s dvojčekima, Šenkovec, 1940.

telji, suočenoj s neprestanim egzistencijalnim nedaćama, bilo posve razumljivo (jasno, ne i opravdano); spominje i dužnost kume u dvorbi rodilje i, napokon, njezino *fpelavanje* u crkvu.

Svi su se ti detalji u osnovnim konturama održali spomenusmo, do prije pedesetak godina.

Prije poroda

Vrijeme prije poroda obilježuje troje: odnos prema trudnici, razna vjerovanja te neposredne priprave za porod.

Trudnica u tradicionalnoj obitelji – običniji naziv bijaše *noseča* (žena), dakle, ona koja „nosi" – nije bila povlaštena, kako se to danas prakticira (pretporodiljni dopust, bolovanje i slično): ona je radila sve ili gotovo sve poslove u seljačkom gospodarstvu te se znalo dogoditi da bi rodila u polju, a tad bi pupkovinu rezali srpom! Ponegdje se, prema obiteljskim prilikama ipak koliko-toliko pazilo na trudnicu, ponajviše u vezi priskrbljivanja kakva jela, voća: *Tre je bilo ponuditi, ak je bilo kakvo sadje, ak je bila trudna žena, moral si dati* (Kotoriba).

Osobito je bilo teško trudnici koja bi začela u nezakonskoj vezi, ona je nosila fačuka, to je u tradicionalnoj obitelji bila „sramota", što je posljedica strukture obiteljskih i bračnih odnosa u takvoj zajednici.

Kao svaki godišnji običaj, tako su i uz životne običaje vezana razna vjerovanja glede trudnice. U cijelom Međimurju (ali i izvan njega[208]) poznato je vjerovanje da se budućoj majci ne smije zamjeriti jer će se zamjerenom na očnom kapku pojaviti *ječmenec*. Isto je tako općeprošireno vjerovanje da se trudnica ne smije uplašiti, jer ako li se tada uhvati za koje mjesto na tijelu, na tom će djetetu nastati madež, *zlamenka*.

No, u narodu su cirkulirala još neka vjerovanja, a pokazuju nam to dva vrijedna rada, nažalost u rukopisu, i to o kulturi pomurskih Hrvata koju tradicijsku baštinu, naglasismo, pridružujemo međimurskoj, dakle matičnoj kulturi, ne samo poradi nacionalne, dakle i kulturološke istosti, nego i poradi činjenice – a to je slučaj i s njihovim *horvatskim* govorom – da se u toj kulturi, kulturološki razmjerno izoliranoj u drugoj kulturi, očuvalo niz arhaičnih detalja i iz narodne baštine. Riječ je o već spomenutom

[208] Vidi, primjerice, rad Zorice Rajković, *Narodni običaji okolice Donje Stubice*, u zborniku *Folklor Gupčeva zavičaja*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1973., 153-215.

radu Monike Režek te o stručnom radu Erike Nemet, „Narodni običaji".[209] U njima autorice navode, nakon terenskih uvida, ova vjerovanja:

- trudnica ne smije gledati *ognja* jer će dijete imati crveno lice ili slab vid;
- ako li trudnica ugleda *zajca,* dijete će imati zečje usne ili će uvijek spavati;
- trudnica ne smije gledati ljude s tjelesnom manom ili pak im se podsmjehivati jer će se dijete roditi s tom manom;
- ne smije ići na pokop ili gledati mrtvaca jer će joj dijete umrijeti, dobiti žuticu ili pak biti uvijek žalosno;
- naprotiv, buduća majka mora gledati svatove jer će tada dijete biti veselo;
- ne smije se zagledati u kakvu životinju jer će dijete poprimiti osobine te životinje;
- ako roditelji žele imati *puckicu* tada žena mora spavati s rupcem, ako li *dečeca* budući otac mora spavati s kapom ili šeširom;
- trudnica mora nastojati da ne izlazi iz kuće noću, a osobito ne oko pola noći, jer bi tad *coprnice* mogle naškoditi djetetu.

Među neposrednim pripravama za porod podrazumijeva se rubenina – *bela robačica* i *kapica, vanjkušek,* zatim *koritce/ krnička* za kupanje novorođenčeta i, do pojave dječjih krevetića, zipka koja je čekala novi porod na *najžima*-tavanu.[210] Doduše, znalo je biti i neveselih scena kad bi se rodili *dvojčeki* (jer se prije nije, kao danas, znalo što nosi buduća majka), pa su na svijet došla dvoja usta, što je u siromašnoj selskoj obitelji predstavljalo dvostruku obvezu.[211]

Posebna se pak priprava odnosila na izbor *krsnoga kuma* ili *krsne kume.* Mlinarićeva opaska da se pri izboru gledalo na imovno stanje ipak u novije doba nije bila prevladavajuća, u izboru se gledalo s obzirom na *pajdašiju* (stečenu počesto u zajedništvu na *štreki* ili *vu taboru*), na rodbinske odnose ili pak na obvezu, to jest na „vraćanje usluge" kumstva, to su tada bili *križovati kumi.* Kumstvo se nije smjelo odbiti jer bi to bila uvrjeda molitelju.[212]

[209] Pun naziv rada je „Narodni običaji: svadba, običaji u vezi s odgojem djeteta do 10 godina, sujevjerje, liječenje, krštenja i nadimci" (1988.), a odnosi se na opis tih običaja u selu Murski Krstur-Murski Križevci (Murakeresztúr). Pripomena u vezi naziva mjesta: u selima pomurskih Hrvata dvojezični su nazivi, što je mađarski manjinskim aktima – razumije se – regulirano, ali te su „prevedenice" polovična jezična rješenja. Naime, dva naselja imaju atribut Tot- (Tótszentmarton, Tótszerdahely) što je oznaka (doduše, počesto shvaćena pejorativno!) za „hrvatski". Zato bi trebalo – kao i u slučaju gradišćanskohrvatskoga Horvátzsidany – Hrvatski Židan – glasiti *Hrvatski Sveti Martin* (a ne: *Sumarton*) i *Hrvatsko Središće* (a ne: *Serdahelj*). Tako je i s Murakeresztúrom: doslovna prevedenica bila bi *Murski Gospon na Križu*; u mjesnom govoru cirkulira naziv Kerestur (što je samo kraći, kolokvijalni mađarski naziv), u javnoj komunikaciji *Murski Krstur*, što pak nije ništa drugo do li jugonasljeđe, kada se izvan tadašnje države komuniciralo srpsko-hrvatskim jezikom te je i „kereszt" preveden kao „krst" a ne „križ"! To jest, ako među Hrvatima u mađarskoj Podravini postoji *Dravakeresztúr* koji Hrvati zovu *Dravski Križevci*, zašto se analogijom *Murakeresztúr* ne bi zvao *Murski Križevci*? (Više o tome vidi u radu Ivana Mokutera, *Nazivi seoskih naselja*, „Naši radovi", 1, Budimpešta, 1986.)

[210] Budući da je bila „velika smrtnost novorođenčadi i rodilja, nije čudno što su se mnoge žene za porod spremale kao za smrt: ispovjedile se i pričestile, pripremile odjeću za ukop i svijeću" (Z. Vitez, *Narodni običaji*, u: *Hrvatska tradicijska kultura*..., o.c., 311.).

[211] E. Nemet navodi da je bilo slučajeva gdje su roditelji plakali jer su eto, nakon petero djece na svijet došli *dvojčeki*!

[212] U ovom današnjem „diktatu materijalizma" prihvaćanje kumstva još je i osnaženo! Naime, ako li je obitelj siromašna, i za dužnost krsne i ferminske kume čak se i posuđuje novac samo da se prikrije vlastito siromaštvo, da se pokaže „da i mi moremo"!

„Ponekad i dvoje, pa i troje djece u obitelji imaju iste kumove. Kumove se izuzetno poštuje. Oslovljava ih se sa „vi" i onda ako su ranije bili kućni prijatelji."[213]

„U Donjem je Vidovcu običaj da sva djeca istih roditelja imaju iste krsne kumove, a kumstvo je uvijek obostrano; kumstvo se poštuje kroz čitav život i ono ne prestaje krštenjem; ako li kumče kasnije umre, krsni kum dužan je na sprovodu nositi kotlić s blagoslovljenom vodom; u svatovima je krsni kum obavezno *starešina* (*gospon voda kapitan*) a mladenkin *primeš* (*gospon primeš kapitan*).[214]

Porod

U donedavnoj prošlosti žene bi, što je danas teško zamislivo, rađale stojeći, čučeći ili klečeći, pridržavajući se za *skladnicu*, stranicu postelje, sjedeći između dva stolca ili pak ležeći. „Između trudova su hodale, pomagale trudovima puhanjem u nešto (boca, zavoj), pile vruće napitke i stavljale vruće obloge. Za vrijeme rađanja, i kasnije, većinom su bile izdvojene od ukućana, u posebnoj prostoriji ili pak zajedničkoj zaklonjene razastrtom tkaninom koja je ponajprije štitila od iracionalnih opasnosti".[215] Ukućani bi tek znali rađanje popratiti uzrečicom: *„Dej Bog kaj bo živo i zdravo, krujeka si bo služilo!"*[216]

Pri porodu pomaže *babica*, porodu vična, priučena žena, kakvih bijaše u svakom mjestu, a tek u novije vrijeme tu dužnost obavljaju stručno osposobljene primalje. Zagrijala se voda, pripremile čiste plahte i krpe.[217] Nakon poroda žena se položila na postelju ili pak čak na slamu na podu (da se ne zakrvavi posteljina). Pupkovina se, nakon što se podvezala što bliže djetetovom trbuščiću, odrezala škarama a posteljica se zakapala u zemlju, obično tamo gdje nitko ne zalazi (pod živicu ili na *meji*). Babici se usluga rjeđe plaćala novcem nego joj se *hodalo kopat, tjeden dni* (Kotoriba).[218]

---

[213] F. Gönczi, o.c., 85.

[214] I. Zvonar, o.c., 225.

[215] Z. Vitez, oc., 311. Opis se odnosi na ukupnu hrvatsku tradicijsku kulturu, dakle, kao svojevrstan model koji, međutim, isto tako vrijedi i za međimurski tradicijski porod – muke su porođajne svugdje iste te ovdje ne će biti razlika u običajnim detaljima.

[216] I. Zvonar, o.c., 224.

[217] U M. Križevcima E. Nemet bilježi da kad žena teško rađa pozovu nekog starijeg da „iz 'pištole' ispali preko rodilje kako bi porod bio lakši" (!) (Nemet, o.c., 24).

[218] Neposredno nakon poroda Z. Vitez navodi da je babica u Loboru (Hrv. zagorje) znala reći: *Dober čovek bo, sega imel bo, daj mu Bog grehe oproščejne, dušne zveličejne* (Vitez, o.c, 313).

Nakon poroda

Tri su običajna detalja nakon poroda važna: krštenje - *nositi na krst, dojti glet babu* i *fpelavanje.*

Obred krštenja nastojao se obaviti što prije, uobičajeno prvi dan nakon poroda. Osobito se požurivalo ako li je dijete bilo bolesno pa se tad u obitelji strahovalo da novorođenče može umrijeti a tad, vjerovali su kao dobri kršćani, ne će doći u nebo (negdje bijaše vjerovanje da će se dijete čak pretvoriti u nadnaravno biće!). Ako li je bilo zdravo, nosilo se treći ili četvrti dan.

U kuću bi na dan krštenja došla svečano odjevena *krsna kuma.* Svečana odjeća znak je da je obred krštenja sveti sakrament, tako ga je narod i shvaćao. *Krsna kuma* bi na glavu stavila *prelevanca*, obukla *tibeta, robaču* i *fertofa.* Drugdje (Kotoriba) je oblačila pliseranu *faldanku, ropca parljevanca i ropca batača*, ako je bilo zimsko vrijeme. Sa sobom je donijela *vanjkušeka* (drugdje ga pripravlja obitelj), ukućani je dočekaju, počaste i pomognu spremiti dijete. Prije odlaska moli u ime djeteta oprost od roditelja. Kuma ponosno nosi dijete u crkvu, otkriva *ropčeka* s njegova lica – koje se pokrivalo ako li je bilo hladnije – i pokazuje radoznalim prolaznicima. Ovi se dive ali pritom simbolično pljuju uz uzrečicu: *Tfe, tfe ga bodi! Dej mu Bog zdravljiče i srečo!*, čime vjeruju da od njega tjeraju bolesti i zle sile. U pratnji kume je i njezin suprug, *krsni kum.*

Kada se vrati, kuma govori: *Židova sem odnesla, a donesla krščenika* (Sv. Marija).

U M. Križevcima odvija se ovakav dijalog: Kuma: - *Kaj očete, židova ili krščenika?* Ukućani odgovaraju: - *Krščenika.*

Drugdje pak pitaju kumu: - *Kuma, koje ste nam ljepo ime doneslji z cirkve?* Ona odgovara: - *Po šakramentu svetoga krsta ja sem vam donesla ime Barica* (ili *Štefek* i sl.).[219]

Ime djetetu dobivalo se po crkvenom svecu koji je taj dan ili približno taj dan u katoličkom kalendaru. Danas svećenik prepušta ime roditeljima. No, pritom pojedini roditelji podliježu raznim pomodnostima, serviranih s TV ili filmskih ekrana, nadijevajući djetetu ime iz svijeta današnje masovne „kulturne" potrošnje. Nives, Ines, Žaklina, Denis, Alen,

Krsna kuma s puckom i njenom majkom, Žiškovec, 1917.

[219] I. Zvonar, o.c., 225.

Obitelj okupljena na krstitkama, Markovčina (Zasadbreg), 1935.

Sony, pa Onur i Ezel u velikoj su mjeri istisnuli tradicijska imena. Jasno, time se zatire autentičnost bića jednoga kraja, etnikuma.[220]

Osim krštenja, nakon poroda se *baba* ili *babelnica* (D. Vidovec, Sv. Marija) *dvori*, to jest iskazuje joj se određena pažnja tako da se časti; to je društveni običajni čin priznanja, čestitanja rodilji, ali ima i praktičnu svrhu da ona što prije ojača.

Najprije je kuma, nakon što bi donijela dijete i bila počašćena, požurila kući da bi donijela rodilji *korpu*, to jest svečano prekrivenu košaru s jelom na glavi. Kad bi odložila *korpu,* morala je razvezati naglavak koji je stavila na glavu da je *korpa* ne žulja; ako bi zaboravila, ukućani je podsjete jer se vjerovalo da u protivnom dijete ne bi znalo govoriti. Isto tako u kući se morala čuvati krpa, pelena u kojoj se dijete nosilo na krst jer inače ne će biti sretno; nitko se nije smio brisati ručnikom koji se koristio za prvog djetetova kupanja. I danas još postoji vjerovanje da se pelenice ne smiju sušiti u mraku, niti pak se smije naglo doći u kuću iz tame jer bi dijete moglo dobiti *mrake*, tj. oboljelo bi. Kada pak dijete doista oboli, uobičajen je i raširen običaj zagovaranja – kuma se zavjetuje da će se moliti i obilaziti svetišta samo da dijete ozdravi.

Svaki dan nalagao je da kuma donosi određena jela. Prvi dan je to kokošja juha, kokošje meso i lagani kolačići (*perice*); *korpu* pridržava jednom rukom a u drugoj ruci nosi, omotanu rupčićem na rukohvatu, litru

[220] Toj pomodnosti pokušava se, makar i rijetko, doskočiti na razne načine. U čakovečkom Ginekološkom odjelu pok. primarijus dr. Dragutin Roža, kad bi za vizite obilazio rodilje, pitao bi ih kakvo ime su nakanile dati svome djetetu. Kad bi čuo jedno od ovakvih spomenutih imena, znao je u šali reći: - Nemojte to, to vam je židovsko ime, htijući time djelovati na njihov vjerski osjećaj. No, danas kad se i vjera u većine vjernika doživljava formalno, i efekti ovakvog pristupa su zanemarivi.

Krsna kuma, (L. Krnjak, Moja baština, 2009.)

vina. Drugi dan donosi opet juhu, meso i krafne, a treći i kolače. Tako dvori kuma pet dana; u Sv. Mariji spomenutu svečanu *korpu* nosi upravo taj, peti dan, jer tada – kad se *babelnica* posve oporavila – donosi i najviše jela.[221]

Nakon kume, jasno, i usporedo s njom, *dvorbu* preuzima rodiljina rodbina: svaka žena donosi slična jela koja i kuma. Kad bi rodbina dolazila *glet babu/ babelnicu,* običaj je da pod djetetov *vanjkušek* stavlja novac (prema mogućnostima) i *jejce*, koje simbolizira (novi) život.

Tjedan dana nakon poroda, ponegdje i kasnije,[222] organiziraju se u kući krstitke na koje se pozivaju kumovi i najbliža rodbina.[223]

A u nekim mjestima (D. Vidovec i drugdje) kuma prve nedjelje nakon poroda donosi *pogače*, kolače od čistoga tijesta s orasima ili pekmezom, pečene u posebnim glinenim posudama - *pogačnim ranjglicama,* koje su dolje uže a gore šire; ako li imaju u sredini udubine od kalupa u D. Dubravi ih zovu *bidre.* Budući da s *pogačom* kum i kuma donose i nekoliko litara vina, običaj zapravo predstavlja slavlje - *krstitke.*[224]

Mjesec dana, drugdje i četrdeset dana nakon poroda *baba/ babelnica* odlazi u crkvu na *fpelavanje*. „Dolazi u sakristiju i donosi svećeniku dar. Obično je to novac. Svećenik obuče bijelu haljinu i stavi oko vrata štolu. Rodilja se uhvati za jedan kraj štole, a u drugoj ruci ima svijeću i zajedno sa svećenikom iz sakristije odlazi u crkvu. Dolaze do glavnog oltara. Rodilja klekne i dobije od svećenika blagoslov. Ostane klečati još nekoliko minuta, tada, ako to nije učinila u sakristiji, stavlja na oltar dar i odlazi na svoje prijašnje mjesto među vjernike u crkvi."[225]

Na Županijskoj smotri narodnih nošnji 2010. u Žiškovcu prikazala se *oprava* koju je nosila krsna kuma ali i običaji uz krst. Navodimo opis kao stanovit sažetak prije opisanim običajima (tekst kazivačice pripremile Katarina Bajuk i Mirjana Korunić):

Meni su mamica moje mame pripovedali da se jezero devetsto trideseti petoga leta na jesen, v našoj familiji, v toploj hižici zemlom nametonoj i slamom pokritoj, četrto dejte – lejpa puckica, narodila. Si su joj se raduvali, ime Katarina joj zebrali, krsnoga kuma i kumu joj sprosili.

Dejtece je čim predi, a sikak v prvom tjednu života, v našu župnu cirkvu Svetoga Jurja na Bregu trelo odnesti kaj joj velečasni gospodin znak križa daju, z svetom krsnom vodom spereju i z reči – Katarina, ja te

[221] I. Varga, o.c., 34.

[222] Danas to „kasnije" najčešće određuje slobodan termin u ugostiteljskim objektima! Naime, kao i svadba i krizma, i slavlje krštenja organizira se izvan kuće, čime se – a toga nismo svjesni – gubi obiteljska, kućna intima te se sve svodi na (neumjereno) „iće i piće", zaboravlja se običajna dimenzija čina, to jest i pravi njegov smisao.

[223] F. Gönczi bilježi da se u „donjem Međimurju organizira takozvana 'pasita', krstiteljska gozba. Priređuju je roditelji novorođenčeta kada se majka oporavi. Tada se u kuću, tri nedjelje zaredom, pozivaju na gozbu krsni kumovi sve djece". Običaj se vjerojatno održavao no naziv je među današnjim terenskim informatorima posve nepoznat.

[224] I. Zvonar, o.c., 225.

[225] I. Varga, o.c., 34.

krstim vu ime Oca i Sina i Duha svetoga – prvi joj Isusov šakrament Krsta i blagoslov podeliju. A s tem i Božu Milost z šterom su maloj krščenici vrata k Ocu, Sinu i Duhu Svetomu, Cirkvi i semu Dobromu otprli. Kuma je od gospodina za dejte i svetlo Kristovo prijela – bejlu krsnu svejčicu šteru je sobom donesla je vužgala – kaj bu Katici črez život svejtilo i pot joj kazalo.

Predi nek je dejte na krst nesla, kuma se je spovedala i pričestila i čista od grejhov, dejte i mater štera ga je na svejt donesla, glet išla. Da je dejte na krst nesla, maloga je dareka – kipec Majke Bože, molitvenika, bejlu načipkanu kapicu ili lančića s križekom – za svoje kumče donesla, a kokoš, rezance, kolače i vino za kumu kaj bu saki den malo po malo jela i za dejtece dosta mlejka mejla.

"Krstitke", KUD Podturen, Smotra običaja u Kotoribi, 2005.

*Mlada **kuma** za kršteje se je, kak je i red, po svetešji sprajla. Lasi si je lejpo v velne složila, bejle štomfe s štrpantlinaj i zbiksane niske črne šolce na žneraje si obula i svetešju opravu blejkla: tri bejle spodjice – šlinganice, temnu boršunsku guzanico z našitaj črlenaj ružicaj, baršunsku bajku, fortufa od črne svile z cvetekaj kaj se srebrno prelevleju, s tenkom črnom čipkom opšitoga i, kak su jesenska jutra več friška, belkastoga vunenoga bundeka je na se dejla. Na glavu si svetloga prelevanca zvezala v šteroga je, kaj bi joj lepše stou, kitu od žinje konjskoga repa spletenu, fteknula.*

*I **puckicu** su za krst lejpo v bejlo – znak čistoče i čuvaja čiste duše – oprajli. Toplo su ju v cape od mehkoga bejloga platna zamotali, s povojom ju povili, na glavu joj bejlu kapicu zvezali, v topli ju bejli vanjkušek s bejlom čipkom deli i z nafaldanim bejlim pokrivom ju pokrili.*

*Kumi je dejte do cirkve **babica** pomagala nositi, štera ga je pomogla i poroditi. Joj je rada zima bila pa si je malo topleše hrđove štomfe i visoke črne šolce isto na žneraje bula, tri spodjice-šlinganice, guzanicu od štofa z točkicaj, hrđavoga dudeka i svilnoga črnoga fortofa s črnom čipkom si blejkla, na glavu si hrđavoga prelevanca zvezala.*

*Na den kršteja i **mamica** su se malo bolše oprajli – štomfe od vune s štrmpantlinaj i hižne črne šolce su si buli, tri obične bejle spodjice, bejloga zdulca, sivu bluzu s črnaj ružicaj, v pojasu nabrano bejlu robaču od domačega platna, pamučnoga črnoga fortofa i črnoga heklanca si blejkli, na glavu si črnoga vunenoga ropca zavezali.*

*Na krstitke su mamica fini **obed** priprajli. Najpredi su na stol, na šteromu je stiha bejla svejča gorela, kokošiju juhu z rezancaj deli, si skupa su Boga zmolili, japa su Božega blagoslova, dober tek i se dobro sem zaželeli i s kupicom vina životu vu veri, ufaju i ljubavi – maloj Katici i sem za stolom nazdravili. Onda su kokošije meso z hrenom, a drugo pečeno meso z širokaj rezancaj i šalatom ponudili. Na tej den radosti obed su z vročaj, dišečaj sirovaj pogačaj, v dobrom raspoloženju, završili.*

Prvopričestnica, Gornji Kraljevec, 1939.

U Međimurju i u pomurskih Hrvata niz je vjerovanja koja su, zapravo, sva motivirana željom da se djetetu, a i njegovoj majci, ne naškodi:

- rodilja nije dva tjedna po porodu smjela u goste dok nije bila u crkvi;
- žena koja je imala dijete začeto u izvanbračnoj zajednici nije smjela u crkvu (nije se *fpelavala*, op. S.H.) ali joj je dijete bilo pokršteno;

- od crvenog rupca izvukli su končić i stavili djetetu na ruku da ga ne bi tko urekao;
- protiv uroka branili su se tako da bi djetetu navukli kapicu naopako;
- za bolesno dijete znali su ići k *vračici*; ova bi bacila ugljen u vodu u kojoj se kuhala trava; ako bi ugljen plutao na vodi dijete će ozdraviti, u protivnom – umrijeti će;
- kad bi *mraki* napali dijete, pod jastučić bi stavljali bijeli luk;
- kad je dijete boljelo *črievo*, iz lule bi izvadili duhan i kuhali ga, ili pak bi stavljali bijeli luk u usta djetetu;
- ako li je dijete imalo proljev, bacali bi na krov kuće pelene i ostavljali dok sunce ne izađe; nakon toga bi skinuli i pelene oprali;
- kad dijete oboli, skuhaju čaj od sijena ili cvijeća;
- ako netko stane preko djeteta, mora natrag otkoračiti jer inače dijete ne će narasti;
- ako djetetu ispadne zub, mora se zub odnijeti u kut i reći: *Čuček, ja tej dam koščenoga, ti mej železnoga*;[226]
- dijete se ne smije previše pokazivati da ga se ne bi ureklo;
- nakon prvog sumraka ne smije se iznositi iz kuće, a ako li dođe tko u kuću, domaćica pred njega baca žar da novorođenčetu ne naškode zli dusi;
- ako se dijete noću plaši ili plače treba ga nositi svećeniku na blagoslov;
- kada se rodilja s kim rukuje, odmah nakon toga mora staviti ruku na prsa da ne bi izgubila mlijeko;
- ako li izgubi mlijeko, tad se, kad se krave navečer vraćaju kući s paše, mora svući do gola, stati iza stajskih vrata, staviti na prsa dvije suknene krpe i izgovoriti: - Moje kravice idu doma,/ moje mlijeko ide doma./ Sveta Ana, pomozi! To izgovara triput i svaki put stavlja ruku na prsa kao da grabi mlijeko.

Prvopričestnica, Zasadbreg, 1961.

Kao i kod godišnjih običaja, događa se, dakle, isti susret i prožimanje pretkršćanskih i kršćanskih oblika običajnoga ponašanja. Oni će, oso-

[226] M. Režek, o.c., 11-12.

Skupina prvopričestnika, Sveti Rok /Novo Selo Rok, 1924.

bito ovi prvi, u današnjeg čovjeka izazvati podsmijeh (nerijetko popraćen uzrečicom: „Kak su bili zaostali!“), ali je nedvojbeno da se i u uvjetima krajnjega siromaštva, kad se ne bi očekivala tolika skrb oko djeteta (znalo se govoriti, ako bi umrlo: *Jedno v jamu, drugu v mamu*!), ona ipak iskazivala eto, i na ove načine, zato što je svim tim činima bila pokretačka silnica samo jedna – ljubav, osobito majčinska! Je li ona, ljubav, tako snažna i danas, upitajmo se. Jer, majke u toj tradicijskoj kulturi ipak nisu ostavljale djecu po kontejnerima, kojekakvim kutijama za smeće ili pak se „očistile“ po ginekološkim odjelima…

Suvremeni običaji oko poroda

Kao i u drugih oblika tradicijske kulture, i običaji vezani uz rođenje djeteta doživjeli su mnoge promjene, promjene koje gotove posve izjednačuju ruralnu zajednicu s urbanom. Ponajprije, sve je češća pojava začeća u izvanbračnim vezama (što pak je tada jedini poticaj za sklapanje braka!) i ta se činjenica niti u ruralnoj obiteljskoj zajednici ne doživljuje kao obiteljska drama.[227] Nerijetko buduća majka uzima poduže bolovanje zbog sigurnijeg poroda, a nakon poroda slijedi zakonski reguliran šestomjesečni porodiljski dopust koji se može produljiti na čitavu godinu. Liberaliziran je odnos spram krštenja: u tradicijskoj obitelji krstilo se dan-dva nakon poroda, u suvremenim obiteljima zna proteći i nekoliko mjeseci ili pak se neka djeca uopće ne krste (dio njih sakrament krštenja prima u odrasloj dobi). Na krstu, spomenusmo, vrlo često dobivaju pomodna, „trendovska" imena što je uistinu općekulturološki problem. Isto je tako gotovo posve promijenjeno kumstvo u suvremenim običajima. U tradicijskim odnosima kumstvo je vrlo često bilo *križovato*, dakle obitelji su (žene u tim obiteljima) međusobno kumovale; danas se izbor krstne kume u pravilu zasniva na prijateljstvu i poznanstvu. U obredu izostaje svečani kumin dolazak, osobito pak svečana tradicijska *oprava* i nošenje u crkvu; u crkvu se doveze autom i to, u pravilu krstni kumovi i roditelji novorođenčeta. A krstitke u današnjem konzumerizmu prerastaju, jasno, u prave male *svate*, s obzirom na unaprijed zakupljen ugostiteljski objekt, broj uzvanika i bogati stol.

Djeca, Zasadbreg, 1930.

* * *

Jedan od sedam sakramenata u kršćanskom djetetovu životu je i **prva sveta pričest**, dakle, svečanost prvog primanja sakramenta euharistije, koji u tradicijskoj kulturi ima i sveto i svjetovno obilježje. Dijete je prima zahvaljujući ponajprije starijima, roditeljima, to jest njihovu obiteljskom odgoju. Sakramentu prethodi vjeronaučna poduka u crkvi. Prva se pričest prakticira za djecu iste dobi – uobičajeno je to vezano za drugi ili treći školski razred – te na određen blagdan, na *Belu nedelju*, no u suvremenoj crkvenoj praksi sakrament se organizira i u drugim prigodama. U obredu se, spomenusmo, isprepliću obje sastavnice tradicijske običajne kulture: djeca u procesiji dolaze u crkvu, odjevena u posebnu

[227] O tome čuh „istinitu šalu": - *Dok se domaj sezna da je puca noseča, si se poprek posvàdiju što je kriv za to. A dok déte dojde na svet, unda pak se nazaj si svàdiju što bo ga prvi čuval!*

odjeću – bijelu haljinicu (podjednako dječaci i djevojčice, koje uz nju na glavi nose vjenčić od cvijeća), nose pričestne svijeće, a nakon sakramenta na svečanoj sv. misi slijedi obvezno fotografiranje prvopričestnika sa župnikom i/ili osobom – vjeroučiteljem ili časnom sestrom koja ih je pripremala za prvu pričest). Nakon pričesti dobivaju spomen-sličice. Fotografiranje, najprije skupno a onda pojedinačno, prepušteno je profesionalnim fotografima koji za tu prigodu imaju već otisnute „šprance", formata A4, na koju nalijepe određenu fotografiju. I ovaj sakramentalni čin u suvremenosti ima sve više naglašen svjetovni karakter, ponajviše upravo naglašavanjem izvanjskih obilježja, naglašenim i obilnim slavljem u obitelji te kupljenim darovima prvopričestnicima.

Isto tako u dječačkoj dobi trebamo spomenuti još jedan sakrament: **sv. potvrdu/ krizmu/ *fermu*.**[228] „Potvrda obnavlja milost krsta i posreduje darove Duha Svetoga. Ostavlja neizbrisiv biljeg te se može primiti samo jedanput. Sakrament se sastoji od mazanja uljem, polaganja ruku i laganog udarca po obrazu, što simbolizira žrtvu koju je potvrđenik kadar podnijeti za Krista."[229]

Kao i za pričest, priprava za krizmu pretpostavlja župnu katehezu za koju danas mladi krizmanici nastoje pronaći niz opravdanja za nedolazak. Ta priprava biva u njih – i u nekih roditelja – shvaćena doista kao nužna formalnost.[230] Posebna pak je priča kumstvo na krizmi. Ono ima svoje i sveto i svjetovno obilježje. Kum(a) je ne samo svjedok nego bi svojim životom trebala biti i primjer svome kumčetu; zato, prema propisima Crkve, kum ne može biti nekrštena osoba, niti ona koja živi u novoj bračnoj vezi, nakon rastave braka, a koji je Crkva sakramentom sjedinila. Pritom u suvremenom kumstvu ima nerazumijevanja za ovaj crkveni propis pa čak i pritisaka na župnika da ga zanemari. Svjetovno pak se obilježje ogleda ponajviše u izboru kuma(e), pri čemu najčešće nije mjerilo nečija čestitost nego imovno stanje, to jest i mogućnost kum(a) da bude obilan darivatelj.[231] Dakle, u ovo naše vrijeme kum nastoji biti što darežljiviji, *kumići* čak i naručuju što žele da im kum(a) kupe za *fermu*.[232] A nakon *ferme* se, kao i kod prijašnjih sakramenata priređuju prave gozbe za koje se, gotovo kao za svatove, rezerviraju mjesta u ugostiteljskim objektima.

---

[228] N. Bašnec razlikuje pojmove: potvrda je potvrđivanje vjere krštenjem, firma (*ferma*) je sakrament kojim se mladom kršćaninu podjeljuje snaga Duha Svetoga a krizma se odnosi na pomazanje uljem („chrizam"), ona je sakramentu „začin i tako krizmanika poziva da bude 'sol zemlje i svjetlost svijeta'„ (Nikola Bašnec: *Krizma*, Naklada sv. Antuna, Zagreb, 2006., 195.)

[229] *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, Zagreb, 2002., 739.

[230] Primjera ima, nažalost, više, a ovaj je indikativan: roditelj je pitao župnika kad će završiti sv. misa, zajednička za roditelje i krizmanike, kako bi nakon nje mogao dočekati svoje dijete a u međuvremenu *si mora nekaj zbaviti*!

[231] U tom smislu zna biti i gotovo mučnih situacija: kuma skromnijeg imovnog stanja je, da ne bi zaostala za bogatijim *ferminskim kumama*, posudila novac za dar i odjeću (kostim) za se i za svoje kumče (jer je običaj da obje na *fermi* imaju istu odjeću).

[232] Autor ovih redaka doživio je *križovàto kumstvo* i pritom ostao bez ikakva dara! Naime, običaj je u tradicijskim odnosima bio – i čvrsto se poštivao – da se kumstvo „vraća", dakle ako li je otac kumovao nekom *kumiču* od rodbine, ta rodbina je taj čin (u tim vremenima to, zapravo, bijaše čast!) prvom zgodom vratila. Tako je otac autorov kumovao mlađem bratu od rodbine uzvraćajući kumstvo, no stariji brat kumovao je autoru ovih redaka te su se obje obitelji dogovorile da jedni drugima ne daruju ništa, *kaj se nabodo otràšali*...

Svadba

Nedvojbeno, svadba je – osobito u tradicijskoj kulturi – najvažniji životni čin. Ona je presudno utjecala na osobne sudbine, na budući život pojedinca u zajedničkom životu, ali i na sudbine obitelji kojoj bi mladoženja ili mladenka pripadali. Svadba (ženidba) zato nije bila samo puki običajni događaj u životnom ciklusu nego i duboko egzistencijalno određen. Ona, nije (bila) samo ozakonjena veza dvoje mladih nego i događaj koji je često presudno utjecao i na međuobiteljske odnose. Stoga je svadba bila običajno bogata i raznovrsna – razlike se mogu zapaziti i među susjednim mjestima – ali i primjetljivo „racionalna", „račundžijska", dakako, u pristupu onih čija riječ bijaše odlučujuća u nekoj obitelji. Vrlo je znakovito da svadbu negdje nazivaju i *hižni zakon*, „odlazak na crkveno vjenčanje odlaskom na *zakon*, a *pozakoniti se* znači vjenčati se".[233]

Isto tako nije neobično što će o međimurskoj svadbi biti dosad podosta priloga. Njih obilježuje, općenito rečeno, troje: kronološki etnografski pristup, razmjerno plošno bilježenje svadbenog ceremonijala, koji se u pravilu odnosi samo na uži lokalitet ili predstavljanje kojeg dijela svadbenog ceremonijala. Već je S. Mlinarić ostavio dragocjenih podataka u prvoj polovici 19. stoljeća, potom tek 1939. o svatima u Cirkovljanu piše Marija Ilona Blažeka; 1968. u „Kaju" Vinko Žganec objavljuje zapise svoje majke Marije o narodnim običajima u rodnom Vratišincu, među kojima će najviše pozornosti biti posvećeno svadbenim običajima, dosad za područje Međimurja najdetaljnije etnografski obrađenima;[234] sam Žganec 1921. objavljuje *Starešinstvo ili kapitanjstvo*, dakle jedan segment međimurske svadbe; slijedit će ga Dragutin Feletar s *Međimurskim svatovskim spričavanjima* 1970. (u *Kajkavskom kalendaru*); Marija Novak piše o svatovskim znamenjima 1979. za, okvirno, prvu polovicu 20. stoljeća,[235] Ivan Ivančan piše o plesnim svadbenim običajima 1987., godinu potom Zvonimir Bartolić objavljuje monografiju o Florijanu Andrašecu i u nju uvrštava njegov tekst o svadbenim običajima Međimurja; zaredalo je potom nekoliko monografija o pojedinim mjestima u kojima je jedan dio posvećen i *svatima* u pojedinim mjestima (Zvonar - D. Vidovec, J. Mihaljević - - M. Subotica, I. Varga - Sv. Marija) a ne smijemo zanemariti ni opise svadbenih običaja u pomurskih Hrvata (E. Nemet, M. Režek).

[233] Zorica Vitez: *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., 23.

Knjiga ugledne etnologinje dosad je najsustavniji prikaz i interpretacija svadbenih običaja u Hrvata.

[234] Žganec u uvodu napominje da se njegova majka udala zimi 1888./89. a budući da je uobičajena praksa da svaki zapisivač polazi, da bilježi osobna iskustva, pretpostavljamo da se opis vratišinečkih *svatov* Marije Žganec odnosi upravo na vrijeme pri koncu 19. stoljeća.

[235] Sličnom će se temom, tada znatno šire, autorica baviti u već navedenom djelu *Korijeni hrvatske mitologije*.

Običaj se raznoliko naziva: „ženidba“ je sklapanje braka, vjenčanje, udaja (pa je tad on oženjen, tad i priženjen ako li je postao zet a ona udana, ali i oženjena), „svadba“ je sam običaj kojim se slavi sklapanje braka, „veselje prigodom vjenčanja“ *(Hrv. enciklopedijski rječnik)*, ili „svečanost s gozbom prigodom vjenčanja“ *(Rječnik hrvatskoga jezika)*. Odatle u Međimurju i naziv *gostuvanje*, prema „gozbi“, „gostiti“ - blagovati, obilno jesti i piti (RHJ), ili „gošćenje“ - primati koga u goste, častiti jelom i pićem (HER). Slična ćemo tumačenja naći i u pojedinim kajkavskim rječnicima: Belostenec tumači *szvatba* – pir, lat. Nuptia, ali, što je vrlo znakovito, i *szvatbeni dari, szvatbeni pozovich, szvatbena hisa, szvatbena pogodba, szvatbena peszem, szvatbeno goschenye, po szvatbeno,* dakle neke najvažnije elemente svadbenoga čina o kojima ćemo podrobnije na stranicama što slijede; u Sušnik-Jambrešićevom latinsko-iliričkom rječniku

Snoboki-natepanje, Seljačka sloga Prelog, Smotra narodnih običaja u Kotoribi, 2007.

"Prepravljanje gostuvanjskih cimerov", KUD Podturen, Smotra običaja u Kotoribi, 2009.

čitamo: Nuptiae-*szvatba* te izvedenice: Nupta-*vdana szneha,* Nuptio-*szvatbu pripravlyam,* Nupturio-*selim sze seniti, ali zamus iti.*

Semantički, dakle, pojmovi naglašavaju svadbeni čin koji je, osim sakramentalnoga dijela, obilježen obilnim blagovanjem. To, zapravo, *gostuvanje* i jest: svečani obred, obilno začinjen veselom gozbom. Kanižaju je zato između „dviju suza", kao znaka dva plača koji omeđuju život svakoga od nas, upravo smijeh, to jest radost… A Gönczi pak ovako to komentira: „Kao i kod drugih naroda, kod svadbe pretežu vjerski obredi.[236] Tek u sitnijim, beznačajnim detaljima pojavljuju se običaji šaljive prirode, koji sve više uzimaju maha. Može se čak ustvrditi da ni u jednom zabavljanju nema toliko hirovitosti kao kod svadbe. Uzvišeno i ozbiljno izmjenjuju se sa smiješnim i brzopletim, svečano s prostačkim, žalosno s radosnim, nježno i ponizno s hvalisavim lakrdijašenjem. Cijela je svadba mozaična slika puna suprotnosti koje se izvrsno nadopunjuju i daju posebnu vrijednost samom događaju".[237]

Pristupiti, gledati u međimurskoj svadbi jedan, isti model bilo bi, pogrešno i, štoviše, nemoguće: svaki od spomenutih zapisa unosi u prikaz neki novi običajni element koji karakterizira mjesto ili dio Međimurja, što je u donedavnoj stvarnosti uistinu i bilo tako – *venčanjek* i *ropčenjek*

[236] Važna pripomena: ni u zapisima a niti u terenskim kazivanjima nije u Međimurju poznata praksa (kao u nekim hrvatskim krajevima) da se brak sklapao SAMO na temelju narodnog običaja, tradicijsko nije izdvojeno od obrednog crkvenog čina!

[237] F. Gönczi, o.c., 85-86.

upoznajemo u jednom lokalitetu, *koprone* u drugom, *tuše* i *plesanje reda* u trećem i tako slično. U toj različitosti, toj običajnoj raskoši, najmanje pogrješno biti će pristupimo li svadbi kao **strukturi**, kao običajnoj manifestaciji koja ima svoj određen tijek, svoju – rekli bismo – **unutarnju dramaturgiju**, i tada u njenom prikazu uključivati invarijantne običaje pojedinih mjesta, na temelju dosadašnjih zapisa i terenskih izvida.[238]

Globalna struktura mogla bi se raščlaniti na običajne radnje prije svadbe, na samu svadbu i na običaje poslije svadbe. No, ona je previše uopćena, tako možemo govoriti o svakoj svadbi na hrvatskim prostorima. Potrebno je, stoga, nastojati formulirati osnovne elemente tradicijske međimurske svadbe. To su:

a) **poznanstvo, *zagledi,***

b) ***snoboki*, zaruke, zapis, *ozavanje***

c) **pozivanje na svadbu, *pozoviči,***

d) **neposredne priprave za *svate*,**

e) **svatovska znamenja,**

f) **svatovske dužnosti i uloge,**

g) **tijek svadbe: dolazak mladenkinoj kući, odlazak na vjenčanje, povratak,**

h) ***večerja*, „plesanje zelja/reda", „Baba gljive brala"**

i) **odlazak mladenke,**

j) **skidanje svadbenog vijenca, oblačenje u *mladu snehu*,**

k) **završetak svadbe,**

l) ***prviči.***

Poznanstvo, *zagledi*

Suvremenom čovjeku biti će posvema nepojmljivo, kao uostalom i štošta drugo, kako je dolazilo do upoznavanja pa tad i *zagledanja* budućih mladenaca. Nerijetko bijaše slučaj da su se budući supružnici tek površno poznavali jer su bračni savez, *zakon*, dogovorili njihovi roditelji.[239] Ženid-

[238] Pored vlastitih zapisa, a oni se periodično počinju *kutiti* još od sedamdesetih godina prošloga stoljeća, u stvaranju što detaljnije slike svadbenoga čina u Međimurju sudjelovali su i studenti učiteljskoga studija pri Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (Odsjek Čakovec) seminarskim obvezama i terenskom nastavom u okviru kolegija Istraživanje baštine i Tradicijska zavičajna kultura.

[239] Život je u ovoj ravnici ispisivao prave **životne** drame koje se ne upoznaju samo u umjetničkoj fikciji, tipa *Svoga tela gospodar* Slavka Kolara, nego u nepodrednoj, teškoj i gruboj stvarnosti: mladoženja bi, primjerice, svoju buduću družicu, prema kazivanju informatora, prvi puta ugledao pred oltarom i vidio da je, kao Kolarova Roža, šepava; kad je htio reagirati, osjetio je na ramenu očevu čvrstu ruku i nije mu preostalo drugo nego da se pomiri sa sudbinom!

ba je, naime, bila u prvom redu ekonomski motivirana, kao prigoda da se uveća gospodarska moć obitelji koja je imala *pucu* ili *dečka za ženiti.*

Ipak, u većini slučajeva dolazilo je do upoznavanja u raznim prigodama. To su ponajprije bili zajednički poslovi – *ljuščenje/ trebljenje kuruze, čehanje/ čehranje perja, gorična bratva* – neki običaji, *sestrenje* posebice, mjesna *proščenja*, dakle svi oblici društvenoga okupljanja u tradicijskim uvjetima.

M. Žganec opširno opisuje upoznavanje budućih mladenaca ali isto tako svjedoči i o odnosu obitelji prema mogućoj vezi njihova djeteta:

„Predi kak se puca i dečku kaniju zeti, to uni nikomu ne povedaju, samu se oni somi med sobum spomenkuju i šepečeju stiha, de na varestuvanju. To je dečka srom povedati komu, a pucu išče bole. Oni se bojiju kaj ne bi drugi znali. Bi im se norca delali. (...) Negu, ako je dečku star dvajsti let, a puca osamnaest, onda si več roditelji pitaju sina, da li se kani ženiti, ali kaj misli? (...) Onda mati pita sina: „Pak koga misliš zeti?" Ako se materi vidi, veli mati: „Probaj pitati pucu, bi ona išla k nam!" (...) Ali pucu je bole sram, aku ji što veli: „Buš išla zamuš?" Ona veli: - Nedem, imam čas! Nesem stara, me kita ne tišči! Moraju predi iti one, ke su stareše, unda mi mlajše! (...) Onda se dečku s pucum spominaju ki su več predi poskrivce se dogovarjali, aku im roditelji dopustiju, da oni oču jen drugoga. Ali teško je ovo! Roditeli samo oču iz dobre familije snehu, ali zeta. Ako si je dečku iz druge fare zebrau pucu, i tam zvedaju, je li iz dobre familije. Ali ne samu dobre, negu i bogate. Roditeli bi šteli dobru, fajnu i bogatu, a to neje navek skupa. Ko je bogata i dobra, neje fajna, a ko je fajna i dobra neje bogata. To vam je velika moka roditelum za vreme ženidbe, da si sina kaniju ženiti.

Aku istu i pre puci je tak kak i pre dečku! Puce si stoprom zbiraju! Ne če grduga, ne če pijanca, ne če siromaka, ne če hmojega, ne če nevalonuga.[240]

M. Žganec opisuje, eto, ponešto drukčije odnose u obitelji u kojima se nije zanemarivala volja mladih ljudi, premda su roditelji priželjkivali „dobru priliku". Ali događalo se isto tako da su bračne veze nastupale i kao posljedak prijateljstva ili dogovora između očeva pa će se u takvim i sličnim slučajevima znalo u kući čuti ovakva bespogovorna roditeljska: *„To mora biti! Aku se nam vidi, onda se njoj mora videti! Kaj ona zna, kaj je dobru, kaj ne? Mi se napravimu kak bude dobru za ju, i za tebe i za nas".*[241]

[240] Marija Žganec: *Život i običaji međimurskog sela Vratišinec*, "Kaj", 2, Zagreb, 1968., 50. U navod se grafijski nije interveniralo, prenijet je izvorni zapis.

[241] M. Žganec, o.c., 52. Doduše, u nekim slučajevima – osobito ako li je bila kći u pitanju – majka se znala suprotstavljati mužu kako bi pokušala udovoljiti kćerinoj želji koju bi najčešće znalo voditi srce a ne puki materijalni interes!

U svim prilozima, kao što je ovaj M. Žganec, naglašena je u ženidbi polarizacija: **interes** i **srce**! Roditelji su „mislili" ekonomski, iz interesa, mlade su vodili osjećaji te se u tom bolnom sukobu ogleda i sva **životna drama** sklapanja braka, ne samo u Međimurju.

Gönczi te odnose vrlo uvjerljivo opisuje; riječ je, jasno, o početku 20. stoljeća, no oni su, odnosi, bili prevladavajući do, okvirno, polovice toga stoljeća: „O braku redovito odlučuju roditelji. Oni odabiru budućeg zeta ili snahu, budno pazeći da, uz radišnost i dobrotu, budu iz kuće približno istog imovnog stanja. Za njih je posve nevažno što misle mladi. Oni se, a to se posebice tiče djevojke, rijetko mogu vjenčati s onim koga vole.[242] Tek iznimno siromašan mladić, kako god bio pristao, može oženiti djevojku iz bogate kuće. Ako pak bogat mladić protiv volje svojih roditelja uzme za ženu siromašnu djevojku, obično ga više ne primaju u kuću. Ponegdje u Međimurju to danas više nije tako strogo. Ipak, te stare, naslijeđene običaje potencira siromaštvo stanovništva. Brakom se nastoji sačuvati ili povećati imovina.

Ni bogate djevojke ne udaju se lako, makar kako bile lijepe, ako su došle na loš glas i ako su lijene ili zle ćudi. Svatko se boji braka sa ženom o kojoj zli jezici zajedljivo mogu primijetiti:

Je vzel vraga poleg blaga; Sama je lepa, k deli je slepa.

Roditelji drže nepotrebnim da se mladenci dublje i bolje upoznaju. Dovoljan je, misle, jedan susret. O ljubavi nema ni govora. Dulje, osobito tajne veze mladih, roditelji ne vole. One najčešće, osobito za djevojke, završavaju nesretno."[243]

Na takve odnose mladi je ženik znao odgovoriti pjesmom:

Japek i majčica,
To vas ljepo prosim,
Najte mi zbirati
K memo srco para.

Ja sem si več zebral
Vo šesnajstem ljeti,
Ja jo ne ostavim,
Makar mi vumreti.[244]

[242] Zbog toga gotovo svako međimursko mjesto pamti ljubavne tragedije: događalo se da je mladić, kad je bilo izvjesno da će izabranica njegova srca poći za drugoga (roditeljskom voljom) presudio objema! Dakle, i u Međimurju bi slavni Shakespeare imao poticaja za svoju tragediju *Romeo i Julija!*

[243] F. Gönczi, o.c., 86.

[244] I. Zvonar, *Usmena narodna književnost...*, o.c, 202.

M. Žganec, spomenusmo, navodi i uobičajenu najprikladniju dob za ženidbu/ udaju, što ipak nije bilo pravilo; brak su zasnivali i mlađi, što je često ovisilo od „prilike". Mlinarić je zapisao ovo:

„Kad jenkrat dechak je 16-18 let ztar, pochme gledati za par szvoj, zato dva rode ali dobre priatelye oproszi, da bi vu hisu nyegve zadovolnyoszti ztupili. Ovi vu szveteshnu pravu oblecheni vu hisu zaruchnicze buduche odpravijusze, ztareshe najlepshe pozdraviju, metemtoga puczka 12-16 let sztara van odbesi (...) (Nota: Puszka ako do 16 leta zamus neprejde onda nyu zametavaju dechki, vandar nekoju do 20 y dale chakaju.)."

Svi se ovi podatci o poznanstvima potvrđuju i suvremenim terenskim izvidima.

Je, čujte, največ se spoznavalo na zabavaj, vatrogasnaj, pa na proščenjaj, pri nas je v Preseki bilo dvapot proščenje (kazivačica se udala u G. Mihaljevec, op. S.H.). *Spoznavali smo se i na kožuharaj* (*ljuščatvi/ trebljatvi*, op. S.H.). *Dok se napraviv posel, onda se večerja ponudila, harmonikaš je dojšev, i tak se spoznavalo. To se reklo: Idemo na tabr* (tabor-druženje, na okup, op. S.H.). *Unda, i repa se brezavala, i koščice su se ljuščile, i perje se čehalo. Negda só roditelji ne dozvolili ka bi se negda skup hodilo kak to ve. Rekli só: Ili ženiti, ili širom!* (G. Mihaljevec).

Roditelji só birali što bo koga ženiv, mladi só se predi opče ne poznali. A inače, de só se upoznali? Bile só čehrane, pak v nedelju je bilo kaj smo igrali „na tri vogle devetaki", „žib-žabe", pak za Vuzem je bilo kolo. „Žib-žabe" to je bilo kaj smo se prijeli za roke, onda prvi je to potegel i zadnji kaj je komaj dobežal, kaj je mogel dospeti. Pak smo šikali labda: labda je bila s krplja i unda je bila jedna letva, pri kraju je bila širša i to se unda šikalo (udaralo letvom, op. S.H.). *I šteri je prijav labdo, onda je on išev šikat* (inačica američkog baseballa, op. S.H.!) (Kotoriba).

Spoznavanje je bilo na čeharaj, i zabave só bile, ali ne tak kak ve. Bilo je mladenki kaj je rekla: - Ja nečem, ali su je prislili. Bilo je kaj só dišli v Lendavó mladi i tam só se venčali (to jest, stavili roditelje pred gotov čin, op. S.H.; Podturen).

Nakon poznanstva i *zagleda* (znalo se reći: *Ja sam si ja zagledal i samo bo ta moja*), na scenu stupa važna osoba, *snobokalja*; bila je to žena iz kruga rodbine jer je „izvid" kući u kojoj je buduća mladenka morao biti vrlo diskretan budući da bi sramota velika bila ako *snoboki* što slijede ne

bi uspjeli. Žena bi, dakle, odlazila u kuću djevojke i *snobočila* (etimološki od „snubila"). Odnos prema njenoj „misiji" narodni je pjevač izrazio u popijevci: *Lepo nam je vu jeseni/ da se fnogo dečkov ženi./ Dekle zamuš ideju,/ žene njim snobočiju,/ greha skupa spravljaju.*

Je, bila je kaj je snobočila, to je bila moja strina, buduča strina. Oni so došlji v nedeljo, jeno popolne. Moj buduči si je bil poznati z mojim bratom. I nikvo shađanje ne bilo. I dok je on potli došel k nam, do vuličnih vrat i nema dalje! (Kotoriba)

U nekim mjestima ulogu „izvidnika" vršio je muški član. „Kada se u mladićevoj kući dogovore oko djevojke, njegove buduće žene, započinje potajno ispitivanje bi li roditelji djevojke povoljno primili njegovu namjeru. To će obaviti bliski rođak ili poznanik. On će, snalazeći se na razne načine, doznati odgovor djevojčinih roditelja i visinu djevojčina miraza. Ako je potajno 'doznavanje' (*pozvedung*) povoljno, a visina miraza zadovoljavajuća, mladić sa svojim roditeljima polazi u prošnju djevojke."[245]

Ako bi „misija" *snobokalje* bila uspješna, djevojka bi, prije same prošnje, bila poslana u kuću mladenčevu (dakle, svoj budući dom) po kakvu poslu. „Roditelji pošalju djevojku u kuću mladoženje po kakvom izmišljenom poslu (ide po sito, kvas, kruh i sl.). Ona tu vidi dečka, ali s njim ne govori. Kad se vrati kući, pitaju je roditelji, sviđa li joj se dečko; ako ona odgovori povoljno, poruče njemu, i on dođe u njihovu kuću da se „naravnaju" (tj. dogovore o mirazu koji će djevojka dobiti). Ako se njoj ne sviđa dečko, ili se boji svekrve, roditelji je nagovaraju, pa čak i sile, pogotovo ako je on imućan".[246]

Snoboki, zaruke, zapis, ozàvanje

„V snoboke (u prosidbu) se ne nigdar išlo na pamet (na slučaj). Najpredi bi nekoja stareša žena: teca, strina elji pak vujna, donesla glasa da moreju dojti. Kajti bila bi veljka sramota ako so snoboki došlji, a deklo so ne dobilji.

Da je glas došel, onda se išlo na sigurno. Japa bi zelji štalnoga lampaša (kojega nemre veter puhnoti) i ljiter vina, a dečko bi se malo ljepše

[245] F. Gönczi, o.c., 88.

[246] Marija Ilona Blažeka: *Ženidbeni običaji sela Cirkovljan u Međimurju*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (ZbnžO), knj. XXXII., Zagreb, 1939., 194.

obljekel, v nove gače, črne čižme, črnoga prusljeka, a ako je bilo jako zima, unda i kožula.

Ako so v snoboki dobilji deklo, mam bi se dogovorilji da pedo mladi na zapis i kaj bo dekla dobila za sebunjek.

Sebunjek so bilje zemlje oranice koje se bodo pri dečko skupa delalje s drugemi zemljami, a čisti prihod od sebunjka bo išel mladem. To se zove sebunjek zato kaj to dekla dobi sebom dok ide zamoš.

Snoboki so ne nigdar mogli prejti tajno. Nešče bi zeznal, a onda bi fakini posipalji slamom i šemetinjem (kukuruzne komušine) od dekljini do dečkovi potni vrat, tak kaj bi v jutro celo selo znalo što je kam išel v snoboke.

Potem toga se, za par dni, išlo na farof na zapis. To so išlji samo dečko i dekla.

Gospon župnik bi pogljedalji da so si mladenci ne v bljižem rodu (za ženidbo je dozvoljeno tretje koljeno), unda bi mladoga para zapisalji i tri nedelje za redom pri meši ozvalji. Za to vreme bi saki čovek koj bi znal kakvoga razloga proti te ženidbi se mogel povedati velečasnomo gospono župniku. Ako se nišče ne javil, nakon tretjega oziva so se moglji pripravljati svati.

Dok je trajal oziv, mladenec i mladenka so moralji hodati na farof na veronavuk. Bez takve pripreme so se ne mogli v cirkvi zdavati."[247]

Zvonarov zapis predstavlja osnovnu strukturu *snoboka*, no on zahtijeva određene dopune, ponajprije zbog inačica u odnosu na ovaj dolnjovidovečki model.

U Knezovcu je, kad se saznalo za uspješnost *snoboka*, uslijedio običaj *natepanja* (u drugim mjestima zovu *potepanje*): *Natepalo se tak ka je došlo par dečki do mladencove hiže, pak só restepli perje od vanjkoši, slamo, kurzinje i nekše stvari koje só našli po dvoró su premestili: ornice, pluge i tak. Janomu su došli tak natepat ka su mu cela kola restepli i na krov dvlekli i tam je gori nazaj sastavili. Radi toga se nišči ne srdil* (Knezovec, tako slično i u Sv. Mariji).

Gönczi navodi za mjesta u istočnom Međimurju (Kotoriba, D. Dubrava ali i D. Vidovec) drukčiji oblik prošnje *(snoboka)*. Pored roditelja mladenca prate i neki budući svatovi, poglavito „dužnosnici". Najprije ulazi „poručnik" (pomoćni kum), ukućani ga pitaju za razlog dolaska, on

[247] I. Zvonar, o.c., 226.

odgovara da se to može vidjeti iz pisma a ono je u onih koji čekaju vani. Kad ih pozovu, ulaze po utvrđenom redoslijedu i tad „primeš kapitan" prosi djevojku. Najprije dovode druge djevojke ili djevojčice u kući (to se u većini mjesta odvija na samoj svadbi, op. S.H.) i kad dovedu pravu, budući mladenci se rukuju i tada slijedi *gostuvanje*, večera: šunka, kokoš-je meso, kolači.

M. I. Blažeka pak bilježi da su u Cirkovljanu s mladencem u *snoboke* išli roditelji ili najbliži roditelji ili prijatelji ako li su roditelji bili bolesni ili pokojni. Mladenec nije prije djevojčina pristanka prelazio ispod *trama* jer u protivnom, vjerovalo se, ne bi došlo do vjenčanja. Običaj se odvija slično kao u Gönczija: mladenka se pojavljuje u sobi tek kad se roditelji dogovore, potom se budući bračni par rukuje i za večere jedu iz istog tanjura. Blažeka razlikuje ***snoboke*** i **zaruke**: nakon snoboka, na kojima se dogovorio zapis i nadnevak svadbe, dolazi koju večer nakon toga mladoženja s roditeljima i „šereg kapitanom" na zaruke, pri čemu određeni predmeti i radnje imaju obrednu funkciju.[248]

M. Žganec u svojim zapisima ženidbenih običaja u Vratišincu razlikuje ***zvedanje***, dakle „izvide" koji su povjereni „čisto stranjskoj ženi", ***snoboke*** i ***skončanje***, što su zaruke, dakle posjet mladenca i njegove rodbine kad je već dogovorena svadba. No, M. Žganec bilježi poseban običajni ceremonijal kod snoboka, u kojem će glavnu ulogu imati glavni svat, koga ona imenuje samo kao „jeden", a to je već spomenuti „primeš kapitan" (dakle, prvi, glavni, „počasni" svat):

„Onda, ki pokuči, otpre vrata i veli: 'Falen budi Jezuš Kristuš!', a odgovor dobi: 'Na se veke!' A puca ne čaka f iži, ona je vuni v kuhnji, dok po ju ne pošleju. Da dojdu snoboki v hiži, roditelji pucini jim ponudiju stolca. Veliju: 'Sete si pri nas, sete!' Veliju: 'Nesmu trudni, fala, fala! Bumu si seli ali predi bi radi čuli reč od vas, je li smu dobru došli?' A on snobok, ki je vođa mladencu, on počne govoriti ovak: 'Mi smo putniki kak su bili tri krali, ki su išli Jezuša iskati vu Betlehem. Tri krale je vodila svetla zvezda, a nas pak vodi sveta vera! Dok smu mi tak putuvali, po svetu, došli smu du jenuga lepuga vrta a vu tim vrtu su cvele sake fele ruže: bele i črlene, modre i zelene. Pak se je ovumu mojemu mladencu jena joku dupala, pak je mani rekeu: 'Stoj, vođa moj, jo idem, pak si ftrgnem ovu ružicu!' Ali, ja sem mu rekeu: 'Ne tak, neg idemu nutri, pak bumu pitali hiže gospodara, je li nam on dopusti. Ovuj ružici je ime Barica, prosimu, dajte nam ju!'."[249]

Važno je zamijetiti da se pri tom dolasku *snoboka* u većini primjera nije samo prosilo djevojku nego se dogovor ujedno i potvrdio, *skončao*.

[248] Općenito, u Hrvata i u svih Slavena zaruke imaju naglašenu simboličnu ulogu; štoviše, Gavazzi misli da je to u Slavena bio glavni obred sklapanja braka prije prihvaćanja kršćanstva (prema Vitez, o.c., 32).

[249] M. Žganec, o.c., 51. Ovim navodom M. Žganec najavljuje dva važna obilježja svadbe: *starešinu svatov*, osobu koja ravna cijelim svadbenim ceremonijalom i njegov govor, *spričavanje*, koji će na svadbi najavljivati, intonirati najvažnije njezine trenutke. Govornik se pritom umnogome oslanja na Bibliju, no ne pridržava se njena kronološko-povijestnog slijeda nego metodom odabranih prispodoba priziva Vječnu Vrijednost, Vječne Istine, kako bi time poučio a i priskrbio legitimitet svome nastupu. *Spričavanje* je tako svojevrsna pučka Biblija, „prevedena", povezana prispodobama s prizorima iz svakidašnjeg života. To povezivanje može biti posve slobodno no i doslovno preslikavanje kojeg biblijskog događaja, ali je redovito ispripovijedano kićeno. (Više o tome vidi u mome radu *Barokizam usmene kajkavske retorike, Zrno do zrna*, Zrinski, Čakovec, 1994., 156-166.; isti članak objavljen je u časopisu „Kaj", 5-6/1992., 33-39.)

Bijahu to određene običajne radnje, geste. Tako, nakon rukovanja izmjenjuju se prsteni, a mladenac visoko digne rubac sa svoga tanjura da bi tako visoko narastao i njegov lan a mladenki daje i manju svotu novca kao „kaparu" (Gönczi); drugdje svileni, u četvero složeni rubac na tanjuru donosi mladenka i na njega mladenec stavlja prstene a *šereg kapitan* ga prihvaća za jedan *vogel* govoreći: „Kak je of rubec trdo zetkani, tak nej bo i vaša ljubav"; zatim izmijene prstene tako da do vjenčanja ne nose svoj prsten a svi zapjevaju pjesmu *Sejali smo bažuljka* (*sejali smo, draga ljubav, bažuljka... Prvi bude Jezušov,/ drugi bude Marijin,/ tretji bude nama dvem/ kaj 'mo nesli na oltar*).[250] U razmjenama darova mladenec je kupovao budućoj supruzi svileni rubac i cipele a ona njemu *robaču* (s mogućim tumačenjem da on time želi da mu bude *fletna*, a on njoj *kredu*, pa se zato veli da se „žena mužu vidi na košulji"!). Sve te i druge međusobno darivane predmete mladenci su oblačili na vjenčanje.

Da je običaj prošnje i darivanja ustaljen već više od stoljeća svjedoči Mlinarićev zapis s prve polovice 19. stoljeća: *„Szad pochneju oni dva (pozoviči, op. S.H.) szvojega dosheztka y czilya z-vszakojachkemi prirechji y czifraztemi rechmi, napervozstavlyati, ztareshi oni kakti gluhi vchinijusze, dok najzadnyich proshnja odperta je (...) Szad ztareshi vre teda negda obechaju divojku/ :kcher:/ zaruchniku, z-znamenyem da ruke zklopiju a nato zvana puczka med krichom i plachom szvoju volyu takaj da ruku da. Medtemetoga sztol preztresze – vino, pechenya, szir, kruh za stol poztavisze, szedejuszi/ :kajti onda kad rukeszi daju ztanusze:/ pod tom sztolom dokonchaju vsze. Najzadnyich zpukne zaruchnicza jednoga lepoga rubcza, kojega da Verbushom* (u smislu „verbovatelj" = nagovaratelj, prosac, op. S.H.) *da naj zaruchniku preda vu njenom imenu /: od rosmarina:/. Verbushi takaj od ztrane zaruchnika jeden rubecz s Skudami nekojemi ali czekini daju 44. od ztrane zaruchnika ter tak szu zaruki dokonchani".*

Zasnivanje nove bračne zajednice, interes dviju obitelji u tom zasnivanju, njihovi međusobni odnosi i ponašanja, sve to nije bio samo puki folklorni (običajni ili ceremonijalni) čin nego sudbinski događaj za sve sudionike. Nije tad čudno što je osim u popijevci, koja je iskazivala intimne drame mladih bića, ovaj čin i dramski oblikovan i scenski redovito prikazivan na pojedinim smotrama mjesnih dramskih sekcija. Između svih tih tekstova donosimo sažet prikaz jednoga od tih tekstova.[251]

Roditelji, u igrokazu nazvani Bara i Filip, razgovaraju o udaji kćeri Dorice, jer *„dok je mlajša puca je faleša, a kak je stareša tak je dražeša"*.

[250] U Sumartonu/Sv. Martinu pjevaju isto a treći dvostih glasi: *Jedna kita za škerljak,/ druga kita, draga ljubav, za pojas.*

[251] Riječ je o *Snobokima* koji je sastavio otac autora ovoga rada a objavljen je najprije u *Međimurskom kalendaru za prosto ljeto 1973.*, Kulturno-prosvjetno vijeće općine Čakovec, 225-229.

Planiraju da bi Gustek, sin Bartola – Filipova „krigskolege" – bio dobra prilika. Dva se ratna *pajdaša* sretnu u *melinu*; Filip, nakon nekoliko čašica, izriče prijedlog koji Bartol prihvaća, osobito kad je s njim suglasna supruga Kata u kasnijem razgovoru u kući. Potom Gustekovi šalju dečka Doričinima da pita mogu li zajedno prekosutra *zapreči* za odlazak na *sejem*, a zapravo su posrijedi *ogledi, zagledi*. U mladih se, srećom, javlja obostrana simpatija i tada dolaze *snoboki*. Nakon ulaska u djevojčinu kuću i uobičajenih pozdravnih riječi slijedi središnji dramski dijalog:

Filip: - *Vezda smo vas, draga rodbina, pozvali sim pod naš hižni krov i šteli bi kaj bi bili tak kak domaj.*

Bartol: - *Pak i bomo, dragi moj, samo bi ja ipak štev znati kaj bóš ti dav z Doricom?*

Filip: - *Kaj bote prosili, to bóm dav.*

Bartol: - *Znaš kaj, Filip, dav bóš Tarabošicu i Lapuha.*

Filip: - *Je, to je malo preveč. To nemrem dati, kajti ja imam več dece.*

Bartol: - *Je, Filip, ak očeš pucu ženiti onda boš dàv, a ako pak né, onda s toga nabó nikaj.*

Filip: - *Je, makar nikaj, ja to ne dam.*

Bartol: - *Onda pak, stàra i sinek, idemo dimo.*

Bara: - *Kaj Filip, mi imamo pak damo, kaj damo – svêmu detetu damo.*

Filip: - *No pak naj bó, ali gruntovnica išče nejde na njó.*

(...)

Bartol: - *Je, išče, dragi Filip, to néje sê. Ti bodeš dav išče jenó kravó, kajti tu bode dece pak bode treba več mléka.*

Filip: - *Pak išče to! To pak si nikak nésam misliv za vas.*

Bartol: - *Je, ako očeš, ako pak né, onda dobri smo bili i dobri bodemo. A mi pak idemo dimó.*

Bara: - *Pa kaj bi išli! Muči, Filip, tam je têlê pak nam zràste druga krava. Damo i kravu.*

Snoboki, Goričan, 1972.

Filip: - *No, pak naj bó kak mama veli.*

Gustek (šapće): - *Je, japa, kaj pak za peneze?*

Bartol: - *Holt, dragi Filip! Išče nekaj penez, pet jezer, kajti dečka bode treba oprajti, pak znaš, i potrošiti.*

Filip: - *Pak praf me očete ošterčiti, peneze ja nemam.*

Bartol: - *Dobro, Filip, unda tó tak naj ostane do druge jeseni, dok ja zmorem peneze pak unda napravimo gosti.*

Bara: - *Nikaj, tuljko ja imam prešparani, pak ja dam za svoju Doricu, té pet jezer.*

Filip: - *No pak je unda ti dej.*

Kata (Bari): - *Tak je to mama, mati samo mora.*

Bara: - *Ako pak smo sê matere jednake.*

Dogovor je postignut, to jest: ugovor je sklopljen i svi skupa zapjevaju pred punim stolom.[252]

M. Žganec navodi nekoliko uzrečica uz *snoboke* koje izražavaju stav prema onim vezama koje su se zasnivale izvan uobičajenih tradicijskih odnosa. Ako li je mladić zagledao djevojku u drugoj *fari,* a ljudi su bili mišljenja da nije bolja od „domaćih", govorili su da je *„išau čres glavje po šaparje";* ako netko prosi mlađu kćer a starija je u kući, roditelji odgovaraju da ne će *„kositi predi otavu nek senu".*

Nakon uspješno sklopljenih zaruka slijede **zapis** i **ozavanje**. Značenjem je obremenjena prva riječ: dosadašnji dogovori između dviju obitelji bili su usmene naravi, ništa se nije *delo na pismo*, tek svećenikovim bilježenjem na *farofu* veza poprima oficijelnu formu; pojam, dakle, ističe važnost crkvenoga dijela u bračnom obredniku. Osim toga, nakon zapisa budući mladenci moraju pred župnikom pokazati svoje poznavanje crkvenoga zakona (vjeronauk) jer je on temelj na kome počiva *hižni zakon*. Na temelju zapisa župnik u crkvi *ozava*, dakle obznanjuje buduću bračnu vezu ne samo informacije radi nego i zbog moguće zaprjeke za tu vezu koja se njemu, crkvenom službeniku, može povjeriti; ženidbe tad ne bi bilo. *Ozavanje* se obavlja tri nedjelje prije vjenčanja; M. I. Blažeka navodi da mlada prvi i treći put nije smjela u crkvu jer bi joj ljudi zamjerili, a drugi put naprotiv mora doći da joj djeca nebi bila gluha!

[252] Nije prigoda za dublju analizu, tek primijetiti valja nekoliko važnih detalja odnosa: odlučujuća osoba je žena, niti mladoženja nije baš naivan kad podsjeća za *peneze* a *japa* Filip pristaje na pogodbu nakon „intervencija" svoje supruge. Očito je posrijedi **željeni model** pučkoga književnog postupka kojim se prevladava kruta životna zbilja!

Pozivanje na svadbu, *pozoviči*

Kad je dogovoren nadnevak svadbe, jedna od dužnosti bilo je svečano pozivanje rodbine, prijatelja i poznanika. Tu dužnost trebalo je pažljivo pripremiti i obaviti: naime, bilo je vrlo važno koga pozivati u svatove, užu ili i širu rodbinu, susjede i prijatelje, kako se nepozvan ne bi uvrijedio. A znalo je biti (i danas je tako) i obratnih situacija, naime, svadba je bila prigoda da se prijašnja neprijateljstva, mržnje i *srde* zaborave upravo pozivom na zajedničko veselje. Zato je bila češća pojava da *pozovič* bude kućedomaćin, hižni gospodar. On se morao rukovati sa svakim koga je pozivao (pa i s djecom), zapodijevajući s ukućanima šaljiv dijalog, recimo:

Japa so rekli: - Treba so nam težaki, ak bi nam mogli dojti na pomoč. – Pa kaj bomo delali? – Sekiru si zemte, imamo fajn drv pak bote cepali. I tak, nekva šala je bila navek (Kotoriba).

Gazda je pozivav, navek je mev flašu okinčenu s cimerom. Rekev je: - Ja sam došev je jenim puotom de nucam težake, a pri vas vidim da ga več ljudi pak kaj bi nam šteli pomoči toga i toga dneva. Saki si je muorav spiti, to je bila kapara (Podturen).[253]

No, okvirno do polovice prošloga stoljeća dužnost pozivara preuzimao bi mladić iz bližega roda. *„Te pozoviče su lepu spravili. Navesili su im na pleča, na prsa i na hrbet robce: tibete i svilne i jenu belu capu na prsa, a na vuhi sake čižme jenuga zvončeka. Na botu su si zeli zvončeka i k tomu ježuvu kožu. (...) A imeli su i čuturu z vinum. Ali čutura je imela pridela u utrobi i v grljajnku, tak da je v polovici čuture bilu vinu, a v drugoj polovici čuture pak prosu. Onda, da je pozovič ponudiu piti gde komu na potu, mu je čuturu tak obrnuu, kaj mu je prosu teklu a ne vinu. (...) Pozoviči su po putu huškali i zvončeki cinkali, strelali su z pištole i pajdoč popevali: 'Slaviček se ženi z bukoviča grma' (...). Da su došli k hiži, ovak su popevali:*

Poslušajte vangelijuma,
šteruga je napisau Čontek Čorbek.
Falen budi Jezuš Kristuš,
hižni japek i hižna mamica!
Naš hižni japek i naša hižna mamica,
su vas lepu pozvali na naše gosti,

[253] Eto kako se i kroz šalu u tradicijskoj kulturi posvjedočuje visoka radna kultura Međimurca! Tema šale, dakle, nije uživanje (u jelu i pilu) iako je riječ o svatima, nego *posel.*

vas i som svojum družinum.
Ali more biti, bi vi veleli,
kaj mi svinskuga mesa ne bi imeli.
Mi smu klali prasca kak jarca,
imau je slaninu napre kak bič,
a odzoj kak nič.
Onda smu mi slaninu obesili,
na najži smu ji svezali na tri lance
i preštreknuli za sleme.
Ali nesreča se je prepetila:
lanci su se strgali,
slanina je pala doli i predrla prosnice.
A pri nas je bila jena dekla,
ona se od kota do kota šetala,
i hižu je ne nigdar pometala,
pak su bile pavučine duge
i na ti pavučini se je
na sreču slanina zastajla.
Zatu bude slanine dosti
za naše poštuvane gosti.
Vi bi more biti veleli,
kaj mi goveckuga mesa nej imeli.
Mi smu klali vola kak mola,
i to bu zas naše poštuvane gosti
goveckuga mesa dosti.
Vi bi more biti veleli,
kaj mi divje pečenke ne bi imeli.
Naši tri jagari več tri dni strelaju
po šumi divjačinu.
Vidli su tri žute kušute,
jenu su skorum strelili,
a dve su im pak vušle.
Zatu bude i divjačine zadosti
za naše poštuvane gosti.

Vi bi morti veleli,
kaj mi mladinskoga mesa ne bi imeli.
Naši jagari su strelili tri senice,
to več tri dni naše sokačice
skubeju u preprovlaju.
To bu i pernote pečenke zadosti,
za naše poštuvane gosti.
Vi bi more biti veleli,
kaj mi vina ne bi imeli.
Naši dva foringoši su se odpelali,
v jeruzalemsku goru po vinu;
pak su se f klonjcu sreli;
ve pak se nemreju reziti.
Ve pak smu mi, ja i moj pajdaš
si vu svoje čuture natočili.

Ve daju š čuture piti tam kam su došli pozovat, hižegospodaru, onda dale govoriju:

Zatu bude vina zadosti,
za naše poštuvane gosti.
Aku bi nas pak more biti
i petek zastigeu na gosti,
mi imamu i ribjega mesa.
Mi smo vužgali su Muru,
od Ormuža do Legrada,
sa je zgorela,
a ribe su ostale.
Zatu bude i ribjega mesa zadosti,
za naše poštuvane gosti.
Vi bi more biti veleli,
kaj mi i peneze ne bi imeli.
Pri nas več tri dni

tri kuvoči v zapečku kujeju
na kuruznim koceju peneze.
Tu bude i penez zadosti,
za naše poštene gosti.
Ali najte se vi ufati vu te peneze,
negu si napunite žepe i torbe.
Ve pak prosimu grošek na strošek,
škudu, ka nam nau hudu,
banku, kaj si naša zaručnica kupi janku.
Jenu je mela, pak je pre peči sedela,
pak joj je zgorela.
Ve vas pak prosimu: najte se nika spričavati,
nego dvadeset drugoga februara,
jezero devesto osemdeset i osmoga leta,
ka ste ob vuri na mestu!

(Tu kažu točan datum svadbe, a godinu mnogo kasniju.)[254]

I Gönczi vrlo opširno opisuje *pozoviče*, odjevene i nakićene, slično kao M. Žganec, ali pored pozivanja njihova uloga je i da na svadbi zabavljaju goste. Kad ulaze u kuću, a uobičajeno su pozivala dvojica, jedan od njih počinje recitirati: *Ki išče, / on najde, / ki prosi, / on dobi, / ki potrka, / njemu se odpre; / Tak i mi: / iskali smo, / najšli smo, / prosili smo, / dobili smo, / ružili smo, / odprlo se.* Potom je otvorio staru knjigu, pročitao evanđelje koje se čitalo u tom tjednu i nanizao niz nonsensnih pošalica kakve je zapisala i M. Žganec.[255]

Dakle, uloga *pozoviča* nije bila samo „službeno" pozivanje na svadbu nego oni bijahu stanovita predigra, uvertira za veselo raspoloženje i vesela najava, *na znanje* za cijelo selo.

No, u svim novijim zapisima i informacijama kazivača ne nalazimo informacije o ovim veselim najavljivačima, kako, primjerice, informira Zvonar za D. Vidovec: *„Negda so bilji pozoviči koji so sebom neslji barilo vina i nekvoga štromenta (šipo, trobento ili kaj takvoga) s kojem so davalji na glas da idu pozavat vu gosti. Denes toga običaja več nega."*[256]

[254] M. Žganec, o.c., 54-56.

[255] F. Gönczi, o.c., 90-93.

[256] I. Zvonar, o.c., 227.

Neposredne priprave za *svate*

Postavljanje venčanjeka, Donji Vidovec, pedesetih godina 20. st. (I. Zvonar, Donji Vidovec, 2006.)

Pored pozivanja, u neposredne priprave za svadbu spada ponajprije mladenkin miraz (rubenina) i hrana.

Mladenkina majka, ako joj kći odlazi za *snehu*, svjesna je da je mora što bolje opremiti *da ju nebu sram* (slično je bilo ako li je mladenec išao za zeta). *„Treba skrbeti i za postelinu, dve blazine i dva vankuše i bar šest plafti, bar šest vreč i po štiri stoljeke i ponjavu i po dva vihalne i dve zamotanjke i četiri brsoče. Dva para obuteli, jenu za svetek, jenu za svaki den. Mora imeti bar šest paruv oprave gorje i tuliku ocpodje za spati. Mora imeti robcuv za šijek i za glavu.“*[257] Dakako, većinu posteljine mati je pripravila ranije, očekujući da će joj kći te godine (ili sin) poći *zamuš* (oženiti se). Miraz se naziva *lajca /lomar/ ormar*: *lajca* je sanduk, lada, škrinja (njem. Kiste) u kojoj je bilo složeno donje rublje, a u *lomaru/ ormaru* gornje, no u ovom značenju pojam se odnosi na sve rublje koje će donijeti/dovesti mlada ili mladenec u novu kuću. To odvoženje nije u svim međimurskim mjestima bilo isto. U D. Dubravi se ono obavilo večer prije svadbe, u Cirkovljanu,[258] Goričanu i drugim mjestima u poslijepodnevnim satima, na sam dan svadbe. Uobičajeno pritom bijaše da miraz „otkupljuje“ *dêvêr /hadnač*, darujući djecu sitnim novcem,[259] ili ga daje mladenkinim prijateljicama koje su „čuvale“ i spremale miraz, no slučaj je da se – simbolično – dar mladenke plaća papirima, izrezanim u obliku novca. „Kada je to učinjeno, otpremnina se natovari na kola koja su okinčena raznobojnim ukrasnim papirima. Uz obavezno huškanje i vesele poklike, pred večer otpremnina se preveze k mladencu.“[260] U nekim mjestima povorka koja prati ovako svečano urešena kola (a ukrašeni su i konji) zastaje na križanjima da bi na njima otplesala kola.

U Sumartonu/ Sv. Martinu voze otpremninu koju zovu *„štafirung: treba jeden 'šublak', jedna ukrašena klupa za posteljinu, dve blazine, dva perina dunja, dva vankuša i dzorna vankuša s čipkama i pantljikama, šest plafti, šest brisača, dva para coklje, jene za svetek, jene za saki den.“*[261]

Posebne priprave odnosile su se na razna jela. Kolju se svinje (broj je ovisio o gospodarskoj moći obitelji) i telići, susjede i rođakinje donose perad, jaja, *puter*, sir, vrhnje (što je često znao biti povrat posuđenih namirnica za istu prigodu). Pekao se kruh i kolači, *nadevale su se čurke*, kuhala hladnetina, mijesili rezanci za juhu. Jasno, na vrijeme se pripremi-

[257] M. Žganec, o.c., 53.

[258] M. I. Blažeka, o.c., 199.

[259] M. I. Blažeka, o.c., 199.

[260] Dragutin Feletar: *Međimurska svatovska spričavanja*, Udruženje za izdavanje „Kajkavskog kalendara“, Čakovec, 1970.,

[261] M. Režek, o.c., 16.

lo i vino: „Kod bogatih domaćina zakolje se i po stotinu komada peradi i nabavi četiri do pet akova (1 akov = 0,56 hl) vina".[262]

Andrašec je isto određen oko količine jestvina i pitvina: „Zaklala se krava, svinja, 60-70 kokoši, deset gusek, deset rac, moralo je biti 300-400 litrov vina, jer je gostuvanje bilo po 2-3 dni...".[263]

Osim jela, u tradicijskoj svadbi puno se polagalo na pripremanje kolača:

Največ só se pekle zvezdice koje só se s pekmezom skup keljile. S cifricama smo delale i „mesece" i „babice". Pekla se obavezno gibanica z sirom i z jabukami. Gibanicó smo i kuhali. To se testo mesi kak za rezanec, resteni se i kuha vu vróči vodi. Dok se skuha, dene se v zdenó vodu ka se ohladi, i unda se filja z jabukami, makom, sirom ili orehima. To je na svatima bil glavni kolač. Delali smo i kifljeke koje smo punili s orehima, a jih smo predi toga poparili z mlekom i zmešali z malo cukora. To smo slagali štiri dni prej (Prelog).

Štoviše, postojao je i posve određen običajni tjedni raspored u pripravljanju jela prije svadbe:

Prvo smo v pondelek delale rezance i mlince, 50 komadi ili kuljko je več bilo treba. To je trajalo celi den, tak kaj smo v pondelek več nikaj ne ftegle naprajti. V tork smo klali mladinu za juhu, a govedina je več bila prepravljena. Dok smo zaklali, to smo se deli na nekvo friško mesto. V sredu se isto klalo, ali ve za pečenku. To je bilo 30 do 40 komadi mladine, a te pečenke só se pekle v četrtek. Dok só se prehladile, smo jih narezale i dele na friško. Isto tak smo unda i kolače pekli, 30 feli, ali si prosti, kaj só mogli dože stati. Petek je bil den za nadevanje čurki. To smo se stale v pet vur kaj napravimo. Potli toga só moje pomočnice sę počistile kaj je bilo prepravljeno za sobotu. Došla je sobota, mi smo se v jutro stale i spekle smo čurke. Ja sam se s kapitanom dogovorila da bó obed. Za obed je bila kokošina i govedska juha, štera se kuhala v 70-liternomu kotlu, meso s hrenom, pečenka na dugim tenjerima i to pol racjega mesa a pol karmenatlini, šalata i kroketlini (valjušak, okruglica, „knedla", op. S.H.). *Potli toga je išla črna kava i gibanica sirom i z jabukami. Toga smo spekle pet plehi* (Hodošan).

Donedavno, kad se svadba priređivala u kući, redovito je to bilo *vu prvoj hiži*, dakle, najvećoj sobi, prvoj, ona što bi bila prema ulici. Ta se

[262] F. Gönczi, o.c., 94.

[263] Zvonimir Bartolić: *Pučki pjesnik Florijan Andrašec*, Zrinski, Čakovec, 1988., 406.

Postavljanje venčanjeka, KUD Kotoriba, Smotra narodnih običaja u Kotoribi, 2007.

hiža najprije temeljito očistila, potom su se nosile *table*, stolovi i klupe, a strop-*prosnice* i prozori ukrašavali su se raznobojnim trakama od krep papira, borovim grančicama i bršljanom.

Svatovska znamenja

Da će biti svadba u nekom mjestu, jasno, već se otprije znalo, a nagoviještena je pojedinim radnjama selskih *fakinov* poslije *snoboka*, potom *ozavanjem* u crkvi i veselim pohodom *pozoviča* koji je svojim „javnim" nastupom želio hotimice još više najaviti svečani i veseli događaj. No, pored pobrojenoga, međimurski čovjek ima potrebu što više naglasiti i obilježiti svadbu, i samo mjesto događanja i same sudionike.

Najprije valja spomenuti ***majgu / najgu*** koju u nekim mjestima doljnjega Međimurja zovu ***ropčenjak*** ili ***venčanjak*** (Kotoriba). Ukratko, to je okićeno drvo i vrlo je važno zapaziti da se ono javlja tamo i tada gdje je djevojka u središtu običaja – za *sestrenja* i *zdavanja*. G. Kolonić, pišući o *sestrenju*, spominje da je među priprave za običaj „trebalo hižu i najge okinčiti. Dečki so je postajli pred dvorom tak ka so se zdalječ vidle, ka so stranjski dečki vidli pre šteri hiži je sestrinstvo".[264]

Međutim, *najga* nije bila – ni na svatovima niti pak na *sestrenju* – samo vizualni znak za označavanje mjesta svečanosti. Na njezinu znatno dublju, simboličnu funkciju upućuju dva zapisa. Gönczi spominje da su kod ulaznih putnih vrata kuće u kojoj je svadba ukopali *majgu*, „visoko i debelo drvo", na vrh su „privezali marame, boce s vinom i drugo. Kada mladoženjin svatovi ujutro dođu po mladenku, ne puštaju ih unutra dok ne skinu predmete s *majge*. Da bi ih skinuli, moraju je srušiti, a nemaju čime. Tada *primoš-kapitan* započinje pogodbu za alat kojim će to učiniti. Dok ne izbroji dogovorenu svotu, donose mu različit neupotrebljiv alat, a na kraju staru, tupu sjekiru. Kad je *majga* napokon srušena, svatovi ulaze u dvorište."[265]

M. Žganec opširno opisuje običajne radnje oko *majge*. Drvo posijeku mladići – svatovi u tuđoj šumi, ostružu koru i posijeku grančice, ostavljajući samo vrh, koji, zajedno s djevojkama iskite krep papirima i *ropčekom*; *majgu* otkupljuje *dever*, a posiječe je onaj koji je njemu „prodao";

[264] G. Kolonić, o.c., 174.

[265] F. Gönczi, o.c., 94.

prije toga pogađaju se oko cijene. Autorica jednostavno zaključuje: *„Majga predstavla zaručnicu. Ona je slika zaručnice. Majga je postavlena za zlamenje, po čemu se pozna da je zaručnica spravlena za ženidbu".*[266]

Ovo je za razumijevanje postavljenoga drveta pred mladenkinom kućom vrlo važna tvrdnja. Najprije zapažamo da je drvo posječeno u tuđoj (nekada: grofovskoj) šumi, dakle „dečki majgu vkradneju", što je očita, simbolična i ekvivalentna običajna gesta onim krajevima gdje se mladenka „otima". Dalje, drvo se tako formira da vizualno, svojom vitkoćom, upućuje na mladenku i k tomu se ostavljen vrh iskiti, što pak je mladenkin *vinec*, simbol djevojačke nevinosti. Napokon, *majgu* treba posjeći (pripremljen alat – sjekira ili bat, jasno aludira na „meštriju" kojom se mladenka „posiječe"), što pak znakovito upućuje da je djevojka postala ženom.

Istoj običajnoj svrsi služi i *ropčenjek* (D. Dubrava) ili *venčanjek* Kotoriba, D. Vidovec).

Pred jenu večer postajil se venčanjek. To je bilo na veljkem drevi čerleni robci gori kučma ruži (buket, op. S.H.). *To je bilo visoko pred hižom i to je bilo pred deklom, to je bil znak da se dekla zdava. I dok so došli z venčanja, unda je dever moral zrušiti to drevo. To je morala zgrabiti podsnehalja. Ako je što drugi, njegovo je bilo* (Kotoriba).

Običajnu inačicu bilježi Zvonar za D. Vidovec: *„Večer pred svate dojde z dečkom k deklji jena menša grupa mlajši svatov kojo vodi dever, a prate mužikaši, kaj svežu venčanjaka. Zeme se jena doga jaka štanga (prut), na njo se dene ljepo okinčena jaboka, robec i kojekakvi pantljeki (vrpce) i se skup se preveže na najvekše drevo na dvoriščo. Vezanje mora obaviti sam dever."*[267] M. Novak pripominje da u D. Dubravi *ropčenjak* veže mladenec i to na „granu rodeće voćke u mladenkinu dvorištu",[268] što su – i s obzirom na vezača i voćku – posve jasne običajne poruke. Pozivajući se na zapise Andrije Dolenca, M. Novak pripominje da je *venčenjak* znak „djevojačke časti", dalje, da se na spomenuto drvo/motku na čijem je vrhu, osim već spomenutih ukrasa stavlja i jabuka;[269] k tome, dever mora platiti glazbenicima dok skida *ropčenjak*, prije toga mora sa svojom pratiljom *podsnehaljom* nazdraviti a onda ne siječe drvo nego se penje na njega kako bi skinuo *ropčenjak*; rubac i *pantleke* daje *podsnehalji*, jabuku zadržava za se.[270] Dakle, i u otkupu, penjanju i „raspodjeli"

[266] M. Žganec, o.c., 59.

[267] I. Zvonar, o.c., 227.

[268] M. Novak, o.c., 139.

[269] Zamijetimo da jabuka, a njena je simbolična funkcija vidljiva već u godišnjim božićnim običajima, isto tako simbolizira mladenku, kao simbol ljubavi i plodnosti; ovdje se ona fiksira na drvo, no drugdje se nosi na barjaku u svatovskoj povorci, to jest znakovito označava mladenkinu nazočnost u toj povorci.

[270] Nav. prema M. Novak, o.c., 140-141. Običaj je poznat i pomurskim Hrvatima: „Prijatelji mladoženje odlaze u šumu i posijeku jedno visoko 'cerovo drvo' i odnesu ga u onaj dvor gdje se 'cer' siječe na dan svadbe", piše M. Režek za običaj u Sumartonu/ Sv. Martinu.

Gostuvanjski cimer

skinutih predmeta još većma se potvrđuje teza da okićeno drvo simbolizira zaručnicu.

Dalje, spomenuti valja i svatovske ***cimere***, ukrase dakle. Pravile su ih djevojke, često mladenkine prijateljice od krep papira; u donjem Međimurju zvali su se *đenjđvirag*, što je mađarizirani oblik za „đurđice". Pravile su se tako što se žica omotala bijelim krep papirom a tijelo žice zelenim, te se tako dobio cvijet, „đurđica"; prišivao se na ovratnik kaputa s podlogom od asparagosa za „obične" svatove i s ružmarinom za one „glavne" svatove. „Mladenac i mladenka imali su kupljene cimere (...). To su bili potpuno bijeli cimeri, načinjeni od bijele svile, ili papirnati cvjetovi obliveni bijelim lojem. A ispod tih cimera stavljena je ružmarinova grančica. Ako u porodici nije bilo novaca za takve cimere, onda su žene napravile cimere i za mladence. To su bili malo veći cimeri, bogatiji 'šikom' od ostalih. Na njima se pri izradi posebno pazilo."[271]

Cimeri, dakle ukrasi od papira imali su i druge funkcije osim označavanja svatova. Imali su ih na kapama *bandisti*, članovi limene glazbe, i to ruže s asparagosima.

Cimeri su se stavljali i na ***pogače***. *Pogača* je, prema M. Novak, „veliki okrugli kolač", premda se u nekim mjestima tako nazivao duguljasti kolač (što je, zapravo, ovisilo o obliku zemljane posude u kojoj se kolač pekao), nosila ju je *podsnehalja*, potom bila je postavljena na stolu pred mladencima (kao vidljiv znak gdje je „središte" *svatov*!), na nju zataknuta breskvina grančica, ukrašena „đurđicama" i *pantlekima*;[272] *pogače* su se, također sa zabodenim *cimerima*, stavljale i u prozore koji su gledali na ulicu kao vidljiv znak namjernicima o mjestu svadbe.

Cimeri, „đurđice" i trake, stavljali su se i u spomenutu jabuku a ona se, kao jasan simbol zaručnice, nataknula (nabola!) na vrh štapa sa zastavom ili na *venčanjek*.

Mladenka je, otprilike do dvadesetih godina prošloga stoljeća, nosila na glavi *vinca*.[273] „Bio je napravljen od đurđica, malo zelenila i ukrašen šikom. Vijenac je bio svezan ispod 'kite' (pletenice), a po pletenici su joj visjeli 'pantleki' raznih boja. Pantleki nisu bili papirnati. Tako ukrašenu glavu imala je mladenka koja se vjenčala u 'robači', (...) a s pojavom bijele haljine promijenio se i ukras za glavu. Umjesto vijenca mladenka je imala na glavi kitice. I kitice su bile napravljene od 'đurđica', a ispod njih bi stavljale grančicu asparagusa."[274]

---

[271] Marija Novak: *Svatovska znamenja u donjem Međimurju krajem prošlog pa do sredine prošlog stoljeća*, „Kaj", 1, Zagreb, 1979., 77.

[272] Taj podatak M. Novak povezuje sa svitom - pogačom za *sestrenja* i time postavlja tezu da oboje simbolizira božansku osobu.

[273] Tu dataciju iznosi M. Novak (*Svatovska znamenja...*), iako se to može pomaknuti i do pedesetih godina prošloga stoljeća.

[274] M. Novak, o.c., 78.

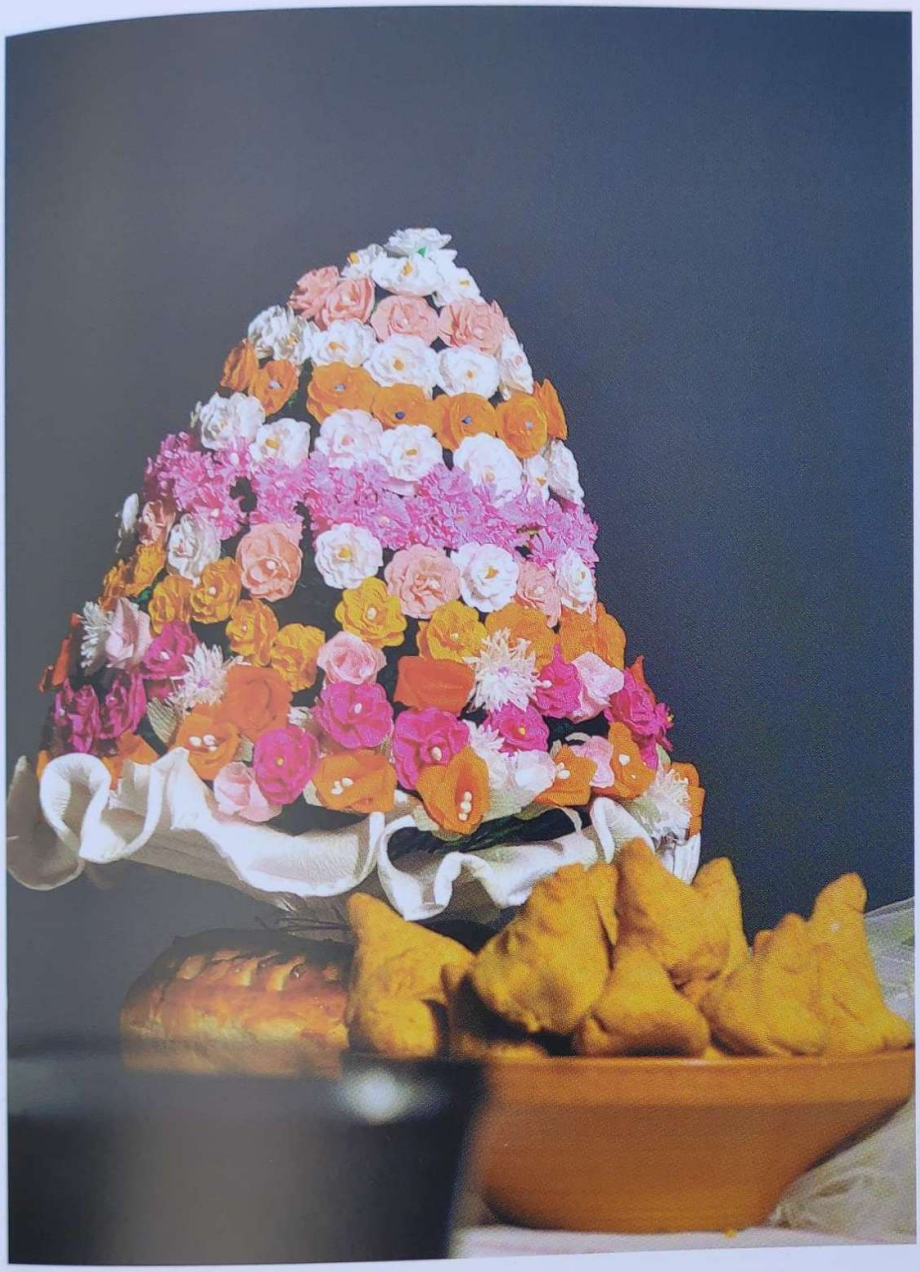

Gostuvanjski cimer (detalj), KUD Podturen, Smotra običaja u Kotoribi, 2009.

I M. Žganec upozorava na razliku između starijeg i mlađeg oglavlja. *„Pred pedesetimi leti (otprilike: do početka 20. stoljeća, s obzirom na dataciju autoričinog zapisa) su imele zaručnice čerlene vence. To je bila kukmica, kak sir špičasti, napleten. Na tenkim drotu su bile male ružice spodobne onumu divjemu šipku, kaj ima jaku male cvete, ali duplišne. Tak su bile te male ružice na droteku namotane. A ružice su bile od črlenuga najtenšega papera a vu sredinki sake ružice je bilo šika. On beli šik, koj*

držče da se ga malu nuše. Bilo je to se spleteno, red po red, kaj je postala kukmica, a niže na čelu je bilo treba deti partu, kaj je zakrila polovicu čela. Parta je spletena na drotek kak i venec, tak duga kaj je segla pod šijek, pod zadju stranu glave. Tam su partu skup zasuknuli i prepikali k lasum i venca su prepikale žene s iglum i koncum k lasum kaj je stou segurnu na glavi. Venec je biu črleni, a šiki pramice beli, a na šiku je biu napelani đunđ i kraluš. To je se drftalu kak šiba na vodi; a šik je biu forme srebrne, bele farbe, a đunđi pisani, sake farbe, a pantleki su bili črleni, pedenj široki. Oni su bili na mestu, kak je šlor od zadi, ali samu do pojasa, ne tak kakve, do pete, a cimeri su bili takši kak i venec, s takšega papera. Cimer je imau štiri kitice, v sredinki malo zrcalce."[275]

Mladenkin vijenac je „mladenkin ukras, znak prepoznavanja i zaštita. On simbolizira djevojačku nevinost, djevičanstvo. Udavača koja nije zadovoljavala strogom zahtjevu nevinosti, stavljanjem vijenca na glavu izlagala se javnoj pokudi", pripominje Z. Vitez za svadbene običaje u cijeloj Hrvatskoj a to vrijedi i za Međimurje.[276]

Mladenka je nosila i „buket" (*čokor*). Slagao se na podlozi bijeloga papira, na njega grančice asparagusa i bijelo papirnato cvijeće, a iz „buketa" visjele su papirnate bijele naborane vrpce, gotovo do zemlje. Do tridesetih godina prošloga stoljeća mladenka bi umjesto buketa u ruci nosila molitvenik i rupčić.[277]

Znakovito znamenje je i ***kokot***. Nosio bi ga u svadbenoj povorci dječak a poslala bi ga *sokačica* mladenčevih svatova k istoj dužnosnici kod mladenke, gdje se odvijala „glavna" svadba. I kokota su krasili krep papirom a o vrat, među ružama, vrećice mirodije i nož „kranjčec".[278] (M. Žganec spominje „vilicu i noža".) Kad bi došao s povorkom u kuću, dječak bi se obratio *sokačici*:

Gospa sokačica,
de vam je mesnica?
Tu vam je je jen vol
ke vas bo (med noge) bol.

I ovi stihovi, kao i činjenica da se kokot šalje mladenkinim svatovima ima, dakako vrlo jasnu aluziju. *Sokačica* nastoji dječaka posjesti u škaf s napojem, no mali *pevčar* je otprije upozoren na njenu nakanu. S njim su u pratnji još dva dječaka: jedan nosi bocu vina, isto tako ukrašenu krep papirima, a drugi *pogaču*; sve to daju *sokačici* a ona ih daruje sitnim novcem.[279]

---

[275] M. Žganec, o.c., 60.

[276] Z. Vitez, 41.

[277] M. Novak, o.c., 80.

[278] M. Novak, o.c., 80.

[279] U pomurskih Hrvata *pevčeka* nosi djevojčica koja sa *sukačicom* vodi ovakav dijalog: „Djevojčica – *Gospa sukačica, v kuhnje vam je kmica, ko me daste ropčeka, ja vam dam pevčeka.* Sukačica – *Dam ja dara ropčeka za lepi pevček. A ovoga nožeka tebi dam kaj ve peš z menom kaj toga pevčeka nam i prepraviju*" (Nemet, o.c., 4).

Pevčari i zastavnjek, Podturen, 1997.

U svatovska znamenja spadaju **zastava** i **sablje**. Svati se, naime, osobito u dolnjem i srednjem Međimurju formiraju po uzoru na vojničku formaciju, a u njoj mora netko „krčiti put" na čelu te povorke, a isto tako i zastavom dati do znanja da je te povorka svadbena.

Svatovske dužnosti i uloge

Tradicijska međimurska svadba (kao uostalom i drugdje) odvijala se po točno utvrđenom običajnom redu, dakle i s jasno naznačenim „izvoditeljima". Pored „običnih" *goščenikov* na svečanosti su bili i oni s utvrđenim dužnostima i ulogama. Pritom je primjetljiva jasna asocijacija na vojnički ustroj što etnolozi tumače graničarskom prošlošću. Moguća poveznica je u činjenici da je narodni čovjek vojničku strukturu doživljavao kao uzorak *reda*, s jasnim zapovijedima i subordinacijom. A prošlost ovoga međimurskoga *falačeca* prebogata je ratnih i vojnih iskustava njegovih žitelja, još tamo od Zrinskih pa do novijih *tabora* i vojnikovanja. Zato bi i roditelji znali govoriti svome nestašnom sinu: - *Dok buš išel vu vojsku tam te budu navčili reda!*

U svadbi je, razumije se, najvažniji budući mladi bračni par. U Međimurju udavaču zovu ***mladenka*** ili ***zaróčnica***, njega najčešće ***mladenec***; za oboje je znalo govoriti i *mladički*. *Mladenka* je, ona koja je na glavi imala

Mladenka s vincom, bundekom i dudačom (L. Krnjak, Moja baština, 2009.)

kitice, oblačila vjenčanicu od *guzane kikle*, na gornji dio tijela oblačila je bijeli *blujz* ii bijeli *dudač*. „*Dudač* je bio otvoren na gornjem dijelu s bogato ukrašenom kragnom, a na donjem dijelu imao je platnenu pasicu ili *pintu*. *Bjulz* pak je bio zatvoren do grla i bogato nabran. *Kikla* je od rugutina ili pečina platna. Rugutin, *rugalin* ili *rubelin* je tanko našiti najfiniji

pamuk. Žene su same našivavale ukrase na čisti *rugutin* jer je tvornički našit bio puno skuplji. Prva je *kikla*, dakle, često bila prozirna tako da se vidjela bogato našita druga *kikla* od šifon platna i također urešena čipkama. *Kikle* su mogle biti i od bijele dudove svile, od bijelog kašmira, a one nešto jednostavnije od ostalih vrsta svile, *amonske*, *rips* ili *atlas* svile. Koliko je sve to bilo bogato nabrano svjedoči i to da je samo u *fertof* išlo do metar i pol platna, a da je cijela oprava zahtijevala i do 23 metra platna."[280]

Poseban je običaj bio oblačenje, *spravljanje* mladenke. Žena koja je oblačila mladu, a to je mogla biti i mlađa *sneha* od rodbine, koju bi si mladenka sama izabrala, najprije je prostoriju, odjeću i mladu poškropila blagoslovljenom vodom govoreći: *„Vu ime Oca i Sina i Duha Svetuga počnemo svoje delo! Cajt je, vure idu, približava se onu kaj je bilo dauku: kaj buš morala ostaviti devojački staleš i prejti vu zakonski staleš"*. Posebno se pripremala kosa za oglavlje: *„Lasi se v soponu nakvasiju, onda su mehki. Onda se po pramici rezbiraju i nasučeju na luščinu od kuruze, i to se v jutro najpredi rezmota i složi kak več treba. Da se obuje, doneseju mladinu opravu i venca. Negda su mele zaručnice črlenuga venca, a denes imaju šlara. (...) Onda se mlada oblači. Najpredi ocpodje robače, onda pak gorje. Da se obleče, onda ona, štera ju spravla, joj meče šlara. Da joj ga složi, onda joj složi i partu, ali parta se šlarum skup drži, tak da se to skup dene na glavu. To se mora se prepikavati s koncum i iglum i gombuvačami."*[281]

Mladenec je u starijem razdoblju oblačio hlače koje su od koljena bile uske da bi mogle u *čižme* (koji detalj djelomice upućuje na vojnički način oblačenja), na tijelo bi oblačio *robaču* i *pruslek* i, kao poseban ukras, sat s lančićem; na *prusljek* bi dolazila baleda. U ovo naše doba mladoženja gotovo beziznimno oblači građansko odijelo.

Na svatovima se mladenci, osobito mlada, trebaju *módro držati,* to jest suzdržano, ne sudjeluju u šalama, ne plešu, osobito u onom prvom dijelu svadbenoga ceremonijala u kojem je obred vjenčanja. Dakle, i u držanju i oblačenju mladenaca (po materijale se moralo u dalja mjesta i za njih izdvojiti nemala sredstva!) naglašava se iznimnost trenutka, svadba ovime nije u tradicijskoj kulturi shvaćena (samo) kao prigoda za dobro veselje i gozbu nego kao poseban životni, „ozbiljni" čin.

Svakako je najvažnija „izvršna" uloga u međimurskoj svadbi pripadala starješini, ravnatelju svatova. On se u Međimurju naziva ***starešina*** ili

Mladenka s vincom i pečinim tibetom (L. Krnjak, Moja baština, 2009.)

[280] L. Krnjak, o.c., 61.

[281] M. Žganec, o.c., 60.

kapitan; ovaj drugi naziv još jednom upućuje na vojnički ustroj svadbenoga ceremonijala. Starješina svatova uobičajeno je znao biti krsni ili ferminski kum mladenca, no ako li on nije bio vičan govornom nastupu, angažirali su se ugledni, stariji muškarci u mjestu. Već pri izboru, dakle, valja zapaziti da je kriterij bio upravo govorna vještina, dakle, kao što u svakom mjestu znamo za dobra pjevača (češće pjevačicu) ili glumca, tako se u selu znalo za dobra govornika, to jest, kao što se uvažavala vrsna interpretacija popijevke, isto tako je autoritet uživao i vrstan govornik.[282] Štoviše, za takvog *starešinu* možemo reći da su posrijedi pučki poluprofesionalci jer su znali biti angažirani na više svatova tijekom godine a za taj trud dobivali bi nerijetko i novčanu nagradu.

„Gostuvanja nema bez dobroga 'kapitana'. Ako 'kapitan' ne zna svoje zvršavati, zabadav je i sladak mošt i jaka starina, zabadav je i najbolja pečenka i gibanica – gostuvanje je tužno. Svatove – katane – mogu raspoložiti bandisti, ali ako 'kapitan' ne vrši svoju dužnost, oni zaborave na mladence i 'šakrament hižnoga zakona', te se gostuvanje pretvori u pijaču i orgiju. 'Kapitan' – starješina – je zapovjednik svoje 'vojske'. On vodi mladence i 'katane', on ih podsjeća na simboliku svadbe, doziva im u pamet svetost ove zabave, ublažuje strasti, umiruje bundžije i nemirnjake, kara izgrednike, zaziva Božji blagoslov na 'jeliš i piliš', jednom riječi: brine se za sav svadbeni ceremonijal".[283]

Bila su dva *kapitana* na svadbi. Ako li je mladenka išla *za snehu* (pa ju je trebalo „isprositi"), od strane mladenca bio je *šereg kapitan* (mađ. sereg = skupina, vojska, dakle vođa svatova), a od mladenkine strane *primeš kapitan*, dakle, prvi, počasni starješina[284] koji je prvenstvo u vođenju svatova prepuštao *šereg kapitanu* nakon što bi dočekao i prihvatio *svate*.

„Pri sakoj svadbi mora biti 'primeš kapitan', ali samo tam, kam dojdu po mladu. Primeš kapitan izabere hižegazda. On si jega postavi kakti na mestu sebe, da on vu ime hižegazde prime svate u svoj dom. To se ne bi šikalu, da gazda prima svate, negu u ime gazde je tu primeš kapitan. (...) Za primeš kapitana zbere gazda svojega najbolšega i najbližešega rođaka."[285]

Vrlo je zanimljivo da u nekim mjestima (Grabrovnik) ulogu *starešine* preuzimaju pojedini glavni svatovi – mladenka, mladenec, podsnehalja, vjerojatno zato što se uloga *kapitana* izgubila te je on u takvim prigodama samo u počasnoj funkciji.

[282] A on pak će svojim nastupom afirmirati jedan od oblika usmene (narodne) književnosti, **usmenu retoriku**, koju ćemo podrobnije ilustrirati na stranicama što slijede.

[283] Vinko Žganec: *Starešinstvo ili kapitanjstvo, govori, napitnice, popevke i pitalice medjimurskih svatova,* Naklada Medjimurske tiskare u Čakovcu, 1921., iz „Predgovora".

[284] Naprotiv, Andrašec zapisuje da je *primeš kapitàn* „celi den kakti poslužnik" jer on predaje zaručnicu, a i svatko tko bi želio govoriti sa *šereg kapitanom* morao se prvo najaviti preko *primeš kapitàna* (o.c., 400).

[285] M. Žganec, o.c., 57.

Nakon *kapitana* drugi je važnosti ***dêvêr***; u dolnjem Međimurju se zove ***hadnač*** (mađ. hadnagy = poručnik) a ima svoju pratilicu koja se zove ***podsnehalja*** (drugdje, u Grabrovniku primjerice, pored *dêvêra* je *dêvêrica*). Gotovo isključivo to je bračni par, bliža mladenčeva rodbina. *Dêvêrova* je dužnost da zastupa svate, pogotovu tamo gdje treba plaćati; zato se nerado prihvaća ta dužnost, osim tamo gdje je posrijedi bliža rodbina pa se onda to doista shvaća kao „dužnost". „Dever mora platiti majgu, mora platiti zaručnicu, mora platiti lajcu, da ju pelaju, mora platiti zelje pri obedu. On mora platiti na posebni način ekstra mužikašom, da pleše z mladum snehum."[286] Osim toga, on mora biti i vješt govornik jer je za *plesanja zelja/ reda* izložen nadmudrivanju *šereg i primeš kapitana*.[287]

Podsnehàlja je, obučena u narodnu nošnju, na glavi imala *peču* (nju je u nekim mjestima imala i mladenka[288]). *Peča* „je posebna četverouglasta kvadratna marama od najfinijih materijala, najfiniji pamuk, tanko platno, batist. Dvije su joj stranice samo obrubljene, a druge dvije imaju čipku domaće ili tvorničke izrade i još dopunjenu vezom s cvjetnim motivima ili izvezenom monografijom. Mogao je to biti i nadnevak vjenčanja jer su je najčešće nosile mladenke. Poštirkana, složila bi se u trokut i stavljala na glavu tako da su čipkaste strane bile uzdignute iznad glave i padale na leđa".[289]

Na gostuvaje dêvêr i podsnehalja su obavezno, z ostalimi pokloni, morali donesti janu veliku pogaču. Ta pogača se zvala štafeta (Novakovec).

Koprone, kaprole (tal. caporrale = mlađi, niži po činu u nekim vojskama) poznaje, prema zapisima, samo dolnje Međimurje. To je par mladića – jedan je mladenčev, drugi mladenkin rod, primjerice bratić – koji nose isukane, ukrasnim trakama iskićene sablje.[290] Predvode svadbenu povorku, dakle, sabljama „krče put" i huškanjem pojačavaju veselje, za vrijeme napitnica saslušavaju želje gostiju, prenose i glazbi a naručitelje nude čašom vina na tanjuru. Zapravo su dva tanjura, jedan na drugom, a između njih stavljaju novac koji za svoje želje uplaćuju svati. Isto tako, pri ulazu mladenaca u crkvu i izlaženju, nakon vjenčanja, drže isukane sablje, kao znak počasti.

U zapisu M. Žganec ulogu uveseljača imaju ***katane*** (mađ. katona = = vojnik, konjanik; odatle u drugim krajevima običaj da ti predvodnici jašu na konjima![291]). To je nekoliko pari muškaraca, rođaka mladenaca,

[286] M. Žganec, o.c., 61.

[287] I kod devera Andrašec navodi drukčiju ulogu, naime, da je on „rukovoditel" mladenca, njegov „manuduktor" (rukovođa, op.), on ga, kao već oženjeni, ravna na svadbi. To isto je *podsnehàlja* zaručnici (Bartolić, o.c., 400).

[288] L. Krnjak, o.c., 62.

[289] L. Krnjak, o.c., 37.

[290] Gönczi misli da su sablje vjerojatno ostatak iz turskih vremena „kad su Turci upadali s namjerom da zarobe mladenku"(o.c., 96.).

[291] Andrašec izrijekom napominje da su katani jahali konje koje bi ukrasili i opleli im grive („oni su to jahali kakti jedna vojska"), ali isto tako da su konje jahali i mladoženja i zastavnjek (o.c., 397.). Isto tako tumači da su *katani* imali sablje jer „svadba znamenuje jedno vojsku, štera vojska sprevađa na veliki i znameniti put mladence, i to je zato, jer koji put je i sam mladoženja vu pogibelji, jer se dosti put pripetilo da je mladoženja bil putem na venčanje napadnut, ako je more biti ženil devojku koja je bila već predi s kojim drugim zaručena (...) a ov bi napravil kakav nered na putu do cirkve..." (o.c., 399.).

Podsnehalja, Goričan, 2008.

koja za prolaženja povorke nude mještane vinom, „skačeju i plešeju največ 'nazert', huškaju i popevleju".[292]

Svadbenu povorku čini i ***zastav(n)jek***, uobičajeno mladenčev prijatelj, a ako li je još jedan taj je ***podzastav(n)jek***. On nosi barjak koji se, kao i sablje, posuđuje u mjestu uz određenu naknadu. Na iskićenoj zastavi je već opisana jabuka o kojoj mora dobro voditi računa – ukradu li mu je pri dolasku u mladenkin dvor, tad je mora bogato otkupiti. Zato se otprije dogovori tko će mu u dvorištu „ukrasti" jabuku. Oba su prijatelja svečano obučeni i s bijelim rukavicama; ovaj detalj je vrlo znakovit vizualni pokazatelj o svadbi kao svečanosti i zastavi kao važnom svatovskom znamenju. Bijele rukavice najčešće nose i svi drugi, pobrojeni svatovski dužnosnici.

Napokon, svadbenu povorku čine i ***podekliči/ podekljičke*** ili ***svatevce***, djevojčice (može ih biti i nekoliko) obučene u bjelinu, „male zaručnice". *„Svatevca je oblečena kak i zaručnica ali se je malu menše, da je svatevca menša a i neje tak fineša njena oprava, ali je bela. Partu ima neštera od vojska, neštera papernatu, neštera pak od asparagusa kiticu zelenu."*[293] Ona je pratnja mladenki a može to biti, osim djevojčice, i mladenkina prijateljica.[294] Uz nju kao njezin partner u povorci ide dječak/ mladić – *klencar/ klencer*, poradi čega se *svatevca* negdje naziva *klencerica*.[295]

Tijek svadbe: dolazak mladenkinoj kući, odlazak na vjenčanje, povratak

Uvidom u građu i na temelju terenskih zapisa ustvrđujemo, koliko god nastojali težiti uspostavljanju zajedničkoga svadbenog tijeka međimurske svadbe da bi to bila jalova nakana poradi dvojega - između „starije" svadbe i one u novijem vremenu (a da ni ne spominjemo ovaj naš, suvremeni trenutak) postoje razlike i isto tako razlike postoje ne samo između pojedinih područja (gornje, srednje i dolnje Međimurje) nego i među pojedinim, čak susjednim mjestima. Jedini je stoga mogući način praćenje svadbe **kronološki** i pritom navoditi osnovni tijek i inačice u pojedinim lokalitetima.

M. Žganec pripominje da je svadba započela već uvečer prije *gostuvanja*, a osim u nedjelju, *„negda je bilo gostuvanje v pondelek ili pak v*

[292] M. Žganec, o.c., 61.

[293] M. Žganec, o.c., 60.

[294] Mladenkina pratilja asocira na pratilje pri današnjim raskošnim, „kraljevskim" vjenčanjima gdje te pratilje pridržavaju podužu vjenčanicu mladenke. Andrašec ulogu *klencerice* ili *podekličke* vidi „da zaručnica za on den kre sebe ima nevinost, kakti cveta, i spodobu svojega pucjega stališa" (o.c., 400).

[295] U Hrvatskom zagorju *klenceri* su *krancleri*, *podsnehalja* je *pocnoš*, a dva *kapitani* su *prvi i drugi svat*.

Svati - starešina na konju, Žiškovec, 1950.

sredu". Dakle, u nedjelju navečer svatovi su najprije večerali *„juhu govecku, govedinu i hrena, zelje z mesum i pogače, okolo pol noči malo pečenje i mlince. Drugo nika* (!)." Već tada, dakle prije samog svadbenog ceremonijala, glavnu ulogu preuzima *gospon starešina*, pa njegov nastup, zapravo, označuje stvarni početak svadbe. Naime, on najprije preda se, to jest pred svadbeni stol poziva *hižnoga japeka i mamicu*: *„Poštovana svadba i gospon hižni japek i gospa hižna mamica, prosim, da me malu posluhnete i k srcu se zemete kaj vam bum vezda povedau! Najpredi si vuzavam gospona hižnoga japeka i gospu hižnu mamicu! (...) Prosim lepu gospona hižnuga japeka i gospu hižnu mamicu, kuliko let bi vi šteli i mogli zadržati ovu malu svadbu, tak kak smu počeli jesti i piti i plesati, veseliti se?"*[296] Godine, jasno, znače mjesece; kad su kućedomaćini odgovorili i to potvrdili ispijenom čašom vina, *gospon starešina* tad pita pojedine

[296] M. Žganec, o.c., 57. Već dakle, u ovom prvom obraćanju *starešine*, zapazimo **običajnu kulturu komuniciranja**, obogaćenu kićenim izrazima („da me malu posluhnete i k srcu si zemete"): ovdje se pita domaćin o trajanju svadbe jer ipak on odlučuje a nije se sjelo za stol i stalo bančiti bez ikakva obzira i odgovornosti! *Starešina* dakle nije samo „svadboravnatelj" nego i glasnogovornik **tradicijskoga bontona**!

dužnosnike – *sokačicu*, kočijaše, zastavnjeka, *katane* – mogu li udovoljiti povjerenim im dužnostima jer su *„posli veliki i teški. Moramu dauku putuvati, i do svete mater cirkve naše mladence sprevoditi. Vezda je pred nami, da tem našem mladencem budemu na pomoč, ar to si sam ne more nišče fčiniti“.*[297]

U kronologiji svadbe prva je etapa okupljanje svatova.

Ujutro, na sam dan svadbe, svati se okupe već *„ob šesti vuri“* (M. Žganec). Neki dođu sami, ali po neke je išao *pozovič*, uz pratnju glazbe (Zvonar, D. Vidovec). Išlo se osobito po važnije svate ali i one *„gavalere koji čuda do sebe štimaju i čakaju kaj mužikaši deju po je“* (M. Žganec). Neki su čak zaželjeli da im na njihovom gruntu odsviraju koju po želji i to, dakako, plate.

Kad se svatovi konačno okupe, čitav svadbeni tijek povjerava se *gosponu starešini*. Svako njegovo obraćanje najavljuje neki događaj i obiluje biblijskim prispodobama:

Falen bodi Jezuš Kristuš! Tu budi Bog i Marija i sa dobra rodbina. Draga moja rodbina od Boga dana, od ljudi zebrana i od strane našega hižnoga japeka i mladenca sim pozvana. Hote, idemo za ovu tabljo, da počne svadba. Tak kak je negda Jezuš Kristuš v Kani Galilejski blagoslovil se jelo i pilo, pak se i mi denes moramo zmisliti Jezuša Kristuša da nam blagoslovi našega jeliša i piliša. „Sada glazba zasvira 'Otec naš' i tim počinju gosti“.[298]

U drugoj, razvijenijoj varijanti početak svadbe najavljuje se ovako:

Falen budi Jezuš Kristuš! Draga moja rodbina! Vezda započnimo svadbu kak su je negda započeli v Kani Galilejski gde je bil Jezuš s Marijum i z vučeniki. I kad je bilo njim vino sfalilo, reče Marija: „Sinko, vina nemaju“. A Jezuš pako reče: „Kaj je tebi, žena, još neje moja vura došla.“ Marija pako reče slugama, razmevši značaj ovih reči: „Što god vam reče, učinite“. Tam je pako stalo šest kameniti posodi po starom židovskom zakonu za očišćenje grešnika i Jezuš se okrene slugama i reče jim: „Napunite ih z vodom“. I kad su sluge to fčinile, Jezuš blagoslovi i reče: „Nosite starešini“. Kad je starešina okusil ovo vino z vode načinjeno, dal je pred sebe pozvati domačina ter mu reče: „Saki čovek najpredi daje dobro vino a kad se ljudi napiju unda hujše, a ti si pako dobro vino zadržal“. Dakle, draga moja

Dever i podsnehalja, Prelog, 1897.

[297] M. Žganec, o.c., 57.

[298] M. I. Blažeka, o.c., 196.

Mladenci, Novakovec, 1953. (L. Krnjak, Moja baština, 2009.)

rodbina, ovo je zbilja bila srečna svadba, pak zato i mi zazovimo na ovu našu svadbu Jezuša i Mariju i prosimo višnjega Boga Oca nebeskoga da nam blagoslovi naše jelo i pilo da se bomo mogli vu miru i ljubavi zabavljati vu niče drugo ime nego vu ime Oca i Sina i Svetoga Duha, amen.[299]

Potom slijedi *zajtrek*. On se ili posluživao za sve svate zajedno i to kokošja juha, *čurke*, pečeno meso i kolači (D. Vidovec), ili hladnetina i *guleš* (Sv. Marija), ili pak su oni svatovi koji idu po mladenca – ili mladenku ako li mladoženja ide *za zeta*; češći je bio običaj da je mlada išla *za snehu* pa se „glavna svadba" odvijala u njezinom domu: svatovi su popili samo *žganicu* i pojeli kolačiće (jer će doručkovati kod mladenca/ mladenke kad dođu po njega/ nju), a koji su ostali – starci, djeca – *zajtrekovali* su *„guleša, pečeje, čurke, hladnetinu, kolače, žganicu"* (Vratišinec).

Svi svatovi, već prema funkcijama, dobivaju *cimere*. Zanimljiva je običajna inačica (G. Mihaljevec, Zebanec) da *su svati kitice kupuvali a podsnehalja ji je spričala: Ki bu čuda dav bu mu kvar, ki malo bo ga sram. A fendri, družbari oni so donesli na tejerečeku kolačece i podsnehalja je delila te kolačeke i kitice. Prvi su davali starešina pak dever. Te su se penezi pred mladenci sipavali s tejera.*

Druga je inačica da je mladenka dijelila *cimere*, *štere je morala sama naprajti za glavne svate* (Turčišće).

Kad mine *zajtrek*, to jest kad *jedna ili dve hrane mineju*, javlja se opet *kapitan* kako bi već na početku upozorio na veselje s mjerom, što iznova svadbi daje obilježje svečanog čina a ne razuzdanog opijanja:

Faljen bodi Jezuš Kristuš i Marija! Draga moja rodbina! Nekaj bi vam imel povedati od strane našega hižnoga japeka. Bog je stvoril nebo i zemlju i se kaj je na njoj. Stvoril je i prvoga oca Adama i dal mu je paradižuma, to jest vrta vu kojem se sa dobra nahajaju ter mu je rekel: „Se Ti dajem i se Ti dozvoljavam, piti, jesti i veseliti se, samo Ti jedno jako zabranjujem da od dreva znana dobra i zla ne kušaš". Tak, draga moja rodbina, i ov naš hižni japek se nam dozvoljavaju, piti, jesti i veseljiti se, samo jedno nam jako zabranjuju da se ne bi morti našel med nami takov koji bi rad svaju i puntu delal, takov bole da bi se prije odstranil zaprtimi vrati nego potli z otprtimi, z vekšim sramom i špotom. Ali ja mislim da se takov med nami ne nahaja. Zato vas prosim se skupa – pite, ječte i veselite se i rečite: Slava Bogu na visini a mir ljudima dobre volje!

[299] Osim objavljenih tekstova *spričavanja* (Žganec, Feletar), u gotovo svakom mjestu cirkuliraju rukopisi svatovskih *spričavanja* što samo govori o **shvaćanju važnosti** toga obilježja svadbenoga ceremonijala (ovaj i tekstovi što slijede zapis je djeda autora ovih redaka, Đure Hranjeca). Važno je zamijetiti, ovdje i u drugim tekstovima, stupanj biblijske (evanđeoske) parafraze, sadržajno i izražajno: govornik se poziva na svadbu u Kani Galilejskoj, početak te svadbe i njegov je početak, dakle, manje-više dosljedno slijedi evanđeoski predložak, čak i štokavizira pojedine dijaloške dionice (čime, tom govornom gestom, naglašava odstupanje od njegova obraćanja jer to

Andrašec navodi da je od zaručnice došlo do pet svatova kako bi se priključili povorci, a njih su dočekale mlade snehe, glazba je zasvirala i one su ih dobre zvrtele, tako da bi jedna od druge prijela svata kad bi se prva umorila; tako su se već na početku ovi svati uvjerili tko je bolji (izdržljiviji) plesač!

Zvonar navodi da je doček *dekljinih svatov* bio drukčiji: njih je dočekao *starešina* i pitao po što su došli. Tada se razvija prispodoba o njihovoj vojsci koja je preslaba pa su došli po pomoć a *starešina* tad kuša njihovu snalažljivost pitalicama, koje će svoj puniji smisao dobiti kad mladenčevi svatovi dođu pred mladenkin dvor.

Slijedi odlazak po mladenku.

Nakon doručka i početnog veselja započinje glavni dio svadbe, odlazak po mladenku koji *gospon starešina* osobito intonira: odlazak je to ne samo po životnu družicu nego se tim činom istodobno oprašta od jednoga „stališa" (momačkoga, djevojačkoga), otad će mladi zasnovati novu zajednicu te se u **tradicijskom bontonu** podrazumijeva opraštanje od roditelja i najbliže rodbine. To obraćanje nije u nositelja te kulture shvaćeno kao puki običaj nego kao stvaran, dramatičan običajni trenutak te u svih svatova, a osobito u najbližih, izaziva i suze i plač:

Dragi i ljubljeni japek! Vi ste mene do deneka denešnjega na sakojačke posle otpravljali, na orsačke, varmeđijske, opčinske i k službi Božjoj, ali vu ovakvom cimeru me išče niste pošiljali. Zato Vas ja prosim, ako Vas ne bi za dosti posljuhnol, oprostite mi, kajti ja očem denes oproščenje zadobiti i vu stališ hižnoga zakona stupiti. Zato Vas prosim, oprostite mi i rečite: „Idi, sinek, idi, dej Ti Bog srečnoga pota!"

Vezda pak si Vas vuzavam i za Vas se zmišljavam majka ma rođeni, koji ste mene rodili i pod svojim srcem devet meseci nosili, fnogokrat rano stali, kesno legli. Morti bi Vam se bil da zameril, prosim, oprostite mi i rečite: „Idi, sinek, idi, naj bode blagoslovljen pot tvoj!"

(Spričavanje mrtvoga oca ili matere: *Majku/ oca bi si vuzaval, ali nemrem jih vuzavati, niti nemreju oni pred me stati, kajti je jih pokrila črna mati zemljica i na njivom grobeku zrasla je zelena travica. Nego, Jezošek mili, Ti jim podeli dušici pokoja, svetlost večna naj jim sveti, naj počivaju vu miru.*[300])

govore božanske osobe!), a u izrazu prepoznatljivom sintaktičkom organizacijom (red riječi, čestotnost veznika „i") slijedi biblijski stil. I još nešto: ovaj i svi kasniji govori započinju, otvaraju se i završavaju, zatvaraju kršćanskim pozdravom kojim se i inače u ovom našem podneblju započinjao i završavao svaki posel.

Pripomenimo da Žganec u *Starešinstvu* govor *starešine* započinje večer prije, tada kada provjerava uspješno vršenje funkcija pojedinih dužnosnika, razvijajući biblijski tekst o posljednjoj Isusovoj večeri i izdajniku *Judašu*. A l. Varga bilježi da je u Sv. Mariji takvo *spričavanje kapitàn* održao nakon *zajtreka* (o.c., 39), a tada su *hižni japek* i *hižna mamica* otvorili svadbu plesom (valcerom).

[300] U nekim mjestima (D. Kraljevec) mrtvim roditeljima su mladenka ili mladenec dan prije svadbe na grobu užgali svijeću, *tak da je i té roditel na svadbi.*

Kum i kuma dolaze na svadbu, Goričan, 1970.

Vezda pak si vas vuzavam braci i sestričke, koji ste z iste utrobe s koje sam i ja. Morti sam vam se šteromu zameril, oprostite mi i rečite: „Idi, bratec, idi, dej Ti Bog srečnoga pota!"

Vezda pak si vas vuzavam, krsni kum i kuma, koji ste meni ono prvo dobro fčinili, koji ste mene na krst nesli i ovo lepo ime denes donesli. Fala vam na toj vašoj dobroti. Morti sem se vam kaj zameril, oprostite mi i vi i rečite: „Idi, kumič, idi, dej Ti Bog srečnoga pota!"

Vezda pak si vas vuzavam, ferminski kum i kuma, koji ste meni ono drugo dobro fčinili da ste me na fermi za svedoka stali, da sam postal član svete matere cirkve i delnik kraljevstva nebeskoga. Motri sam vam se gda zameril, oprostite mi i vi i rečite:" Idi, kumič, idi, dej Ti Bog srečnoga pota!"

Vezda pak sa ostala rodbina, teci i tece, vujci i vujne, strici i strine, sosedi i sosede, pajdaši i dobročinitelji, morti sem vam se šteromu bil vu svojoj mladosti kaj zameril, oprostite mi i rečite: „Idi, sinek, dej Ti Bog srečnoga pota!"

Vezda pak idemo, vu ime svetoga Janoša Ivanoša i vu ime svetoga Križa. Sveti Križ naj nas prekriži, nas potnike na potu, a vas pak se skupa na stanu. Zbogom ostanite.[301]

[301] Ne će biti na odmet još jednom upozoriti na odlike tradicijske kulture ovim obraćanjem koje obilježuje dvoje, ono što danas tako lako i često zaboravljamo: **zahvala** i **oprost**! Narodni čovjek koji nije *zbavil* neke velike škole (iako, znamo, obrazovanje nije i zalog kulturi) osjeća potrebu za ovim činom, ovom gestom. Pritom nije važno je li ona baštinjena kršćanskim odgojem, važno je da se ona iskazuje, i to spram sviju, od svih treba moliti oprost i potom blagoslov svima.

Svatovi nakon toga izlaze i u dvorištu formiraju svadbenu povorku. Nju je međimurski čovjek različito postavljao. U selima dolnjega Međimurja (Cirkovljan, Hodošan, Goričan) na čelu povorke su bili *koproni/ kaproli*, iza njih dječaci sa simbolima svadbenoga obilja: *okinčenim* kokotom, pogačom i vinom. Za njima se složi nekoliko muških svatova, tada dolazi *zastavnjek* i *podzastavnjek*, a između njih mladenec. *Podekliči* i *klenceri, šereg kapitan, dever s podsnehaljom* kompletiraju ovu povorku; iza njih a prije glazbe, zna se uvrstiti nekoliko žena. U drugoj varijanti (Podturen, D. Dubrava, Vratišinec) na čelu je dječak s kokotom, a u trećem tipu povorku vodi *zastavnjek*. U sva tri slučaja raspoloženje svadbene povorke je veselo, jedino se glavni svati *módro drži*ju. Običaj je također da su muški svatovi nude mještane vinom a drugi – djeca i žene – bacaju kolačiće (u novije vrijeme ustalilo se bacanje bombona).

Tako raspoloženi dođu **pred mladenkinu kuću**. Kad svatovi dođu do *lesnih vrát* ne ulaze nego se tada zbiva vrlo zanimljiv dijalog *starešine*, te vođe mladenčevih svatova i *starešine*, dakle zastupnika mladenkinih svatova, to jest dva *kapitàna* koji će otad zajedno nastupati u svadbenoj svečanosti. I taj susret ima svoj smisao u naglašavanju svadbene svečanosti doista kao **svečanosti**; negdje njih dvojicu zamjenjuju *koproni/ kaproli* i dvojica svatova s mladenkine strane. Nakon prigodnog, uobičajenog pozdrava razvija se dijalog sastavljen od pitalica. Nije posrijedi puko nadmudrivanje, jer pitač i odgovarač znaju rješenje, posrijedi je, dakle fingirano nadmudrivanje, nego je važnije da se susrećemo s jednim važnim oblikom usmene, narodne književnosti. Dijalog se može, u jednoj od varijanti, odvijati ovako:

Starešina: - Faljen bodi Jezoš Kristoš!

Primeš: - Na se veke faljen! Ljudi, što ste vi i kaj je vašega pota?

Starešina: - Mi smo dogo putuvalji kak so negda putuvalji sveti tri kralji, a zvezda nam je kazala póta. Več smo jako trudni pak bi vas prosilji kaj nas pustite na konak.

Primeš: - A de je ta zvezda koja vam je kazala póta? Ja nikaj ne vidim.

Starešina: - Tam se zastajla posred vašega dvora (pokaže na venčanjak).

Primeš: - Je, am je tak, ampak ja išče ne znam kaj ste vi za jedne ljudi. Moralji mi bote odgovoriti na nekoja pitanja.

Dečeci s hranom, kokotom i zdiganom orehnjačom, Goričan, 1975.

Starešina: - Naj samo pitajo, gospon primeš kapitan. Ja misljim da moja vojska more razrešiti sako pitanje.

Primeš: - Da je bil te den da je sonce zišlo, a neje zašlo?

Starešina: - To je ov denešnji den.

Primeš: - A de je bil Isos dok je bil na nebi niti na zemlji?

Starešna: - Visel je na drevi križa.

Primeš: - To je se točno, ampak rečite vi meni de je sredina sveta?

Starešina: - Tu de ja stojim. Ako ne verijete, bote moralji sami meriti.

Primeš (pravi se malo zbunjen)*: - Dobro, dobro! Vidim da je z vami teško ziti na kraj. Itak, rečite išče da je na goski največ perja?*

Starešina: - To je bar ljefko znati. Da je i gosak na nje.

Primeš: - A kaj je naša mladenka imela denes v jutro med nogami?

Starešina (malo razmišlja)*: - Poceka, dok je išla s hiže v kuhnjo.*

Primeš: - Se ste dobro odgovorilji. Vidim da ste vi naši ljudi. Hote nuter![302]

No, prije nego uđu, M. Žganec napominje da se pogađaju za *majgu*, dakle da ju moraju „otkupiti“, što je očit pokaz simboličnog značenja toga

[302] I. Zvonar, o.c., 228. Razumije se, svatovi bi bili pušteni i ako se *starešina* ne bi snašao jer je riječ o običaju, dakle „ustaljenom normativnom ponašanju“ (Z. Vitez). Kad je riječ o pitalicama, svakako vrijedi zabilježiti vrijedne Žgančeve primjere u njegovom *Starešinstvu* (za koje je on izdvojio posebno, peto poglavlje) jer oni potvrđuju darovitost narodnog međimurskog čovjeka, smisao za mudroslovlje i slikovito izražavanje (bez obzira što su neki od njih posuđenice koje cirkuliraju na širem području): *„1. Kada je konj največ vreden? (Onda kada spovednik jaše z Božim Telom); 2. Kada je pot najbole truden? (Onda kada spovednik mora Božje Telo nazaj nositi); 3. Na leto jedenpot, na den tripot? (Božič je jenpot na leto, a tri meše na Božić); 4. Što je bil najpredi pastorek? (Sveti Janoš Mariji); 5. Što je bil prvi očuh? (Sveti Jožef Jezušev hranitel); 6. Gdo je zakopal Mojzeša? (Angeli i nigdo ne zna de je); 7. Žena je bila, devojka nigdar? (Eva, Adamova žena); 8. Sin je saki den pri meši, otec nigdar? (Vino je saki den, trs nigdar); 9. Pet je več kak sedem? (Pet ran Kristušovih je več kak sedem žalosti Marijinih); 10. Što je prvi napisal blagoslov Svetoga Janoša? (Sveti Vincek); 11. Sini saki den govore, otec nigdar? (Zvoni saki den, a turen nigdar); 12. Mi imamo čuda, gospoda malo, Bog nikaj? (Blato pod nofti); 13. Koji ima vu nebi repa? (Sveti Duh vu spodobi goloba); 14. Kaj najteži čaka sudnjega dneva? (Sunce, kajti ono navek ide); 15. Koliko svrži je pustila muštarda? (Tri: jenu Ocu, drugu Sinu, tretju Duhu Svetomu); 16. Kakših svinj ga naveč? (Zafrknjenimi repi); 17. Što je postal delnik pet ran Kristušovih? (Sveti Ferenc Serafinski); 18. Ne se je rodilo, pak mu svi verujemo? (Vaga); 19. Kaj je to: tri žene, jedno dete? (Mati, kuma, baba); 20. Brez česa nije cirkva zidana? (Prez imena); 21. Gde zidar počne zidati? (Pred sobom); 22. Kaj je v cirkvi s črevi gori obrnjeno? (Pavuki i muhe na bolti); 23. Kaj je to: si ljudi govore, samo ja ne? (Moje ime); 24. Na kaj se saki den stanemo? (Na starost); 25. Kam zajec ide kada je leto star? (V drugo); 26. Kaj je to: od veka do veka bu, pak nigdar na leto staro? (Mesec); 27. Kaj vu repu ima*

dreva – da „predstavlja" zaručnicu; u dolnjem Međimurju taj „otkup" vrši dever i to kad se svatovi vrate s vjenčanja.[303]

Kada napokon uđu, dječak s kokotom odlazi u kuhinju *sokačici* uz već spomenute običajne detalje. *Sokačici* se, kad uđu u kuću, obraća i *starešina*:

Faljen bodi Jezuš Kristuš, tu budi Bog i Marija i se dobre gospe, tulikajše gospa sokačica. Ja vas očem pitati jeli bute den-denešnji vi nas mogli zdržati, ar za menum mnogo naroda dohaja. Nego pelaju za menom zlata i srebra na trema koli, kajgod potrošiju, se vam naplatim.

No, ulazak u kuću mladenke – po svemu vrlo važan dio svadbenoga ceremonijala – nije u Međimurju jednak, razlikuje se u pozdravljanju *kapitana* (u jednim mjestima to se, spomenusmo već, zbiva pred *lesnim vràti*), u otkupu *majge* i u traženju, prošnji mladenke.

Prvi način, iskazan stihovno, bilježi M. Žganec a kazivač bijaše Martin Žganec, što je 1925. u Vratišincu zabilježio M. Gavazzi:

Falen budi Jezuš Kristuš!
Mi smo potniki, kak su bili sveti tri krali,
i oni jesu putuvali, da bi dete Jezuša daruvali.
I nje je čudnovata zvezda sprevađala i ober štale stala
i do deteta Jezuša dopeljala.
Tak i mi denek-denešnji jesmo vidli njih ovdi postati,
kajti ž njimi bi radi govora držati.
Najprvič ih očemo prositi,
da od ovoga grada očeju nam vrata otvoriti,
kajti vu ovom gradu bi mi radi ovoga vrta oprskrbitela prositi,
da od svojega srca očeju na jednu ružicu ftrči,
i k našemu srcu prevrči.
Tak prosimo gospona, nek nam budeju tak dobri,
Da nas nuter pustiju i vu ovom gradu nadalje
z nami govora držiju.
Falen bodiu Jezuš Kristuš!

oči? (Riba da je v repak vlovljena); 28. Koja žalost je Mariji najprva bila? (Kad ju je Jožef hotel ostaviti); 29. Kada je sunce dva dana zišlo a zajti ga nesmo vidli? (Kada je dva dni zastopce oblačno bilo); 30. Što je bil pri kopeli ove zaročnice? (Njena mati); 31. Kaj je najčisteše na svetu? (Voda, ar ona sve opere); 32. Kaj bez krvi živi? (Rak pak štriga); 33. Što je po svoji materi gazil? (Adam po zemlji); 34. Zakaj ljudi ribe pak sira strużeju? (Kajti nemaju perje da bi jih skubli); 35. Štera riba je najbolša? (Štera ima najbolše meso); 36. Štera riba pak je najmenjša? (Štera ima najbliže glavi repa); 37. Šteri kralj nema kraljestva? (On na karti); 38. Šteri sokač zna najbolšu juhu skuhati? (Glad); 39. Šterih je na svetu več: mrtvih ali živih? (Živih); 40. De su najvišeše gore? (Tam de su najglobleše grabe); 41. Črnjak otec, široklasta mati, dugačka kči? (Lonec, zdela i kuhača); 42. Kaj ima vu glavi srce? (Zelje); 43. Na prtuletje se poseče, pak v jesen doli opadne? (To je jesenovo drevo); 44. Kada mrtvi živoga jedu? (Kada škornja noge glođe); 45. Prez česa ne bi mogli svati s cirkve dimo dojti? (Prez obračanja); 46. Na šterom mesti je od početka sveta samo jenpot sonce svetilo? (Tam gde su Izraelci išli prek morja po suhom); 47. Šteri den od početka sveta još neje sonce zašlo? (Denes); 48. Kakši je črnec da f črleno morje padne? (Moker); 49. Gda je vu nebu največ ljuknjic? (Vu vreme žetve po strnišču); 50. Jeden trgovec je tiral črez varaždinski most tristo šezdeset i pet psov. Koliko je tam nog bilo? (Dve noge, drugo su bile pesje tace): 51. Gdo bi zmed vas mogel reči: kokot, kokoš ne? (Kokot); 52. Zakaj je foringaš f hudim mesti moral prehititi? (Kajti v lepim neje mogel); 52. Kakšu dlaku ima beli konj? (Konjsku); 54. Gde pljug ima zadnju luknju? (V peči, da ga vu nju hitiju)" (o.c., 68-73).

[303] U pomurskih Hrvata *majgu* zovu *cer* i prije nego je posijeku pod njom plešu (Režek, o.c., 22.).

Drugi je način pozdravljanja i prošnje ovaj:

Faljen bodi Jezuš Kristuš! Ja njih očem pitati kak so pitali farizeji i levite Ivana vu puščini: - Gdo si ti, jesi li Krist ili Elijaš, ili koji drugi prorok? A on jim reče: - Ja niti sam Krist niti Elijaš, a niti sam prorok, ja sam glas kričečega vu pustinji! Pripravite put Gospodinu neka se učine glatki i ravne fčinite steze njegove! Tak smo po tom putu i mi denes putuvali i doputuvali smo vu ov grad. Pak bi ve prosil najpredi hižnoga japeka k sebi. (Kad hižni japek pristupi starešina reče:)

Dragi i ljubljeni japek, ja vidim da se vi kakti zrok ove svadbe nate mogli z menom denes spominati, kajti ste zaposleni sakojačkom dvorbom mojih katanov. Pak bi ja vas prosil da bi mi vi pokazali čoveka s kojim bi ja mogel vu vaše ime denek denešnji govoriti, kajti ne bi rad kaj bi saki pripeček i zapeček z menom govoril i saka metla z menom pometala. (Hižni japek mu pokaže primeš kapitana; šereg kapitan se pozdravi s njim i rukuje.)

Dober den jim Bog dej, gospon primeš kapitan. Ja sam se kruto rano razveselil kak se Šimon starec razveselil gda je malo dete Jezuša vu svoj naručaj prijel. Ravno tak sam se i ja razveselil da sam Vašu roku vu svoju prijel. Tak dragi gospon kapitan i sa ostala rodbina, mi jesmo denek denešnji odhajali kak je odhajala Blažena Devica Marija z svojim detetom Jezušom. Oni jesu vu cirkvu došli, tam su si poklekli, dare alduvali i blagoslova zadobili. Tak i mi jesmo putuvali, do svetoga križnoga dreva dohajali, tam smo si pokljeknuli, Bogu se pomolili i angela čuvara za pomoč zadobili, koji nas je peljal po tom potu kre njivoga cvetnjaka, na četiri vogle ograjenoga, gde su cvele sake fele ruže, bele i čerlene, modre i zelene. I jedna se je zmed ovih ružic ovomu mojemu mladencu kruto jako dopala i on je meni rekel: - Stani, vođa, idem si ja ovu ružicu ftrgnem. A ja sam njemu rekel: - Ne, sinko, ova ružica i ima svojega vrtljara, pak idemo mi njih zaprosimo nej nam ju oni ftrgneju i nam vu ruke dadu. Ovoj ružici je ime (kaže ime mladenke), *koja ima na glavi kinča razvijenoga vinca. I ona se je denes rano rescvela i ovomu mojem u mladencu k srcu preplela. I on bi ju štel ftrči i k svojemu srcu prevrči. Pak bi ja zato prosil gospona primeš kapitana kaj nam ju oni ftrgneju i pred nas dopelaju, a mi nju primemo i k svojemu srcu privinemo.*[304]

U svim lokalitetima primeš kapitan najprije dovodi djevojčicu a potom stariju ženu te se u dijalogu dva kapitana nastavlja metafora o pu-

[304] Zamijetimo odlike ovoga obraćanja: pored uobičajene biblijske parabole o putu na koji je ukazao prorok i o blagoslovu, *starešina* razvija sliku o zvijezdi (simbolu svjetla) i o *rezvitoj* ružici u vrtu, dakle za udaju spremnoj djevojci u tom domu (što je tipična narodna slikovitost, osobito u Međimurju naglašena u narodnoj popijevci o raznim *ružicama*!). Ali, isto tako zapazimo da se iz govora naziru i donedavni društveni odnosi: *starešina* je obziran prema zaposlenom *hižnom japeku*, a tradicijski moral potvrđuje time što govori o zabrani mladencu da si *ftrgne ružicu* kad on zaželi (to jest kad ga osjećaji vode!), a kad je dobi neka *nam* (ne njemu, mladencu!) *vu ruke dadu*. Ti i takvi detalji još nam jednom potvrđuju da svatovsko *spričavanje* nikako nije bio samo formalni, „dekorativni" običajni čin.

poljku i *precveloj ruži,* dok napokon ne dovedu mladu.[305] M. Žganec bilježi da tada dever „otkupljuje" mladu a „prodaje" mu je žena koja ju je oblačila; ona *„pred vratima zadnje hiže v ganjku na malom stolčeku sedi i s tukačom tuče praznoga mužara".*[306] *Dever* se pogađa a kad se konačno dogovore tad su mu najprije davali da pred mladenca donese metlu pa bruklje (žarač, op. S.H.) i tek onda zaručnicu.

Kad je o coprima riječ, spomenuti je da je bilo nekoliko zanimljivih radnji a sve su bile usmjerene na „reguliranje" odnosa budućih supružnika. Žene bi podučavale mladenku što mora učiniti kad mladenec dođe pod krov: da mladenca gleda kroz sito, pa kroz zaručnički prsten, onda, komadić metle neka stavi u cimer svom budućem suprugu, potom, da nastoji da on popije malo vode u kojoj su „mrtvoga hmivali", da ga moli za novce neposredno prije vjenčanja koje je ona trebala položiti na oltar i tad ne će pred njom novce skrivati. *„Te si copri idu za tem, kaj bi žena štela da je prva a mouž metla, da ona bude od njega jakša i spametneša".*[307] U zapisu M. I. Blažeke o ženidbenim običajima u Cirkovljanu čitamo da je mlada, kad se oblačila, stajala na dvjema svijećama ili cjepanicama prekrivenima plahtom, u cipelu stavlja novac (da bi ga imala bez muževa znanja), a mladencima su znali na unutrašnju stranu odijela nabosti igle u obliku zvijezde „da ih copernice ne bi zacoprale".[308] Kada je napokon *zaročnicu vu roke dobil,* tada *gospon starešina* govori:

Dragi gospon primeš kapitan! Ja se jesem denek denešnji z ovim svojim mladencom kruto rano gori stal kak se zveličitel Jezuš Kristuš rano gori stal da je išel k svojim vučenikom i našel ji je na morju ribu loveči. I on nje upita: - Ljudi, jest kaj hasnujuči? A oni jemu odgovore: - Bog i mešter, celu no smo delali i nikaj smo ne hasnujuči. A on jim reče: - Resprestrite išče jemput svoje mreže vu ime Gospodinovo! I resprestrlji su svoje mreže i najempot su vlovili tuljko ribic kaj su jim se mreže drapale i nisu je mogli vun poteči. Onda su namignoli svojim pajdašem v drugi lađi kaj su jim pomogli na breg poteči. Onda su zbiralji vekše, z med menjših vekše so si zaderžalji a menše su nazaj odposlali. Tak smo si i mi potrebno zadržalji a nepotrebno smo nazaj odposlali. Dali ste vi nam kinča i lepotu kak je dal Bog Mojzešu da mu je dal palicu vu ruku i rekel mu: - Vudri ž njom po Čerljenom morju, budeš išel po onom putu po kojem išče nigdo neje putuval. Tak i ja denek denešnji budem z ovum dečicom putuval po onem potu po kojem nigdar nisu putuvali. Naj jim ga blagoslovi Višnji

[305] Dovođenje „lažne" mlade, djevojčice i starije žene običajni je detalj poznat i u Hrv. zagorju (i šire) a i među pomurskim Hrvatima. Tamo dovođenje *starešina* komentira ovako: *Gospon hižnjek* (*primeš-kapitan*, op.) *nesmo se tak domeneli. Mi smo se tak domeneli kaj vi nam rescvetu ružicu donesete i dopelate. Gledete, to išče ne ruža, to je bomblek. To je ne smeti išče ftrči, zato ja vas prosem i molem, nemamo mi cajta, potrudite se vi dale makar na dokše pot, pak nam prinesite belo, rescvetu ružu. Zato gledite, ako ste vi jempot to pripelale nam, mi pred našem družinom zapremo i to. Ta bu nam pomagala žibeke paziti i piceke hraniti. Fala lepa, potrudite se išče jempot* (Nemet, o.c., 6).

[306] M. Žganec, o.c., 63.

[307] M. Žganec, 61.

[308] M. I. Blažeka, o.c., 197.

Otec Bog nebeski. Vezda pak bi prosil dve-tri kapljice svete vode da se budemo mogli obrnuti za ovu tablju vu ime Oca i Sina i Svetoga Duha, amen. (S tem odidu za tablju).[309]

Osim svečane prošnje mladenke u međimurskim svatima značaj se polagao i odlaženju *za tablju*, dakle za svadbeni stol jer je, spomenusmo, već u božićnim običajima, stol bio glavno mjesto i okupljanja ali i običajnoga događanja. Gönczi bilježi da se glavni svatovi uhvate za ruke i na sredini sobe, svirači zasviraju, a *starešina* rekne: - *Idemo vu ime Oca, Sina i Duha Svetoga.* Pri spomenu svake božanske osobe okrenu se jedan krug i tek tada, držeći se za ruke, sjedaju za stol.

M. Žganec to, međutim, bilježi znatno detaljnije: *„Predi nego za tablu idu mladički, oni i si poglavari: starešina i dever, podsnehalja, svatevca i mladički se složiju vu kolu, primeju se za roke, i počneju koračati na desnu roku. Mužikaši igraju marša, koračnicu, a oni idu tri pot okolo. To je ozbilno kolo prastaro i sveti običaj venčanja. Ali ipak dever zna poskočiti, pojdoči malo zahušnuti 'ihaj, haj!', ali se to nikomu ne dopada takši posel. Narod gledi u tim kolima nekšu veliku moč i sveti čin ar ga mati mladenkina (to kolo), dok oni stupaju škropi svetom vodum. To vodu prosi starešina dok govori i dok prosi mladenku. On veli: 'Prosim lepo gospu hižnu mamicu dve tri kaplice svete vode, da blagosloviju naše mladence predi nego peju za ovu Mojzešovu tablu i triput se obrneju koli'. Onda starešina ide prvi, a za jim mladoženja, onda zaručnica, onda svatovca, onda pucnehalja, unda dever tak da starešina sedi na čelu stola, najnapre, tek onda mladenci, kak su v koli po redu, tak idu i za tablu. Čelo stola je navek pri srednjem obloku.“*[310]

Ovo kolo vrlo opširno analizira M. Novak, nazivajući ga starohrvatskim sakralnim kolom.[311] Kolo se izvodilo – a i još se danas tako čini, bez obzira na korjenite promjene u svadbenim običajima – u zatvorenom prostoru i to triput kod mladenke: na zarukama, večer uoči svadbe kad se postavljala *majga/ ropčenjak/ venčenjak* i u ovoj, opisanoj prigodi. Naziv kola nije uobičajen no neki kazivači informiraju da se ono zvalo „Otec naš“; među Hrvatima u Rumunjskoj ono se zove „S*b*lnča“ (Sunce; glas „b“ je ovdje u funkciji poluglasa). Kolo vodi *starešina*, izvodi se hodajući, naprave tri kruga i to pred stolom (negdje i oko stola);[312] gdje se plesalo oko stola on je, stol, imao tada funkciju oltara-žrtvenika, on je u svakoj kući bio i jest „sveto“ mjesto pa *starešina* poziva svatove da nakon kola sjednu za *Mojzešovu tablju*, što kazivači vrlo razložno interpretiraju da se

[309] I. Zvonar u D. Vidovcu zapisuje drukčije *spričavanje* ovoga trenutka. Nakon što je mladenec izjavio koja je *prava ružica, vu ruke* mu je daje sam mladenkin otac, a nakon toga *starešina* govori: *Bog je stvoril človeka po imenu Adama i postajl ga v paradižom. To se Adam šetal i videl je kak dve-dve ftičice skupa ljetijo, kak dve-dve ribice skupa plavajo i tak i druga živina saka svojem parom, dok je on bil sam. Nato se restožil, odišel je k Bogo i rekel mo je: - Oče moj, sakomu si stvoril para a meni nesi. Unda je Bog rekel: - Naj se nikaj žalostiti. I tebi bom stvoril družico, samo ne znam od čega. Ako ti jo stvorim od noge, po tebi gazila bode. Ako ti jo stvorim od glave, vrhu tebe nosila se bode. Ja ti jo rajši stvorim od ljevoga rebra kaj ti bo navek pri srcu i draga.*

Tak je i naš ov mladenec predi bil žalosten, a ve je dobil para s kojem se bo raduval i na sveto skup živel. Vo ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Amen.

[310] M. Žganec, o.c., 64.

[311] M. Novak, o.c., 292-308.

[312] M. Novak razvija tezu, pozivajući se na *Knjigu o plesu* Ane Maletić, kako je brojka tri posljedak vjerovanja u narodu da na Ivanje sunce na nebu tri puta poskoči i tri puta zastane te se, dakle, u kolu krije „ples Sunca“. Moguće, no isto je tako činjenica da *starešina* za izvođenja kola triput zastane i svaki put izgovara „U ime Oca i Sina i Duha Svetoga“ pa bi se isto tako mogla izreći tvrdnja da se brojka tri u kolu odnosi na Presveto Trojstvo, osobito i zato što je *hižna mamica* to kolo škropila blagoslovljenom vodom! Uostalom, M. Novak, nakon opširnih opisa i komparacija, zaključuje: „Kolo *Sunce/ Otecnaš* vrlo je jasan primjer koji pokazuje kako se iz praslavenske baštine brusila i oblikovala hrvatska nacionalna (to jest tradicijska, op.) kultura“, ili drukčije, „možemo reći da je *Otecnaš starohrvatsko sakralno kolo* koje sadrži u sebi (u koreografskom izrazu) i stara vjerovanja“ (o.c., 307-308.). Upravo to je važno: stari elementi prepoznaju se u koreografskom izrazu, ne i u vjerovanju!

Glavni svati: podsnehalja s deverom, starešina i sokačica, Podturen, 2010.

to upućuje na deset Božjih zapovijedi, u smislu – tako se treba vladati (ne samo za stolom) kako nalažu Božje zapovijedi.

Kad posjedaju za stol, slijedi objed, koji se u nekim mjestima, ako li je vjenčanje bilo ranije tijekom dana, posluživao nakon vjenčanja.

Prije odlaska na vjenčanje u nekim mjestima odvijaju se dva običaja: *cimeri* i *zaróke*.

Kolo pred crkvom, Podturen, 1972.

Cimere dijeli *podsnehalja*, a osim što se njima vizualno obilježuju svatovi – svi, naime, imaju *cimere* a glavni svatovi posebno ukrašene – oni se u nekim mjestima „otkupljuju", to jest njihova podjela je, osim obilježavanja, ima svrhu prikupljanja darova mladenki. U nekim mjestima (Vratišinec) mladenka je *dara* skupljala tako da je *kušuvala* (dakako, simbolično) darivatelja/icu. No, zanimljivo je da *podsnehalja* pri podjeli *cimera* preuzima ulogu *starešine* jer *spričava cimere*, što pak svjedoči da *spričavanje* nije vezano samo za *starešinu.* Podjelu svatovskih obilježja *starešina* naglašava i posebnim govorom:

Falen budi Jezuš Kristuš! Draga gospoda katani i sa druga ostala gospoda svati! Naša draga mladenka se je rano stala i se je otšetala vu pole široko, i tam je nabrala saku formu ružice, bele i čerlene, modre i zelene, i splela je od nje kitice rumene vekše i menše, i med svate razdelila. Ki su bili menši, menše im je dala, ki su bili vekši, vekše je i dala, a svojemu dragomu najlepšega je dala. Ve pak prosim gospodu katane da bi se potrudili k meni po cimere. Vu ime naše mladenke ja jim očem vezda cimere razdeliti, a vi pak gospu mladu darovati: ki bude dau malo, bu ga sram, ki dau čuda, bu mu kvar.[313]

Gönczi pak izrijekom navodi da su se u briježnom dijelu Međimurja (koncem 19. stoljeća) dijelile „pugačice" = buketići cvijeća zabodenih u kolačić ili pogačicu, što je morao svatko platiti.[314]

[313] M. Žganec, o.c., 74.

[314] F. Gönczi, o.c., 95.

U dolnjem Međimurju u to su vrijeme, prije odlaska na vjenčanje, bili *zaróki*, to jest svečano davanje prstena. Taj je čin *starešina* najavljivao ovako:

Draga rodbina, vreme je kaj se spomenemo a našega zveljičitelja Jezoša Kristoša. Njega so Židovi tak močilji kaj je pod križom večkrat i dolji opal. I tak si je poželjel kaj bi se stvorila bar jedna dobra duša koja bi mo dala ropca kaj bi si mogel obrisati svojega znojnoga i kervavoga obraza. Unda je pred nejga došla sveta Veronika i dala mo je svilnoga ropca kaj si je on mogel obrisati z obrasca znoja. Tak si i naš mladenec premišljava da si bo večpot moral brisati znojnoga obraza pak bi štel kaj bi i njega naša mladenjka varuvala kak je negda sveta Veronika varuvala Jezoša Kristoša.

Tada su na stol pred *starešinu* na tanjuru donijeli svileni rubac, kiticu ružmarina i prstene, a nakon toga se opet javlja *starešina*:

Veljka je okrugljina zemaljska koja nema niti konca niti kraja. Tak niti ov prsten nema konca niti kraja. Zato si željemo spodobnem načinom da niti ljubav med našom mladenjkom i mladencom nigdar ne dojde do konca niti kraja.

Dakle, predmeti na tanjuru imaju jasno simbolično značenje: rubac ukazuje da je zajednički život (prstenje na rupcu) poput Kristove muke, da je posut trnjem, ali i cvijećem (kitica ružmarina).

Konačno je na pomolu najsvečaniji trenutak svadbe – odlazak na *zadavanje*; u ruralnoj zajednici odlazak na vjenčanje u crkvu (nakon zapi-

Svati, Kotoriba, 1935.

sa u matičnom uredu – „Bogu Božje, caru carevo"!, što se znalo – navodi Zvonar za D. Vidovec – obaviti i dan prije, osobito ako je matični ured bio u drugom mjestu) bio je uobičajen, podrazumijevao se, bez obzira na donedavni ateistički društveni režim. Budući da je doista riječ o najsvečanijem trenutku, jasno je da će ga *starešina* posebice intonirati. Počinje ovako:

Dragi japek i mamica i sa ostala rodbina! Ja bodem vezda odhajala vu svetu mater cirkvu i tam budem prosila i zadobila tri prelepe kinče: prvi šakrament pokore, drugi šakrament Presvetoga tela Kristuševoga i tretji šakrament hižnoga zakona. Trsila se bodem da vam donesem olikovo kitico kak je donesla bela golubica Noemu patriarki da se je utažila srditost Božanjska i ispunila njegova sveta volja. Nego, prejdi nego odidemo, želim vas se skupa za oproščenje prositi. (Dalje *spričavanje* je kao kod mladenca kad se oprašta od obitelji.)

Svadbena povorka ovaj put se formira drukčije jer u povorku ulazi i mladenka i *svatevca/ podeklič*. I u tom formiranju ima različitosti. U Vratišincu su i Goričanu najprije *katane/ koproni*, koji – prvi – sabljama „krče put" (i „brane" svatove od nepoželjnika), iza njih ide *dever* s *podsnehaljom, svatevce, starešina* i zaručnica, zastavnjek je u sredini povorke a pored njega mladoženja; kad idu s vjenčanja, mladenci idu skupa, *starešina* sa *svatevcom* a uz zastavnjeka podzastavnjek. U drukčijoj postavi (Sv. Marija) *klencar* ide s mladenkom a *podeklič* s mladencom, iza njih *dever s podsnehaljom*, a povorka se znala (D. Vidovec) formirati tako da je prvi išao zastavnjek (*fendrih*) s podzastavnjekom, za njim *kaproli*, oba *kapitana, klencerica* s mladencom i za njima *klencer* s mladenkom; na povratku zamijene mjesta tako da mladenci idu skupa.[315]

Razumije se, ako li je župa bila u susjednom mjestu svatovi su se vozili kočijama; u prvoj kočiji vozio se mladoženja i zastavnjek, u zadnjoj mladenka; na povratku mladenci su se vozili u prvoj kočiji (G. Kraljevec).

Prolaženje svatova središnji je događaj u mjestu. Osobito ženski svijet ne propušta prigodu za gledanje svatova (a onda i za razne komentare!), kućanice ostavljaju zbog toga sve poslove. *Glavni svati* nastoje biti što svečanijega držanja, „obični" goščeniki huškaju (u Kotoribi *jahušču*), izlaze iz povorke i nude mještane vinom, bacaju bombone i cigarete, a *katane/ koproni* nerijetko idu natraške, *nazret plešeju* (M. Žganec). *„Negda je mlada hitala kolačece, da su svati išli na zdavanje i dimo iz cirkve.*

[315] M. Novak postavlja tezu da svatovska povorka, za koju se kaže „vojska", upućuje na nebesku povorku. Na to, između ostalog, upućuje i uzrečica da su se mladenci „sprajli v red", što ne znači da su stali u red, vrstu, nego da su svojim činom ostvarili životni red koji je sastavnica savršenoga nebeskoga reda.

Hitala je i pocnehalja. To je kolač od pšeničnoga testa, s kupicom narezani.(...) Saki hiži je hitila po jenoga. Denes se več ne hičeju kolačeci. Denes mladenka drži v rokaj cimera od asparagusa i od drugoga cvetja. Itak tu i tamo hitiju muški po jenoga kolačeka pri hiži svojih poznancov i rodbine. To je on kolaček, kojega je svat dobio svojim cimerom. Negda su do tih kolačekov ljudi jako puno držali. Veliju da je vu tom sreča."[316]

Kad dođu pred crkvu, tamo gdje su u povorci *kopropni/ katane*, oni ukrste sablje iznad ulaznih vrata u crkvu, a isto tako i zastavnjak s podzastavnjekom. *Starešina* i *dever* išli su za to vrijeme u župni ured da zapišu mladence (Vratišinec). Samo vjenčanje je svečano; mladenci ponavljaju prisegu za župnikom, a kantor je obred znao pratiti na orguljama; sastavni dio obreda znao je biti (Vratišinec) i svečano obilaženje oko oltara na koji su mladenci stavljali dar, *peneze*.

Na povratku s vjenčanja u kuću u kojoj će se odvijati glavni dio svadbe (obično je to kod mladenke jer ona u pol noći *ide za snehu*; u mladenčevoj kući zabavlja se njegova rodbina), ponavlja se sličan govorni ritual kao na odlasku. U nekim mjestima povorku je na *lesnim* vratima dočekao *primeš-kapitan* i starješinu (vođu) svatova što su svatovi donijeli. U svim primjerima spominju se tri dara: *šakrament pokore, šakrament Presvetoga tela Jezušovoga i tretji šakramet hižnoga zakona*. Nakon toga slijedi govor *starešine* u ime mladenke koji M. Žganec bilježi dvovarijantno.

Koproni/katane i zastavjek daju "počast" mladencima nakon vjenčanja, Cirkovljan, 1990.

Prva varijanta:

Falen budi Jezuš Kristuš!

Ja sam obečala da vam bum donesla olikovu kiticu (maslinovu, op. S.H.) *na zlamenje, kak je donesla bela golubica Noemu Patrijakrki vu barku. Tak, dragi moji, ovo vam je na zlamenje: Vu ime Oca i Sina i Duha svetuga. Amen.*

Druga varijanta:

Falen budu Jezuš Kristuš i Marija!

Dragi japek i mamica, kak i tulikajše primeš kapitan! De smo denes kucali otprlo nam se je, kaj smo iskali, našli smo, kaj smo prosili dobili smo. Deca moja draga! Vezda samo falite i dičite Gospodina Boga, kak je falio i dičio Noem Patrijark, da mu je donesla bela golubica olikovu kiti-

[316] M. Žganec, o.c., 74.

cu vu barku na znamenje potišenja vode. Ah, fala Bogu Ocu nebeskomu, spunila se je njegova sveta volja nad ovum mojum dečicom. I ako mi ne verujete, ovo vam je na zlamenje, da prestopimo nazaj k ovi tabli i da nas blagoslovi Otec i Sin i Duh Sveti. Amen.

Pred ulaznim vratima znalo se i zapjevati:

Odprite nam vrata,/ peljamo vam svate, ili:

Odprite nam leso,/ peljamo vam sneho.

Primeš kapitan pusti svatove u dvorište i oni ulaze bučno, uz *huškanje*. No, prije nego se nastavilo veselje u svadbenoj prostoriji, u nekim mjestima – osobito u dolnjem Međimurju – odvija se skidanje *venčanjaka/ ropčenjaka*.[317] Glavni svatovi ulaze u kuću a skidanje je morao učiniti *dever* tako da se uz pomoć ljestava popeo na vrh okićena drva, skinuo jabuku i darovao je, razumije se, mladencima a rubac *podsnehalji* (D. Vidovec), s kojom prije toga posla mora popiti čašu vina. Ako nije mogao sam, morao je, jasno, uz nagradu zamoliti za pomoć koga od mlađih, okretnijih svatova. Negdje skidanje *venče(a)njaka* (Kotoriba) nazivaju *da ga treba poseči*. Za sve to vrijeme glazba, *bandisti* (u nekim mjestima izvan Međimurja zovu ih *plehari*!) svira a *dever* ih je, nakon skidanja *venčenjaka*, trebao dobro nagraditi. Plaćanje glazbi nastavilo se u dvorištu. Naime, kad je *dever* obavio svoje, glazbenici su započeli sviranje *tuši/ napitnica*. Ispod *venčenjaka* postavio se stolić s dvije čaše (i kolači-Kotoriba) te prazan tanjur; svatovi bi se uokrug složili u paru i naručivali glazbene želje koje su plaćali, novac polagali u tanjur ili pak bi za to bio od strane *hižnoga japeka* zadužen svat – u nekim mjestima tu bi ulogu preuzimali *katane/ koproni* – budno pazio da se želja izvrši: *spije kupica*. Uzrok je *tušima* dvojak: prvi je da su *bandisti* time stjecali dodatnu zaradu, pored one koja im je plaćena za sviranje na svatovima, a drugi je da se u svadbenoj prostoriji, *prvoj hiži* može na vrijeme sve pripremiti za nastavak svečanosti, premda se naručivanje i udovoljavanje želja znalo oduljiti gotovo do u sumrak.

U mjestima gdje se nije skidao *venčenjak* svatovi bi, nakon spomenutog upita pred kućom, ušli u svadbenu prostoriju i tek bi u njoj starješina, *šereg kapitan* govorio ovako:

Faljen bodi Jezoš Kristoš! Dragi japek i mamica i sa ostala rodbina! Ja jesem z ovom milom njivom dečicom pohodil sveto mater cirkvo,

[317] To je još jedna običajna gesta koja potvrđuje da okićeno drvo predstavlja zaručnicu koje se, eto, raskićuje kad je mladenka postala žena, kad je stupila *vu hižni zakon*.

kak je negda pohodila Blažena Devica Marija z svojim detetom Jezošom. Oni jesu vu cirkvu došli, tam so si pokleknoli, dare alduvali i blagoslova zadobili. Tak i mi vu cirkvo jesmo došli, tam smo si pred oltar zveličitelja Jezoša pokleknoli, Bogu se pomolili i tri prelepe kinče zadobili: prvi šakrament pokore, drugi šakrament presvetoga tela Jezošovoga i tretji šakrament hižnoga zakona. Donesli smo i olikovo kiticu kak je donesla bela golubica Noemu patrijarki v barko, s kojum se bomo mogli nazaj za ovu tablu sesti. Vu ime Oca i Sina i Svetoga duha, amen.

Govor se, dakle, odnosi na svrhu „puta" koji je bio, eto, uspješan a pojačava se biblijskom prispodobom.

Gönczi zapisuje da je mladenku pri ulasku mladenčeva majka poškropila blagoslovljenom vodom, *sokačica* je razlomila kolač i pružila po jednu polovicu mladencima kao znak „da se odsad moraju zajedno boriti za svagdašnji kruh"; kad su ušli u kuću popili su čašu vina no mladenka nije ispila sav sadržaj nego ga je izlila preko ramena; time su vjerovali da će lakše roditi (negdje su izlijevali i čitav vrč); mladenka je ulazila u kuhinju i davala „ognju dar", ali *sokačica* bi novčić brzo izvadila kako bi Bog zaštitio mladence od ognja; u gornjem Međimurju svatovi su se uhvatili za ruke i brzo sjedali za stol da mladenka što prije rodi.[318]

Slijedi svečani objed koji se, jer je svečan, *spričava*, a glazba nakon govora starešine, svira „Oče naš". Prvo jelo, napominje M. I. Blažeka, nose na stol *kaproli* da bi gosti „mirno prošli", to jest, *kaproli* su svugdje gdje je i kada trebalo „krčiti put" i osigurati da se sve, sav ceremonijal odvija bez poteškoća (M. Žganec navodi inačicu u podvorbi, naime, dvjema ženama pomažu zastavnjek i jedan mlađi svat). *„Najpredi doneseju govecku juhu i hrena. Onda zelje z mesum. Onda pogače sirum. Po obedu okolo četrte vure da se južina. Doneseju paprikaša od jetri i želocov, onda mala pečenja i zdigane pogače."*[319]

Vremenski različito, ali svakako za dana, prije večere, u Međimurju se vozio mladenkin miraz, poputbina, što se u Međimurju naziva *lomar/ ormar* ili *lajca/ lajica*, prema glavnom dijelu pokućstva u koji su se stavljali mladenkina rubenina, ili mladenčeva ako li je išao za zeta.

Unajmi se *foringaš*, obično je to susjed ili rođak (u Sv. Mariji je to bio mladenčev otac), koji upregne konje i raskošno ih iskiti raznobojnim trakama, u kola se ukrca desetak veselih svatova i uz pjesmu stižu do mladenkine kuće. Pred lesom ih zaustavljaju domaćini i šaljivim pitalicama ih pitaju za razlog dolaska. Kad uđu, nekoliko muškaraca naklada mladenkin

[318] Gönczi, o.c., 98.

[319] M. Žganec, o.c., 75.

Svati, Žiškovec, 1937.

namještaj i rubeninu u kola. Sav taj mladenkin miraz zvao se *sabunjeg/ sebunjek,* a *starešina* ga je u nekim mjestima (Sv. Marija) znao ovako *spričati*:

Faljen bodi Jezoš Kristoš! Dragi japek i mamica! Vi ste se jako puno močilji dok ste perce po perce kutilji kaj ste meni posteljko preprajli. Ja vam to nemrem naplatiti. Nek vam to naplati Jotec Bog nebeski. Nego bi prosil gospona devera i gospo podsnehalju nek bi nam oni te trude i moke naplatlji. Faljen bodi Jezoš Kristoš![320]

Pored ormara i *lajce*, oboje rađeno od prirodnog drveta, od rubenine bila su ova pokrivala: dvije blazine, dva *vanjkuša* i jedna *dunjha* i odjevni predmeti; tri do četiri *ancuga*, nekoliko *našitih kiklji*, nekoliko *dudačov* i *prelievancov*, jedan *vihlan*, dva stolnjaka, tri do četiri *brisočov*, pet do deset lanenih plahti, jedna velika ponjava, deset *culanjki* (vreća), dvije debele plahte od grubog lana zvanog *torjača*, u koje se brao kukuruz ili drač; u komodi je bilo i *povesmo* (vlakno od lana), dvije ili tri *štraje* (lanena pređa), *guzanice* i *svilne kiklje*, umotane u role, obuća i radna odjeća. Pored toga, mladenki se vozio i *kolovrat, preslica, rašek, štrifut, špuljaš*, motika, srp, *riflja* za pranje, korito za pranje rublja i malog djeteta. Mladenčeva *lajca* sastojala se samo od ormara i postelje.[321]

Lajcu dever mora „otkupiti" jer mu domaćini (ili netko iz najuže mladenkine rodbine) govore: *„Kaj ti misliš da smo mi te vanjkuše, dunje, obleku, perje, ormare i postelju na gmajni našli? Bormeš, se to treba*

[320] Varga, o.c., 46.

[321] Sve navedeno prema knjizi Lucije Krnjak, o.c., 87.

dobro splatiti."[322] Pogađali su se za miraz, a novac je išao osobi koja je bila odgovorna za sav sadržaj *lajce*.

Kad je utovar gotov, skupina koja je došla po *lajcu* otpleše nekoliko plesova u dvorištu, glazba ih potom isprati do kraja sela ako se *lajca* vozila u drugo mjesto; ako se mladenka udavala u svojem selu, glazba bi plesače pratila do mjesta svadbe, a ovi su često znali zastajati na selskim križanjima i otplesati kolo.

Večerja, „plesanje zelja/reda", „Baba gljive brala"

U strukturi svadbe odigrao se najvažniji njezin dio, vjenčanje mladenaca. Vrijeme do odlaska mladenke u novi dom nije bilo ispunjeno samo pukom veselicom – plesom, pjevanjem i jelom – nego bijaše sadržajno, a međimurski ga je svat vrlo zanimljivo osmislio.

Kad su se glazbenici odmarali, goščeniki su pjevali, ali su i plesali svatovska kola. Primjerice:

- Igraj kolo, igraj kolo
u dvadeset i dva (inačica: na tri desetice).
Vu tom kolu, vu tom kolu
lepa Mara igra (inačice: lepi bajzar/ mladi dečko stoji).
A ta Mara, a ta Mara (inačica: bajzar/ dečko...)
medna vusta ima (inačica: grde zobe ima),
da me oče, da me oče
poljubiti š njima.[323]

- Oj, čašica, verna pajdašica,
kod se skita, za Maricu pita.
Ne pij, Maro, vodu,
voda ti na škodu,
več pij vince
ke ti gladi lice.
Mara pije, Mara pije,

[322] Feletar, o.c., 139.

[323] Inačica iz Sv. Marije glasi:

Igra kolo, igra kolo
med dvadesetema.
Vu tom koli, vu tom koli
mlàdi dečko stoji.
A te dečko, a te dečko
medna usta ima.
Da me hoče, da me hoče
poljubiti š njima.
Dečko pije, dečko pije,
sneha mo se smije.

(Sada izabrana ženska osoba pleše s mladićem)

nešče joj se smije.
Ha-ha-ha, to-to-to,
to je Mari treba.
Zemi Maro, zemi Maro
koga ti je volja.
Samo nemoj, samo nemoj
črnoga cigana.
Zebrala si je, zebrala si je
Iveka junaka.
On (ti) ima, on ti ima
ljepe črne oči.
Da me oče, da me oče
pogljedati š njima.
On (ti) ima, on ti ima
ljepa medna vusta.
Da me oče, da me oče
poljubiti š njima.
Sad se vidi, sad se zna
koji koga rad ima.
Ljubite se, grljite se,
pa da vidimo voljite se.

- Cveti, cveti, šipek jagoda, jagoda,
ne dajte me, majka, za njega (za mlada).
Kaj bom rasla tenka, visoka,
sedem pednji v riti široka.
Kaj bom vidla z dalka, daleka,
z pisanoga ganjka junaka.
Trgala sam ružu od zemlje, od zemlje,
dragomu sam dala od želje, od želje.
Zemi, dragi, ružu od mene,
to je naše prvo veselje.
Napjev: Čipkano zeljiče, pisano ljističe,
sedi si ti, draga, kraj mene.[324]

Alaj so to lepi pŕri,
jeden vekši, drugi malo manji.
Ljubite se, grljite se,
nek se vidi, voljite se.
Sad se vidi, sad se zna
koji koga rad ima.

(Sada sama, prije izabrana žena, pleše u sredini kola)

Mlada sneha kolo vodi
oko kola često hodi.
Oko kola poskakuje
mlådom momku namiguje.
Cipelje bi poderala
da bi pàra izabrala (Varga, o.c., 50.)

[324] Anna Kovácsné Kövágó – Anica Jauk: *Amit az idö meghagyott nekünk – Kaj nam je vreme išče ne fkralo*, Murakeresztúr, 2006., 112-113. U navodu se ponegdje interveniralo s obzirom na izgovor pojedinih glasova i usporedne terenske zapise. Očito je, zbog obilja štokavizama u ovom i svetomarskom primjeru, da nije riječ o izvornim popijevkama nego o importnoj pojavi; moguće je da su kola dospjela iz slavonskog, štokavskog područja.

Jedan od tih običaja bilo je „plesanje zelja“, koji je običaj inačica „plesanju reda“ za koji M. Žganec navodi da se RED plesao prije večere, ali i da se *„to događa onda kad na stol dojde zelje z mesom“*.[325]

Večeru *starešina* najavljuje ovako: *Faljen bodi Jezoš i Marija! Draga moja rodbina! Pitali so negda književniki i farizeji Jezoša da bi njega bili vu reči vlovili: - Gospodine, je li potrebno davati cesaru porez? A on pako, uvidevši njihovu lukavost, reče im: - Kaj me kušate, licemeri, pokažite mi dačni novac. Ono jemu pokazaše, a on jih upita: - Čiji je ovo lik i natpis?, a oni mu vele: - Cesarov. A on jim reče: - Kaj je cesarovo, dejte cesaru kaj je Božje Bogu. Vu to ime se pomolimo z jenim Očenašom i jenom Zdravomarijom, da nam Bog blagoslovi naše pilo i jelo. Vu ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Amen.*

U nekim mjestima prije, u drugim poslije večere *kapitan* najavljuje zelje a donesu ga – sirovu glavicu ili kuhano – poslužitelji pred njega na stol.. Najava je to za „plesanje zelja“:

Draga moja rodbina! Došla nam je hrana od Boga dana, od ljudi zebrana i od gospe sokačice na stol poslana. To je zelje na veselje. Ki ga jel bo, navek vesel bo. Prišla pak je zapovest od cesara da koji ima konja naj ga jaše, a koj ga nema naj pešice kaše. A naš gospon hadnač so dobil naloga iti drva cepat, a gospa podsnehalja vu kuhinju donašat. Pak zato ako imaju konja naj ga jašeju, a ako nemaju naj pešice kašeju.[326]

Drugdje (Podturen, Novakovec) „zelje plesat“ idu *dever* i *podsnehalja* ali i zastavnjek s *podekličom* (Turčišće), dok u nekim mjestima (Zebanec) *dever* govori: *Došlo je zelje na veselje, koji kušal bude, saki vesel bude i nek se tu potpiše*, što je značilo da su svatovi davali novac.

„Plesanje zelja“ (ili „ples na zelje“) odvija se tako da *dever/ hadnač* s *podsnehaljom* zaplešu kraći ples, obično je to bio čardaš, i kad glazba odsvira, oni dvoje pristupe stolu za kojim su *primeš kapitan* i *šereg kapitan*; oni ustanu i tada počinje dijalog (između više inačica) u kojem sudjeluju oba vođe svatova i *podsnehalja*:

Dever: - *Faljen bodi Jezuš Kristoš!*

Šereg i primeš kapitan: - *Na se veke bodi hvaljen!*

Dever: - *Starim na poštenje, mladim na veselje.*

Šereg-kapitan: - *Tancarom na zdravlje!*

Inscenacija za svadbenu dramsku igru Gašpar i Melko, Pretetinec, 1979.

[325] M. Žganec, o.c., 76.

[326] U nekim mjestima (D. Vidovec) *spričavanje* se dopunjuje, nakon predstavljanja „zelja“: *Zeljovo je zrno spodobno k zrni moštardinem* (gorušica, op.) *koje je najmenše od sega semenja. A dok znikne i zraste, postane tuljko kaj ftice nebeske hodaju na njega sedet. Zato prosimo gospodina Boga da i od semena koje se tu poseja zraste ljepo i veljko drevo* (Zvonar, o.c., 231.).

Dever: - *Gospon primeš i gospon šereg kapitan, mi smo od vas dobili naređenje i već smo zorali, zemlju povlačili, potrli grudje i posejali glavaticu.*[327]

Naravno, ti se poslovi postupno kazuju, nakon svakog plesa. *Starešina* im odgovara:

Šereg kapitan: - *To ste zbilja čudaj napravili, no to išče neje dost. Nate, tu vam je vino kaj bote mogli delati. A štero vam se leto piše?*

Dever kaže godinu koja znači jedan ples; želi li par plesati dulje (a o tome se kratko dogovore za vrijeme plesa), *dever* kazuje stariji datum. Pored, dakle, dela, igra se nastavlja ili kombinira i s „licitiranjem godina":

Dever: - *Spunila se godina jezero devetsto pedeseta.*

Starešina: - *Je, išče ste jako dalko. Stopram ste glavaticu posejali. Treba bo dosta truda dok zraste zelje.*

Dever: - *Unda nikaj. Idemo dalje!*

Nakon plesa nastavlja se dijalog:

Dever: - *Faljen bodi Jezoš Kristoš!*

Starešina i primeš: - *Na se veke, Bog je falje vreden!*

Dever: - *Gospon vođa kapitan i gospon primeš kapitan! Mladem na vesel'je, starem na poštenje!*

Starešina: - *Tancarom na zdravlje!*

Dever: - *Spunila se godina jezero devetsto pedeset i peta.*

Starešina: - *Je, je! Dobro to vam ide. I zelje se dobro rezvija, samo ste išče jako dalko. A vidim da vam i stoga* (znoj, op. S.H.) *stogo tira, pak se bote malo okrepili.*[328]

Kao provodni motiv, osim godina i „zelja", zna se izabrati koji drugi – putovanje i slično. Dijalog sporazumno vode svršetku *kapitan* i *dever*. Razgovor je protkan kršćanskim, ali i lascivnim dosjetkama i pitalicama, kojima *kapitan* želi nadmudriti *devera*, ali i obratno, a primjere spomenusmo uz dolazak svatova pred *hižnu lesu*.

Znalo je u tom dijalogu biti i pitalica na koje plesači nikako nisu znali odgovore, recimo: -*Štero je najminše seme, a zraste velki plod?*; *S kakšega je dreva mel Jezoš križa napravljenoga,* i slično (Novakovec).

[327] I ovdje zamijetimo što je tema verbalne igre i nadmudrivanja – RAD, *delo*, ne možebitno kakva *hamalija*, što pak još jednom potvrđuje – običajem, dakle - visoku RADNU kulturu čovjeka ovog „horvatskog cvjetnjaka"! I Gönczi napominje da u zapadnom dijelu Međimurja „plesom 'obavljaju' poljodjelske poslove a jedan od plesača 'foringaši'„ (o.c., 99).

[328] Zvonar, o.c., 232.

Svati, Kotoriba, 1940.

Zadnji posao koji mora već umoran par plesača *zbaviti* je „gaženje zelja". Stoga starješina poziva i ostale svatove da pomognu *vu tom deli. Dever* potom „zelje" plaća glazbi, no novac je u nekim mjestima (G. Mihaljevec) znao ići *sokačici* koja je – ako li je htjela dobiti novce – morala ispiti vino u čaši koja je poklopljena tanjurom a onda preokrenuta!

Inače, čitav se ovaj svadbeni običaj pratio istodobno uz smijeh, ali i s punom ozbiljnošću; znalo se čak dogoditi da *dever* nakon pozdrava nije znao zbog treme nastaviti s govorom – shvatio je da ga *svati* budno slušaju. Nerijetko je tad uskočila *podsnehalja* i nastavila razgovor sa starješinom svatova.

M. Žganec napominje – kako već spomenusmo – da se nakon objeda, a prije večere, plesao ples koji se zvao *red*, a on je u svojoj osnovnoj

strukturi gotovo posvema sukladan *plesanju zelja*. U njezinu zapisu *red* pleše zastavnjek – *fendrih* sa *svatevcom*; par poziva *starešina* i govori sličnu uvodnu formulu kao već navedenu (o *hrani od Boga danoj, od ljudi zebranoj... to zelje, naše veselje...*) te nastavlja o sijanju zelja:

Zeme pak žena ovo seme i dene ga v črnu zemlju
i ono počne rasti, i da zrasteju glave,
onda ide žena da ga seče:
devet dni ga sekla,
devet dni ga trebila,
devet dni ga rezala,
devet dni su ga gazili,
devet dni su metali deske,
konjiče kamenje na njega;
onda je stalo mesec dni,
onda su mama rekli, kaj bi radi zelje kuhali,
ali je ne imau što kamena doli zeti,
ar su japa odišli v Čakuvec,
pa su duže ne kuhali.
To vam se unda zove zelje,
a svem ljudem veliko veselje;
ki ga goder kušal bode, saki vesel bode.

Plesači zaplešu i tad se odvija sve kao i prije opisano: kad završe ples, dolaze pred *starešinu*, pozdrave i započnu dijalog o „poslovima" oko zelja. No, u vratišinečkom zapisu zanimljivih je nekoliko umetaka u odnosu na gornji zapis. Prvi je kad *fendrih* prosi *jakšu* pomoć ovako:

„Ja i moj pajdaš smo skup služili tam v Lutomeru, pak nam je gazda hm'ru, unda smo se morali reziti po svetu. Jen je išao gori, a drugi doli kre Mure. Tu smo vidli sve ftice letuče (leteče), para s parom, ribe plaveče par s parom, samo ja sem brez para na svetu i tak sam si pogledao u sivo nebo, pak sam si zdehnuo vu svojem srcu i rekeu: idem si iskat para po širokim svetu, ako ga najdem. I dok sam tako hodio, došeu sam pred ov grad (kuća), i čuo sam veliku larmu i videu čuda ludi nutri i sam si mislio bum probao tu prositi službu, ali kakšega god posla. I došao sam pred vas da mi pomorete i primite me v službu i dajte mi para, onda vam bum dale preorao zemlju."[329]

[329] M. Žganec, o.c., 77. Očitim je da se ovdje radi o kontaminaciji motiva ili o njegovoj interpolaciji: naime, sav se govor u *plesanju zelja* u svim primjerima usmjeruje na zadobivanje pratilje kako bi se mogao *zbaviti posel*, a u ovom zapisu tome prethodi govor o *štreki*, što pak svjedoči o stoljetnoj gorkoj sudbini ovog prenapučenog kraja; ujedno je dokazom kako običaji nisu „prazna forma" nego izviru iz trpke, životne stvarnosti njihovih nositelja.

Nakon *reda* M. Žganec napominje da su tada na red došle *napitnice*. One se odvijaju slično kako već opisasmo – svira se po želji pojedinoga svata – ali je u M. Žganec drukčija, aktivna uloga samih svatova:

„Sada svatovi govore napitnice. To su kratki verši na čast svetomu križu, Devici Mariji, svetim sveticam i svecem, svetomu imenu Jezušovomu. Svat, ki oče napitnicu zreči, zeme si v roke punu kupicu vina i drži je v roki i stoji pred tablom i govori:

Ja očem napiti i ovu kupicu popiti;
očem napiti svetu i preslatko ime Jezušovo.
Ovo je ime najsveteše i Bogu Ocu najpovolneše,
a nam pak svem najhasnoviteše.
Pred ovim imenom na kolena padaju
koruši ajngelski i šeregi nebeski
i ovo ime si na pomoč vuzavaju krali i cesari
i ž jim se dičiju si vojske poglavari.
Tak i mi si na pomoč vuzovimo
i vu ovo naše ime malu svadbu preporučimo,
da bi nam ova svadba bila vesela
i blagoslovlena, nam sem povolna
i našim mladencom pak na vekivečnu radost
i veselje i mir u zakonskom staležu. Amen.“[330]

Vrijeme poslije večere znalo je u međimurskoj svadbi biti ispunjeno još jednim običajem, zvanog *sejati bažuljka*, nazvanog tako po istoimenoj igri. Popijevka je bila popularna još u 17. stoljeću; njome je crkva htjela potisnuti raskalašene popijevke;[331] u 19. stoljeću bilježe je Matija Valjavec (za šire varaždinsko područje) i u 20. stoljeću Vinko Žganec te je zato i nalazimo u više inačica. Evo jedne, na temelju zapisa autora ovih redaka:

Sejali smo bažuljka,
sejali smo, draga ljubav, bažuljka.
Idemo ga mi dva glet,
idemo ga, draga ljubav, mi dva glet.
Jel je zišel, je li ne,
jel je zišel, draga ljubav, je li ne.

[330] M. Žganec, o.c., 78. Primijetiti valja da M. Žganec navodi kako su se napitnice u tim večernjim satima, zapravo, opetovale, ona to naziva *„popevanje drugoga reda. To je red kaj mužikaši sakomu svatu igraju ukratko, kaj si koji zaželi. Idu od jednoga do drugoga i pre sakim postojiju. Zastavjek nosi tajera i dve kupice vina, natočene, a v drugi roki štucu punu vina, kaj toči, da se kupice isprazniju. Negda smo to zvali 'igranje na tuš a ve pak veliju red'„*. M. I. Blažeka isto tako spominje „večernje napitnice“ koje zove *štrunje* jer svirači, koji sviraju po željama, za dobiven novac kažu da će ga uporabiti za „potrte osi i štranjge“ (u šaljivom smislu: za puknute strune na instrumentima), (o.c., 200.). Gönczi pak opisuje da je za napitnica u zapadnim dijelovima Međimurja od svata do svata putovala boca iz koje je svatko ispio gutljaj uz ove riječi: „Draga gospodo! Pit ćemo iz ove boce u ime Oca, Sina i Duha Svetoga!“ (Razumije se da međimurski svat prije sto godina nije govorio upravo ovako, korektnom štokavštinom, op. S.H.). Novac se nije davao.

[331] Vitez, o.c., 57.

Zišel, zišel i precvel,
zišel, zišel, draga ljubav, i precvel.
Ftrgnemo mi kite tri,
ftrgneno mi, draga ljubav, kite tri.
Prva bode Jezošu,
prva bode, draga ljubav, Jezošu.
Druga bode Mariji,
druga bode, draga ljubav, Mariji.
Tretja bode nam bedvem,
Tretja bode, draga ljubav, nam bedvem.[332]

Kad se pjevaju zadnji stihovi, svatovi se počinju ljubiti od čela stola; svaki poljubi u lice svoga susjeda/ susjedu, ostali nastavljaju pjevati, što ovisi o tome tko koga *kušuje*, primjerice:

Ivo kušni Maricu,
Ivo kušni, draga ljubav, Maricu i slično.

Kada *kušuvanje* dođe do kraja stola – *table* ponavlja se od čela stola.[333]

Isto tako to vrijeme u večernjim satima, kad je veselje već pri vrhuncu (a prekomjerno pilo čini svoje!) slijede razne šaljive, izrazom i temom vrlo slobodne igre i šale. Dolaze i *maškori,* u nekim mjestima (G. Mihaljevec) uz pravi ceremonijal:

Na svate so došli maškori. Najpredi so poslali pismo, dali su vuni fendrima, ovi pak mužikašima. Vu pismu su molili kaj jih pustiju nuter kaj bi zaplesali, a hižnu mamicu prose kaj jim spakiraju svinjske hamice a hižnoga japicu za malo dobre kapljice. Mladencima pak želiju fnogo dobre dečice, a mužikašima pak su rekli: - Gospodo mužikaši, učinite da nam se pod pod nogama praši!

Bili su i bezobrazni kaj su ni šteli oditi.

Šalili su se: na zapisu je jedna bila, pa dok je velešasni pitau: – Bute si ostavili svoje ali zeli mužovo prezime, rekla je: - Čekajte, idem ja doma mamu pitat.[334]

Osim *maškora* glavni zabavljači bili su *mužikaši*: naime, večernje sate do odlaska mlade trebalo je prikratiti, ispuniti nečim, a k tome, svirači

[332] Žganec, među nekoliko inačica, bilježi i onu iz Nedelišća koja ima ovakav završetak:

Hodmo mi dva k Dunaju,
gdje nas ljudi ne znaju.
Oni budu mislili
da je bratec z sestricom.
Nije bratec z sestricom,
neg je ljubič z ljubicom.

[333] M. Novak zapisala je običaj drukčije na temelju kazivača iz Belice: svatovi bi stali u sredini svadbene prostorije, kolo se lagano kretalo a u sredini kola bila bi žena s pogačom na glavi; svi bi pjevali spomenutu pjesmu (ili inačicu) i na kraju bi se svi ljubili. U svim tim i takvim detaljima ona vidi „tragove božanske svadbe" (o.c., 279.). Vrijedi spomenuti i Gönczijevo tumačenje da se pjeva pjesma o „Bažolki" (a *bažol, bažolek* je grah, op.) i pritom se svi pobratimski ljube u znak općega pomirenja (o.c.,100).

[334] Da je običaj „slanja pisma" star i općeraširen svjedoči i Gönczi (o.c., 100.) i Ivančan (o.c., 91.).

Svati, Podturen, 1938.

su htjeli i malo odmora od „puhanja" ili „štrunjkanja". Te njihove šale, koje su ponajprije bile scenski, a tad verbalni čin, imale su sve odlike folklornih dramskih igara: imale su izvođače koji su ponajčešće pribjegavali improvizaciji u izvođenju, scenski prostor i publiku, svatove koji bi živo sudjelovali u izvedbi, dobacujući razne, često dvosmislene pa i lascivne upadice. Gotovo je posve nepoznato da su pored scenskih igara s maskama (ili pod maskama) koje predstavismo uz *fašenjske* običaje, u Međimurju donedavno bile popularne igre s lutkama koje su se gotovo isključivo izvodile na svatovima.[335] Isto su tako bile popularne igre sa živim izvođačima: *Bik*, *Brico*, *Doktor*, *Melin*, *Slikanje*, no svakako je među njima bila najpopularnija poznata igra *Baba gljive brala*, već i zato što je čvrsto bila ukorijenjena u svatovske običaje.

To se spakoval bilo što, na glavu je del nakvu plaftu, na botu staroga štubljeka i onda je s tem tokel po hiži koli svatov i popeval „Baba gljive brala". Gljive so donesli, deli na stol i što si je zel, što ništo, uglavnom penezi so se davali. Penezi so išlji sokačici. Dok je of oblečeni išel z hiže onda je štubleka hitil i potrl. To se rezletelo po sej hiži, i tak (Kotoriba).

Kazivačica naglašava primijenjenu funkciju igre, dakle kao igru kojom se ubirao novac kuharici. Međutim, riječ je u toj igri i o posve jasnom **scenskom osmišljavanju** igre. Ponajprije, svi kazivači napomijenjali su da je „baba oblečena smešno": *baba*-muškarac kostimira se da oblači staru, *cifrastu* odjeću, napravi neprirodno velike grudi i trbuh – da bude „noseća", iako već jedno dijete-lutku nosi pod pazuhom u koritu; i

[335] Najpoznatija igra bila je *Gašpar i Melko*: narodni lutkar-*mužikaš* bi na dva ukrižena štapa navukao kakav stari dječji kaputić i na gornji dio štapa nataknuo šešir – to su bila dva brata, Gašpar i Melko; klupu je smjestio na sredinu svadbene prostorije, pokrio je bijelom plahtom (to je bila „scena"), legao pod klupu, tako pokriven ispružio ruke, prihvatio lutke, prinio klupi i tad izveo „svađu braće oko međe". Takav zamišljaj umnogome korespondira s lutkama koje su poznate u svjetskoj baštini: Guignol, Kasperl, Burattini i slično. (Više o ovim scenskim igrama u Međimurju čitatelj se može informirati u knjizi Zvonar-Hranjec, *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, knj. 1., Zrinski, Čakovec, 1980., poglavlje „Usmena narodna drama na tlu Međimurja".)

mož oblači staro odijelo, stari šešir a na leđima napravi grbu-*puklju*. Od priručnih rekvizita *mož* nosi drvenu lopatu – služila je za vađenje kruha-*hljebov* iz krušne peći – na kojoj je kredom ili ugljenom nacrtana „babina rana", zapravo ženski spolni organ. Lopata je tako vizualni znak, kao transparentna poruka o onome što je tematska okosnica groteskne radnje u ovoj igri.[336]

Scensko ponašanje glumaca također karakterizira groteska: kad dolazi u sobu, *babu* svatovi štipaju; pri pjevanju stiha *Ako daste fnogo, zdignem gori nogu* ona doista zadigne suknju i podigne nogu pa tada muška, dlakava glumčeva noga djeluje doista groteskno; kad dođe na scenu (u sredinu svatovske prostorije), *baba* optužuje za očinstvo samo određene svatove, one s funkcijama i na koncu im baca „dijete" u krilo.

Za pobliže predstavljanje igre navodimo zabilježen tekst u Macincu:

Baba (dolazi u sobu): - *Dober vêčêr.*

Mož (dolazi s njom): - *Čuj, Roza, to né moje dete. De si to zaslužila?*

Baba: - *Bila sam tam, v šumi hrastovoj. Došel je gospon starešina pa mi je to tam napravil.*

Starešina: - *Kaj lažeš! Da sam ja s tobom bil?*

Baba: - *Jêsi. Znaš da smo bili, tam pod onim hrastom.*

Mož: - *Si videla, si videla! Kakva si ti! Zato mi imamo tolko dece. Sa su tuđa, a ja siromak moram hraniti.*

Baba: - *Kaj hraniš! Ja sama se zasljužim. Drugi mi platiju. Buš videl da bo i ovo plačeno.*

Mož (gleda dijete): - *Pogledni, morti je né starešini slično. Morti je mladencu.*

Baba: - *Jê, jê, i on mê jê.*

Mladenec: - *Kaj? Nesem. Ja te ne poznam. Kaj brbljaš?*

Baba: - *Jê, ne znaš da si me. A kak nam je lepo bilo. Jê, i dêvêr me je. Znaš kak si me. Vidiš da je več tu* (pokaže na trbuh).

Dever: - Aj, mrcina stara. A što bi te štel opče?

Baba: - *Kaj lažeš? Tu se vê pretvarjaš pred ljudima, vê tê jê sram. A da smo bili sami onda si me nagovarjal i dala sam ti. I platil si mi išče.*

Mož: - *Vidiš kak imaju jesti i piti a nam nič ne daju. Pitaj jih, da li nam daju kaj.*

[336] U Murskim Križevcima, među pomurskim Hrvatima, svadbeni ceremonijal provodi se tako što se uglavnom odvija razgovor između *starešine* i *hižnjaka* (*primeš-kapitŕna*). Tako igru *Baba gljive brala* ovaj drugi najavljuje ovako: - *Gospon starešina, falinge so se trefele. Gospa sukačica malo rado pije. Dobro joj je i vino, i žganica, po malo pije kak žemlica a potegne kak telica. Malo se prepila i dišla je v šumu nekve glive brat, kaj bo više vrste hrane. Udišla vu šumu vu ono bukevje, tam je stala na jeno klado, klada se ftrgla a stare babe sukačice skoro se noga ftrgla. Draga naša rodbena, tak se to ve trefelo, ve bomo morale doktora zvati i peneze nabrati* (Nemet, o.c., 13).

Baba: - *Ljudi moji, mi smo se s cugom dopeljali, s praznim cekarom. Lačni smo i žejni, dejte nam nekšu pijaču i jesti.*

Starešina: - *Pa dej, hodi sem, Roza, kad smo skupa bili pa ti i piti dam. Znam da si žejna, i tvoj Marko.*

Piju i uzimaju kolač. U ceker im daju kosti. Baba sve skuplja.

Baba: - *Sam dejte. Tó bo se za moju decu dobro. Doma su lačni.* (Gleda okolo.) *Pa dobro, ovo dete mi mora nešči platiti kaj bu se othranilo. Gospon starešina, dejte nekaj napravite.*

Starešina: - *No, pak kuliko bi ti štela?*

Baba: - *Pol tri jezere osemsto.*

Starešina: - *O, si nora! Pa kaj, tuljko penez?*

(Mož gurka babu laktom): - *Kaj tak malo pitaš? S kim bomo decu oblekli i hranili?* (Pazi na ženu, ako je tko uštipne, udari ga lopatom.)

Baba: - *Bumo se pogajali. Pa dejte...*

Starešina: - *Pa dam jezero.*

Baba: - *Malo je. Zdigni, pomori.*

Starešina: - *Naj te vrag zeme. Dam ti. Ali ja ne bum platil sam. Dej i ti, dever, i ti si je. I ti mladenec plati. I za tebe je rekla da si bil polek nje. A či je več takša, onda su je sigurno i drugi. Pa dejte si nekaj, kaj se je rešimo jempot.*

Mož uzme lopatu-*šeflju* i ženu pod ruku pa idu okolo. Najprije *starešini*, pa *deveru*, mladencu i ostalim svatovima. Dok idu od jednoga do drugoga pjevaju:

Baba gljive bêrê,

po bukovi prahi,

po jalšovom strnišču.

(Starješini još pjevaju:)

Gospon starešina,

on se jako štima,

kaj tak lepo dete ima (ili: *ljucki škrljak ima*).

(Djeveru pjevaju isto.)

Baba i deda u svadbenoj dramskoj igri Baba gljive brala, Nedelišće, 1975.

Baba gljive brala, Goričan, 1975.

Baba (kad su sve skupili): - *Mi smo skupili.*

Mož: - *Kuliko je?*

Baba: - *Ja ne znam brojiti, broji ti!*

Mož: - *Ne znam ni ja.*

Baba: - *Kak ne znaš? Ti si ščavu nosil z gornje škole.*

Mož: - *Je, ja ti ne znam prebrojiti. Nismo se vučili. Najbolje da prebroji gospon starešina.*

Starešina: - *Dejte sem ak ne znate prebrojiti. Ovdi vam je dvé jêzêrê. To bo vam dost za vaše dete. Samo da je ne zapijete.*

Baba: - *Dej meni novce, kaj nekaj deci kupim.*

Mož: - *Dej meni!*

Bab: - *Ti bi zapil!*

Tako natežući se odlaze a prije toga bacaju dijete-lutku mladencima. Mladoženja primi lutku i baca je za njima. Netko od svatova priskoči i baci lutku starješini. Starješina djeveru. Ova natrag baca mladencima jer *je to za njih, kaj bi oni tak imali.*

Protagonist ove igre je *baba*, oko nje se događa dramsko zbivanje, ona je nositeljica čitave radnje što potvrđuje i naziv igre.[337] Babu, napomenusmo, predstavlja preobučen muškarac (transvestizam je uobičajena scenska gesta u narodnoj drami, upravo zbog društvenih odnosa u zajednici!), no ipak je pred gledateljima žensko biće sa svojom „sramotom", izloženo poruzi u patrijarhalnoj sredini. Ali, *baba* umjesto obrane nastupa s optužbom. Svatovi odbijaju razgovor uz vulgarne primjedbe: *Aj, ti mrcina stara, što bi te štel opče*, ili pak sarkastične upadice (u zapisanim primjerima u drugim mjestima) – kad je *mož* želi odvesti liječniku ali nema novaca, netko dobacuje: *Ako nemreš doktoru, idi k veterinaru*, a drugi dodaje: *Ne veterinaru, šalji je k šintaru. Pa toga vraga ne vredno hraniti. Vudri je po čeli doli, pak tak.*[338]

Kada se takvim reakcijama pridružuje i *mož* (*Vište da je žena, prosim vas još*, tj. piti) onda je pozicija žene u igri posve jasna: nemajući što izgubiti, postavlja se otvoreno i smiono, optužujući pojedince za njenu sramotu. No, kolektiv reagira temperamentno, impulzivno i grubo – jer je moralne norme prekršila upravo *baba*! – a njemu se pridružuje i *mož* kao

[337] U nazivu se najčešće rabi svršeni, perfektivni oblik jer se scensko zbivanje odvija kad su „gljive već nabrane".

[338] Nikola Bonifačić Rožin: *Maškare i njihove dramske igre*, rukopis Instituta za narodnu umjetnost, Zagreb, 1969., 13.

osoba koja je upravo s gledišta te sredine osramoćena i ponižena. Dijalog se time psihološki opravdava i motivira, odredljiv je životnom realnošću i stvarnim odnosima. Zato je i ova tabuizirana tema interpretirana upravo u ovakvoj scensko-dramskoj formi, u kojoj se glumi, dakle predstavlja se „netko drugi" i zato ova i ovakve igre nisu samo puka zabava uz običaje nego tematiziraju odnose u tradicijskoj sredini koji se inače ne bi mogle izreći, pogotovo ne ovako otvoreno.

U nekim mjestima, osobito u dolnjem Međimurju, ovako interpretiranu igru zamjenjuje običaj „donošenja gljiva": u svadbenu prostoriju ulazi samo muškarac obučen kao *baba*, za njim nekoliko žena, noseći na tanjurićima „gljive" - pečene „krpice"; *baba* šepa jer „si je razdrapila ranu", a žene pjevaju *Baba gljive brala*. No, na melodiju te pjesme pjeva se i poznata nam međimurska *Slaviček* (slavuj, op. S.H.) *se ženi*, koju nastavljaju pjevati nakon *Babe*. Cjelovit tekst glasi:

Slaviček se ženi z Bukovoga grada,
Njegva zaručnica slavičica mlada.
Orlin starešina, sokol deverina,
Zeba je zebrana gospa podsnehalja.
Mlada lastavička bila podeklička.
Zastavnik zebrani bil je prav gizdavi.
Viteška peršona palčeka gospona,
Njega su zebrali svatom za kaprola.
A grlica siva katane podbriva,
Labud vodu nosi, se po redu vmiva.
Bela golubica snažna sokačica,
Drva joj donaša siva jarebica.
A pisani detel v kuhnju se zaletel,
Gospi sokačici pevca je donesel.
Kavka doletela, mlinčenjeka zela,
A strnatka zelje i čurke nadeva.
Vrana kruha peče, sraka ga v peč meče.
Žerjav se pak z vrčom vu pivnicu šeče.
Hajuš viče zdalka: gde nam je kosarka?
Prepelica rekla: pri meni je balta.

Tko bi se još stvoril, kaj bi na stol dvoril?
Štrk je sim tam hodil, na to se ponudil.
Štinglec pak se glasi: to smo mužikaši:
Vuga, kukuvača, bajzar i kontraši.
Črni kos i štinglec, mi bomo predari:
Ako i škvorc dojde, po nam notu kvaril.
Došel je škvorjanec, on se pustil v tanec,
Za njim i vrabica, njegva tancarica.
Donesel je zajec sobom deset jajec,
Došla je zajica, k njemu se prismica.
Došel je i kozlek svojom dugom bradom,
Med njimi je delal veliku paradu.
Po svoj hiži tancal, zatim na stol skočil,
Pak je svoje pažle v tenfanje namočil.
Došla je i srna, gosle je potrla:
Zatim dojde jelen, nazaj gosle skelel.
Doletel je krampač, prijel je za tukač,
Donesel mužara te kukmasti futač.
Zaručnica pita: al' bo skorom večer?
Mladoženja veli: onda bom ja srečen.
Čekaj samo malo, vre se to dosmica,
Kaj mi skup denemo sva rumena lica.[339]

Pjeva se samo dio navedenog teksta; nakon pjevanja *starešina* kaže nekoliko prigodnih riječi kojima poziva svatove da „daruju *babu*" a novac je, kao i u prije navedenom primjeru, bio namijenjen *sokačici* za njen trud.

Odlazak mladenke

Sve svadbeno događanje kulminira prema završnom njegovu dijelu, odlasku mladenke iz roditeljskoga doma. U tradicijskoj kulturi, pa i međimurskoj, obiteljski su odnosi bili čvrsti (premda su se češće zasnivali na „subordinaciji" a ne ljubavi!) pa je zato i odlazak bilo kojega člana obitelji – u vojsku, u rat, *na štreku* – predstavljao dramatičan događaj u toj obitelji. Tako je bilo i sa svadbom.

[339] Vinko Žganec: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*, I. knjiga, 1. svezak (svjetovne), JAZU, Zagreb, 1924., 47-48. Riječ je o stihovanoj basni u kojoj, basnopisac (ovdje: basnopopevač!) iznosi preko postupaka životinja svoja zapažanja o ljudima; na svatovima je, zbog odveć „veselog" ponašanja (vino je činilo svoje), bilo osobitih razloga za ovakve stihove.

Prije završnog opraštanja *starešine* u ime mladenke, na stol donose zadnje jelo – pečeno meso i pogaču – pa se *starešina* obraća svim svatima:

Faljen bodi Jezoš Kristoš! Dragi hižni japek i mamica! Ovder nam je bilo dobro i ljepo kak je negda bilo Petro, Jakobo i Ivano na gori Taboro da se Jezoš preobrazil i da mo se ljice resvetilo kakti sonce. Unda je Peter rekel: „Tu nam je dobro. Idemo naprajti tri sence iliti tri šatore, tebi jedno, Ilijašo jedno i Mojzešo jedno", a za sebe je pozabil.

Tak i ja vas prosim, draga rodbina, kaj ne bi koj za se pozabil. Zato pokušajmo ovoga dara, kojega so hižni japek i mamica skup z gospom sokačicom pred nas postavilji, kaj ne bi morti ono žalosno reč rekel da je tu bil gladen i da je s te hiže moral gladen ili pak žeđen oditi, kajti si vidimo da nas domaći imajo s kem nahraniti i napojiti. Potrošimo ovo kaj je pred nas deto, a potom krenimo kaj do kraja zbavimo ono za kaj smo se denes ovder zišlji. Amen.[340]

M. Žganec spominje da su to zadnje pečenje zvali *trčke raskalati*, pri čemu se *trčkima*-panjevima mislilo na pečene purane; kad se to meso donijelo na stol, bijaše znak za odlazak mladenke i svatova kao njezine pratnje iz kuće k mladencu.

U Kotoribi su odlazak mladenke znali najavljivati svatovi pjesmom: *Stanite se gori/ gospon starešina./ Došla nam je, došla/ ta dvanajsta vura,/ da se čerka z majom/ rezdružiti mora.*

Odlazak mladenke (ili mladenca ako ide za zeta) bio je potresan, osobito za nju i najbližu rodbinu. Već je Mlinarić u prvoj polovici 19. stoljeća opisao i ovaj, emocijama ispunjen trenutak:

Tak dojde vecher – ono kada zaruchnicza v hisu nyegvu iti mora – jedna scena koju z-szuhemi ochima gledati ne moguxhe! Zaruchnicza poklekne pred ztareshe, proszi blagoszlova y oproschenye, zahvali za odhranyenye. Onda z-musikom jako zaloztno idu pod popevku z lampashi.

Taj trenutak, razumije se, najavljuje *starešina* ovako govoreći:

Draga moja rodbina! Došla nam je vura, nastala je noč da se vre saka ftičica, ribica i zverinica na stan spravlja. Tak i ov moj mladenec bi se štel na stan svoj spraviti z ovim svojim parekom, kojega je denek

[340] Zvonar, o.c., 233.

Svati, Kotoriba, 1930.

denešnji zadobil na mrzlom kamenu pred velikim oltarom zveličitela Jezoša Kristoša. Ali kak je vre sakomu božjemu stvorenju rođeno gnezdo teško ostaviti, tak i ova sirota mladenka nemre od žalosti rečku pregovoriti. Pak se zato ja očem vu ime njene sem skupa spričati.

Najpredi si Vas vuzavam, japek moj ljubljeni! Lepi jesu bili navuki vaši i slatke jesu bile Vaše opomene s kojim jesti Vi meni do deneka denešnjega nadeljalji. Prosim ja Vas išče jenoga očinskoga blagoslova, kak je dal Raguel starec Šari devojki da je nju od svoje hiže otpravljal i ovak je rekel: „Poštuj svekra i svekrvu, a svojega pako para ljubi". I da joj je to rekel, prijel ju je vu svoj naručaj, kušnol je njena rumena lica i rekel joj: „Idi, dete ljubljeno, dej Ti Bog srečnoga pota". Tak, dragi japek, nadelite i Vi mene z ovakvim blagoslovom i rečite: „Idi, čerka, idi, naj Ti bode blagoslovljen pot tvoj", a vi pak zbogom ostanite.

Vêzda pak si Vas vuzavam, majka ma rođeni, koji ste mene rodili i pod svojim srcem devet mesecov nosili, koji fnogi pot trudni i žejni jeste s polja došli, ter mene malu jeste našli vu zibeci ležeču i milo plačuču, koji ste fnogi pot kesno legli i rano stali ter iz svojih prs hranu meni jeste dali. Nemrem Vam to dobrotu naplatiti, naj Vam jó naplati višnji Otec Bog nebeski, ké je plačnik ober seju plačnikov. Zbogom mi ostanite.

Vêzda pak si vas vuzavam, braci i sestričke, koji ste i iste vutrobe s koje sam i ja. Morti sam vam se šteromu kaj zamerila, oprostite mi i rečite: „Idi, sestrička, dej Ti Bog srečnoga pota".

Vêzda pak si vas vuzavam, krsni kum i kuma, koji ste meni ono prvo dobro fčinili kaj ste me na krst nesli i ovo lepo ime dimo donesli. Fala vam na toj vašoj dobroti, naj vam jó naplati Otec Bog nebeski. Zbogom ostanite.

Vêzda pak si vas vuzavam, ferminski kum i kuma, koji ste meni ono drugo dobro fčinili kaj ste na fermi za svedoka stali da sam ja postala član svete matere cirkve i delnik kraljevstva nebeskoga. Bog vam lepo plati, zbogom ostanite.

Vêzda pak sa ostala rodbina, teci i tece, strici i strine, vujci i vujne, sosedi i sosedice, pajdaši i dobročinitelji, morti sam vam se komu zamerila, oprostite mi si skupa i rečite: „Idi, čerka, idi, dej Ti Bog srečnoga pota".

Vêzda pak si vas vuzavam, sestričke i pajdašičke, s kojima sam rasla i pasla, po gaju šetala i venčece spletala. Ja se več nabom z vami parila nit pajdašila, kajti sam denes zadobila para s kojim pajdašuvala bodem do svoje ali njegove skradnje vure. Vi pak mi zbogom ostanite.

Ja se pak očem spričati gospi sokačici. Draga gospa sokačica, z svojimi inoši i dvorjaneki ja sam Vam obečal zlata i srebra na troji koli, ali lažec sam ostal: nemam ga, ali imam nekaj vrednešega od zlata i srebra, najme Oca Boga nebeskoga koji Vam more i oče ovo se naplatiti. Zbogom si skupa ostanite.

Mladenka se potom oprašta od svojih najbližih i rodbine, koja je pritom u nekim mjestima (Podturen, Vratišinec) daruje. *„Svaki svat joj daje dara v penezi. Pri nas ne deliju druge dare mladenki, nego samo kod ovoga kušuvanja na odlasku iz roditeljske kuće. Niti mladenka pri nas ne deli nikakve dare nikomu".*[341]

[341] M. Žganec, „Kaj", 4-5, 66.

Odlazak mladenke popraćen je plačem najbližih, osobito same mladenke, njezine majke, sestara i prijateljica. No, pored plača neki svatovi odlazak nastoje popratiti šalama, što je još jedan primjer terapeutske funkcije humornoga u tradicijskoj kulturi – smijehom prevladati dramatičnost trenutka ili stanja. Tako su znali govoriti: *„Plači se, plači, budu ti bole krave dojile"*, *„Unda se plači da buš znala zakaj"* i slično.[342]

Kad su odlazili *od table*, mladenec je primio mladu pod ruku i svi su zapjevali:

Ne ostavi nas nigdar,
blagoslovi nas svigdar,
budi s nama saki čas
Jezuš, zveličitel naš.[343]

Knjižnica B. Adžija

Ako li se ova popijevka odnosi samo za oproštaj mladenke u Vratišincu, niže navedena popijevka - općenito je poznata u Međimurju u više inačica; - djeluje kao lirsko *spričavanje* u stihu a završava, kao i gore navedene upadice svatova, šaljivo ali upozoravajuće:

Temna nam je nočka na zemljicu pala,
sem ftičkom slavičkom željni pokoj dala.
Sem drugam devojkam svetla mesečina,
samo meni tožnoj megla pred očima.
Vezda nam dohaja ta dvanajsta vura,
da se čerka z majkom rezdružiti mora.
Tiraj, kočiš, konje, si katani svoje,
ka nam nabo mila pote spoznavala,
k majki odhajala, glasa raznašala.
Hodi, mila, hodi, pak nam dobra bodi.
Vu našem ti kraju dobro i predobro.
Vu našem ti kraju tri puta na leto
tri puta na leto pšenicu ženjeju.
Vu našem ti kraju peneze ne broje,
nego ti je mila z mericami broje.
Hodi, mila z nami, hodi draga z nami.
Pazi, mila, pazi koga brala bodeš,

[342] M. Žganec, o.c., 66.

[343] M. Žganec, o.c., 66.

Svati, G. Mihaljevec, 1960.

ka ti ne bodeju ploti preskakače
ploti preskakače, zvezdice brojače.
Gančec blazinica, pocek vanjkušnica.
Melinke na glavi, drvocep na pleči.

Stihovi su poruka mladoj ženi pri dolasku u novi dom, no oni su i daleko više – izražavaju životnu filozofiju međimurskog čovjeka i njegovo shvaćanje svadbenog čina doista kao životne prijelomnice: mlada ulazi u novi dom, a to znači i u novu obitelj u kojoj treba graditi svoju sreću i budućnost, bez obzira na poteškoće, a ne tada *„k majki odhađati i glase raznašati"*. Jer, u toj obitelji se svega nalazi, čak i *„pšenicu tri put na leto ženjeju"*, što je, dašto, hiperbolizirana slika obilja; u novom domu prihvaćaju mladu s ljubavlju očekujući da ona uzvrati jer bi se inače mogle događati životne bračne i obiteljske drame. Pjesma je nedvojbeno jedna od najboljih narodnih međimurskih životnih mudrosti iskazana stihom.

U nekim mjestima i zapisanim primjerima pjesma započinje s *Peljamo, peljamo mladó devojčicu/ mladó devojčicu, po imenu Janicu,*[344] i svatovi potom upućuju prema mladenčevoj kući. Prati ih glazba, svi *„huškau kak nori"* (M. Žganec), u povorci opet idu prema uobičajenom redu: prvi su *katane/ koproni*, glazba, poglavari i tek na kraju mladenci, iznad kojih bi jedna od žena držala *„mrelu (kišobran), to zato, kaj ne bi što kaj hitiu med nje, kakvoga copra"*.[345]

[344] Varga, o.c., 52.

[345] M. Žganec, o.c., 66.

Pri dolasku mlade zabilježeno je i terenskim obilaskom potvrđeno nekoliko zanimljivih običajnih postupaka, poneki i magijskog karaktera. Svi se ti postupci svode na svečani doček mladenke od strane svekrve i svekra te na ponašanje mladenke.

M. Žganec opisuje kako mladenku *hižni japek* i *hižna mamica* dočekuju pred kućnim vratima; kad ih starješina, dakle vođa svatova pozdravi, oni mladence ponude jednom čašom vina (gesta zajedništva, isto kao i kad znaju mladenci jesti iz jednoga tanjura), nakon mladenca kuša i mladenka a preostali sadržaj izlije preko ramena (značenje M. Žganec nepoznato; moguća je magijska funkcija, u smislu da u budućem zajedničkom životu bude hrane u izobilju); osim vina, na tanjuru se ponudio i kolačić, mladenci ga prepolove i bacaju najboljoj prijateljici/ prijatelju, što je značilo da će se ti darovani prvi oženiti/ udati (ista je funkcija i svadbenog buketa u suvremenoj svadbi); starješina tad triput upita roditelje: - *Koga očete, snehu, eli pak pravu čerku? – Pravu čerku,* odgovori mati; svekrva potom uzima za ruku svoju *snehu*, uvodi je u kuću a ona je „u tri skoka" ušla u kuhinju, klekla pred *kominom* (kamin, peć), izmolila „Očenaš" i „darivala ogenj", to jest, bacila nešto novca i malo kruha (što se može protumačiti željom da „ne utrne oganj" u kući, to jest da bude topline, tad i hrane, ali isto tako je to i mogući pretkršćanski magijski čin „darivanja [boga] ognja").[346]

M. I. Blažeka pak zapisuje da mlada (u Cirkovljanu) pri ulasku u dvorište baca novac jer to donosi sreću, a nakon toga svatovi zapjevaju: *Svetite nam majka/ s pisanoga ganjka*; svekrva, dočekujući mladu, pruža joj kruh a ako se udaje za udovca, tad dijete; svatovi pjevaju *Otprite na lesu,/ peljamo vam snehu*, a tad preko praga mladu prenosi *hadnač* jer ako bi kojim slučajem mlada nagazila prag, svekrva bi mogla umrijeti.[347] A u Podturnu žene su znale složiti pred pocekom *„kak nekvu prepreku kaj je preko toga morala stati"*.

Zvonar bilježi da svekrva mladu dočekuje kruhom i daje joj ga, što je trebalo biti znak da u novom domu ne će biti gladna;[348] I. Varga pak u Sv. Mariji pored kruha navodi i klupko pređe koje mlada zakotrlja što je bio znak „da će se boriti da u kući ima hrane i odjeće".[349]

Da su neki od tih običaja ostatak „od poganskog vremena" ne dvoji Andrašec u svojim etnografskim zapisima: zapisuje kako je mladenka svoga muža gledala kroz sito a to je značilo *„da ji budući muž ne bu videl sve falinge koje bi napravila vu bračnom životu, tobože, da bude videl samo kak črez sito"*.[350]

[346] M. Žganec, o.c., 67.

[347] M. I. Blažeka, o.c., 201-202.

[348] Zvonar, o.c., 233.

[349] Varga, o.c., 53. Sve ove detalje povezuju, spomenusmo, određena vjerovanja ali sva istodobno imaju i obilježja scenske igre, to jest, kad god u narodu slijedi kakav dramatski trenutak najčešće se interpretira dramski!

[350] Z. Bartolić, o.c., 398. Andrašec navodi da se mlada samo *nalukne v pečnicu*, a to je značilo da će moći znati što će muž u braku potajice učiniti ili se *potepati*.

Kad su ušli u kuću, slože se u kolo na sredini svadbene prostorije, kao u svim sličnim prigodama, i potom se javlja *starešina*:

Faljen bodi Jezuš Kristoš! Dragi japek i mamica! Vi ste mene denek denešnji odposlali od svoje hiže kak je negda odposlal stari Tobijaš svoga sina da ga je poslal v Rageš varaš staroga doga terjat, ter mu je rekel: „Idi sinek, po širokom svetu, ter najdi ocu videnje, majki pomoč a sebi pak jednoga para". Tak i ja vezda jesem dopeljal ocu i majki pomoč a sebi pak povoljnoga para. Nego vezda bi vas prosil za dopuščenje kaj se budemo mogli obrnuti za ovu tablju vu ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Amen.

Nakon toga posjedaju za stol i tada ih u mladenčevoj kući podvore obilnim jelom (što je trebalo značiti da je i u novom domu obilja).

Skidanje svadbenog vijenca, oblačenje u *mladu snehu*

Još kad svatovi blaguju, a u nekim mjestima nakon jela, mlada odlazi na presvlačenje u *mladu snehu*, dakle ponajprije odjećom a tek onda nekim radnjama želi se naglasiti i formalno, običajno uvođenje u *zakonski stalež*. To opet potvrđuje koje značenje ima nošnja, *oprava* u tradicijskoj kulturi ovoga kraja. Ona, dakle, nije samo odjevni nego i običajni folklorni element. Odlazak mlade najavljuje *starešina*:

Dragi ljubljeni japek! Hote Vi vezda k meni kaj ja Vas očem prositi za stan vu kojem budem mogla s ovim mojim parekom prebivati, kajti ja od vezda nemrem odhajati. Nego primite nas Vi i spravite pod svoje krilo, kakti kvočka spravlja svoje piščance i rečite: „Hote, deca, ja vas primam kakti pravo deco svoju. Bog vas blagoslovi"!

Uobičajeno bijaše da tada mladenka nekim mjestima odlazi na presvlačenje. U nekim mjestima (G. Mihaljevec) *vinec* se skidao pred svatima.

Vu pol noči mladenec je stiha zeu doli mladenki vinca, inače, ako bi mužikaši vidli bi zaigrali i on bi jim morau platiti. Biu je jen kaj neje mogev zeti doli i kaj mislite – več na svatima je zato Boga kleu! Jene so si mladenke zato več predi malo špange otpustile kaj se moglo zeti. To je bilo baš na svatima, ne se mladenka povlekla.

Najčešće je s mladom na presvlačenje odlazila podsnehalja, a M. Žganec bilježi da s njima odlazi i dever. Podsnehalji u presvlačenju pomažu žene: *„Mladu iznova počešeju. Sada dobi mesto devojačke frizure s 'puntom', frizuru snehe s 'kofrtalom'. Punt je smotak kose koji se načini*

kod zatiljka, pa kad se pokrije rupcem onda se ne ističe njegova figura na glavi. Kofrtalo je kovrtanj od kose koji se pomakne znatno iznad zatiljka, pa kad se pokrije rupcem onda se naročito ističe na silueti glave. To je (kovrtalo, kofrtalo) najbitniji znak, po kome se snaha razlikuje od djevojke, neudane žene (ali i opravom, op. S.H.).

Negda su mladenku tak popečili, da su joj lasi spleli pod kofrtalo, na to vređenu glavu su joj deli poculicu, nakičke i peču.[351] *To su onda rekli da su mladenku popečili. Ve pak veliju da su je 'posnešili', i tak postane sneha. Ove noči okolu četvrte vure v jutro* (češće je sve zbilo ranije u drugim lokalitetima, op. S.H.) *ostavla devojačko življenje, i prejimle zakonsku življenje. Vu jeni vuri* (to jest, u vremenu jednog sata, op. S.H.) *postala je od puce žena. Da su je popečili, došli su mužikaši pred ju, da ju je dever pelao popečenu v hižu (prvu), a si drugi svati su te čas bili v hiži. Mužikaši su ji zaigrali 'potnicu', dok je došla v prvu hižu.*"[352] Nakon toga plešu dva para, mladenci i dever s podsnehaljom. Svatovi dotle zbijaju šale, pale šibice da vide nije li mlada sneha šepava, bacaju drva pod noge i slično.

Uz ovakav način prevođenja naći će se u ostalim međimurskim mjestima nekoliko inačica.

U Cirkovljanu kad je mladenka skidala vijenac s glave, mladoženja drži šešir da u njega padne vijenac jer će tad prvo dijete biti muško.[353] Andrašec spominje da je mlada u *vencu* imala mali kolač kakti kraflin i kad je vijenac skidala, morala je kolačić pojesti, što je znamenovalo da ne će nikad biti gladna. A ako li pak je htjela biti nadređena mladencu, *morala ga je zaskupsti i zeti nekaj lasi* (G. Mihaljevec).

Bila je jena žena štera je mladu blačila. Ona ji je dve redi viklere nametala, tak kaj je jako tiskalo, to só bili oni plehnati vikleri, tiskalo je kaj vam je glava skorom počila. Ona je došla v jutro rano, to se vredila, počesala mladu i onda je prodavala (G. Kraljevec).

Poslije već opisanog uređivanja kose, mladu ženu uvode u sobu držeći nad njom kišobran (poradi već spomenutog vjerovanja), vičući: *Sneg, sneg je opal/ Ide sneg* (jer na glavi ima sve bijelo umjesto šarenog vijenca); u Goričanu *mlada sneha* mora rupčićem na ulazu u sobu ugasiti svijeću, vjerujući da će time steći vlast u kući. U Kotoribi *mlada sneha* pri povratku u prostoriju predaje mladenčevim roditeljima hljeb kruha govoreći: „Primite ovaj dar koji vam je od Boga poslan".[354] Potom plešu kako navodi i M. Žganec, a *mlada sneha* „sije dara": baca kolačiće (u novije vrijeme kovani novac), orahe i lješnjake po sobi kao sijač sjeme – a djeca se natječu u skupljanju, bez obzira ako ih plesači i nagaze, jer to „donosi

[351] „Peča" se u rječnicima tumači kao „žensko pokrivalo za glavu" (tal. pezza, tur. Peçe), „pecha senzka" (Belostenec), dakle kao odjevno pokrivalo kojim se znamenuje da je riječ o udatoj ženi.

[352] M. Žganec, o.c., 68.

[353] Čini se da je ovdje riječ o stapanju dva vjerovanja: prvo je da je vijenac, što se višekratno dosad u svadbenom ceremonijalu potvrđivalo, znak mladenkine čistoće, nevinosti (koja, eto, „pada" u mladenčev šešir, ona je pripala mladencu!) a drugi je magijsko vjerovanje u plodnost (i to da „prvo bude muško", što bijaše uobičajena želja – krilatica u patrijarhalnoj obiteljskoj zajednici).

[354] A. Kovácsné Kövágó – A. Jauk, o.c., 120.

Svati, Plešivica, 1940.

sreću". U pojedinim mjestima mladoj bacaju i slamu i granje i *kocenje* (oklaske). Kad ples svrši, mladenka mora brzo naći metlu i to pomesti – znao joj je pomagati i njezin suprug – jer će se tako vidjeti da je *fletna pri deli*; pojedini svati ponovno *zasmete* i mladenka mora iznova pomesti. Kad je napokon tome kraj, počinje ples svih svatova.

U nekim mjestima (D. Dubrava, D. Vidovec, Podturen) svatovi daruju mladu: *dever* tanjurom obilazi svatove koji u nj stavljaju novac,[355] a negdje svatovi bacaju novac koji mladenka mora pokupiti što je i na ovaj način provjera njezine spretnosti (Novakovec). U Sumartonu/ Sv. Martinu *mlada* se *sneha* pojavi s tortom u ruci, zavrti se i ona povikne: *„Zapal nam je beli sneg!"* Tada zaplešu mladenci a onda *zastavnjek s pucnehaljom*, koji par sa starješinom izvodi razgovor kao za „plesanja zelja". Tek tada počinje ples mlade tako da svatovi bacaju novac u šešir kratko zaplesavši s mladom; na koncu se pojavi mladoženja, baca svoj novčanik u šešir, rukom ga pokriva i odvodi mladu.[356]

Inačica ima još: *Dok se mladenka preslekla unda je išla plesat. A dever je na tenjeru držal šlajera. Šlajer je ostal pak se govorilo „mi plešemo na šlajer". I to so se unda na tenjer davali penezi. Mladi so ne hitali kocenje, to so hitali pocnehalji* (Kotoriba).

Ili: *Mladenka i mladenec su se skupa z dêvêrom i pocnehaljom plesali plesa v križ lanec. To se plesalo tak kaj só se si stali v krug i plesali só saki sam, roke só držali na bokovima i sam su negda jan z drugim zamenili mesta. Bandisti só igrali fleteneše plese, čardaš. I dok só oni tak plesali, nešči od svati je zakričal: „Mlada sneha groša!" Na to je ona morala hiti-*

[355] Feletar, o.c., 151.

[356] Režek, o.c., 25. Odlazak znaju pratiti i popijevke svatova, primjerice: *Došla nam je ta dvanajsta vurica,/ da je Mara lepa mlada snehica./ Nek se vija ta zelena kitica,/ več je Mara lepa mlada snehica./ Ako bodo drugi več govorili,/ mi dva bomo bole skupa hodili,* itd.

Svati, Zebanec, 1943.

ti drobne peneze, kaj je mela pri sebi, med svate. I obavezno je morala hititi i prelievanca z glave. To je bil znak da je mlada sneha (Novakovec).

U ranojutarnjim satima *mladu snehu* dolazi obići njezina rodbina; u nekim mjestima to zovu *gljet kvara*, u drugima *prviči*. Jedan od rodbine obraća se *starešini* da su došli tražiti golubicu koja im je odletjela; drugi ovako nastupa: *Gospon starešina, mi smo se ljepo zabavljali, a nesmo mam spazili kaj nam je jedna ovca z vami odišla. Starešina* odgovori: *Je, dragi moji! To je ne istina! Mi smo se svoje ovce pozlamenjovali. Ako očete samo jò poiščite.* Oni je traže i kad je nađu, sjedaju za stol a domaćini ih posluže pečenjem.[357] Inače, donošenje pečenja na stol bilo je zadnje jelo i znak da se „svati moraju reziti".

Već pred jutro u nekim mjestima dolnjega Međimurja *deli se seme*: u Sv. Mariji to čini mladenka, u D. Dubravi i D. Vidovcu *dever*. *Seme* najavljuje *starešina* ovako:

Faljen bodi Jezoš Kristoš! Draga rodbina! Tak je negda išel sejač seme sejat. Jedno zrno mo je palo kre pota na trdo zemljo, došlje so ftice nebeske i pozobalje so ga. Drugo je palo v drač, potiralo je kljico, a kljica se zadušila. Tretje ja palo vo vodo i neje potiralo. Četrto je palo na plodno zemljo i doneslo je stostrukoga ploda.

Spodobnem načinom i mi željemo našem mladencom kaj njihovo seme padne na plodno tlo i donese roda i ploda. Amen.[358]

[357] Feletar, o.c., 152.

[358] Zvonar, o.c., 234.

Prije toga donesu *seme*, u plahti kolačiće, orahe, suhe jabuke, šljive i to svatovima dijeli *kapitan* (Sv. Marija) ili *dever* (D. Dubrava, D. Vidovec), najprije mladencima a onda svim svatovima. U Vratišincu je *sejav dara* starješina i to po dvorištu, po vrtu, čak i u gospodarskim nastambama.

Završetak svadbe

Svadba je do pedesetih godina nije, kao u ovo naše vrijeme, trajala, samo jedan dan; više dana traje u nekim mjestima i danas. M. Žganec čak precizno navodi da je svadba trajala *„dva dni i tri noči, pedest i osem vur"*,[359] i to tako da bi drugo jutro „glavna svatovska svita" (katani i poglavari) obilazili kuće svatova koji bi se vratili kući i tamo *zajtrekovali* – zapravo bili bi počašćeni *žganicom* i kolačecima i tamo zaplesali; obilazak je znao trajati do večernjih sati.

Gönczi bilježi da je svadba trajala dva dana, u bogataša tri a „nekada i do pet dana"(!): drugi dan odvijao se bez ceremonijala a s više šale, izuzev obreda „ljubljenja s mladenkom": ona bi dočekivala goste koji za svaki *kušlec* moraju platiti. Treći dan okupi se samo najbliža rodbina.[360]

Andrašec zapisuje da su *„svati do tretje-štrte vure, onda se razidu spat. Drugi den se zidu si k zajtreku, ali saka žena od pozvani donese jedno tepsijo 'gerbe' i steklo vina. Da se svati nazajtrekuju, onda idu po hižaj, k svakomu koji je pozvan na gostuvanje"*. Jedan svat nosi „knjigu" i iz nje čita koliko koji svat, prema platežnim mogućnostima, mora platiti *„kolko mu je v knjigi zapisano"*; domaćin plaća, jasno uz obvezu da pićem podvori svate. A *„gostuvanje se služilo po tri dni, malo gde dva dni"*.[361] U Sumartonu/ Sv. Martinu svadba se nastavlja drugi dan oko podneva; nakon jela prave se „komedije", najčešće se šaljivo imitiraju dijelovi svadbenog ceremonijala; na svoje tad dolaze maškori koji se *„obuku kak fašenki"*, a iznova se postavlja *„cer"* i po drugi put se siječe.[362]

Svati so počeli v sobotu i drugi den so bili tam kam je išla mladenka za snehu. V pondelek pak pre onima šterima so bili v sobotu. So rekli, „to je zajišče", kaj se poje kaj je ostalo. V sobotu so f noči donesli slamu v hižu kaj su spali i počinuli se za nedelju. Si so spali kriš-kraš, i mužikaši. A kuharice pak so znale napraviti: te so zaspali, te so im doli potegnoli hlače pak tam, znate dé, namazale s pekmezom, pak perje dele gori (G. Mihaljevec).

V jutro, dok só se ljudi malo streznili, onda se išlo vun i tam se je postavila stava kurzinja i to se vužgalo. Koli toga só se si prijeli v kolo a mužika je igrala, večinom fletne pesme. To je bilo zato kaj kuharice nutri malo pospravijo i pometeju.

[359] M. Žganec, o.c., 69.

[360] Gönczi, o.c., 101.

[361] Z. Bartolić, o.c., 397.

[362] Režek, o.c., 29.

Svati, Kotoriba, 1961.

U završetak svadbe svakako spada i *fpeljavanje mladenke* (u Kotoribi: *nafpelavanje*), to jest uvođenje među žene, slično kao kod poroda. Mladenku prati *podsnehalja* a iz dvorišta je ispraća glazba svirajući koračnicu. U crkvi postupak je isti kao za poroda. Na povratku je putem dočekuju djeca vičući: - *Mlada sneha, groša!*, a ona im baca sitan novac koji je pripremila za odlaska u crkvu; daruje i starije dajući im novac u ruku. Ako li nije imala novaca, znali su joj govoriti: - *Kaj su ti žepi cusravi?*, što je značilo da je „več z možom spala, a to je bila velika sramota, *špot*".[363]

Kad se vratila u novi dom, *mlada sneha* trebala je poslužiti ukućanima doručak koji je (*žganicu, pečenoga piceka,* kolač) već prije pripremila njezina mati. Nakon doručka mora iznova pomesti kuću i oprati suđe.[364]

Prviči

Dok u nekim mjestima *prvičima/ prviščem* zovu posjet mladenkine rodbine u ranojutarnjim satima za same svadbe, raširenija je običaj da se tako naziva posjet rodbine tjedan dana nakon svadbe. Rodbina dolazi posjetiti i uvjeriti se kako se *mlada sneha* snašla u novoj sredini. Najužoj rodbini pridružili su se i *dever* s *podsnehaljom* (koja, jasno, nije obučena u narodnu nošnju) te *starešina*. Nisu zabilježeni posebni običaji a u pravilu se ne poziva niti glazba te je taj posjet, zapravo prigoda da se u tišoj, opuštenoj atmosferi rodbina pobliže upozna a to je ujedno i prigoda da se pojede jelo i popije piće preostalo sa svadbe.

[363] A. Kovácsné Kövágó – A. Jauk, o.c., 121.

[364] Varga, o.c., 55.

Međimurski *svati* danas

Život je na ovoj međimurskoj ravnici, ovom „otoku" u zadnjih pedesetak godina velike izmijenio tradicijski način života. Uzroka je tome nekoliko. Ponajprije, nakon 2. svjetskog rata uslijedila je u tadašnjoj državi forsirana industrijalizacija; mladi iz mnogih obitelji – a to osobito vrijedi za međimurske mnogobrojne obitelji – ubrzano su se, u valovima, selili u grad (ponajviše Zagreb), ostavljali domaće, selsko ognjište i na njima starije članove. Selo se tako počelo "rastakati", zapravo stagnirati, jer starija populacija nije imala ni snage ni volje za zamašniji društveni i gospodarski uzlet. Potom, već početkom šezdesetih godina 20. stoljeća iz Međimurja su zaredali odlasci u inozemstvo, mahom u zapadnoeuropske zemlje. Odlazaka je iz gusto napučenog Međimurja bilo još koncem 19. stoljeća, no najčešće u prekomorske zemlje (Australija, Amerika) iz kojih se u pravilu rijetko tko vraćao. Novije odlaske, međutim, obilježuje važna činjenica da su ti radnici po raznim njemačkim i austrijskim „bauštelama" i „fabrikama" redovito, na koncu gotovo svakog tjedna, navraćali, najčešće organiziranim autobusnim prijevozom, svojim obiteljima. Pritom su donosili ne samo drukčije životne navike nego i običajne. Jasno, preplitanja tradicijskog i stranog u međimurskim običajima bilo je i prije – što je uobičajena, višestoljetna pojava (koja, ne vrijedi samo za Međimurje) – no, ovi noviji utjecaji bili su znatno intenzivniji i presudniji u konstituiranju ukupne slike Međimurja. Naime, zahvaljujući teško stečenim devizama u inozemstvu, čovjek ovoga kraja investirao je ponajprije u podizanje svoga stambenoga statusa, ali su sve te promjene u urbanizaciji kuća i naselja unijele i promjene u tradicijsku kulturu – i ona se počela „urbanizirati", tj. komercijalizirati, jasno, u kontekstu prevladavajućeg materijalizma i globalizma kao procesa i stanja u suvremenom svijetu.

Promjene su se najočitije potvrdile i potvrđuju se upravo u svadbi i svadbenim običajima. Naime, unatoč činjenici da mnogi od spomenutih „gastarbajtera" žele tradicijski svadbeni čin, on je to tek rudimentarno, u nekim svojim elementima koji su ionako modificirani, prilagođeni današnjim nazorima. Vrlo često takva svadba ispada kao nekakav „mišung". To ne mora značiti da je ona time lošija, nego drukčija jer život se odvija i uvijek donosi novu, drukčiju interpretaciju oblika društvenosti.[365] S obzirom na dosadašnja istraživanja, terenske zapise i odnos kazivača prema svojoj kulturi, može se slobodno ustvrditi da se tradicijska svadba u Međimurju doživljavala prije svega kao **svečanost**, a suvremena u prvom redu kao **zabava**,

[365] Za orijentir o pristupu današnjoj svadbi dragocjeno je istraživanje Z. Vitez u spomenutoj knjizi o svadbenim običajima, u poglavlju „Svadbeni običaji u suvremenosti" (155-259.).

uz napomenu da razdoblje od pedesetih pa do devedesetih godina prošloga stoljeća možemo shvatiti kao **prijelazno** između ova dva pojma. Nije nevažno, štoviše, da je to vrijeme ateističkog društvenog sustava.

Priča počinje (to jest: drukčije počinje) kod izvora životnoga suputnika/ce. Dok je u tradicijskoj kulturi, u tradicijskim uvjetima, izbor bio gotovo isključivo roditeljska stvar a potom bi na scenu stupila „izvidnica" (*snobokalja*), nakon čega bi uslijedio „predbračni dogovor" (*snoboki*), danas se budući mladi bračni par upoznaje bez posrednika i odlučuje svojom voljom (doduše, u nekim slučajevima – ovisno o obiteljskim odnosima – uz suglasnost, „blagoslov" roditelja). Uobičajeno je da se ženidba često sklapa zbog trudnoće, nerijetko u visokom stupnju, ili da je mlada već i majka (koja usprkos tome na svadbi oblači bijelu vjenčanu haljinu, simbol predbračne čistoće). Međutim, reklo bi se da je nakon te geste njihove slobodne volje sav dalji tijek priprema i odvijanja svadbe ovisan o drugim čimbenicima na koje mladi supružnici ne mogu utjecati.

Prvo je odabir termina za svadbu. U tradicijskim uvjetima svadba se najčešće organizirala zimi kad je *bilo časa* ali još više, da se može jelo očuvati nekvarljivim jer nije bilo hladnjaka i škrinja za duboko smrzavanje. Nije bilo određenog „svadbenog" dana u tjednu, praksa je bila različita od mjesta do mjesta, dakle svatovi su znali biti i u sredini tjedna, no najčešće bi započinjali subotom ili nedjeljom. Danas je u pravilu to subota, međutim na sam termin utječe slobodan prostor za svadbu. Svi se svatovi danas, gotovo beziznimno, odražavaju u ugostiteljskim objektima koji su specijalizirani za svadbu, a slobodni termini u prebukiranom godišnjem rasporedu u njima odlučuju o nadnevku svadbe. Nije rijetkost da se zbog toga svadba dogovori, rezervira i godinu dana unaprijed.

Pozivanje na svadbu u tradicijskoj svadbi bilo je zaduženje *hižnoga japeka* i *pozoviča*, ukratko, bilo je osobno, usmeno. U suvremenoj svadbi bliža rodbina i kumovi pozivaju se osobno, ali im se – kao i drugim uzvanicima – šalju pozivnice. Naručuju se kod profesionalaca koji ih stereotipno dizajniraju. Uopće, gotovo sve usluge oko suvremene svadbe preuzimaju profesionalni pružatelji usluga: od lokala s njegovim osobljem, dekoratera svadbene dvorane i ponajviše, fotografa i kamermana. Takvim aranžmanima riješili su se zaduženja domaći ili susjedi (posebice žene, recimo u pripravi jela), ali se izgubila neposrednost i čar svečanosti u kući.

Premda su (2003.) zakonski izjednačeni crkveni i građanski obred vjenčanja, u Međimurju prevladavaju crkveno sklopljeni brakovi: primjerice, u 2009. vjenčalo se 577 parova, od toga je 366 vjenčanja pred olta-

Gorčenski sveti, Smotra narodne nošnje u Žiškovcu, 2006.

rom.[366] Živimo u doba relativizacije i formalizacije vjere (iako se, kad je riječi o vjerskim uvjerenjima Hrvata, dakle i Međimuraca, ističe da je katolika oko 90 posto), a ta se činjenica najzornije vidi upravo za svatova: mnogi mladenci, naime, poštuju želju (nerijetko i zahtjev) roditelja te se odlučuju za crkveni obred a on pak istodobno uza se veže i barem neka obilježja tradicijske svadbe.

Na vjenčanje se išlo pješice, osim kad bi mlada bila iz drugog sela ili kad bi tamo bila župa, tad su se koristile kočije. Danas se odlazi autima, a nerijetko se iznajmljuju specijalne desetmetarske luksuzne limuzine, cestovne „krstarice", ili pak se među vozilima rodbine izabere kakva „bolja marka", posebice okićena. Okićeni su svi auti, najčešće balonima, a prvi u koloni je „auto-predvodnik" u kojoj je mladenčev prijatelj s istak-

[366] Aleksandra Ličanin: *Crkvena vjenčanja prednjače pred građanskima*, „Međimurje", 13. travnja 2010. Uz bitnu napomenu: u tradicijskoj svadbi u ruralnoj sredini i za prijašnjega državnoga uređenja vjenčanja su se obavljala i u matičnom uredu a nakon toga u crkvi.

nutom zastavom, koja je postala u Međimurju redovita pojava tek nakon uspostave hrvatske države; u zastavi i čelnoj poziciji jasno se prepoznaje ostatak tradicijske uloge *zastavnjeka*.

Već na početku svatova važna osoba je fotograf-kamerman. Važna zato što se sve slavlje najčešće podređuje njegovom zahtjevima: on i sudjeluje u „scenariju" samog svadbenog događanja, a najčešće je ujedno i fotograf koji nakon samog obreda vjenčanja izradi fotografije koje mladenci, u ovitku s prigodnim tekstom zahvalnice, dijele uzvanicima.

Ostao je običaj „dolaženja po mladu": svatovi automobilima dolaze pred mladenkinu kuću/ stan gdje bivaju počašćeni. Međutim, već tada vidi se zamjetna i često neugodna razlika spram tradicijske svadbe; naime, u starijem modelu svadbe kao važna osoba javlja se svatovski *starešina* koji, spomenusmo već, svojim autoritativnim nastupom najavljuje i naglašava

Priločki svati, Smotra narodne nošnje u Žiškovcu, 2006.

najvažnije dijelove svadbene svečanosti, dakle, osoba koja ravna svadbom. U suvremenoj inačici pojavljuje se najčešće rođak mladenca (rjeđe mladenke), posve ili slabo vičan javnom nastupu (on, zapravo, potvrđuje da nije svatko mogao niti bio narodni govornik, isto kao što nije svatko mogao biti pjevač), pa se njegov nastup svodi na nekoliko sklepanih prigodnih rečenica, ili pak se prometne u (neduhovitu) šalu. Kad se, u želji da se ipak dijelom očuva tradicija, mladenci odluče za *starešinu/kapitana*, njegov nastup svatovi prate nezainteresirano ili ga uopće ne prate, nego se međusobno šale i veselo nazdravljaju, što potvrđuje da je za svaku komunikaciju, dakle i za ovu govorničku, potreban i slušatelj.

Zadržao se u Međimurju običaj izvođenja „lažne" mladenke, što se obično svodi na dovođenje djevojčice-rođakinje; dovođenje starije žene, „ocvale ruže" sve je rjeđe ili je posve nestalo, a primjedbe svatova znaju biti bučne i lascivne.

U crkvenom vjenčanju udomaćio se i u Međimurju amerikanizirani običaj da mladenku do oltara dovodi otac i predaje je u ruke mladencu. Mladenci sjede pred svećenikom (ili matičarom ako li je građansko vjenčanje), iza njih kumovi; praksa je da kumuje bračni par ili djevojka-prijateljica s mladenkine strane i mladić-prijatelj s mladenčeve strane.

„Tijek suvremene svadbene procedure nakon građanskog i/ili crkvenog vjenčanja bitno se razlikuje u usporedbi s tijekom tradicijske selske svadbe. Mladenci s kumovima i većim ili manjim brojem članova obitelji i gostiju odlaze na svadbenu večeru u restauraciju, odnosno iznajmljeni prostor s dodatnim uslugama za proslavu. Povrata u mladenkinu kuću ili izravni odlazak u mladenčev dom više je iznimka nego pravilo."[367]

Budući da je izostao tradicijski voditelj svadbe, pri ulasku u svadbeni prostor riječi dobrodošlice upućuje vlasnik objekta ili pak glazbenici. Ako su svatovi išli pješice do mjesta vjenčanja, pratila ih je jedna glazba, u prostoru pak ih čeka drugi sastav čiji se glazbeni repertoar prilagođuje željama gostiju. Pored zabave, glazbenici „vode" svadbu, zapravo, najavljuju neke od običaja: prvi ples mladenaca, rezanje svadbene torte, bacanje mladenkina buketa i odlazak mladenke na presvlačenje. Prvi ples mladenaca obično je u ritmu valcera, a simbolično označuje da mladenci „uplešu" u novi, zajednički život. Nakon plesa glazbenici pozivaju i ostale svatove, uz napomenu da je u ruralnim ugostiteljskim prostorima zadržan običaj da ples otvore *hižni japek i mamica* a mladenci to čine nakon povratka s vjenčanja.

[367] Z. Vitez, *Hrvatski svadbeni običaji*,...o.c., 188-189. Treba ipak pripomenuti da se takva svadba u urbanoj i ruralnoj sredini razlikuje, ponajprije glede uzvanika: u ovoj drugoj na svadbeno veselje odlaze svi pozvani, a ne samo uža rodbina, koja je praksa očiti ostatak običaja u tradicijskoj svadbi.

Posve je nov, importan običaj rezanje svadbene torte. Mladenci zajedno drže dugačak nož i slijede upute voditelja, obično člana glazbenog sastava. Nakon rezanja mladenci dijele tortu, često najprije jedan drugomu a onda svatovima. Rezanje je popraćeno raznim lascivnim primjedbama jer je jedno od tumačenja da čin aludira na spolni odnos.[368]

Isto je tako postalo redovito bacanje mladenkina svadbenog buketa. Na plesnom podiju okupe se djevojke – rodbina i mladenkine prijateljice i na znak glazbe, mladenka, okrenuta leđima, baca buket; koja ga djevojka uhvati vjeruje se da će se prva udati. Vjerojatnom se čini teza da je ovaj običaj svojevrsna inačica svadbene jabuke na zastavi u tradicijskoj svadbi. Zastava se međutim, nije bacala nego „otkupljivala" (a prije toga se nastojala „ukrasti"). Doduše, u novijim oblicima tradicijske svadbe mladenka je nosila svadbeni buket, ali ga nije bacala.

Još je više stran, očito kao neumjestan import, bacanje podvezice: mladoženja zaroni pod mladenkinu vjenčanu haljinu i, zavezanih očiju, zubima skida podvezicu. Negdje je tad mladoženja baca mladićima, slično kao mladenka buket, no ipak znatno rjeđe.

Udomaćio se i običaj posipanja rižom pri izlasku iz crkve, jednako stran tradicijskim svadbenim običajima, u tumačenju kao vjerovanje da toliko bude djece koliko je zrnja (a to značenje ne zna gotovo nitko od bacača!). Tako protumačen običaj je magijskoga, dakle pretkršćanskoga podrijetla te ga Crkva osuđuje jer je upravo pred vratima crkve sve posuto rižom a i zato što je riža hrana, pa se zato sve češće vjenčani par posipa cvjetnim laticama ili papirnatim konfetima.

Razlika, i to znatnih, ima i u svadbenom daru. U tradicijskim svadbenim odnosima darivanje bijaše najprije pripomoć rodbine i susjeda u donošenju prehrambenih proizvoda i peradi prije svadbe, za vrijeme priprava te u manjim svotama novca kod otkupa *lajce*, skidanja *ropčanjeka/ venčanjaka*, u napitnicama i slično. U današnjoj svadbi darivanje je postalo gotovo ritual i glede njegove vrijednosti i načina uručivanja. Uobičajilo se da se najčešće daruju predmeti kućanstva koji će biti potrebni mladencima u novom domu; pritom se zna dogoditi da oni dobe više istih predmeta pa se nakon svadbe u trgovinama zamjenjuju drugima. Kumovi se naročito ističu, darujući skupocjenije darove.[369] Darivanje mladenaca odvija se manje-više prema istom scenariju: svatovi se poslože u kolonu i prilaze mladencima darujući ih, najčešće novcem u zatvorenim kuvertama ili paketima s kućanskim aparatima. Kuma ili, češće, majka jednoga od mladenaca prihvaća darove i vodi računa o donositelju kako bi se u sličnoj prigodi odgo-

[368] Z. Vitez, o.c., 193.

[369] Autoru je poznat jedan, vrlo znakovit događaj u ovom materijalističkom vremenu. Mladenčevi kumovi bijahu „gastarbajteri", dakle od njih se očekivao osobit dar, ali nisu donijeli ništa na svadbu niti su prije nje dali naslutiti za kakav su se svadbeni dar odlučili; očito, htjeli su „testirati" ponašanje mladenca. Mladoženja, a i njegovi roditelji, za vrijeme svadbe odnosili su se prema njima s prijezirom i omalovažavanjem. Negdje prije pola noći kum je pristupio mladoženji i u kuverti mu dao ključeve novoga automobila. Nakon toga oboje kumova napustilo je svadbu!

varajuće uzvratilo (što je ostatak navika u kontekstu tradicijske svadbe). Ovisno o visini darovanoga iznosa, novac se iskoristi za plaćanje dvorane, za svirače i slične usluge, a ako li se radi o većoj svoti, mladi kupuju sobno pokućstvo ili čak automobil.

Sličnost, makar i simbolična, s tradicijom vidljiva je u presvlačenju mladenke. Dakako, u suvremenom običaju izostaju sve magijske radnje (cjepanice, svijeća, rešeto i slično) nego je ostao sam čin presvlačenja, kad se mladenka vraća u svadbenu dvoranu u svečanoj haljini, praćena glazbom i pljeskom svatova.

Isto se kao svojevrstan tradicijski ostatak može protumačiti i uzdarje koje svatovi dobivaju kad odlaze kući: u tradicijskoj svadbi svatovima, osobito kumovima, pripremilo se jelo i kolači, u suvremenoj je takav ispraćaj svatova simboličan, upakiran u plastične vrećice ili, što je postala sve češća praksa, u manje kartonske kutijice, u koje se stavljaju samo kolači.

* * *

Svijet se mijenja, tad i društveni odnosi, dakle i stav čovjeka prema njegovom življenju. Posve je jasno da niti običaji ne mogu ostati nepromjenjeni, niti su ikad bili okamenjeno dobro koje bi stoljećima neizmijenjeno živjelo. Uvijek je svaka kultura, i nacionalna i zavičajna, primala i davala svoje vrijednosti, „prepletanje zavičajnog i stranog oduvijek je bio način preoblikovanja kulture, pa je tako i danas".[370] Drugo, u vrjednovanju, to jest u odnosu prema takvim oblicima kulture, mi smo – htjeli to ili ne – djeca doba u kome živimo, ne možemo se odrediti spram nje očima naših *starih japa* i *starih mama*. Ipak, gledajući sa suvremenog očišta, na početku 21. stoljeća, možemo s puno opravdanih razloga ustvrditi da je današnja međimurska svadba običajno osiromašena i da je izgubila svoju izvornost, to jest šire zavičajnu prepoznatljivost. Doba čija smo djeca utisnulo je snažan pečat u naše živote a obilježuje ga materijalizam i globalizam: sve je podređeno stjecanju, zgrtanju materijalnih dobara (pa se pritom često ne preže od posve nezakonitih poteza!) a u situaciji kad je svijet postao „veliko selo" izgubila se gotovo posve ne samo zavičajna nego već i nacionalna prepoznatljivost. Svi smo postali potrošači, važnije nam je **imati** a ne **biti**. To se vidi, eto, i na međimurskim *svatima*. Običaj je potisnula potrošnja, i glede darova, konzumiranja jela, svakojakog blještavila, običaj je derivirao tek u zabavu. Što je rudimentarnog običajnog i ostalo, to se najčešće doživljava kao simbolična i formalna veza s tradicijom. Pitati nam se: kakvi će nam međimurski svati biti, recimo, za *pedeset let*?

[370] Z. Vitez, o.c., 156.

OBITELI
OBITELI
OBITELI HRVAT

Smrt (pokapanje)

I smrt je dio života, doduše njegov zemaljski kraj, njegova *suza* što bi rekao Kanižaj, događaj snažan svojom sudbonosnošću. Belostenec uz pojam *szmert* ilustrira:

Ne jos vu vertu trava znikla
Ka bi protsze szmerti zdigla,
Nit vu szvetu naydes trave,
Ke od szmerti lyude zbave.

Razumljivo da će i smrt kao treći životni događaj biti običajno raznovrsno interpretiran. Već je Mlinarić u prvoj polovici 19. stoljeća zapisao:

Vszem nam Eve szinum navkanylivo je, da koszi, koja Kralye i podlosnu Gozpodu i kmete, Gazde y szluge, bogatey sziromaske z-rechju vze kaj lyubleno je otcza y szlatku mater, szeztre y brate, drage oztale razdrusi, poszmota, pokopa, da velim onoj koszi nigdo nevujde. Zahman Ludvig XI kraly Franczuski okol grada szvojega Plessi siroke i gluboke grabe zkopati je dal, na obloke selesne gatre deti, ter tak szebe kakti szusna chuvati je zapovedal. 400 lyudi z orusjem /:najbolshi jagari:/ ztrasaliliszu grada, ztum zapoveyu, da vszakoga koj sze priblisavati y taki javiti nebi hotel, ztreliju. Zahman vsza ova naredil je, zato vendar je vumerl!

Saloztno ovo pripechenye, vekshu salozt neg gde drugde vmedyimorju zrokuje – ar od lyublene detsze oczu, od szvojeh kchereh mater razdrusitisze neizmerno dogodaya je. Plach, narekuvanye vishe ovdi neg gde drugdi. Neszamo otecz, mati, szeztre, brati nad szmertjum jednoga kotriga hise suhko razplachejusze, nego y szuszedi, poznati, rodbina! Kak bers koji jako betesen je vzeme S. Sakramente; na zkradnji vuri szvetu szvechu vu ruke mu deneju, onda vu chizto rubje preoblecheju, opereju, ter vszredini hise chez jeden al na dva dana lesati puztiju vu tusnoj opravi. Vecher je varesztuvanyue, ovde za raszveszeliti dojdu vnogi. Drugi dan pokapanye po Mashi ali pred Maschom, vnogi josh szi zprichanye dadu od nyegvoga sivlyenya, betega y szmerti dagadanye. Narekuvanye y ztrashno javkanye y chez pokopa.

Prijateljice pred rakom djevojke pokojnice, Kotoriba, 1962.

Mlinarić, osim što naglašava neumitnost smrti, bilježi i neke običajne detalje, dragocjene za današnju običajnu sliku posljednjeg ispraćaja: kršćanske sakramente, iskreno žalovanje te *spričavanje* i *narekanje*, običajne postupke koji su se u Međimurju obdržavali do u najnovije doba.[371] Moguće je pogrebne običaje u Međimurju pratiti u tri razdoblja, na temelju zapisa i terenskih uvida: prvi, do početka 20. stoljeća, na temelju Mlinarićevih i Gönczijevih zapisa, drugi, do osamdesetih, i treći, kad je ozakonjene komunalne odredbe o ukopu i ispraćaju mrtvaca.

Običaji oko smrti počinjali su, zapravo, još za života pokojnika. Tako su se starije osobe, osobito žene, „spremale za smrt": u ormar su slagale svu rubeninu u kojoj su htjele da budu ukopane – *robače, spodnjice, poculicu, tibet, fertuf/ fertin.*[372] Hižni pak gospodar, onaj koji je raspolagao nekretninama, raspodjeljivao bi svoju ostavštinu napisavši *teštament*, a u najnovije doba već za života odredio i grobno mjesto i podigao spomenik za sebe i obitelj.

Umiralo se u kući, jasno, ako li je pokojnik bolovao te ležao na postelji, ali je značajna činjenica da su i prijašnji i noviji „gastarbajteri" pred kraj svoga radnoga vijeka dolazili kući i u njoj umirali (kao da su time simbolično a znakovito ispisivali svoj „životni krug" - *circulus vitiosus*). Prije smrti umirući se ispovjedio i pričestio te primio posljednju pomast. Svećenik je dolazio u pratnji zvonara koji bi zvonio malim zvoncem, a isto tako kratko se zvonilo malim zvonom (*klenkačom*) na crkvenom tornju,[373] a znalo se drukčije zvoniti za umrlu ženu, za muškarca i za dijete.[374] Pokraj umrloga zapalila se blagoslovljena svijeća, što je jasan znak kršćanskog umiranja jer je svjetlo jedan od Kristovih simbola („Ja sam Svjetlo svijeta"). Obvezatno se zvao mjesni mrtvozornik, *kužec*,[375] da službeno ustanovi smrt.

Kad je pokojnik umro, *„na vuličnu ljesu su delji križa i črnu zastavu kak znak da je v toj hiži mrtev, a to je donesel jen od českih. Negda je ne bilo moči kupiti v štacunu raku, unda so pozvali tišljera kaj dojde zeti meru za raku. Dogovorili su se i od kakvoga drva očeju raku (hrasta ili jegnjeda), več spram mogučnosti plačanja. V raku je tišljer del hobljinje. Tak dogo, dok raka neje bila gotova, mrtev je lježal na deskami koje su bilje postavljene na dva štokarljina, a negdi i na divano. Mrtvoga so skopalji* (okupali, op., dakle: *skópalji), čak i v koriti jer mora čisti dojti na drugi svet. Krpo so delji v raku s kojom so ga opralji, moškoga so obrili i počesalji, a češlja delji v rako, krpo ili ropca s kojem so zavezalji brado i noge, isto so delji v rako. Škrljak se del kraj glave (jer pred Boga mora iti gole glave)".*[376]

[371] Uz bitnu napomenu – i u ovo naše suvremeno doba čuje se *narekanje*, ali ne selskih žena nego kao posljedak iskrene boli: autor ovoga rada je početkom devedesetih prošloga stoljeća, kad je trajao Domovinski rat, svjedočio u Goričanu bolnom majčinom *narekanju* nad upravo ukopanim njezinim sinom-braniteljem, i to kad su već svi otišli s groblja.

[372] Pomalo je otužna činjenica da je dobar dio međimurske narodne oprave pokopan skupa s njezinim vlasnikom/ vlasnicom te danas, recimo *tibete*, nalazimo tek u nekih starica ili u vlasništvu folklornih udruga.

[373] I. Zvonar, o.c., 234.

[374] A. Kovácsné Kövágó – A. Jauk, o.c., 122.

[375] I. Zvonar, o.c., 234., Varga, o.c., 56.

[376] A. Kovácsné Kövágó – A. Jauk, o.c., 122. Autorica ne navodi izvor informacije (kazivača) niti razdoblje na koje se odnosi opisani običaj.

Rodbina uz dijete pokojnika, Kotoriba, 1941.

Ovome zapisu valja pripomenuti da se ženama stavljao na glavu rubac *prelevanec* a ako li je pokojnica bila djevojka, splele su se *kite*, na čijem se kraju svezao *pantlek* – platnena vrpca.

Mrtvac je ležao u *prvoj hiži*. U raku se stavljao jastučić ispunjen *hobljinjem* – drvenim strugotinama – a na to se stavljao *vihlen*. Potom se pokojnik prekrivao *tibetom* čiji su krajevi, *štrancli,* trebali visjeti iz rake. Zrcala u kući okrenula su se prema zidu ili su se prekrila crnom tkaninom, ali drugdje „bijelom krpom ili bijelim stolnjakom jer se vjerovalo da će pokojnik dolaziti doma ako se vidi u ogledalu. Obavezno se morao zaustaviti sat.“[377] Pokojniku se na grudima sklope ruke, među prste mu se stavlja molitvenik ili krunica, uz raku cvijeće a do nogu posuda s blagoslovljenom vodom i grančicom *pušpanja* (ukrasni zimzeleni grm, šišmir), kojom bi svatko tko bi došao obići pokojnika poškropio čineći znak križa (i potom ga, kako navodi Gönczi, „pogledao u lice“).

Mrtvac je u kući ležao dva dana. Navečer bi se odvijalo *varestovanje/ verestovanje*, bdjenje uz mrtvaca: žene bi se okupile, najprije otpjevale koju *mrtvečku*, molile uz raku ali i „plele vijence za pogreb. Vijenac se slagao (pleo) od borovih grančica, a u njega su se utaknule ruže od papira“.[378] Muškarci bi u susjednoj prostoriji kartali, pili, *rihtali se*, ali su te duge noći bile istodobno i prigoda za razne pripovijesti koje bi u osobitom okružju (pokojnik, noć) bile naglašeno dojmljive. Jedna od tih pripovijesti glasi:

[377] A. Kovácsné Kövágó – A. Jauk, o.c., 122. Varga zapisuje da se u ljetno doba ispod rake stavljao škaf s vodom „da nema mirisa“, a na prsa magnet „da se mrtvac ne napuhne“ (o.c., 56.).

[378] I. Varga, o.c., 56.

Retko se što podufa sam po noči prejti kre grobija, a kaj bi se išlo na samo grobije dok se smrkne, od toga se ljudi niti ne spominaju.

Negda su se f krčmi pri Fijaku zišlji dečki. Zadržalji su se malo dože pre vini, tak kaj so praf zišlji vun dok je vura na turno tokla dvanajst.

Unda je Matokov Pavel rekel: - Dečki, koj bi ve vupal oditi sam na grobije?

Nišče se ne javil.

Med dečki je bil i jen sljuga koj je došel vo Vidovec z gornjega Međimorja.

On je rekel: - Am je to ne nikaj. Mrtvi so izda ne nikome nikaj zla napravili. Što bo platil liter vina ako ja odidem na grobije i donesem križa?

Mam so se javilji tri-štiri da bodo platilji.

Ve si je te sljuga malo zdigel šurca, kaj mo se na vljekel (negda je bil običaj kaj so dečki nosilji plave šurce, tak so si čuvalji gače,a retki i hlače), i bez sega straha je odišel na grobije, spuknol jenoga križa i donesel ga pred dečke.

Unda je rekel: - Dečki, tu je križ. Izda na njem vidite zemlo, a piše i ime. Sigurno znate de je te grob.

Ispraćaj djeteta pokojnika, Gornji Koncovčak, 1975.

Dečki so se jako začudilji, kak on to mirno prepoveda i vidlji so da morajo platiti pijačo. Zato so mo reklji: - Idemo nazaj v krčmo kaj to spijemo!

Sljuga pak je rekel: - Ne tak, ja moram najpredi križa nazaj odnesti de sam ga zeu. Potom bomo pili.

Obrnol se i odišel pak na grobije.

Dečki so čekalji i čekalji, alji je njega ne bilo nazaj.

Da se rezdenilo, išlji so ga iskat.

Čem so došlji na grobije, spazilji so ga kak lježi na grobu s kojega je zel križa. Bil je mrtev.

Sem je bilo čudno kaj se dogodilo, dok je jen ne spazil zakaj je sljuga hmrl.

Dok je nametal križa na prvotno mesto, prepičil si je ž njim i šurca.

Da se štel obrnuti od groba, ne je mogel, kajti šurec ga držal. On je pomisljil da ga to pokojnik vleče i tak se zbesil kaj je od straha na mesti hmrl.[379]

Kad se planirao ukop, pokojnika bi iznijeli iz sobe u dvorište i stavili ga na pripremljeno postolje, obično složene daske na stolcima. U novije vrijeme uobičajilo se fotografirati tako da bi se sva bliža rodbina posložila iza još uvijek otvorene rake. Kad je došao svećenik, pripadnici cehovskoga pogrebnoga društva stavili bi poklopac na raku i zabili već pripremljenim čavlima (u D. Vidovcu to zovu *zavečiti*).

Nakon iznošenja pokojnika u zapisima nalazimo zabilježena razna vjerovanja, isključivo motivirana činjenicom da se rodbina suočila sa životno sudbonosnim događajem. Riječ je, naime, bez obzira na kršćansko njihovo vjerovanje, o strahu pred smrću, čije su se posljedice za selsko gospodarstvo i obitelj nastojale „ublažiti". Tako, za (uvjetno rečeno) stariji sloj ispraćaja pokojnika bilježi se da se „bičem tri puta udari po lijesu, da bi duša izašla iz njega, a lijes bilo lakše nositi. Protresu se košnice u pčelinjaku, domaće se životinje puste iz staja i svinjaca, pa ih potjeraju sve do ulaznih vratiju dvorišta za pogrebnom povorkom."[380] A kad umre dijete, majka je istisnula par kapi mlijeka na lijes, očito potaknuta vjerovanjem da mu se „dadne hrana za put na drugi svijet". I do ovog našeg vremena živjelo je vjerovanje da treba sjesti na stolac na kojem je bio lijes

[379] I. Zvonar, o.c., 235.

[380] F. Gönczi, o.c., 103.

Trećorednice uz odar pokojnice, Donji Vidovec, 1942.

kako se duša ne bi vratila, a isto tako se daje služiti misa zadušnica i moli se za pokojnika; vrlo nerado su se koristili osobni predmeti preminuloga. Onda, bičem se trebalo ošinuti blago „da ne ugine", a kad bi umrla domaćica trebalo je promiješati, *genuti* sjeme da bi bolje klijalo.[381] A bilo je općerašireno vjerovanje da ako se noću oglasi ćuk ili zavija pas, ako se sanja da se srušila kuća ili ispali zubi – to je bio pouzdan znak da će netko u kući umrijeti. Pod glavu umrloga stavljali bi novac da se ne bi vratio; ako se ljudima ipak ukazala pokojnikova duša, rekli su (u Sumartonu): *Počivli z mirom Božem, kam te Bog naravnal.* A nakon sprovoda ako *nekaj ruži*, pravi buku (obično na tavanu) to je bio opet znak da se javio pokojnik.

Pogrebna povorka slagala se po ustaljenom redu: na čelu je dječak ili muškarac nosio raspelo s privezanim bijelim rupčićem, a pored njega ili za njim nosio bi se križ koji će se postaviti na grob, uobičajeno s imenom i prezimenom pokojnika i godinom rođenja i smrti. Nakon njih djevojčice su nosile vijence, a za njima su išli dvoredu muškarci. Nekolicina među njima u određenim razmacima u koloni nosila je crkvene, crne zastave; nositelji su bili *céščani* – članovi pogrebnog ceha,[382] a ako li je pokojnik bio njihov član, nosilo se više zastava. Za njima je, a to je pojava u novije vrijeme, otprilike od pedesetih godina 20. stoljeća, išla limena glazba, zatim članovi crkvenoga zbora, lijes – koji se vozio u mrtvačkim kolima ili, gdje ih nije bilo, nosili bi muškarci koje bi putem zamjenjivali odmoreniji nosači, tad svećenik i uz njega kantor i član crkvenog odbora-*cemešter*, koji je u posudici nosio blagoslovljenu vodu; na kraju povorke išle su

[381] A. Kovácsné Kövágó – A. Jauk, o.c., 124.

[382] Članovi pogrebnog ceha plaćaju (simboličnu) članarinu i obvezni su nazočiti ukopu, a članstvo omogućava materijalne olakšice kod ukopa toga člana.

Sprevájanje mrtvoga po séli, Goričan, 1969.

žene. Raspored je u novije vrijeme izmijenjen tako što bi svećenik išao ispred lijesa a za lijesom najbliža rodbina. Kad povorka krene, počinje se zvoniti – muškarcu u tri a ženi u dva dijela,[383] a svećenik i kantor putem su pjevali pogrebne psalme.

Ako li je pokojnik mladić, običavalo se da jedna djevojka na malom *vanjkušeku* nosi jabuku, u koju je zabodeno napravljeno cvijeće, kao na svadbenoj jabuci. Pored nje išla su dva mladića pridržavajući trake-*pantljeke* kojima je bio ukrašen *vanjkušek*.[384] Ako li pak je umrla djevojka, jastučić je (umjesto jabuke stavljao se prsten) nosio mladić u pratnji dviju djevojaka.

Jasno, tragičan događaj odlaska mlade osobe bio je u međimurskoj narodnoj pjesmi uvijek lirski, baladično interpretiran, kako je to u popijevci *V Kotoribi tožni zvoni zvonijo:*

V Kotoribi tožni zvoni zvoniju,
moju dragu na grobiče nosiju.
Na grobiču doli ju namečeju,
snehe i divojke jó narečeju.
- Stani mi se, ma povoljna ružica,
dok te ne pokrije črna zemljica.
- Stala bi se, ali da se ne moči,
dragi golob ja ti nemrem pomoči.

[383] I. Zvonar, o.c., 236.

[384] I. Varga, o.c., 57. Gesta je jasna i znakovita: djevojka predstavlja pokojnikovu nesuđenu družicu noseći na bijelom jastučiću simbol ljubavi a mladići pak njegove prijatelje.

Djevojčica pokojnica, Prelog, 1901.

Na meni ga jako puno zemljice,
de nam rastu sake fele ružice.
Ftrgni, golob, to zelenu kiticu,
pak previni ti k svojemu srčecu.[385]

Ispraćaj pokojnika nije bio izražen samo postupcima i gestama nego, do u najnovije doba, i riječima. Dvije su vrste takvog opraštanja – prvo je pučko, drugo crkveno. Spomenusmo već, u pučkom se tonu od pokojnika opraštaju žene-*narekalje*. To su bile poluprofesionalne žene u nekoj sredini koje bi ukućani unajmili te tada njihovo naricanje najčešće nije bilo izraz iskrene boli nego nastojanje da se što kvalitetnije obavi zamoljena usluga. Zato je već koncem 16. stoljeća Anton Vramec u svojoj *Postilli* zapisao:

„Tak i vezda na Horvateh, gda što vmerje poglaviti človek, žene se najmu, ke zvuna popevaju i javkaju i plaču se, a na srce ne im ga ni na

[385] Stjepan Hranjec: *Međimursko narodno stvaralaštvo*, Zrinski, Čakovec, 1977., 145.

misli."[386] Naravno, bilo je i iskrenog *narekanja* najbliže rodbine. Donosimo dva zabilježena teksta, od kojih je drugi je iz pomurskog Serdahelja/Hrvatskog Središća, poradi pokaza o živoj tradiciji *narekanja* i među pomurskim Hrvatima:

Sprovod, Orehovica, pedesetih godina 20. st.

a) *Majka moji, lepi i dragi,*
zbudite se pak se gori stanite,
pak mi nekaj rečite.
Da ste mi bili jako dobri i povoljni,
da je na svétu najmilija majka rođena,
da ste nas lépo pregrinjali
i k sebi vuzavali.
A štó pak nas bó vêzda
da smo si zgubili majko rođenó?
Kód se bomo tókli i majku vuzàvali?
Majčica moja lepa i draga,
povečte vi meni
kód vas bomo iskali
i de vas bomo čakali?
Il' prê potu il' prê vrtu,
de nas bote k sebi vuzàvali
i lepe navóke dali?[387]

b) *Parec moj povolen,*
komu si me stavil?
Komu si me naručil,
parec moj povolen?

Nemam milošču,
niti pomoč od nikud.
Kak sam si tebe zgubila,
ar sam si svo milošču zgubila.

Parec moj povolen,
nigdi si ne vidim
parovu milošču,
niti pomoč.

[386] Anton Vramec: *Postilla na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravlena slovenskim jezikom*, Varaždin, 1586., 235a.

[387] Zabilježeno 1976., pjevala Katarina Vuk (1931., rod. Vadlja).

Pogrebna povorka u Kotoribi, 1962.

Parec moj povolen,
kam se god oglednem
od sikuda te čakam,
da te vidla bodem.

Ar sem si fnogo let sprevodila
prez parove milošče,
prez parove milošče
i prez parove pomoči.

Ki god vetrek spuhne,
saki se vu me zadene.
Nega milošče nit pomoči moje,
niti zagovora...[388]

Narekanje nije bilo vezano lokacijom; ako li je nad grobom *spričavao* kantor, narekalo se u kući uz odar ili nakon sprovoda na groblju.

Kantorovo *spričavanje* bilo je, kao i narekanje, puno patetike, on je bio svojevrstan pokojnikov „glasnogovornik". „Kantor izigrava umrlog čovjeka i oprašta se u njegovo ime. Uvijek kao da govori sam mrtvi. Mali panegirik samom sebi, radu, uspjesima i svojim osjećajima. Uvijek lirski, uvijek lično. Svi se u ovoj svojoj jedinoj pjesmi oglase kao ličnosti koje su živjele, voljele, i bile voljene. Svi se opraštaju od malog Međimurja, od sela, cesta, dvorišta, ravni i ukućana."[389] U ostavštini međimurskih školnika oču-

[388] Pjevala Kata Prosenjak (1915., rođ. Višnjić) iz Serdahela/ Hrv. Središća, koja je V. Žgancu otpjevala niz izvrsnih napjeva (u: Vinko Žganec, *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže*, Zrinski, Čakovec, 1974., 170.).

[389] Đuro Vilović: *Tri sata*, Binoza, Zagreb, 1935., 174.

Ispraćaj 16-godišnje pokojnice, Kotoriba, 1950.

valo se više tekstova *spričavanja*, koji se osim svojom formulaičnošću odlikuju i duljinom, ovisno o statusu pokojnika ali želji rodbine i njihovom novčanom daru.[390] Neka pak *spričavanja* prerasla su uobičajen, spomenut odnos te su postale svojevrsne „retoričke kronike", zapis o teškoj prošlosti nekog sela ili čitavoga Međimurja. Jedno od takvih je dojmljivo *spričavanje* Andrije Lesingera, kantora u župnoj crkvi Sv. Leonarda u Goričanu, o teroru u Goričanu i Međimurju za 2. svjetskog rata:

Zamislimo se malo, duše preljubljene,
štere ste žalosne ovdi skup spravlene.
Poslušajte tužno moje govorenje
kak človek sprevodi na svetu življenje.

[390] Tako se već 1716. za *spričavanje* kantoru davalo šest groši u Podturnu, a 1779. u Nedelišću pet (prema R. Horvatu, *Poviest Međimurja*, Hrvatski Rodoljub, Zagreb, 1944., 189. i 216.).

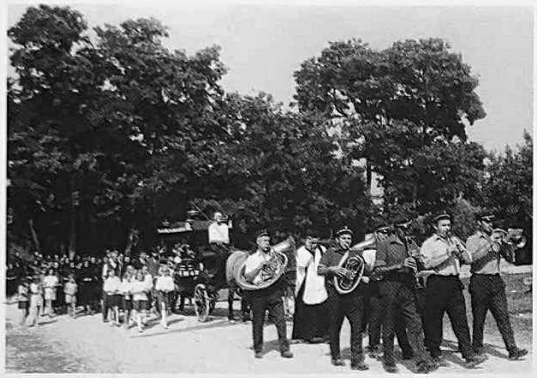

Sprovod, Orehovica, pedesetih godina 20. st.

Zadnja jesen rata prežalosna bila,
cele Gorčene v črninu zavila,
na muškarce velka racija je bila
i vnoga je majka sineka zgubila.

Mađarski šandari se su polovili,
a vnoge več doma i jako sprebili
kak živinu z gruntov i cirkve tirali
i z noži na puškaj stražu jim postajli.

Nikoga k njim blizu nesu vejč pustili,
roditelje, braču kaj se oprostili.
Nesu jim nit dali celi den kaj jesti,
išče menje stroška za na pot si nesti.

Kak najhujše tate skup su jih držali,
potom vu Čakovec v stari grad tpeljali.
V noči pak na banhof pod stražum su išli
v maršečaj vagonaj za Nemšku odišli.

I lačni i ženi Nemcom v ruke došli,
od teškoga dela skorom se i zdošli.
Dé najhujše bilo, tam su jih tirali
Pak su glad i beteg vnoge vumarjali.

Saki drugi od jih tam je moral vumreti,
polejani z naftom odma i zgoreti.
V Nemškoj zemlji nesu mrtve sprevodili
Niti z svečenikom groba posvetili.

Križa nit' spomenika mrtvim nesu dali
kaj živi jim nej nigdar za grobe jim znali.
Mi ki smo ostali ili došli dimo
Za tu našu braču ve se pomolimo.

Pogrebna povorka u Gornjem Mihaljevcu, 1983.

V molitvi pred križum za jih se zmislimo
i jim na spomenek križa posvetimo.
Naj jih križ prekriži de goder bi bili,
Si su naša brača i sineki mili.

Međimurske majke, vi ste jih rodile,
gori othranile i onda zgubile.
Vu žalosti svoji najte se plakati,
Bog, gospodar sega, jih če zveličati.

Pod jegvu obrambu i vi se zručite
kaj milošču, jakost od jega dobite.
Naj oprosti onim ki su to fčinili,
malo Međimurje v črninu zavili.

Svećenikova molitva pred rakom pokojnika, Gornji Koncovčak, 1969.

Došla bude vura i kraj bu trpljenju
na toj tužnoj zemlji živučemu semu.
Pak se bumo zišli majkice i sini
Vu nebesaj! Gori v večni domovini![391]

Nakon ukopa služe se **karmine** (lat. carmen, carminis – pjesma, gozba u čast pokojnika, prema Belostencu – „martachka gozba"; *szpomenek za pokojne sztaresse imam, Mertvih obszlusavanye chinim* – Sušnik-Jambrešić). Podatke o karminama zabilježio je Mlinarić:

Po pokapanyu, gde vszaki Rodyak tri grudcze zemlye nuter vu jamu hiti, ter po molitvi za dushu pokojnoga med rodbinom domov ide, koj najvishe je zgubil, domaj pripraviju za toga jedno mertvo goztchenye (: carmina). Szim pozovejusze rodbina, y zvekshinum vszi koji na zprovod idu. Salost ona hise szada malo pomenshasze, ali po odhodku nazad barem tri terpi javkanye, tuga vechkrat leto dan y duse, dok vreme tekuchem koje saka bol ako na zvrachiti, barem pomenshati more, vu zabljivost poztavi.

Mlinarić, zapravo, odgovara poradi čega (među ostalim) karmine: one, naravno, jesu ne samo prigoda nego i vjernička obveza za molitvu za pokojnikovu dušu, ali istodobno i nastojanje da se bol najbližih što više priguši jer „život mora teći dalje". Karmine su se znale pretvoriti u prave gozbe kao na svatovima.[392]

Misa zadušnica služi se najčešće nakon sprovoda ili drugi dan; to u Sv. Mariji zovu *meša z ljiberom*: „ispred glavnog oltara bio je postavljen prazan odar, a oko njega svijeće. Na kraju mise svećenik moli za dušu pokojnika".[393]

Skupina mještana nakon sprovoda, Zasadbreg, 1940.

[391] Miroslav Vuk: *Andrija Lesinger* „Sveta Cecilija", LVI, Zagreb, 1986., 24.

[392] Prema Gönczi ju, o.c., 103. Autor bilježi i da je na „karminama znalo doći do izgreda, najčešće zbog nasljedstva, pa su bile zabranjene 1852. godine, u vrijeme kad je Međimurje bilo pod hrvatskom administracijom".

[393] I. Varga, o.c., 61.

Suvremeni običaji ukopa

Otkako su se sprovod i ukop pokojnika uredili komunalnim odlukama i tradicijski običaji – kako je to slučaj i u svih drugih običaja gdje novo potiskuje tradicijsko – doživjeli su velike promjene. U suvremenim uvjetima pokojnik svoju *skradnju vuru* u pravilu dočeka pod krovom bolnice, kamo ga poradi teške bolesti dovoze kola hitne pomoći. Tamo, u bolnici, tijelo se priredi za izlaganje u mrtvačnici, što je važna činjenica jer se današnja obitelj u kući sve manje susreće sa smrti svoga člana. U tradicijskoj obitelji umiranje je bilo dio svakodnevnice, „sasvim nešto ljudsko", kako napisa A. B. Šimić. „Kao što je prisutnost smrti u prošlosti obilježavala cijelu kuću u kojoj se nalazio umirući, tako je i provod s hodom kroz mjesto ili selo obavještavao i pozivao na sudjelovanje u žalosti cijelu širu društvenu zajednicu u kojoj je pokojnik živio i uživao određen društveni status.".[394] Dakle, koliko je god smrt svršetak nečijega života te duboko pripada sferi osobnosti, ona je ujedno i društveno odredljiva i usmjerena, ne samo u pokojnikovoj obitelji kao osnovnoj društvenoj zajednici nego i šire, u sredini gdje ta obitelj živi. Zato E. Durkheim s pravom primjećuje: „Kad pojedinac umre, obiteljska grupa kojoj je pripadao osjeća se umanjenom, i da bi reagirala na to smanjenje, ona se okuplja. Zajednička nesreća ima jednak učinak kao i približavanje nekog sretnog događaja: oživljuje osjećaje kolektivne pripadnosti koji stoga potiču pojedince da se potraže i međusobno približe. Vidjeli smo kako se ta potreba međusobnog zbližavanja ponekad iskazuje posebnom snagom: ljudi se grle, stežu, što je moguće jače priljubljuju se jedni drugima. Afektivno stanje u kojem se tada nalazi grupa odražava okolnosti koje proživljavaju."[395] Durkheimovo zapažanje primjenljivo je na tradicijski i suvremeni običaj smrti, no zato se u suvremenim uvjetima drukčije obavještava sredina o događaju, obavještava se osmrtnicama. Na njima su osnovni podatci o pokojniku, uzrok smrti se neodređeno formulira („nakon duge i teške bolesti"), nabraja se u potpisu sva bliža rodbina, često se otisne i fotografija pokojnika, a sve se obrubljuje crnim okvirom, vjerska pokojnikova pripadnost označuje se križem (ili lovorovom grančicom ako nije bio vjernik). Sve poslove oko priprave izlaganja pokojnika (kad je posrijedi bila teška bolest primjetljiva na licu, ono se ne otkriva, nego je lijes zatvoren) preuzimaju privatne pogrebne tvrtke ili cvjećarnice, od tiskanja osmrtnica do priprave naručenih vijenaca, svijeća i uređenja mjesta u mrtvačnici.

[394] Dunja Rihtman Auguštin: *Etnologija naše svakodnevnice*, Školska knjiga, Zagreb, 1988., 120.

[395] Emile Durkheim: *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*, Pariz, 1937., 571., nav. prema D. Rihtman-Auguštin, o.c., 118.

Umjesto *varestovanja* u mrtvačnici se okupi najbliža rodbina i bdije uz pokojnika, ali se objekt noću zatvara. U ispraćaju uz svećenika često sudjeluje mjesna limena glazba, a pored šire rodbine, okupi se poveći skup mještana i poznanika; njihov broj na određen način signalizira pokojnikov ugled ali i način smrti – ako li je smrt nastupila iznenadno ili ako se radi o pokojniku mlađe dobi na ispraćaj se zna okupiti gotovo čitavo mjesto. U pogrebnoj povorci iza križa idu muškarci, glazba, komunalni radnici s vijencima, svećenik, lijes, rodbina i žene. Dok se u tradicijskom sprovodu uz svećenikov obred nad otvorenim grobom u ime rodbine i ostalih od pokojnika opraštao kantor, u ovom vremenu ustalio se običaj da se od pokojnika oprašta predstavnik bivše pokojnikove radne sredine. Ti govori nerijetko znaju biti nezgrapni, poprimajući formu suhoparna pokojnikova životopisa. Slijede karmine na kojima se okuplja sva bliža pokojnikova rodbina.

Suvremen ispraćaj i oproštaj od pokojnika zadržao je, dakle, tek neke osnovne tradicijske detalje, no i on se kao i svadba „komercijalizirao" i zato dobrim dijelom izgubio iskrenu neposrednost žalovanja nad članom obitelji.

Rieč-dvie zaključka

Saki narod se prepozna i predstavlja kakti narod ak ima svojega jezika, svoju kulturu – a pod tem se misli i svoje navade – i svoju hištoriju, reklo bi se: svoje skupne pretekle cajte. Tak i horvatski narod, a vu njem kak njegov jeden del i horvatski narod vu Međimórju. Ako toga sega nega, saki je narod zbrisan se svetske karte narodov.

Kajkaj je vu preteklim stoletjima prešlo zmed Mure i Drave, kajkoja stranjska čižma i konjsko kopito, kajkoji só ga šteli k sebi prevrči, Međimórje – té falačec horvatske grude – magadil je i trpel, ali je ftruc semu ostal svoj i zečuval se. Pa ak se denes štimamo s međimurskom popevkom kakti duhovnom lepotom posebne vrsti, isto tak se moremo štimati i s narodnimi navadami. Ž njimi međimórski čovek (črvek!) kaže svoju kulturu i svoj odnos spram životu. Ali i svoje bogatstvo: skorum sako vekše selo ima svoje posebne navade, svoje, kak znamo reči: inačice, tak da je teško naprajti jeden skupni model međimórskih navadi. A prafzaprav, to niti né treba, kajti su baš razlike dokaz bogatstva; isto kak je i stvar z jezikom, našim dragim kajem.

Navade vu ovoj knjigi predstavile su se tak kaj se zelo se kaj je do denes važnešega zapisano vu vučenim knjigam, z jedne strani a s druge, se ono kaj su mogli reči naši stareši po selima, to znamenuje – čega se zmišljuvljeju i kak su živeli oni i njihovi roditelji. Pri tom se neje štela tirati neka veljka navuka nego da se samo skuti, opiše, a potli toga se more natenše i bolje vučeno spominati o semu zapisanom. Med spomenkima pak se more poglavito spominati o glavnoj činjenici – večpot rečenoj – da je ta navadna (običajna) kultura našega Međimórca globoko prekrita krščanjskim duhom, ali da isto tak čuvle prek dvé jezere let stare navade. Jedne kre drugih živiju i to je fenomen, jedno bogatstvo narodnoga življenja na ovom falačecu.

Međimórske navade su lepota vu skupnoj horvatskoj kulturi i ž njima se moramo štimati!

Na žalost, došli só potpunoma drugi cajti, „vreme se je spremenilo", kak bi rekel Ivek Glavina. Zato i ova knjiga: da svedoči o trpečem, ali i plemenitom življenju, vu šterom je naš, međimórski čovek pokazal da vu tem preteklim cajtima neje znal samo vleči i hrmbati neg i da je sekideš-

nji svoj život znal itekak obogateti i osmisliti. On je svojim životom potvrdil: neje dost samo imeti, treba je i biti! To je njegovo najvekše bogatstvo: pokazal je da neje nikakov kumek, ili pak seljak – kak denes fnoga „gospoda" znaju reči – nego čovek šteri je prešel bremenitu životnu školu i vu njoj se „spekel" kakti globoko moralna peršona, šteroj treba zeti škrljaka do zemlje!

Ak je ovo nacajhano i na kipce déto to pokazalo, knjiga je spunila svoju svrhu.

Vu Čakovcu, ožujka/sušca, Godine Gospodinje 2011.

Zahvale

Osjećam ugodnu dužnost najsrdačnije zahvaliti svima koji su pomogli u rođenju ove knjige, poglavito

- svim kazivačima i kazivačicama na dragocjenim informacijama s terena,
- svim mojim studentima/studenticama na prikupljenim terenskim zapisima i fotografi,
- svim onim folklornim udrugama, poglavito iz Podturna, Kotoribe, D. Kraljevca, Goričana, M. Subotice, G. Mihaljevca, Zasadbrega, G. Kraljevca, Ivanovca, Orehovice i Nedelišća na pomoći u prikupljanju građe,
- Zajednici Hrvatskih kulturno-umjetničkih udruga Međimurske županije,
- svim pojedincima, osobito Verici Novak (Podturen), Ljubici Kolarić (Udruga „Tuten" iz Podturna), Jagodi Srša (Žiškovec), Luciji Krnjak (Mačkovec), Đuri Horvatu (Ivanovec), Anici Jauk, Ljudevitu Saboliću i Vinku Horvatu (Kotoriba), Jasenki Novak (G. Mihaljevec), Štefaniji Jambrošić (G. Kraljevec), Barbari Kneklin (Zasadbreg), Dejanu Buvaču i Franji Preložnjaku (Čakovec), Zlatku Vrzanu i njegovoj redakciji „Međimurske novine", Dubravku Lesaru i njegovu listu „Međimurje",
- grafičkom uredniku Dragutinu Štebihu-Dadi, njegovom sinu Vanji Štebihu i administrativnoj tajnici Ogranka Matice hrvatske Donati Balent,
- mojoj asistentici dr. sc. Andrijani Kos-Lajtman na provjeri jezične korektnosti,
- osobitu zahvalnost dugujem recenzentima dr. sc. Zorici Vitez, znanstvenoj savjetnici Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, prof. Josipu Barleku, višem kustosu Etnografskog muzeja u Zagrebu i mr. sc. Ivanu Zvonaru, uredniku

i napokon

- svome nakladniku, Ogranku Matice hrvatske u Čakovcu, Tiskarskom poduzeću „Zrinski" i svim donatorima na pomoći u tiskanju ove knjige.

Kazivači(ce)

Neizmjernu zahvalnost autor duguje kazivači(ca)ma na terenu. U popis su uvršteni i oni koji su autoru za temu ove knjige bili dragocjeni informatori u prijašnjim knjigama o tradicijskoj međimurskoj baštini.

Bajs, Amalija (1925.-1994.), Kotoriba

Blažeković, Karolina (1919.-2008.), Mala Subotica

Drvoderić, Valerija (1929.-2010.), Podturen

Farkaš, Terezija (1931.), Zasadbreg

Gradečak, Cecilija (1929.), Prelog

Horvat, Viktorija (1926.), Kotoriba

Hutinec, Ana (1942.), Gornji Kraljevec

Igrec, Katarina (1938.), Čukovec

Jambrović, Nenad (1970.), Selnica

Jančec, Blaž (1922.), Turčišće

Kosir, Emilija (1934.), Prelog

Kovač, Agata (1929.), Nedelišće

Kovačić, Agata (1929.), Nedelišće

Krnjak, Lucija (1940.), Mačkovec

Krznar, Ljubica (1936.) i **Stjepan** (1930.), Domašinec

Lepen, Stjepan (1915.-1988.), Turčišće

Levak, Elizabeta (1919.), Kotoriba

Lisjak, Antun (1927.), Novakovec

Makar, Bernarda (1953.), Belica

Makovec, Stjepan (1942.), Grabrovnik

Mihalec, Ivan (1940.), Turčišće

Mihalec, Marija (1937.), Turčišće

Mikec, Franjo (1925.), Turčišće

Novak, August (1915.-1998.), Sv.Urban

Novak, Milena (1935.), Gornji Mihaljevec

Novak, Verica (1953.), Podturen

Oletić, Agata (1933.), Zebanec

Oletić, Veronika (1951.), Žabnik

Orehov, Monika (1925.), Dekanovec

Pecik, Jelena (1927.), Žiškovec

Petran, Rozalija (1945.-2000.), Lopatinec

Pintarić, Klara (1918.), Hodošan

Pišćak, Katarina (1939.), Novakovec

Purić, Katarina (1937.), Dolnji Kraljevec

Toplek, Elizabeta (1924.), Dolnja Dubrava

Tuksar, Marija (1939.), Vratišinec

Varga, Franciska (1935.), Gornji Kraljevec

Varga, Franjo (1938.), Pribislavec

Vargec, Florijan (1926.), Goričan

Vargek, Franciska (1925.), Goričan

Veseli, Barbara (1940.), Knezovec

Vozlić, Marija (1925.-2005.) i **Antun** (1921.), Štrigova

Vuk, Katarina (1931.), Goričan

Vuk, Margareta (1928.), Cirkovljan

Zorčec, Elizabeta (1933.), Pribislavec

Zvonarek, Marija (1930.), Goričan

Žnidarić, Katarina (1936.), Nedelišće

U prikupljanju podataka autor isto tako najsrdačnije zahvaljuje na pomoći studentima Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek u Čakovcu, u okviru njihovih seminarskih obveza iz izbornih kolegija Istraživanje baštine i Tradicijska zavičajna kultura.

Izvodi iz recenzija

Autor polazi od osnovnih etnoloških pojmova i termina (običaj, narodni običaj), prihvaća etnološku podjelu na životne i kalendarske običaje te prepoznaje glavninu nadnevaka tradicijskog kalendara kao važeću i primjenjivu na istraživanje međimurskih običaja. Uz opise pojedinih običaja i njihovih inačica, autor se okušava i u njihovoj interpretaciji služeći se iscrpnim poznavanjem etnološke ali i teološke i druge relevantne literature. U istraživanjima polazi od skupljanja građe u osobnim kontaktima s informatorima/kazivačima ili građu bilježe njegovi suradnici – studenti. Profesor Hranjec nije jedini sveučilišni profesor koji u svoj istraživački, i posebice skupljački rad, uključuje svoje studente; drukčije je, naravno, kad to čine profesori pri katedrama za etnologiju i kulturnu antropologiju. Uključivanjem studenata S.Hranjec dolazi do većeg broja podataka ali i senzibilizira buduće pedagoge za razumijevanje narodne kulture, a onima koji i pripadaju istraživačkoj kulturi razvija svijest o njezinoj vrijednosti.

Ovu knjigu odlikuje obilje etnografskih podataka, iscrpni opisi regionalnih i lokanih oblika zavičajne kulture te zapisi u dijalektu među kojima su i različita usmeno-književna ostvarenja vezana uz pojedine teme.

Dr. sc. Zorica Vitez,
znanstvena savjetnica
Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu

Iznoseći mnoge podatke koji se odnose na dobro nam poznate ročne i životne običaje, prof. Hranjec tumači ih i propituje, želi ih dotaknuti ne samo da doznamo nešto više o njima samima, njihovim korijenima, već da ih i interpretiramo u novom kontekstu, koristeći nove spoznaje koje nam brojni novi radovi na etnološkom području donose.

Vidljiva je želja autora da ovom vrijednom knjigom podsjeti na pomalo zaboravljene običaje kao i da potakne svakog pojedinca koji će ju pročitati i njegovu obitelj, da promisli o svom udjelu prema obnašanju te

tradicije, odnosno razumijevanju vjerskog i civilizacijskog značaja tih tradicija, kako za pojedince tako i za cijeli hrvatski narod. Posebno su vrijedni prikazi božićnih i uskrsnih običaja oživljenih autentičnim zapisima i primjerima koji su se prenosili generacijama i uspjeli se očuvati u Međimurju, prikazujući nam istovremeno najbolju sliku običajnih raznolikosti. Autor nam toliko vjerno opisuje i citira raznolike običaje, da ih možemo shvatiti i doživjeti i kao svojevrsni savjet; od toga kako se pripremiti za blagdane, kako pripremiti jelo, kako ukrasiti dom, kako se radovati uz pjesmu i čestitare... ali i kako u njima sudjelovati, osjećajući u njima onu duhovnu narodnu komponentu koja ih povezuje a sve u svrhu poticanja svakog doma i obitelji za nastavkom obdržavanja drage nam i bogate tradicije.

Ova dragocjena knjiga naših međimurskih običaja i *navada*, u ovom trenutku kad i politički ulazimo u Europsku zajednicu država i naroda, kojima oduvijek kulturno i povijesno pripadamo, time je više vrjednija i značajnija jer postaje još jedan od zabilježenih dokaza našeg nacionalnog i kulturnog identiteta.

Josip Barlek, prof.,
viši kustos Etnografskog muzeja u Zagrebu

Literatura

Bakrač, Ivanka: *Prilog istraživanju božićnih običaja u Hrvatskoj*, Etnološki prinosi, 1, Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1978., 175-183.

Bartolić, Zvonimir: *Pučki hrvatski pjesnik Florijan Andrašec*, Zrinski, Čakovec, 1988.

Bašnec, Nikola: *Krizma*, Naklada sv. Antuna, Zagreb, 2006.

Bašnec, Nikola: *Od Martina do Valentina*, Rkt župa Leonarda P. Mandića Zagreb, Centar „Leopold Mandić", Osijek, Zagreb, 2003.

Belaj, Vitomir: *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998.

Belostenec, Ivan: *Gazophylacium* (1740.), pretisak, Liber-Mladost, Zagreb, 1973.

Benc-Bošković, Katica: *Neki pokladni običaji i drvene maske u Međimurju*, „Narodna umjetnost", 1, Zagreb, 1962., 81-91.

Bešker, Inoslav: *Goli blagdani*, Jesenski Turk, Zagreb, 2004.

Blažeka, Marija Ilona: *Ženidbeni običaji sela Cirkovljan*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. XXXII/1, Zagreb, 139., 194-203.

Božić, Franjo: *Florijan Andrašec, Hrvatske popijevke iz Međimurja*, vl. naklada, Čakovec, 1981.

Božićnica. Hrvatski narodni običaji (ur. Marijan Ričković), Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1995.

Čapo Žmegač, Jasna: *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997.

Čapo Žmegač, Jasna, Muraj, Aleksandra, Vitez, Zorica, Grbić, Jadranka, Belaj, Vitomir: *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Duda, Bonaventura: *S Isusom u treće tisućljeće*, Teovizija, Zagreb, 2000.

Duda, Bonaventura: *Svijeta razveseljitelj. Hrvatski Božić*, 3. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

Feletar, Dragutin: *Međimurska svatovska spričavanja na primjeru Donje Dubrave*, Kajkavski kolendar 1970., Udruženje za izdavanje „Kajkavskog kolendara", Čakovec, 1970., 137-153.

Gavazzi, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, 2. novo prerađeno izdanje, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1998.

Gönczi, Ferencz: *Međimurje. Ljudi, vjerovanja, običaji* (prev. Ladislav Antauer), Chak, Čakovec, 1995.

Hranjec, Stjepan: Međimursko narodno stvaralaštvo, Zrinski Čakovec, 1977.

Hranjec, Stjepan: *Narodil nam se...Božić u pučkoj kajkavskoj baštini*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2007.

Hranjec, Stjepan: *Zipka vu horvatskom cvetnjaku. Narodna kultura Hrvata u Međimurju*, 2. dopunjeno izdanje, Zrinski, Čakovec, 1997.

Hrvatska božićnica (za godinu 1991., ur. Ivan Zvonimir Čičak i Željko Obad), Otvoreno sveučilište, Zagreb, 1990.

Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha (ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj), Barbat, Zagreb, 2001.

Hrvatske crkvene i svjetovne popijevke Florijana Andrašeca, kantora u Dekanovcu u Međimurju,(ur. Miroslav Vuk), II. prošireno i izmijenjeno izdanje, Zagreb, 2002.

Ivančan, Ivan: *Narodni plesni običaji Međimurja*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1987.

Jambrešić, Andrija (i Franjo Sušnik): *Lexicon Latinum*...(1741.), pretisak, Zavod za hrvatski jezik, Zagreb, 1992.

Jolles, Andre: *Jednostavni oblici*, MH, Zagreb, 2000., 37.

Kapun, Vladimir: *Po leti bo toplo, po zimi bo zima*, Kajkavski kalendar 1971., Kulturno-prosvjetno društvo „Zrinski", Čakovec, 1971., 189--193.

Kolonić, Giorgina: *Kak so se puce sestrile*, Kajkavski kalendar 1971., Kulturno-prosvjetno društvo „Zrinski", Čakovec, 1971., 172-175.

Kovácsné, Kövágo, Anna – Anica, Jauk: *Amit az idö maghagyott nekünk – Kaj nam je vreme išče ne fkralo*, Murakeresztúr, 2006. (u okviru PHARE programa Europske Unije)

Krajačević Sartorius, Nikola: *Molitvene knyisicze. V szem Christusevem vérnem szlovenzkoga Jezika, priztonyne i hasnovite. Z-dopuscsenyem Gónxeh, drugocs obilnéh pisane i stampane. – Vu Posone na M.DC.XL. leto*

Krnjak, Lucija: *Moja baština*, vlastita naklada, Čakovec, 2009.

Kulturna slika Kotoribe (uz dvadeset godina KUD-a Kotoriba), (ur. Stjepan Hranjec), Kulturno-umjetničko društvo Kotoriba, 1995.

Ladan, Tomislav: *Riječi. Značenje, uporaba, podrijetlo*, ABC naklada, Zagreb, 2000.

Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (ur. Anđelko Badurina), Liber – Kršćanska sadašnjost – Insitut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979.

Mikac, Stjepan: *Božićni običaji i vjerovańa* (Sv. Martin u Međumurju), Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. XII., Zagreb, 1907., 298–301.

Mikloušić, Tomaš: *Izbor dugoványh vszakoverztneh za haszen, y razveszelenye szluséchéh.* Vu Zagrebu pritizkan vu Novoszelzkoj Szlovanisze, 1821.

Mikloušić, Tomaš: *Novi i stari Kalendar illyricski, za prozto godichte 1813, u kojem sze osim navadnih, i obicsajnih misecsnih Svetkovinah, i Svetacah mloge druge Koristne i znanya vridne stvari na zabavu, Nauk i radost sviuh Shlavonacah na pervo postavlyaju.* Pretiskano u Peshti Slovimah Mattie Trattnera

Mlinarić, Stjepan: *Izpiszanye Medyimorja kakti Zibke Horvatzkoga Szlovztva* (rukopis), V Bechu, 1834.

Nemet, Erika: *Narodni običaji u Murskom Krsturu*, (rukopis), Murakersztúr, 1988.

Novak, Marija: *Međimurske pisanice*, „Kaj-Stoletni „Kaj" kalendar", III., Zagreb, 1983., 77-85.

Novak, Marija: *Svatovska znamenja u donjem Međimurju krajem prošlog do sredine ovog stoljeća*, „Kaj", I., Zagreb, 1979., 75-83.

Novak, Marija: *Tragovi hrvatske mitologije*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2007.

Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža", Zagreb, 2002.

Povrzanović, Maja: *Poklade u Turčišću danas*, "Narodna umjetnost 25", Zagreb, 1988., 15-66.

Rajković, Zorica: *Narodni običaji u okolici Gornje Stubice*, u: *Folklor Gupčeva zavičaja*, "Narodna umjetnost 10", Zagreb, 1971., 153-215.

Režek, Monika: *Narodni običaji i vjerovanja u Sumartonu*, (rukopis), Sumarton, 1995.

Rihtman-Auguštin, Dunja: *Etnologija naše svakodnevnice*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

Rihtman-Auguštin, Dunja: *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995.

Rihtman-Auguštin, Dunja: *Položaj tradicionalne kulture u suvremenom društvu*, Narodna umjetnost, 8, Zagreb, 1971., 3-16.

Rihtman-Auguštin, Dunja: *Struktura tradicijskog mišljenja*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.

Ruža nebeska (molitvenik), Szombathely, 1993., 6.

Varga, Ivan: *Običaji u Svetoj Mariji u Međimurju*, vl. naklada, Sveta Marija (bez godine obj.)

Vilović, Đuro: *Tri sata*, Binoza, Zagreb, 1935.

Vitez, Zorica: *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

Vuk, Miroslav: *Andrija Lesinger*, „Sveta Cecilija", 4, Zagreb, 1985., 81-83. i 1,2,3, Zagreb, 1986., 23-24.

Vuk, Miroslav: *Hrvatske božićnice*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1995.

Zorić, Snježana: *Obred i običaj*, Zavod za istraživanje folklora, Zagreb, 1991.

Zvonar, Ivan (i suradnici): *Mjesto i župa Donji Vidovec (1226.-.1996.)*, Općinsko poglavarstvo općine Donji Vidovec, D. Vidovec, 1996.

Zvonar, Ivo – Hranjec, Stjepan: *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja*, knj. I., Zrinski, Čakovec, 1980.

Zvonar, Ivo: *Tu u provinciji*, studije, rasprave, eseji i prikazi, književne kritike, Zrinski-Matica hrvatska Čakovec, Čakovec, 1994.

Žganec, Marija: *Život i običaji međimurskog sela Vratišinec*, „Kaj", 2,(49--65), 3(73-80), 4-5(65-80), Zagreb, 1968.

Žganec, Vinko: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, knj. I., Zagreb, 1990., knj. II., Zagreb, 1992., knj. III, Zagreb, 2002.

Žganec, Vinko: *Međimurje u svojim pjesmama*, Savez muzičkih društava NR Hrvatske, Zagreb, 1957.

Žganec, Vinko: *Starešinstvo ili kapitanjstvo*, vlastita naklada, Zagreb, 1921.

Žganec, Vinko: *Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*, I. knjiga, *Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja*, 1. svezak (svjetovne), Zagreb, 1924., 2. svezak (crkvene), Zagreb, 1925.

Imensko kazalo

A

Andrašec, Florijan 97, 146, 183, 201, 210, 211, 213, 239, 252, 254

Antauer, Ladislav 54

Aurelijan 13

B

Bajuk, Katarina 176

Balog, Zvonimir 97

Bartolić, Zvonimir 183, 201, 252, 257

Bašnec, Nikola 14, 21, 26, 42, 72, 88, 93, 182

Belaj, Vitomir 8, 28, 40, 95, 150

Belostenec, Ivan 34, 95, 184, 254

Benc Bošković, Katica 97, 105

Bihalji-Merin, Oto 100

Bimmer C., Andreas 7

Blažeka, Marija Ilona 64, 183, 190, 200, 215, 223, 231, 252

Blažeković, Karolina 124

Bonifačić Rožin, Nikola 100, 244

Č

Čapo Žmegač, Jasna 7, 8 115, 121, 126, 129, 130, 131, 133, 135, 138

Čelanski, Toma 42

D

Dioklecijan 85

Dolenčić, Andrija 156

Duda, Bonaventura 13, 14, 36, 42, 60

Durkheim, Éric 281

F

Feletar, Dragutin 183, 200, 216, 233, 255, 256

G

Gašparoti, Hilarion 57

Gavazzi, Milovan 22, 28, 33, 40, 44, 71, 85, 97, 121, 133, 148, 150, 151, 157, 221

Gönczi, Ferenc 54, 56, 120, 130, 132, 133, 149, 158, 159, 172, 176, 185, 188, 190, 191, 192, 193, 199, 201, 202, 211, 224, 226, 231, 236, 240, 257, 269, 271, 280

H

Horvat, Rudolf 277

Hranjec, Stjepan 108, 241, 274

I

Ivančan, Ivan 98, 114, 144, 183, 240

J

Jambrešić, Andrija 18, 34

Jauk, Anica 234, 254, 258, 268, 269, 272

Jolles, André 17

K

Kanižaj, Pajo 169, 267

Kapun, Vladimir 32, 86, 90, 118, 136, 151

Klaudije 92, 93

Kolonić, Giorgina 142, 143, 144, 202

Korunić, Mirjana 176

Kovácsné Kövágó, Anna 234, 254, 258, 268, 269, 272
Krnjak, Lucija 20, 36, 40, 41, 81, 117, 121, 126, 131, 144, 175, 209, 211, 232
Kukuljević Sakcinski, Ivan 159

L

Ladan, Tomislav 33, 65, 127
Lesinger, Andrija 277
Ličanin, Aleksandra 261
Lozica, Ivan 107
Lukša, Mihalj 160

M

Maletić, Ana 224
Martin, biskup od Bracare 33
Matoš, Antun Gustav 65
Mihaljević, Josip 183
Mikac, Franjo 35, 37, 40, 45, 46, 49, 62, 69, 71, 80, 81
Mikloušić, Tomaš 28, 32, 90, 151
Mlinarić, Stjepan 52, 146, 169, 171, 183, 189, 193, 267, 268, 280
Mokuter, Ivan 171
Mulih, Juraj 51

N

Nemet, Erika 171, 172, 183, 206, 223, 242
Novak, Marija 70, 121, 133, 135, 138, 140, 144, 146, 152, 156, 159, 183, 203, 204, 206, 224, 228, 240

O

Opačić, Nives 80

P

Petković, Kata 89
Pintarić, Fortunat 61
Pintarić, Klara 142
Pokolić, Ruža 48, 63, 64
Posavec, Vinko 89
Prosenjak, Kata 276

R

Radić, Antun 7
Rebić, Adalbert 42
Režek, Monika 27, 79, 131, 150, 171, 179, 183, 200, 203, 211, 256, 257
Rihtman-Auguštin, Dunja 13, 25, 27, 33, 38, 39, 40, 42, 43, 52, 53, 61, 66, 67, 69, 76, 84, 281
Roža, Dragutin 174

S

Spamer, A. 33
Strbad, Andrija 48
Sušnik, Franjo 18, 34
Sveta Barbara 17, 28
Sveta Katarina 165
Sveta Lucija 26, 27, 28, 30, 31
Sveti Bernardin 33
Sveti Blaž 91
Sveti Franjo Asiški 42
Sveti Ivan Krstitelj 156
Sveti Juraj 148
Sveti Leon Veliki 42
Sveti Martin 163
Sveti Nikola 21, 22, 23, 25
Sveti Stjepan 68, 71
Sveti Valentin 92, 93, 94
Sveti Vinko 85

Š

Šimić, Antun Branko 281

T

Teodosije 13

Ternijski, Valentin 92

U

Urban IV. 153

V

Valer, biskup 85

Valjavec, Matija 239

Varga, Ivan 126, 176, 183, 232, 251, 252, 258, 268, 269, 273, 280

Vegi, Valent 90

Vilović, Đuro 276

Vitez, Zorica – 14, 95, 170 (Rajković), 171, 172, 183, 206, 220, 230, 259, 263, 264, 265

Vlah-Hranjec, Magdalena 24, 42

Vramec, Anton 275

Vuk, Katarina 275

Vuk-Croata, Miroslav 83, 280

W

Wolf, Eric 25

Z

Zorić, Snježana 7, 8, 21, 115, 121, 127, 151, 164

Zvonar, Ivan 32, 48, 63, 64, 74, 90, 108, 129, 131, 137, 159, 160, 172, 176, 188, 191, 199, 200, 203, 215, 217, 220, 224, 235, 236, 241, 247, 252, 256, 268, 271, 273

Ž

Žganec, Marija 18, 26, 40, 40, 63, 64, 67, 71, 76, 89, 156, 183, 188, 189, 192,195, 199, 200, 202, 203, 205, 206, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 220, 221, 223, 224, 226, 228, 229, 231, 235, 237, 238, 239, 240, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 257

Žganec, Martin 221

Žganec, Vinko 40, 89, 92, 97, 117, 124, 131, 146, 147, 150, 156, 157, 173, 183, 210, 216, 239, 246, 276

BOŽIDAR ADŽIJA KNJIŽNICA kgz

Stjepan Hranjec

Bilješka o autoru

Stjepan Hranjec rođen je 18. kolovoza 1946. u Goričanu. Nakon završene Gimnazije u Čakovcu, diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Određeno vrijeme radio je u srednjim školama u Međimurju kao profesor hrvatskog jezika i književnosti, 1982. bio imenovan prvim direktorom Centra za kulturu u Čakovcu, a 1991. izabran za docenta za dječju književnost i usmenu (narodnu) književnost na Pedagoškom fakultetu u Osijeku. Sada je redoviti profesor (u trajnom zvanju) dječje književnosti na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na Odsjeku u Čakovcu, gdje je u petogodišnjem razdoblju obavljao dužnost dekana (tada Visoka učiteljska škola).

Pored radova s područja dječje književnosti objavio je knjige iz područja usmene (narodne) književnosti i folkloristike. To su: *Međimursko narodno stvaralaštvo* (1977.), *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja* (knj. 1 – 1980., knj. 2 – 1987., suautori Ivo Zvonar i Andrija Strbad), *Zipka vu horvatskom cvetnjaku – Narodna kultura Hrvata u Međimurju* (1991. – 1. izdanje, 1997. – 2. izdanje), *Narodil nam se... Božić u pučkoj kajkavskoj baštini* (2007.). Pored njih, objavio je više radova u zbornicima radova s folklorističkih skupova i u dijalektološkim periodicima.

Predsjednik je stručnih povjerenstava za dodjelu književnih nagrada „Mato Lovrak" i „Ivana Brlić-Mažuranić", predsjednik Stručnog povjerenstva „Međimurske popevke" i Smotre narodnih običaja u Kotoribi, član Prosudbenog povjerenstva na smotrama kazališnih amatera u Prelogu, donedavno predsjednik Književne udruge „Reči rieč" i aktualni predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Čakovcu.

Član je Društva hrvatskih književnika, Hrvatskog filološkog društva i Matice hrvatske.

Djelatni je sudionik Domovinskog rata, dijelom i kao dragovoljac, te nositelj Spomenice Domovinskog rata 1990. - 1992.

Primio je odličje Reda Danice hrvatske s likom Antuna Radića (1997.) te odličje Republike Mađarske (Županije Zala, 1997.) za njegovanje jezika, kulture te razvijanje međudržavnih i međunarodnih odnosa.

Živi i radi u Čakovcu.

KAZALO

Rieč-dvie pripomenka 5

Što je (narodni) običaj? 7

GODIŠNJI OBIČAJI *(NAVADE)*

Vrijeme Došašća 13

Sveta Barbara – *Barbarje/ Barbarinje/ Barbarjevo* 17

Sveti Nikola – *Nikolinje/ Mikulije/ Mikloše(o)vo/ Mikulovo* 21

Sveta Lucija – *Lucijino* 26

Badnji dan, Božić 33

Badnjak – *Sveti post* 33

Čišćenje *hiže* i gospodarskih zgrada; Post i pripravljanje jela; *Kinčenje* bora, funkcija zelenila; Unošenje slame, uz prigodan čestitarski tekst i molitvu; Postavljanje blagdanskog stola; Svetoposna *večerja;* Čekanje *polnočke;* Odlazak na *polnočku;* Gatanja, vjerovanja

Božić 65

Nakon Božića 68

Štefanje 68

Januše(o)vo 72

Heródešovo/ D(i)en nevine dečice 74

Novo ljeto 76

Sveti tri kralji 80

Običaji do korizme 85

Vincekovo 85

Svijećnica - *Svéčnica* 88

Blaževo 91

Valentinovo 92

Fašnjek/ Fašjek/ Fašjak/ Fašenjk 95

Korizmeni običaji 115

Pepelnica 115

Cvjetnica - *Cvétnica* 120

Veliki tjêdên 122

Uskrs – *Vuzem* ... 127
Blagoslov jela; *Vuzmenke; Pisanice;* Blagdanska jela i kolači
Običaji od *Vuzma* do Došašća ... 138
Bela/Pisana nedelja ... 138
Sestrenje/ bratimljenje i *Kotoripsko kolo*
Jurjevo - Đurđevo ... 148
Trojàki ... 151
Télovo/ Tielovo ... 153
Ivanje ... 156
Si sveci ... 161
Martinje ... 163

ŽIVOTNI OBIČAJI *(NAVADE)*
Rođenje ... 169
Prije poroda ... 170
Porod ... 172
Nakon poroda ... 173
Suvremeni običaji oko poroda ... 181
Svadba ... 183
Poznanstvo, *zagledi; Snoboki,* zaruke, zapis, *ozavanje;* Pozivanje na svadbu, *pozoviči;* Neposredne priprave za *svate;* Svatovska znamenja; Svatovske dužnosti i uloge; Tijek svadbe i dolazak mladenkinoj kući, odlazak na vjenčanje, povratak; *Večerja,* „plesanje zelja/reda", „Baba gljive brala"; Odlazak mladenke; Skidanje svadbenog vijenca, oblačenje u *mladu snehu;* Završetak svadbe; *Prviči.*
Međimurski svati danas ... 259
Smrt (pokapanje) ... 267
Suvremeni običaji ukopa ... 281
Rieč-dvie zaključka ... 283
Zahvale ... 285
Kazivači(ce) ... 286
Izvodi iz recenzija ... 289
Literatura ... 291
Imensko kazalo ... 295
Bilješka o autoru ... 299

BOŽIDAR ADŽIJA KNJIŽNICA KDZ

Stjepan Hranjec
MEĐIMURSKI NARODNI OBIČAJI

Nakladnici:
Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu
Zrinski d.d. Čakovec

Sunakladnik:
Zajednica Hrvatskih kulturno-umjetničkih udruga
Međimurske županije, Čakovec

Za nakladnike:
prof. dr. sc. Stjepan Hranjec
Vladimir Halić, dipl. ing.

Naklada:
1000 primjeraka

Tiskano u ožujku 2011.

Tisak:
ZRINSKI d.d. ČAKOVEC

Knjižnica Božidara Adžije
020156437
REV.
2003

Knjižnica Božidara Adžije
39
HRANJE
me
020156437 / 483.437

...Ova dragocjena knjiga naših međimurskih običaja i navada, u ovom tr
ulazimo u Europsku zajednicu država i naroda, kojima oduvijek kulturno
time je više vrjednija i značajnija jer postaje još jedan od zabilježen
nacionalnog i kulturnog identiteta. ...

... Ovu knjigu odlikuje obilje etnografskih podataka, iscrpni opisi regiona
zavičajne kulture te zapisi u dijalektu među kojima su i različita usmeno-književna ostvarenja vezana uz pojedine teme. Uz opise pojedinih običaja i njihovih inačica, autor se okušava i u njihovoj interpretaciji služeći se iscrpnim poznavanjem etnološke ali i teološke i druge relevantne literature. ...

... Iznoseći mnoge podatke koji se odnose na dobro nam poznate ročne i životne običaje, prof. dr. Hranjec tumači ih i propituje, želi ih dotaknuti ne samo da doznamo nešto više o njima samima, njihovim korijenima, već da ih i interpretiramo u novom kontekstu, koristeći nove spoznaje koje nam brojni novi radovi na etnološkom području donose. ...

ISBN 978-953-6138-41-8
Cijena 150 kn